

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРИМІНОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ**

ФОНОВІ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩА: ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ

**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

(27 квітня 2018 року, м. Харків)

**Харків
ХНУВС
2018**

УДК 343.97:343.85
ББК 67.611
Ф78

*Друкується згідно з рішенням оргкомітету
за дорученням Харківського національного університету внутрішніх справ
від 06.02.2018 № 16;
згідно з рішенням правління Кримінологічної асоціації України
від 27.03.2018 № 3.*

Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (27 квіт. 2018 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. – Харків : ХНУВС, 2018. – 122 с.

У збірнику представлено тези наукових доповідей більш ніж 60 авторів з різних регіонів України. Роботи учених, правників, фахівців із кримінального права та кримінології, аспірантів і курсантів присвячено висвітленню широкого кола фонових для злочинності явищ, визначенню їх ролі у детермінації злочинності, аналізу проблем запобігання та протидії їм.

УДК 343.97:343.85
ББК 67.611

Публікації наведено в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Оргкомітет не завжди поділяє погляди авторів публікацій. За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв, а також за розголошення фактів, що не належать відкритому друку, тощо відповідають автори публікацій та їх наукові керівники.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Харківського національного університету внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>) у розділі «Видавнича діяльність. Матеріали науково-практичних конференцій, семінарів тощо», а також у репозитарії ХНУВС (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>) і на сайті збірника наукових праць «Вісник Кримінологічної асоціації України» (<https://visnikkau.webnode.com.ua>).

ЗМІСТ

СВІТЛИЧНА Юлія Олександрівна	
Фонові для злочинності явища як індикатор криміногенної обстановки в регіоні.	7
СОКУРЕНКО Валерій Васильович	
Самогубства в Україні: причини та протидія.....	8
ДАНИЛЬЧЕНКО Юрій Броніславович	
Агресивні дискурсивні практики як фонові для тероризму в Україні явища	10
БАНДУРКА Олександр Маркович	
Дитячі самогубства – новітня загроза здоров'ю нації.....	11
БАБЕНКО Андрій Миколайович	
Самогубства, доведення до самогубства, вбивства: кримінологічний вимір та соціальні наслідки.....	13
БАДЬОРНА Євгенія Сергіївна	
Наркотична залежність особи та її вплив на механізм злочинної поведінки	18
БОГАТИРЬОВ Іван Григорович	
Злочинність в умовах гібридної війни: актуальна проблема.....	19
БОЙКО Вікторія Василівна	
Алкоголізм і наркоманія як фонові явища тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України	21
БОРЕЦЬ Тетяна Олександрівна	
Способи вчинення незаконного заволодіння мототранспортними засобами.....	23
БУРАК Марія Василівна	
Кіберзлочинність як загроза національним інтересам і національній безпеці України.....	24
ВАСИЛЬЄВ Андрій Анатолійович	
Насильство в сім'ї: від фонового явища до злочину.....	26
ГАЛКІН Дмитро Вікторович	
Боротьба з безпритульністю та бездоглядністю неповнолітніх в УРСР у 1920-х роках.....	28
ГЛАДКОВА Євгенія Олексіївна	
Соціальна обумовленість протидії наркозлочинності	30
ГОЛІНА Володимир Васильович	
Об'єкт запобіжного впливу деяких фонових для злочинності явищ	31
ГОЛУБОВ Артем Євгенович	
Протидія та запобігання фоновим для злочинності явищам органами системи кримінальної юстиції України	33
ГОЛУБОШ Володимир Валентинович	
Наслідки у ст. 264 Кримінального кодексу України.....	35
ДАВИДЕНКО Вікторія Леонідівна	
Аналіз нового законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству.....	36

ДЕНИСОВ Сергій Федорович, ПУЗИРЕВСЬКИЙ Максим Вячеславович	
Визначення та зміст поняття «фонові явища злочинності» в сучасній кримінологічній доктрині	38
ДЕНИСОВА Тетяна Андріївна, ХАЛАВКА Володимир Ігоревич	
Соціальні девіації та їх вплив на формування злочинної поведінки.....	39
ДОЛИННА Ярослава Андріївна	
Вплив інституту сім'ї на виникнення дитячої безпритульності як фонового для злочинності явища.....	41
ЕРМАКОВА Катерина Сергіївна	
Безпритульність неповнолітніх як фонове явище злочинності: причини виникнення.....	43
ЗАДНІПРОВСЬКА Олена Юріївна	
Протидія проституції неповнолітніх як фоновому для злочинності явищу.....	45
ЗАІЧКО Олена Вікторівна	
Економічні чинники незаконної порубки лісу.....	47
КАЗНАЧЕЄВА Дар'я Володимирівна	
Неблагополучна сім'я як основний фактор дитячої бездоглядності та безпритульності в Україні.....	49
КАЛІНІНА Аліна Владиславівна	
Кримінологічне законодавство як засіб нормативного обмеження впливу фонових явищ на стан злочинності в Україні.....	51
КОВАЛЕНКО Наталія Олександрівна	
Посттравматичні стресові розлади як фонове явище злочинності осіб – учасників АТО.....	52
КОЛОДЯЖНИЙ Максим Геннадійович	
Зменшення можливостей поширення фонових для злочинності явищ.....	54
КОЛЬЧИК Анастасія Сергіївна	
Протидія домашньому насильству через призму світового досвіду.....	56
КОНДРАТОВ Дмитро Юрійович	
До питання про службові зловживання.....	57
КОНОПЕЛЬСЬКИЙ Віктор Ярославович, ЧЕКМАРЬОВА Ірина Миколаївна	
Про необхідність упровадження у практичну діяльність правоохоронних органів рекомендацій з удосконалення практики запобігання злочинності у прикордонних регіонах півдня України.....	59
КОПОТУН Ігор Миколайович, КАРМАНОВА Нінель Ігорівна	
Кримінально-правова кваліфікація хабарництва	61
КОТЛЯРЕНКО Олександр Петрович	
Збройний конфлікт як детермінант військової злочинності.....	62

КРУГЛОВА Ольга Олександрівна	
Удосконалення цивільно-правових засобів запобігання злочинам, що вчиняються у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння	64
КУЗЬМИЧЕНКО Ельвіра Анатоліївна	
Жебрацтво – потреба чи непоганий бізнес?	66
ЛАПКІН Андрій Васильович	
Деякі аспекти діяльності прокурора щодо протидії фоновим для злочинності явищам	67
ЛЕОНЕНКО Тетяна Євгенівна	
Злочинність на ґрунті релігійних конфліктів: причини та запобігання.....	69
ЛИМАРЕНКО Юлія Сергіївна	
Специфічні риси керівника злочинної організації.....	71
ЛИТВИНОВ Олексій Миколайович	
Політика як криміногенний фактор.....	72
ЛУЦЕНКО Ірина Геннадіївна	
Тоталітарні секти як фонове для злочинності явище.....	74
МАКСІМЕНЦЕВ Максим Геннадійович	
Культурно-психологічні фактори злочинності у сфері надкористування.....	75
НОВІКОВ Олег Володимирович	
До питання правового регулювання вилучення майна, одержаного внаслідок вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення.....	77
ОЛІШЕВСЬКИЙ Олександр Володимирович	
Заходи протидії проституції: інформаційний аспект	79
ОРЛОВ Юрій Володимирович	
Фонові для злочинів агресії явища: деякі висновки за результатами кримінологічного аналізу ситуації в Україні	80
ОРЛОВСЬКА Наталя Анатоліївна	
Запобігання домашньому насильству: чи потрібні обмежувальні заходи у кримінальному законодавстві?	83
ПИХТІН Олександр Олександрович	
Вживання опіоїдів як фонове явище, що впливає на зростання злочинності.....	84
ПОЛІТОВА Анна Сергіївна	
Дитяча проституція в Україні: сумні реалії сьогодення.....	86
ПОТОЧНЯК Марина Ігорівна, БАРАНЕНКО Роман Васильович	
Проституція: аргументи на користь легалізації.....	88
ПРИХОДЬКО Тетяна Миколаївна	
До питання про зниження віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.....	89
СЕМЕНЮК Євгенія Олександрівна	
Чи можливо розглядати ігроманію фоновим явищем?	91

СИМКІНА Ангеліна Євгенівна	
До питання про фонові явища корупційної злочинності: поняття та види	93
СИТНИК Олена Миколаївна	
Дитяча безпритульність як фактор втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність	94
СЛОБОДЯНИК Олександр Павлович	
Нові підходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству	96
СТЕПАНЧЕНКО Олексій Олексійович	
Етнорелігійний тероризм: обґрунтування	98
ТЕРНАВСЬКА Анастасія Андріївна	
Запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях.....	99
ТИМЧУК Олексій Леонідович	
Деякі кримінологічні аспекти концепції аномії	101
ФІАЛКА Михайло Ігоревич	
Фонові явища та детермінанти злочинності: співвідношення та взаємозалежність термінів.....	103
ФІЛІПЕНКО Наталія Євгенівна	
Фонові явища як детермінанти жіночої пенітенціарної злочинності.....	104
ХРАМЦОВ Олександр Миколайович	
Вплив окремих фонових явищ на агресивно-насильницьку злочинність	107
ЦВІРКУН Наталія Юріївна, СЕКОВОЙ Олег Дмитрович	
Щодо необхідності криміналізації домашнього насильства	108
ЦЕБИНОГА Вікторія Юріївна	
Причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів проти громадської безпеки.....	110
ЦЕБИНОГА Олена Юріївна	
Безробіття як фонове для злочинності явище.....	112
ЧЕРЕВКО Кирило Олександрович	
Пияцтво як фонове явище, що обумовлює існування необережних злочинів, пов'язаних з дорожньо-транспортними пригодами	113
ШЕВЕЛЕВ Костянтин Євгенович, МУРЕНКО Олена Леонідівна	
Розповсюдження зброї як фонове явище організованої злочинності: запобігання та протидія.....	116
ШЕВЧУК Тетяна Анатоліївна	
Проституція і злочинність: основні взаємозв'язки	117
ЮРТАЄВА Ксенія Володимирівна	
Сучасні тенденції нелегальної міграції в Україні	118
ЯЩЕНКО Андрій Миколайович	
Кримінальна відповідальність та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у системі заходів протидії фоновим для злочинності явищам	120

Юлія Олександрівна СВІТЛИЧНА,
 доктор юридичних наук,
 голова Харківської обласної державної адміністрації

ФОНОВІ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩА ЯК ІНДИКАТОР КРИМІНОГЕННОЇ ОБСТАНОВКИ В РЕГІОНІ

Будь-які фундаментальні зрушення в системі цілей і цінностей суспільного розвитку призводять до відповідних фундаментальних змін у структурі та характері загроз такому розвитку. Це – діалектична закономірність. Тому підтвердження українцями в результаті Революції Гідності свого права на вільний демократичний розвиток у руслі загальноєвропейського цивілізаційного поступу та подальші пов'язані з цим перетворення у сфері державного управління цілком закономірно викликали до життя цілий комплекс факторів протидії розгортанню новітнім ліберальним тенденціям. Серед таких факторів чи не найбільшу стурбованість викликає злочинність. Погіршення криміногенної обстановки в Україні загалом і в Харківській області зокрема протягом останніх чотирьох років небезпечно не лише своїми актуальними загрозами, очевидними суспільно небезпечними наслідками, що фіксуються в поточному історичному моменті, а й віддаленими деструктивними ефектами, які поширюються на майбутні покоління, виражаються в широкому спектрі пов'язаних зі злочинністю фонових явищ. Останні є формами масової асоціальної поведінки (наркотизація, алкоголізація, нелегальна міграція, проституція, дитяча безпритульність тощо), їх поширення в перспективі закладає фундамент, окреслює контури майбутньої кримінальності суспільства, визначає її ресурс і людський «резерв».

Водночас ці явища є не лише факторами злочинності, а і її індикаторами, своєрідною сигнальною системою, моніторинг якої відкриває можливості для поглибленого аналізу суспільного стану, визначення характеру та ступеня кризових тенденцій, позначає основні об'єкти пріоритетного загальносоціального, кримінально-превентивного управлінського впливу. Тому виправдано видається прискіплива увага як наукової спільноти, так і працівників сектора державного управління до теоретичних і прикладних аспектів відтворення фонових для злочинності явищ.

Цілком зрозуміло, що такі явища є проблемою не лише для окремого регіону, а й для всієї країни та світу загалом. Утім, вважаю, є підстави говорити і про регіональну специфіку поширення фонових для злочинності явищ у Харківській області. Причому визначається вона не стільки кількісними, скільки якісними їх характеристиками. Немає жодних сумнівів у гостроті стану алкоголізації та наркотизації молоді Харківщини. Так само, як і не може бути серйозних аргументів проти визнання того, що значною та водночас латентною є кількість безпритульних дітей, які часто стають жертвами торгівлі людьми, експлуатації, використання в жебрацтві, втягнення у злочинну та іншу антигромадську діяльність. Безумовно, ці проблеми потребують окремої наукової розробки та належного реагування з боку держави, місцевих громад, неурядових правозахисних, гуманітарних та інших організацій. І Харківська обласна державна адміністрація постійно працює в цьому напрямку, в тому числі в тісній співпраці з науковцями Харківського національного університету внутрішніх справ. Однак все ж малодослідженими залишаються такі регіональні особливості фонових для злочинності явищ:

1) *поширення політично зумовленої ксенофобії* як індикатор і чинник відтворення тероризму та злочинів ненависті в регіоні. Відомо, що Харківська область була одним з тих територіальних об'єктів, який розглядався і продовжує розглядатися державою-агресором – Російською Федерацією – як пріоритетний для розгортання диверсійної, терористичної діяльності, спрямованої на послаблення державної влади (а в окремі періоди – і на її захоплення), залякування населення, загострення суспільно-політичної обстановки. Для таких стратегічних розрахунків були та залишаються певні підстави, передусім у вигляді специфічних, історично зумовлених політичних орієнтацій місцевого населення. У цьому контексті варто визнати, що справжніми больовими точками нашого суспільства як суспільства транзитивного, посттоталітарного виявилися радянсько-міфологічні патерни масової свідомості, стимуляція яких державою-агресором засобами гібридної війни, розвинених пропагандистських кампаній сприяли безпрецедентному для незалежної України підриву її державного суверенітету і складових національної безпеки. Не в останню чергу це стало можливим через дискредитацію української влади, підживлення ксенофобних настроїв, продукування нетерпимості до патріотично налаштованих груп населення, ненависті, ворожості, що складають психологічний фундамент розгортання терористичної діяльності в країні загалом і регіоні зокрема. Однак масштаби, форми, конкретні причини ксенофобії в регіоні залишаються недослідженими, що є, на мою думку, суттєвою прогалиною в організації антитерористичної та іншої діяльності щодо зниження агресивного потенціалу населення в Харківській області;

2) *поширення мови ворожнечі*, що також, вважаю, цілком можна віднести до специфічного різновиду фонових для злочинності явищ. Слід бути свідомими того, що загострення політично зумовленої ксенофобії, як і будь-яких інших її видів, відбувається на тлі та з використанням особливої мови політичної нетерпимості, ворожнечі в засобах масової інформації та комунікації, безпосередній міжособистісній комунікації. Проте страх і ворожість не існують самі собою у вигляді «чистих» відчуттів, емоцій; вони завжди конкретні,

предметні, мають чіткі мовні позначення, смислові обриси. У поєднанні з проявами ксенофобії мова ворожнечі виступає доповненням та індикатором агресивного потенціалу населення Харківської області (в тому числі в контексті асиміляції внутрішньо переміщених осіб, а також реалізації положень закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки»), потребує постійного моніторингу як елемента наукового забезпечення протидії агресивно-насильницькій злочинності, зміцнення регіональної соціальної основи української державності;

3) *інтенсифікація саморуйнівної поведінки* (в тому числі алкоголізації, самогубств) учасників антитерористичної операції з посттравматичним синдромом. Нерідко прояви такої поведінки поєднуються зі злочинами проти життя та здоров'я інших осіб, проти власності, насильством у сім'ї. Тому протидія цьому фоновому явищу, що маніфестує гостру кризу гуманістичних засад соціального управління, також вимагає самостійної наукової та публічно-адміністративної уваги.

Безумовно, виділені регіональні особливості фонових для злочинності явищ не є вичерпними та лише пунктирно позначають деякі найбільш актуальні проблеми криміналізації та віктимізації українського суспільства, зокрема населення Харківської області. І в цьому сенсі висока соціальна відповідальність лягає на плечі наукової спільноти нашого славетного краю, яка разом із державною адміністрацією покликана максимально сприяти ефективній протидії як зовнішнім, так і внутрішнім кримінальним загрозам обласного та загальнодержавного значення. Прикладом такої співпраці є низка програмних документів відповідного спрямування, що вже діють на території нашої області. Серед них – Комплексна Програма соціального захисту населення Харківської області на 2016–2020 роки, Комплексна Програма соціальної підтримки учасників антитерористичної операції на 2017–2018 роки, Програма сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 роки, Програма протидії терористичній діяльності на території Харківської області на 2018 рік та інші. Переконана, що заходи, які вживаються в рамках реалізації вказаних програм, є хоча і необхідними, але лише первинними в системі комплексного, проактивного, науково обґрунтованого реагування на виклики, що постають сьогодні у сфері регіонального забезпечення кримінологічної безпеки. Подальший рух у цьому напрямку ставить на порядок денний новітні, позначені в найбільш загальних контурах вище завдання, вимагає творчої ініціативності та поєднання науки і практики.

Одержано 18.04.2018

УДК [343.97:343.614](477)

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

САМОГУБСТВА В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА ПРОТИДІЯ

Політичні, економічні та соціальні зміни в Україні, перехід до громадянського суспільства й розбудова правової держави характеризуються двома тенденціями: з одного боку, демократизацією та лібералізацією всіх сфер суспільного життя, проведенням відповідних правових реформ, а з іншого, – загостренням соціальних суперечностей і поширенням міжособистісних та міжгрупових конфліктів. Комерціалізація всіх сфер суспільного життя, поляризація доходів, поширення духовного цинізму, алкоголізація та наркотизація суспільства, пропагування культу насильства і жорстокості в засобах масової інформації, а також інші чинники зумовлюють зростання рівня агресивності людей, що нерідко набуває кримінальних форм.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, за 2017 рік в Україні було вчинено близько 15 тисяч актів суїциду. Середній показник для нашої країни – 22 самогубства на 100 тисяч населення. Україна входить у десятку країн з найвищим рівнем самогубств.

Несприятлива соціально-економічна ситуація, зростання психічної патології, зниження рівня життя значної частини населення України, наркотизація, зростання злочинності, девіантна поведінка та багато інших негативних факторів несприятливо впливають на суїцидальну активність різних вікових і соціальних груп населення, у тому числі у великих містах.

Сьогодні в Україні внаслідок учинення самогубства щогодини помирають одна-дві людини. Нас уже не 52 мільйони, а лише 38–40. Однією з причин різкого зменшення кількості населення нашої країни є зростання його смертності, в тому числі внаслідок учинення самогубств. Самогубство посідає четверте-п'яте місце серед усіх причин смертності. Через суїцидні показники Україна знаходиться в першій п'ятірці неблагополучних країн.

Стан смертності від самогубств давно викликає обґрунтовану тривогу. З новою силою постає питання, чому з того часу, як вивченню причин самогубства та способів його запобігання стали приділяти більше уваги науковці та практичні фахівці, це явище поки що не вдається ані зупинити, ані навіть стримати? Загальна кількість померлих унаслідок вчинення самогубства перевищує сумарну кількість смертей через тиф, дизентерію, скарлатину, дифтерію, кашлюк, менінгококову інфекцію, поліомієліт, кір, малярію, бронхіт

і ревматизм. Економічні втрати для нашого суспільства становлять понад 1,5 % від валового внутрішнього продукту. І хоча щороку реєструють приблизно однакову кількість самогубств, однак, враховуючи, що кількість населення зменшується, насправді людей, які позбавляють себе життя, не стає менше.

Самогубство вважається крайньою формою саморуйнівної поведінки людини. Це явище почало ретельно вивчатися в 60-х рр. ХХ ст., хоча в усі часи його феномен привертав до себе увагу не тільки небайдужих пересічних громадян і журналістів, а й науковців. Вивчення рівня самогубств за кордоном показує, що це явище входить до першої десятки причин загальної смертності населення більшості країн. Кількість самогубств в останні роки постійно зростає, хоча темпи цього зростання в різних державах неоднакові. Так, самогубств у Фінляндії та ФРН стало більше на 21 %, у Швейцарії – на 31 %, в Данії – на 44 %. У США щорічно йдуть з життя в результаті самогубств 50–70 тис. осіб, тобто 25 осіб на 100 тис. населення. «Чорний феномен» – так називають американці епідемію самогубств, що буквально захлеснула школи США. Її причина – повна безвихідь підлітків. Як свідчить статистика, за останні 30 років кількість самогубств серед американських підлітків у віці від 15 до 19 років зростає у 3 рази. Максимальне зростання кількості самогубств зареєстровано в Норвегії (73 %), Канаді (65 %), Швеції (17 %), Франції (16 %) та Бельгії (14 %). Досить значні коливання відзначені в Англії та Уельсі – 8–12 %. Низький рівень самогубств є характерним для держав Азії та Латинської Америки: в Сінгапурі, Новій Зеландії, Сальвадорі він у 3 рази нижчий, ніж у США, в Ізраїлі, Коста-Ріці, Чилі й Таїланді – в 5 разів нижчий. Як наслідок – проблема самогубств у значній більшості країн світу продовжує залишатися однією з найактуальніших.

Щороку позбавляють себе життя 500–600 тис. людей: 30 тис. американців, 25 тис. японців, 20 тис. французів, 60 тис. росіян. А кількість спроб самогубства більша у 5–10 разів, адже, з огляду на свою інтимність, явище має значну латентність.

Якщо взяти до уваги обґрунтований мінімальний 14-річний вік самогубця, то реальну картину стану самогубств у нашій країні покаже відносний показник – коефіцієнт самогубств населення, старшого за 14 років. Оскільки малолітніх в Україні 96,5 тис. осіб, тобто 18,5 % від загальної кількості населення, а всього іншого населення – 40 514,3 тис; реальним показником учинення самогубств в Україні (на 100 тис осіб), наприклад, у 2016 р. буде не 133 самогубства, а 259. Таке співвідношення з певними обмовками зберігається і дотепер. За період 2012–2016 рр. середній показник становить 36,1 осіб на 100 тис. населення, старшого за 14 років. З огляду на те, що населення України щороку зменшується так само, як і знижується народжуваність, а кардинального зменшення показників самогубства не відбувається, моральна статистика тут акумулює невтішні дані.

Порівнюючи динаміку економічно-соціальних показників України та вчинення самогубств її жителями, знаходимо певну залежність. Кількість самогубств зростає на тлі погіршення соціально-економічної ситуації в державі, а також потрясінь, яких зазнає її політична система. Особливо вирізняється за інтенсивністю вчинення самогубств східний регіон у зв'язку із проведенням АТО. Різняться показники вчинення самогубств сільськогосподарських (Волинської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької та інших областей) і промислових регіонів (Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької, Дніпропетровської областей). В останніх загалом рівень і коефіцієнт самогубств значно вищі, ніж в аграрних. Отже, найменше самогубств учинюється на заході, найбільше – на сході та півдні країни. Житомирська, Вінницька, Черкаська, Київська, Хмельницька, Одеська, Миколаївська області посідають проміжне положення.

Основними кримінологічними причинами самогубств необхідно визначити:

- погіршення рівня життя та соціально-економічну нестабільність (що часом зумовлює суперечності між природними бажаннями й економічними можливостями);
- зменшення кількості робочих місць і пов'язане з цим безробіття;
- поширеність у засобах масової інформації, передусім на телебаченні, пропаганди насильства та жорстокості, деструктивний вплив відеопродукції;
- поширення алкоголізму та наркоманії;
- укорінення в суспільній свідомості цільової установки на індивідуальне виживання, відсутність соціальних ідеалів, певний ідеологічний вакуум у суспільстві та кризу моральності;
- поширення неформальних (незарєєстрованих офіційно) шлюбів, а тому менший рівень солідарності сім'ї, збільшення кількості розлучень і частки неповних сімей;
- слабку дієвість системи матеріальної допомоги сім'ям, які її потребують, тощо.

Статистичні дані показують, що найвищі коефіцієнти самогубства властиві особам, які проходять службу в силових структурах (ЗСУ, МВС, СБУ), перебувають у «закритих» системах, виконують роботу, пов'язану з високим професійним ризиком, мають значні психологічні навантаження, зокрема постійно працюють з людьми, інтенсивно навчаються тощо. Це свідчить про високий рівень суїцидної вразливості осіб, які належать до певних професій, а також про спеціальні «стимули» до вчинення самогубства.

Причинами самогубств працівників правоохоронних органів є вплив численних стрес-чинників оперативної-службової діяльності, що часто сприяють виникненню синдрому вигорання, а також психічні й соматичні хвороби, які залежать від рівня злочинності. Науковці з Литви називають такі чинники, що впливають на поліцейських у прийнятті рішення про самогубство: а) напругу на роботі (конфлікти з чиновниками більш високого рівня, колегами, в сім'ї, негативне ставлення до різного роду репресій); б) загальні (звичайні) чинники – соматичні та психічні хвороби, зловживання алкоголем і наркотиками тощо.

Що стосується протидії цій суїцидальній навалі, то на порядку денному стоїть необхідність вжиття комплексних системних заходів, реалізовувати які належить Міністерству охорони здоров'я, Міністерству

юстиції, Міністерству освіти і науки та Міністерству внутрішніх справ України. Зокрема, йдеться про: постійне спостереження за станом справ запобігання самогубствам; наукове розроблення проблеми суїциду та шляхів його профілактики; створення спеціальної міжвідомчої комісії з аналізування й запобігання суїциду та її постійні звітування; організацію анонімних і безоплатних кризових центрів і «телефонів довіри» не тільки у столиці, а й у кожному обласному та районному центрах, а також спеціальних тренінгів в їх межах; повсюдну організацію притулків для кризових груп населення та їх доступність; популяризацію необхідних знань серед школярів, населення та працівників сфери соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, правоохоронних органів тощо.

Одержано 24.02.2018

УДК 343.97

Юрій Броніславович ДАНИЛЬЧЕНКО,
кандидат юридичних наук,
прокурор Харківської області

АГРЕСИВНІ ДИСКУРСИВНІ ПРАКТИКИ ЯК ФОНОВІ ДЛЯ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ ЯВИЩА

Сучасні дослідження ролі дискурсу в процесах відтворення злочинності недвозначно засвідчують, що кожен праксеологічно автономний різновид злочинності завжди супроводжується специфічними мовними полями. Вони виконують функції категоризації соціальної дійсності, зрештою – її конструювання. При цьому найбільш відчутним виявляється вплив дискурсивних практик у сфері детермінації злочинів ненависті, що ґрунтуються на соціальній дезінтеграції, протиставленні, в тому числі й тероризму.

Відтак, зауважимо, що немаловажною кримінологічно значущою ознакою сучасного терориста в Україні є ідеологізованість його політичної свідомості та, водночас, раціональність у виборі терористичних цілей і засобів. У зв'язку з цим цілком закономірним видається те, що згідно з даними офіційної статистичної звітності, для типового терориста в Україні не властива алкогольна чи наркотична залежності. Вчинення терактів в абсолютній більшості випадків не обтяжене станами відповідного сп'яніння. Тобто теракти виявляються злочинами, в цілому раціональними (як ціле-раціональними, так і ціннісно-раціональними), а не імпульсивними, чи-то аддиктивними. Особа цілком свідомо стає на злочинний шлях. Для останнього характерним є формування заздалегідь визначеної самовиправдувальної позиції, яка здатна обґрунтувати теракт у морально і психологічно прийнятних для конкретної особи *категоріях*. Для цього активно залучаються специфічні дискурсивні засоби.

В цьому контексті варто, вважаємо, погодитись із Ю. В. Орловим, який вказує, що сьогодні слід поставити на порядок денний питання про роль дискурсу у відтворенні злочинності: по-перше, як своєрідного соціокультурного поля для розгортання кримінальних практик, по-друге, як криміногенно детермінаційного ресурсу, по-третє, як сфери нереалізованого кримінально-превентивного потенціалу. Ця потреба виявляється особливо гострою у зв'язку з необхідністю підвищення ефективності протидії інформаційним операціям агресивного штибу, що є складовими так званих «гібридних» воєн [1, с. 25]. При цьому вчений тонко підмічає, що мова активно використовується для цілеспрямованого створення соціокультурних бар'єрів, що дозволять розмежувати різні соціальні групи, детермінуючи серед іншого ксенофобію, агресивність [1, с. 27, 29]. Невід'ємним елементом останньої виступає деперсоналізація членів «ворожої» групи шляхом використання особливих мовних засобів. Навіть побіжний аналіз матеріалів кримінальних проваджень, а також змісту інформаційних повідомлень на форумах й у соціальних групах (в соцмережах) антиукраїнської спрямованості (на кшталт «антимайдану») дозволяє виділити декілька термінів, якими позначаються прибічники євроінтеграційного зовнішньополітичного курсу розвитку незалежної, цілісної й демократичної України: «майдауни», «фашисти», «бандеро-фашисти» «нацисти», «укропи», «вишиватники», «хунта» і т.п.

Цілком зрозуміло, що окрім демонстрації неважливої позиції до носіїв, адресатів вказаних семантичних інструментів ідентифікації, поширення останніх виконує важливу функцію деперсоналізації особистості. З нею ж пов'язане і зняття моральних заборон на вчинення дій, що за звичайних умов не допускаються. На цих же принципах, до речі, побудований і кримінально-субкультурний сленг (арго), постійне використання якого формує дискурсивне поле для позитивного сприйняття особистістю протиправної поведінки. На цих же принципах була побудована й нацистська пропаганда часів Третього Рейху, що розпалювала ненависть до представників інших національностей.

Н. Крісті в одній зі своїх публічних лекцій з цього приводу наводить такий епізод із життя одного ув'язненого у норвезькому концлагері для сербів (мовою перекладу): «...Совсем рядом с ним два норвежских охранника, справа и слева, и кто-то спереди крикнул: «У тебя спички есть?!» А другой отвечал: «Нет, нету!» И тогда мой человек, югослав, который стоял между ними, произнес одну фразу по-норвежски, которая, как он мне потом признался, спасла его жизнь: «У меня есть спички». И что произошло? Он выбился из статуса массы, толпы, он преодолел категорию, когда его рассматривали как опасное животное

с Балкан, нечто вонючее, противное. Его увидели как человека» [2] (*курсив наш. – Ю. Д.*). Ставлення до суб'єкта не як до людини, його дегуманізація і деперсоналізація, що відбувається перш за все інструментами дискурсу, є важливим чинником виправдання насильства. Таке ставлення, за слушним зауваженням Ю. В. Орлова, конструється політичною пропагандою та іншими елементами безструктурного управління (навіюванням, фреймінгом новин, дезінформацією тощо) [3; 4].

Подібних прикладів можна навести багато. Втім, головним, тим, що їх єднає у кримінологічно значущому аспекті, є формування у особи, носія специфічних дезінтеграційних елементів дискурсу, виправдувальної (або навіть стимулюючої) стратегії своєї насильницької поведінки внаслідок нейтралізації дії моральних імперативних заборон на неї, *конструювання* позитивного соціального змісту (оцінки) акту агресії як виправданого засобу боротьби за високі цілі.

Безумовно, залучення особи до особливих дискурсивних сфер не є причиною терористичної діяльності. Проте, – це є її: а) суттєвою умовою та водночас і відмітною (хоча і не специфічною) рисою особи сучасного терориста; б) особливим різновидом фонових для тероризму явищ.

У зв'язку з цим не зайвим буде вказати й на те, що переважну більшість сучасних терористів в Україні можливо віднести до так званого ідейно-політичного типу, якому притаманне домінування певної ідеологічної настанови, в межах якої терористична активність розглядається як морально виправдана й справедлива політична боротьба. Таких у загальній структурі осіб терористів в Україні близько 55 %. Серед них переважають прихильники ідеї становлення на території України квазідержавного утворення «Новоросія», в тому числі через підтримку «ДНР» та «ЛНР» (87 %). Вказана ідея, як і інші, що детермінують терористичну діяльність в нашій державі (антикомуністичні, право-ідеологічні, антинаціоналістичні) змістовно є політичними. Тож типовий терорист в Україні – це політичний злочинець.

Але варто бути свідомим того, що будь-яка ідеологія має у своєму олюдненому зрізі, тобто в проекції на конкретну особистість, цілком утилітарне значення. Воно, як правило, виражається у спрямованості ідейно обґрунтованої діяльності на задоволення цілком прагматичних, особистих потреб індивідуума. Серед них у ідейного типу терориста переважають потреби у приналежності та соціальній безпеці. Приєднання до терористичних практик, відтак, наповнюється специфічним змістом, в якому вбачається активна афілійованість особистості з певною умовною соціальною групою (реалізації її потреби в приналежності), об'єднаною єдиним, здебільшого міфологічним світоглядом (через нього відбувається дефрагментація, лінійне упорядкування бачення світобудови з визначенням у ньому місця і ролі особистості), баченням культурно-психологічних, політико-історичних підстав для внутрішньогрупової інтеграції та зовнішньої агресивної, зокрема, терористичної активності.

Підсумовуючи зауважимо, що викладені міркування лишу пунктирно окреслюють вельми глибоку проблематику агресивних дискурсивних практик як фонових для тероризму в Україні явищ. Вони потребують окремого монографічного дослідження. Але навіть в межах запропонованого, вельми побіжного розмірковування над роллю дискурсу у відтворенні тероризму стає очевидним, що стратегія протидії останньому перш за все має бути спрямована на руйнацію вказаних дискурсивних полів, в яких формується емоційно резонансне квазіціннісне категоріальне ядро соціальної дезорганізації, ворожості.

Список бібліографічних посилань

1. Орлов Ю. В. Дискурсивно-комунікативна теорія детермінації злочинності: концептуальні засади формування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 25.
2. Современное преступление. Лекция Нильса Кристи. 18 окт. 2006 г. // StudFiles : сайт. URL: <https://studfiles.net/preview/5536300/> (дата звернення: 28.02.2018).
3. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Диска плюс, 2016. С. 342–349.
4. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічний аналіз проявів безструктурного соціального управління. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 118–127.

Одержано 16.03.2018

УДК 343.97:343.614-053.6

Олександр Маркович БАНДУРКА,

доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України, президент Кримінологічної асоціації України;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

ДИТЯЧІ САМОГУБСТВА – НОВІТНЯ ЗАГРОЗА ЗДОРОВ'Ю НАЦІЇ

Самогубства перетворилися на одну з найгостріших проблем сучасного суспільства і є своєрідними індикаторами громадського здоров'я та соціального благополуччя. Сьогодні і до України докотилася хвиля

підліткових самогубств, викликаних активністю «груп смерті» в соціальних мережах. Символом таких груп став синій кит, що плаває та перегортається в небі. За даними Національної поліції України, тільки в одній такій спільноті було виявлено більше двох сотень активних користувачів з України.

Протягом 2013–2016 рр. у соціальній мережі «ВКонтакте» було створено декілька віртуальних спільнот, де відкрито пропагувався суїцид, до якого схилилися підлітків і дітей. «Кити плывут вверх», «Разбуди меня в 4.20», «f57», «f58», «Тихий дом», «Рина», «Ня.пока», «Море китов», «50 дней до мого...» – це назви «груп смерті» в мережі «ВКонтакте». Доступ до цих груп суворо обмежений, членство здійснюється на розсуд адміністраторів, які самі обирають передплатників і пропонують пограти у «квест»: по наростаючій виконувати різноманітні завдання аж до нанесення собі каліцтва, а потім піти з життя. Покінчити життя самогубством означає виконати останнє завдання. Українські підлітки разом зі своїми ровесниками з країн близького зарубіжжя (Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Азербайджану) залучаються до «груп смерті», і за 49 завдань так звані куратори доводять їх до суїциду. Все починається з того, що дитина публікує на своїй сторінці безглуздий віршик про синього кита «Я у гри».

Сьогодні багато підлітків знають про ці групи не з чуток, практично в кожній школі є «кити» – ті, хто вступив у сучасний «клуб самогубців». І, на жаль, в Україні вже є випадки, коли діти виконали своє останнє, 50-те завдання – в Маріуполі, Івано-Франківську та Харкові дівчата покінчили з життям.

Як тільки дитина опублікувала в себе на сторінці вірш про кита, який закінчується хештегом «я у гри», починається її шлях до смерті. З потенційним самогубцем зв'язується куратор. Він цікавиться ім'ям дитини та причиною, з якої вона хоче звести рахунки з життям. Далі потрібно виконати низку завдань. Кожен етап необхідно фіксувати на фото або відео. Деякі завдання для дівчат можуть замінити знімком інтимного характеру.

Модератори цих груп – люди із серйозними невирішеними психологічними проблемами. Це і недолюбленість, яку ці люди зганяють на підлітках, і жадоба влади, абсолютного підпорядкування. Адже діти покірно і старанно виконують усі їх бажання аж до прохання надіслати грошей на покупку піци. Підпорядкування досягається шляхом маніпуляцій – збільшенням кількості завдань, виконання яких дає гравцеві відчуття значущості.

У дітей у такому віці відсутні критика та життєвий досвід. Їх легко спокусити таємничістю, альтернативними групами, спілкуванням через інтернет. Підлітки залучаються до гри, як у життя, і в життя, як до гри. У дітей і підлітків ще слабо розвинена префронтальна кора головного мозку, яка у дорослих відповідає за команду «стоп». Вона остаточно формується до 25 років, до тих пір ми фактично залишаємося дітьми та сприймаємо ігрові моменти як альтернативну реальність. Особливо притягують ігри, побудовані на таємниці, на сильних емоціях. Водночас інтерес до подібних груп пов'язаний і з результатами впливу ЗМІ та соцмереж, коли цікавість змушує дітей усе випробувати. Також у віртуальній мережі самовбивць їх штовхає занедбаність, нерозуміння з боку оточуючих і акселерація.

Для формування суїцидальних установок неповнолітніх важливими є умови, в яких вони виникають – родина, найближче оточення. Існує думка, що в нещасливих родинах діти частіше чинять суїцидальні спроби, але так само це буває і в інтелекгентних, альтруїстичних родинах. Тому заходи запобігання мають бути спрямовані передусім на поліпшення психологічного клімату в родинах, підвищення рівня згуртованості, колективізму, співучасті.

Існує думка, що зараз ми маємо справу з технологією знищення, яка розрахована на підлітків, і Україна тільки починає з нею боротися. Практика доводить, що такі групи розраховані на дітей, які проходять період становлення – від 13–14 років. Вони намагаються довести, що чогось варті. З «того боку» працюють дуже класні психологи, і цю проблематику вони піднімають на досить високий рівень. І діти не зупиняються, інакше їм навіюють, що вони неспроможні. Боротися із цим простими блокуваннями дуже складно – IP-адреси, які використовуються, знаходяться на території РФ. Ця «гра» поширилася на весь світ. Кілька останніх років вона проходила на території Росії, а тепер її переключили на Україну. Як зауважили в СБУ, не можна говорити, що це якась секта. Це проходить на рівні нейролінгвістичного програмування. Якщо брати зріз українських учасників цих груп, то це багато підлітків зі східних областей – депресивних регіонів, де діти побачили війну.

Ще однією з найгостріших проблем взаємодії дитини з інтернетом є небезпека зіткнення з агресивними нападами, які називають кібербулінгом. Кібербулінг – це жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити дитину, в яких використовуються інформаційно-комунікаційні засоби: мобільні телефони, електронна пошта, соціальні мережі тощо. Діти часто не розповідають батькам про такі свої негаразди через страх батьківської заборони використання потрібних їм засобів зв'язку, а тому залишаються без необхідної підтримки та допомоги. Особливо небезпечно може стати ситуація, коли дитину цькують і в реальному житті, і у віртуальному середовищі. Донедавна проблема кібербулінгу стосувалася лише дітей старшого віку, але сьогодні вона охоплює і молодші класи, адже зросла доступність мобільного зв'язку для дітей, а педагогічних зусиль, спрямованих на підготовку дитячих колективів до конструктивної взаємодії з віртуальним світом, сьогодні явно бракує.

Кібербулінг – це напади з метою нанесення психологічної шкоди, які здійснюються через електронну пошту, миттєві повідомлення, розгортаються в чатах, на веб-сайтах, у соціальних мережах, діють через текстові повідомлення або зображення (фото, відео). До кібербулінгу належить також терор за допомогою мобільного телефонного зв'язку. Кібербулінг кидає новий виклик батькам, освітянам, іншим дорослим, які спілкуються з дітьми, адже він начебто і не є реальним, але, на жаль, шкода, яку він завдає, повністю реальна.

Проблема кібербулінгу в сучасному інформаційному просторі є вкрай нагальною й актуальною, адже значна кількість дітей та молоді потерпають від психологічного та соціального насильства і страждають від емоційних реакцій. Кібербулінг є небезпечним через свою анонімність, неможливість визначити джерело знущань, а отже, потрібна допомога з боку дорослих і фахівців. Процес соціалізації молодих людей, які стали жертвами кібербулінгу, зазнає деформацій, але вони піддаються корекції, зокрема через зміни в соціально-педагогічних механізмах соціалізації.

Отже, насильство в медіасфері справляє як негативний вплив на процес соціалізації молоді через формування девіацій (девіантної поведінки, делінквентної поведінки, адитивної поведінки, суїцидальних нахилів, апатії, депресії тощо), так і позитивний – активізує, стимулює до діяльності, пошуку нових рішень у процесі соціальної взаємодії, креативних рішень, розвитку власної суб'єктності.

Що стосується запобігання доведенню до самогубства через мережу інтернет, то варто вказати на дві обставини, які сприяють поширенню вказаних явищ. Перша полягає в тому, що дорослі (батьки, вчителі та ін.) часто не можуть надати адекватної допомоги дитині, оскільки не володіють досвідом і знаннями щодо вказаної комунікації в кіберпросторі. Другою є побоювання дітей бути позбавленими можливості користування сучасними гаджетами, тому в більшості випадків вони не звертаються за допомогою до дорослих.

Подальше вивчення цієї проблеми просто необхідне для запобігання таким трагічним наслідкам. Наголошуємо, що дослідження має проводитись у всіх напрямках, враховуючи педагогічні, соціологічні, психологічні та кримінологічні аспекти, тому що цей вид насильства має свої суттєві особливості.

У зв'язку з тим, що насильство серед учнів у всіх його виявах є складним багатоплановим явищем, вважаємо за доцільне залучити до протидії йому фахівців різних галузей науки та суспільного життя. Наприклад, першочерговим завданням сучасної школи є не тільки передача знань з окремих сфер життя, а й підготовка дітей до життя в інформаційному суспільстві. Тобто потрібно навчати учнів безпечно користуватися інтернетом, розповідати, чого не варто робити, спілкуючись у віртуальному світі (наприклад, розголошувати особисту інформацію тощо), як нівелювати конфлікт і давати відсіч кіберпереслідувачу. Завдання вчителів, батьків – уберегти дітей від віртуальної залежності, показати що реальний світ більш насичений і важливий для життя, а віртуальний – лише засіб досягнення реальних цілей або засіб зв'язку. Необхідно «донести» до дітей, що за будь-які дії, навіть коли вони здійснюються у віртуальному світі, завжди настає відповідальність (хоча б на рівні шкільної адміністрації у вигляді накладання дисциплінарних стягнень).

Кіберполіція на даний момент активно блокує «групи смерті», але вони з'являються на інших ресурсах, наприклад, у мережі «Instagram». За великим рахунком як така група вже і не потрібна, адже кількість охочих зіграти у смертельну гру збільшується з кожною хвилиною, і куратор за хостингом легко знаходить собі нові жертви.

Сьогодні необхідно об'єднати зусилля кіберполіції країн, охоплених доведенням до самогубства дітей у соціальних мережах. Але з огляду на те, що тепер творці та модератори переходять в англomовні мережі, впоратися із завданням буде набагато складніше. З мережею боротися неможливо. Тому слід не забороняти дитині користуватися інтернетом, а готувати її до вирішення справжніх проблем: розмовляти з нею, захоплювати, ділитися власними переживаннями і труднощами. Потрібно цікавитися життям дитини. Тільки у процесі спілкування можна домогтися прихильності дитини, причому розмовляти з нею потрібно як з рівною.

Слід зазначити, що велике значення у вихованні моральних якостей відіграє особистий приклад – поведінка батьків у сім'ї. Адже батьки – це найближчі та «найпереконливі зразки», за якими діти перевіряють, будують свою подальшу поведінку. Зростаючи, дитина дуже чуйна до всього, що їй доводиться спостерігати. Спостерігаючи за батьками, вона отримує наочні приклади ставлення до праці, суспільства, жінки тощо. Саме цей приклад дає їй уявлення про погане та добре, заборонене і допустиме.

Одержано 13.03.2018

УДК 343.9:343.6

Андрій Миколайович БАБЕНКО,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ

САМОГУБСТВА, ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА, ВБИВСТВА: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ

У статті 3 Конституції України задекларовано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. І справді, життя людини є найбільшою цінністю, оскільки після його втрати втрачається сенс, необхідність і можливість в отриманні та володінні будь-якими соціальними благами. Припинення фізичного існування людини, можливо,

відкриває нову форму існування. Хтось вірить у реінкарнацію, інші вірять у райське життя після смерті, треті вважають, що за смертю починається повне небуття, а для когось починається відповідальність в усієї її невідворотності, таємничості та страхітті. Як би там не було, але у земному житті ніхто не має права відбирати життя в іншої людини – це є невиправним гріхом та особливо тяжким злочином. Так само й доведення людини до вчинення самогубства є кримінально караним діянням. І хоча за самогубство ніякого офіційного покарання, крім Божої кари та суспільного осуду, не встановлено, проте самогубство тягне за собою втрату життя і є відчайдушним учинком не лише для самої людини, а й для її рідних та близьких.

У кримінології давно доведено, що рівень убивств та самогубств є індикаторами благополуччя та якості життя на тій або іншій території. Високі показники цих доволі пов'язаних між собою феноменів істотно погіршують умови життя людей та відчуття їх комфортності і безпеки. У той самий час низькі їх параметри є відбиттям більшої якості соціально-економічного та культурного середовища. Останніми роками нашу країну за цими критеріями навряд чи можна визнати благополучною.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, починаючи з 2015 року Україна опинилася у десятці світових «лідерів» за рівнем убивств та самогубств на 100 тис. населення. Якщо у середньому в Європі вчиняється 3–5 самогубств та 5–7 вбивств на 100 тис. населення, то в Україні, за нашими розрахунками, відповідні показники становлять у середньому, відповідно, 14–20 та 12–14 на 100 тис. населення. Наприклад, лише у 2017 р., за офіційними статистичними даними Державної служби статистики та Генеральної прокуратури України, в нашій країні вчинено 6 088 самогубств (14 на 100 тис. населення) та 5 145 умисних убивств (12 на 100 тис. населення). Отже, щорічні безповоротні людські втрати перевищують сукупну кількість загиблих за чотири роки військових подій на Сході України. Але у регіональному вимірі картина виглядає ще набагато гіршою. Окремі регіони нашої країни значно перевищують середньоукраїнські показники, виявляючись осередками підвищеної концентрації убивств та самогубств, а отже, вони такі регіони є несприятливими для якісного життя великої кількості людей.

Останніми роками показники самогубств перевищують кількість загиблих від убивств, дорожньо-транспортних пригод, різного роду нещасних випадків (у Табл. 5 наведено дані щодо смертності населення від дії зовнішніх причин).

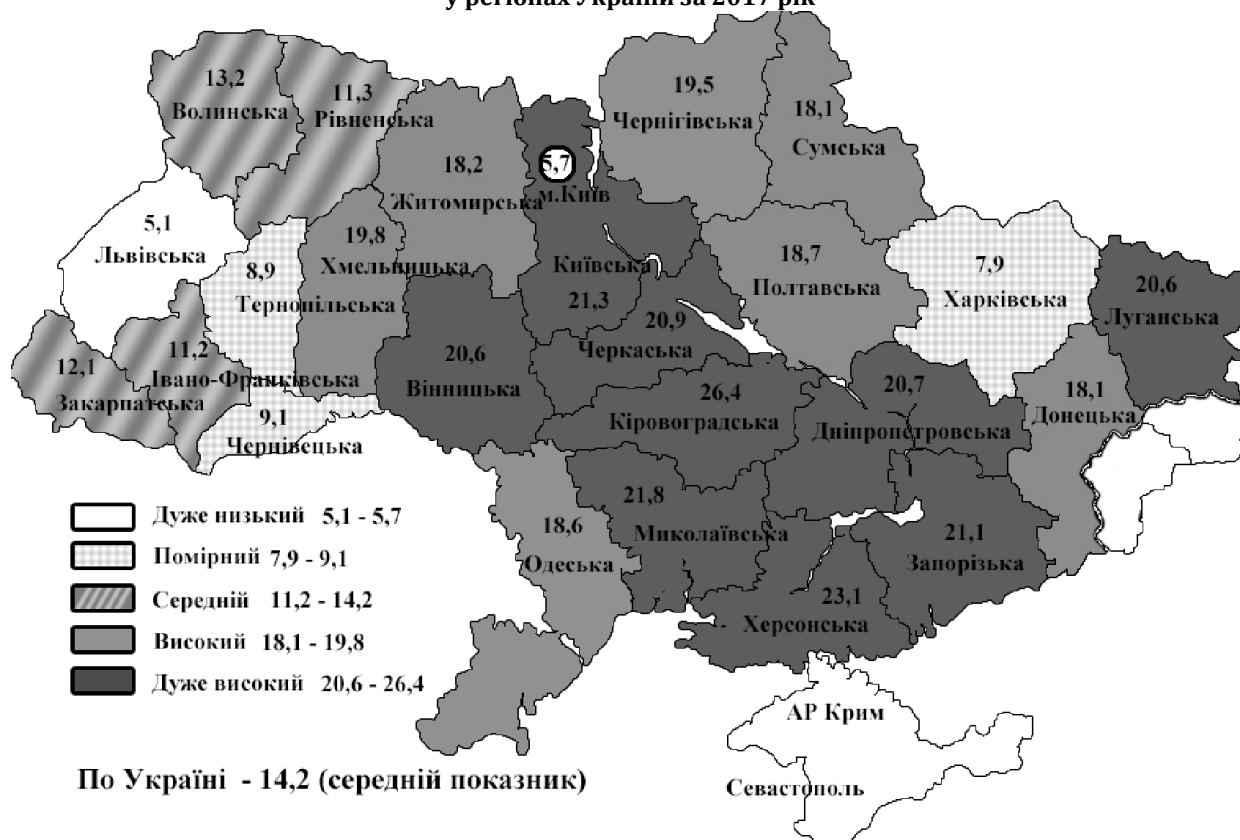
Таблиця 1

Рейтинг регіонів за кількістю вчинених самогубств у 2017 році

1 група		2 група		3 група	
1. Дніпропетровська	668	9. Кіровоградська	255	17. м. Київ	167
2. Одеська	445	10. Хмельницька	254	18. Івано-Франківська	154
3. Київська	370	11. Миколаївська	251	19. Закарпатська	151
4. Запорізька	368	12. Херсонська	244	20. Луганська	147
5. Донецька	348	13. Житомирська	226	21. Волинська	137
6. Вінницька	328	14. Харківська	215	22. Рівненська	131
7. Полтавська	266	15. Чернігівська	202	23. Львівська	126
8. Черкаська	257	16. Сумська	201	24. Тернопільська	95
-	-	-	-	25. Чернівецька	83
По Україні	6 088				

Із наведених даних видно, що лідерами за абсолютною кількістю самогубств в Україні є Дніпропетровська (668), Одеська (445), Київська (370), Запорізька (368), Донецька (348) та Вінницька (328) області. Водночас Тернопільська (95) та Чернівецька (83) належать до відносно благополучних у цьому сенсі областей. Однак це твердження є доволі умовним на тлі надзвичайно високої ціни навіть одного людського життя. Ще більш показовою виявилася географія інтенсивності самогубств за регіонами України (Картограма 1).

Географія інтенсивності самогубств на 100 тис. населення у регіонах України за 2017 рік

Що стосується інтенсивності самогубств на 100 тис. населення, то п'ятірку «лідерів» складають Кіровоградська, Херсонська, Миколаївська, Київська та Запорізька області (Картограма 1; Табл. 2). У цих регіонах насиченість територій самогубствами у два рази перевищує загальнодержавні параметри та у чотири рази перевищує ті, що увійшли до групи умовно низької інтенсивності.

Таблиця 2

Рейтинг інтенсивності вбивств та самогубств на 100 тис. населення за 2017 рік¹

№ з/п	Регіон	Параметри	Регіон	Параметри
	Інтенсивність вбивств на 100 тис. населення		Інтенсивність самогубств на 100 тис. населення	
1	м. Київ	31,6	Кіровоградська обл.	26,4
2	Луганська обл.	30,7	Херсонська обл.	23,1
3	Донецька обл.	29,5	Миколаївська обл.	21,8
4	Київська обл.	18,8	Київська обл.	21,3
5	Миколаївська обл.	17,2	Запорізька обл.	21,1
По Україні		14,2	По Україні	12,2

Що стосується вбивств, то останніми роками територія України характеризується не лише негативною їх динамікою, низьким рівнем виявлення осіб, які вчиняють такі злочини, а й інтенсивністю, яка у кілька разів перевищує епідеміологічний поріг (10 на 100 тис. населення) їх вчинення (Табл. 3).

¹ Примітка. Розраховано за даними Генеральної прокуратури, її регіональних підрозділів та за даними Державної служби статистики України.

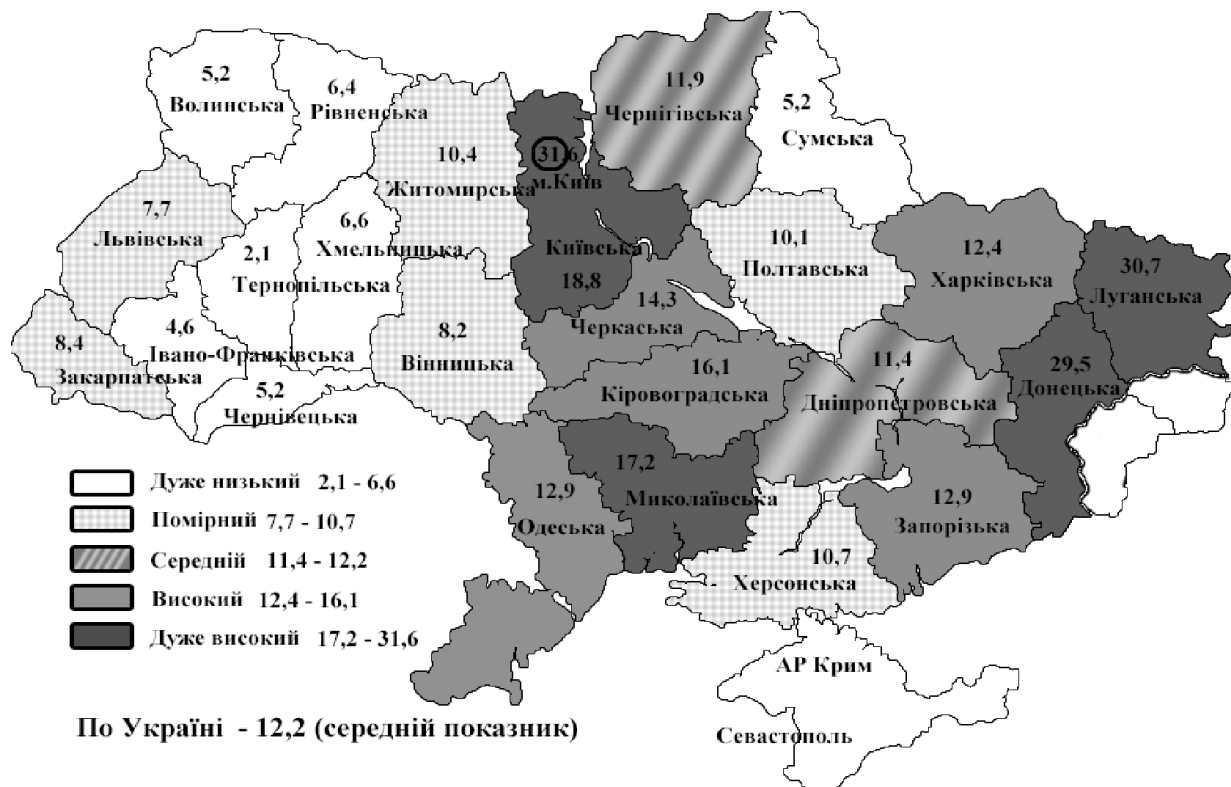
Динаміка умисних убивств за 2011–2017 роки²

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
По Україні	2 267	2 010	5 861	11 466	8 224	5 992	5 145
Вручено особі підозру	-	-	1 909	1 760	1507	1 403	1 381

Особливе занепокоєння викликає ситуація з убивствами в окремих регіонах України. За насиченістю території вбивствами столицю, яка задає «моду» для інших регіонів, є абсолютний «лідер» – м. Київ із параметрами 31,6 на 100 тис. населення; на другому місці знаходиться Луганська область – 30,7; на третьому Донецька область – 29,5; далі йдуть Київська (18,8) та Миколаївська (17,2) і т. д. (Картограма 2; Табл. 2).

Картограма 2

Географія інтенсивності вбивств на 100 тис. населення у регіонах України за 2017 рік³

Викликає занепокоєння низька кількість, а точніше відсутність виявлених осіб, які доводять інших членів суспільства до самогубства (ст. 120 КК України). Так, протягом останніх п'яти років при високій фіксації цього виду злочинів – понад 100 фактів правопорушень на рік, лише одній-трьом особам вручається підозра про вчинення таких злочинів (Табл. 4)

Таблиця 4

Динаміка доведення особи до самогубства або до замаху на доведення до самогубства (ст. 120 КК України)

Роки	2013	2014	2015	2016	2017
Зареєстровано	250	158	86	133	109
Вручено особі підозру	2	0	1	3	1

² Примітка. Узагальнено за даними МВС та Генеральної прокуратури України за 2011–2017 роки.

³ Примітка. Розраховано за даними Генеральної та регіональних прокуратур України за 2017 рік.

Коефіцієнт кореляції між інтенсивністю вчинених умисних убивств та самогубствами у регіонах, розрахований нами за методом Пірсона, становить 0,2, що засвідчує наявність слабого кореляційного зв'язку між цими доволі відмінними за суттю, але схожими за природою детермінації і наслідками явищами. Разом із тим висока сумарна кількість зазначених явищ указує на посилення дії негативних загальнодержавних і місцевих детермінаційних факторів, що зумовлюють небажані зміни у суспільних процесах.

Необхідно торкнутися й інших питань, пов'язаних зі смертністю та її причинами в Україні. Справа в тому, що специфіка сфери суспільних відносин, пов'язаних із народженням або смертю людини, полягає в тому, що державним, медичним, правоохоронним та іншим органам і установам дуже важко приховати від реєстрації факт народження або смерті людини, а так само і загальну їх кількість (хоча такі випадки й трапляються). Разом із цим кожен юридичний факт смерті має свою причину, фіксується в офіційній статистиці з відображенням певних причин смерті. І ось тут починаються непорозуміння. Так, у 2016 р. із загальної кількості 583 631 померлої особи, тільки від інфекційних та паразитичних хвороб померло 9 326 осіб; від новоутворень – 78 959; від хвороб системи кровообігу – 392 298; від хвороб органів дихання – 13 840; від хвороб органів травлення – 22 013; від зовнішніх причин – 31 746 осіб. За аналогічними категоріями формувалася статистика й у попередні роки [6, с. 41]. Елементарні математичні розрахунки дозволяють виявити той факт, що протягом останніх кількох років державні статистичні органи залишають без пояснення причин смерті близько 30 тис. фактів смертей на рік. Лише у 2016 р. різниця між загальною кількістю смертей та сумою смертей із поясненням їх офіційної причини становить – 35 449 осіб; у 2015 – 29 477; у 2014 – 31 651 особу (Табл. 5).

Таблиця 5

Розподіл померлих залежно від факту наведення причини смерті за 2014–2016 роки

Роки	Офіційна кількість померлих	Сума померлих з офіційними причинами смерті	Кількість померлих без пояснення офіційної причини смерті
2014	632 296	600 645	31 651
2015	594 796	565 319	29 477
2016	583 631	548 182	35 449

Виникає запитання: чому така різниця? Небалість? Неповага до життя та смерті людини? Неуважність виконавців під час роботи з офіційними даними? Складнощі в установленні причин або небажання їх доведення до відома суспільства? Також є не зрозумілим, чому починаючи з 2014 р. із розділу, що присвячений розподілу померлих за основними причинами смерті, зникло розшифрування даних щодо смертності населення від дії зовнішніх причин. У цьому розділі містилася важлива узагальнена, з точки зору кримінології, інформація щодо кількості загиблих унаслідок: дорожньо-транспортних пригод (у 2012 – 5,9; у 2013 – 5,4 тис. осіб); випадкового утоплення та занурення у воду (у 2012 – 2,7; у 2013 – 2,4 тис. осіб); нещасних випадків, пов'язаних із дією природних факторів (у 2012 – 1,5; у 2013 – 1 тис. осіб); випадкових отруєнь, спричинених отруйними речовинами (у 2012 – 6,7; у 2013 – 6,4 тис. осіб); отруєння алкоголем (у 2012 – 4,6; у 2013 – 4,5 тис. осіб); навмисних самоушкоджень – самогубств (у 2012 – 9,1; у 2013 – 9,4 тис. осіб); наслідків нападу з метою вбивства чи нанесення тілесних ушкоджень (у 2012 – 2,3; у 2013 – 2,2 тис. осіб) [4, с. 335 ; 5 с. 324]. У цьому зв'язку вважаємо за доцільне висловити пропозицію про необхідність повернення статистичних органів країни до раніше існуючої практики розшифрування кількісних параметрів смертності в Україні з указівкою їх точних причин.

Підсумовуючи, зазначимо, що специфічні кримінологічні індикатори, якими є кількісно-якісні параметри вбивств та самогубств, яскраво сигналізують про те, що в регіонах України відбуваються вкрай негативні соціально-кримінологічні процеси, які призводять до безпрецедентного знецінення людського життя і фізичної недоторканності особи (про це також свідчать і чисельні повідомлення ЗМІ); відбувається катастрофічне погіршення морально-психологічного клімату у суспільстві; формується негативне, агресивне середовище, що загалом може призвести до розвитку непередбачуваних кримінологічних наслідків.

Список бібліографічних посилань

1. Стан та структура **злочинності** в Україні за 2007 – по 20.11.2012 рр.: статистика МВС // МВС України : офіц. сайт. URL: <http://mvs.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2018).
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2017 рр.: статистична інформація // Генеральна прокуратура України : офіц. сайт. URL: <http://www.gp.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2018).
3. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держ. ком. статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. Київ : Август Трейд, 2011. 559 с.
4. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Держ. служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. Київ : Держаналітінформ, 2013. 532 с.

5. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Держ. служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. Київ : Держаналітінформ, 2014. 534 с.

6. Статистичний щорічник України за 2016 рік / Держ. служба статистики України ; за ред. І. Є. Вернера. Київ : Держаналітінформ, 2017. 611 с.

Одержано 19.03.2018

УДК 343.97:316.624

Євгенія Сергіївна БАДЬОРНА,

курсант 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Михайло Ігоревич ФІАЛКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

НАРКОТИЧНА ЗАЛЕЖНІСТЬ ОСОБИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МЕХАНІЗМ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

Серед чинників, що стимулюють розвиток сучасної злочинності велике місце займають фонові явища, котрі являються переломним фактором у вчиненні особою кримінального правопорушення. Вагоме місце серед них займає наркоманія, оскільки вона виступає підґрунтям для злочинної поведінки. На сьогоднішній день вплив наркоманії на злочинну поведінку поширюється дедалі сильніше, однак неможливо зробити висновок про рівень впливу та причини не проаналізувавши ситуацію в цілому. В цьому і полягає актуальність даної теми дослідження, а саме в детальному вивченні відповідного фонового явища із заглибленням в суть виникнення відповідної проблеми, її аналізу та вивчення взаємодії зі злочинністю.

Серед сучасних кримінологів, активно займаються розглядом даної теми О. М. Бандурка, В. В. Голін, О. М. Джужа, Л. В. Раєцька, А. А. Бурячок, Г. І. Піщенко та інші. На їх праця було сформульовано багато цікавих ідей та поглядів відносно цього фонового явища.

Мета даної роботи полягає у встановленні зв'язку наркотичної залежності особи та механізму злочинної поведінки.

Щоб змістовно розкрити суть даної теми, спочатку треба розібратись з самим поняття «наркоманія».

Наркоманія – це захворювання, що виникає в результаті немедичного вживання наркотичних засобів [1, с. 260]. Так, це саме захворювання, оскільки у людини виникає неконтрольований потяг до наркотичних речовин, що в подальшому призводить до фізичних та психічних порушень у людини. Сенс вживання наркотичних речовин полягає в тому, що кожен з них викликає відчуття збудження, ейфорії, підвищення настрою, підняття сил. В певний проміжок часу людина наділяється цими почуттями і відчуває себе на підйомі сил. Однак після припинення дії відповідної речовини збудження та ейфорія різко пригнічується, внаслідок чого виникає хворобливий стан, а саме депресія, проблеми зі сном, часті зміни настрою, зниження апетиту, дратівливість, занепокоєння або навіть можуть з'являтися суїцидальні думки.

Особлива небезпечність наркоманії полягає в тому, що вживання наркотичних засобів викликає незворотні зміни в організмі людини, руйнує психіку, викривляє систему загальнолюдських цінностей, завдяки чому особа легко переступає межу моральних та правових заборон [2, с. 170]. Також активно зростає процес наркотизації населення. Тим самим ця несприятлива тенденція обумовлює значний рівень злочинів, що пов'язані з обігом наркотиків. Сьогодні під безпосереднім впливом наркотиків вчиняється велика кількість злочинів: вбивства, крадіжки, грабежі, хуліганство, злочини пов'язані з обігом наркотиків і т.д.

Вивчаючи злочин, як окремий механізм індивідуальної злочинної поведінки слід зазначити, що злочин є системою, яка підпорядковується дії певних закономірностей. Істотну роль у механізмі індивідуальної злочинної поведінки відіграють психологічні фактори, які проявляються у потребнісно-мотиваційній сфері злочинної поведінки та стані злочинця на момент скоєння злочину, а також мотиваційні та вольові фактори, що забезпечують подолання труднощів при досягненні цілі, спонукають до активних дій при наявності внутрішніх та зовнішніх перешкод [3, с. 115–118]. Тобто механізм злочинної поведінки залежить від ситуації, негативної деформації, мотивації особи та потреб які вона переслідує. Саме тому певна негативна життєва ситуація може стати детермінантою злочинної поведінки, а результат її розвитку – злочином.

Розглянемо детальніше. Якщо взяти до уваги, що механізм злочинності бере свій початок з певної потреби, то необхідно зрозуміти, яка саме потреба переслідується в наркоманії. Так як людина у разі відсутності наркотику та його недостачі в організмі переживає розлад та недугу, слід зробити висновок, що у неї виникають психологічні та фізіологічні потреби. Психологічні тому, що свідомість людини в першу чергу посилає певні сигнали про необхідність задоволення потреби вживання наркотику, а фізіологічна

безпосередньо у самому вживанні. Так ми отримуємо першу сходинку у системі створення злочинної поведінки – «потреба».

Надалі після появи потреби у людини виникає бажання реалізації, яке говорить про те, що особа має на меті задовольнити відповідну потребу, як окрему потребу її організму. Бажання стає основним координатором дій цієї людини і в подальшому стає для нього основним вектором розвитку подій. Так виникає мотиваційна поведінка, що проявляється в конкретних діях особи, яка підбурюється бажанням задовольнити потребу. Дії цієї людини в подальшому охоплюються єдиним наміром – отримати будь-якою ціною наркотичну речовину задля задоволення власної потреби.

Однак поряд з цим, відповідне місце має і життєва ситуація, де людина шляхом пошуку наркотичних речовин, реалізує своє бажання – задоволення потреби. Так вона приймає рішення як правильно вчинити і де саме шукати відповідні речовини, яким способом їх отримати, які зусилля для цього докласти, тобто прораховує певну низку дій, що дадуть в подальшому відповідний результат. Це може бути підшукування грошей для купівлі, закупка матеріалів для виготовлення і т.д. Після чого особа приймає рішення на певну поведінку, а конкретно обирає найбільш зручний для неї спосіб отримання та починає його реалізовувати.

Саме тут знаходить своє місце злочинна поведінка. Вчиняючи заплановані дії, особа переступає межі правових норм і вже безпосередньо вчиняє злочинні дії з метою отримання наркотиків, грошей або речей задля їх придбання, а також вчиняє дії, які безпосередньо пов'язані з виготовленням, зберіганням, перевезенням та збутом наркотичних речовин. Мотивуючим фактором для неї виступає необхідність наступного життя речовини будь-якою ціною.

Отримавши наркотичну речовину та вживши її, людина повністю задовольняє свою потребу та перебуває в пост злочинному стані, де вважає свої дії завершеними в повному обсязі, а бажання виконаними. При цьому вона не усвідомлює всю суспільну небезпечність своїх дій, оскільки для неї ця низка вчинків є пріоритетною для задоволення власної потреби. Тому в даній ситуації і виникає замкнуте коло, оскільки в подальшому для чергового задоволення такої ж потреби людина знову ж буде діяти відповідно до цього механізму. Тим самим виявляється замкнуте коло.

Саме ці наслідки і призводять людину до важкого хворобливого стану, що в подальшому перетворюється в залежність, оскільки з кожним разом людина буде намагатися позбутися поганого самопочуття, шукаючи вихід саме в повторному вживанні наркотичної речовини. З кожним разом залежність буде лише зростати тим самим погіршуючи стан здоров'я людини та стимулюючи її до вчинення нових протиправних дій, більш небезпечних за попередні для найшвидшого задоволення власної потреби.

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що індивідуальна злочинна поведінка особи під впливом наркотичних речовин стимулюється саме її внутрішньої мотивацією та необхідністю досягнення цілі – задоволення потреби. Саме ця необхідність стає способом життя. Це дає змогу зрозуміти, що дане суспільно-небезпечне явище може мати різні негативні прояви в суспільстві на сьогоднішній день і боротьба з ним потребує ретельного та обґрунтованого підходу.

Список бібліографічних посилань

1. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид-во Паливода А. В., 2006. 264 с.
2. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / за заг. ред. В. В. Голіни ; І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. 2-ге вид. перероб. і допов. Харків : Право, 2009. 228 с.
3. Кримінологія (Загальна частина) : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки ; А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, Л. М. Давиденко та ін. Харків : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. 240 с.

Одержано 20.03.2018

УДК 343.9(831)

Іван Григорович БОГАТИРЬОВ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь)

ЗЛОЧИННІСТЬ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Внаслідок анексії Криму, та збройного конфлікту на Сході країни в Донецькій та Луганській областях сучасний етап розвитку України як незалежної демократичної, правової держави проходить в дещо іншому форматі. Свідомість українців під впливом подій на майдані 2014 року докорінно змінилася. Ніхто не чекав, що після Революції Гідності для українського народу настануть складні випробування, що змушують кожного переосмислити минуле і сучасне, наші досягнення і цінності.

Ми повинні усвідомлювати, що Українська держава відстоюючи свою незалежність і самобутність повинна не тільки самостійно вирішити питання про відновлення миру на Сході України, про захист прав

і свобод людей на підконтрольній терористичним угрупованням – так званим ЛНР і ДНР в тому числі і вимушених переселенців з тимчасово окупованої території, а також населених пунктів, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, території населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення (далі – тимчасово окуповані території), про компенсацію та відбудову зруйнованої інфраструктури на зазначених територіях, а і звертатись за допомогою міжнародних організацій та міжнародної спільноти.

Отже, сьогодні надзвичайно важливими завданням держави є вироблення нових дієвих підходів, виправлення допущених помилок, вдосконалення чинного законодавства України з метою розширення правових можливостей подолання збройного конфлікту (котрий із проведення антитерористичної операції переріс у гібридну війну), захисту прав людей, які постраждали від цього конфлікту, та повернення зайнятих агресором територій.

Вивчення проблем злочинності в умовах гібридної війни багато в чому залежить від раціонально використання правоохоронних органами своїх владних повноважень щодо нормалізації кримінологічної обстановки на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей.

Водночас слід зауважити, що раціональне використання спеціальними суб'єктами (Збройними Силами України, правоохоронними органами) заходів запобігання злочинності в умовах гібридної війни в більшості залежить від якісно розробленої та прийнятої державної програми проведення таких заходів, на які суттєво впливає кримінологічна інформація про реальний стан такої злочинності.

Визнаючи, що злочинність в умовах гібридної війни є складовою злочинності в Україні слід не забувати, що вона має свої концептуальні особливості та потребують суттєвого удосконалення, а тому її слід розуміти, як складне соціально-правове явище, що перешкоджає ефективному функціонуванню всіх інститутів суспільства і держави на обмеженій території, у зв'язку з наявним збройним конфліктом на Сході України.

З урахуванням того, що проблема злочинності в умовах гібридної війни не була предметом детального кримінологічного дослідження, а тому ми її розглядаємо в кримінологічному виміру, який ґрунтується на плюралізмі наукових поглядів на проблему злочинності взагалі.

З цього приводу є слушною позиція Н. В. Сметаніної про те, що проблемою визначення меж пізнання злочинності є питання про місце і функції злочинності у сучасному суспільстві, розуміння злочинності як кримінальної практики людей, кримінальної обумовленості злочинів, феномену латентної злочинності, можливості боротьби із явищем злочинності. Саме межі пізнання злочинності на думку поіменної вченої дають можливість виокремити злочинність як явище й обмежити її кількісно-якісні показники [1, с. 156].

Поділяючи думки Н. В. Сметаніної щодо меж пізнання злочинності в рамках кримінально-правової моделі ми поставили за мету нашого дослідження окреслити питання злочинності саме в умовах гібридної війни на Сході України.

На жаль, злочинність в умовах гібридної війни з'явилась не сама по собі, її створило соціальне середовище (ситуативні злочинці, раніше судими, безробітні, психічно хворі, обіжені на владу, зрадники національних інтересів, іноземні найманці), а тому вона вийшла з під контролю держави, суспільних відносин, перерісши, як вже зазначалося вище, із проведення антитерористичної операції переріс у гібридну війну.

На жаль, Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [2] поряд із застосуванням поняття «довготривала антитерористична операція» (ч. 3 ст. 14), не закріплює граничних строків її проведення. Проте наявний на Сході України стан справ, міжнародні моніторингові місії та позиція лідерів провідних країн світу дає підстави стверджувати, що збройна боротьба на тимчасово окупованих територіях набула характеру не боротьби з тероризмом, а протистояння зовнішньому агресору, набувши особливого характеру – стану гібридної війни [3].

Згідно з сучасними науковими дослідженнями, гібридна війна – війна, основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які звичайно досягаються звичайною війною. Експерти називають гібридну війну типом конфлікту, який все частіше буде застосовуватися у XXI столітті [4].

Проведений нами аналіз злочинності в умовах гібридної війни дозволяє нам визначити її, як фактор внутрішньодержавного характеру та збройного конфлікту в особливих умови бойового протистояння військових частин і силових підрозділів. Саме з початком бойових дій на Сході країни, посилилася психологічна агресія антиукраїнських сил, побудована на обмані та маніпуляції громадської думки.

Серед проблемних питань злочинності в умовах гібридної війни ми виділяємо: інформаційну війну держави агресора; військовий міждержавний конфлікт, бойові дії на Сході країни; великий рівень злочинності; участь в антитерористичній операції молоді; суїциду серед військовослужбовців антитерористичної операції; захист майнових прав громадян України переміщених з тимчасово окупованих територій.

На жаль, рівень насильства щодо цивільних осіб на тимчасово окупованих територіях залишається високим, окрім обстрілів, основними небезпеками для жителів регіону стали викрадення та пограбування, які вчиняють як незаконні збройні формування «ЛНР» та «ДНР», так і представники місцевого криміналітету.

Більше того, злочинність в умовах гібридної війни сприяє криміналізації економіки, легалізації тіньового капіталу, режиму всіякого зловживання і шахрайства, міграції населення, не контрольованості зброї, і якщо держава не протистоїть цьому соціальному злу, вона як чума розповсюдиться на територію всієї країни. Що ми і бачимо сьогодні [5, с. 182].

Таким чином, є всі підстави стверджувати про присутність на території України інформаційної експансії Російської Федерації у виді інформаційних технологій які: обмежують свободу слова та доступ громадян до інформації; поширюють засобами інформації культ насильства та жорстокості; комп'ютерну злочинність та комп'ютерний тероризм; маніпулюють суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної або неповної інформації.

Насамкінець, злочинність в умовах гібридної війни характеризується не тільки терористичною спрямованістю і має безліч форм проявів, починаючи від використання інформаційної зброї, вибухів, підпалів, захоплення заручників, цілих територій, а також своєрідним військовим конфліктом, який завжди ніс у собі проблеми, які були ситуативними і їх можна вирішити дипломатичним шляхом, а є затяжні їх вирішення потребує час.

Список бібліографічних посилань

1. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2016. 192 с.
2. Про боротьбу з тероризмом : закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.
3. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. Герасіна, В. Погрібна та ін. ; за ред. проф. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.
4. Світова гібридна війна: Український фронт / голов. ред. В. П. Горбулін. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
5. Богатирьов І. Г., Дідківська Г. В. Злочинність в районі антитерористичної операції: поняття та сутність. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Спецвип. : присвяч. Міжнар. наук. конф. «Актуальні проблеми вітчизняного права» в рамках VII-х наук. читань, присвяч. пам'яті В. М. Корецького (21–22 квіт. 2017 р.) : у 2 ч. Дніпро : ДНУ ім. Олеса Гончара, 2017. Ч. 1. С. 181–184.

Одержано 27.03.2018

УДК 343.976

Вікторія Василівна БОЙКО,

аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1748-2291>

АЛКОГОЛІЗМ І НАРКОМАНІЯ ЯК ФОНОВІ ЯВИЩА ТЯЖКОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ В ОСОБЛИВО ВЕЛИКИХ МІСТАХ УКРАЇНИ

Ефективність протидії тяжким насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах зумовлюється не лише якістю кримінологічного аналізу стану зазначеного виду злочинності, а й розумінням складного механізму впливу різноманітних чинників об'єктивної дійсності, продовження яких є поведінкова активність особи протиправної спрямованості.

Уже давно доведено, що тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи найтіснішим образом пов'язані із таким фоновим явищем, як алкоголізм, оскільки саме під впливом алкоголю в людині здатні виявлятися низинні прагнення й спонукання. Наприклад, у спеціальній літературі стверджується, що 46 % осіб, які страждають на алкоголізм, відчувають гнів у разі будь-якої невдачі своїх дій [1, с. 7]. Наведемо й кримінально-правову статистику деяких країн. Так, у Нідерландах встановлено причину вчинення тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи під впливом алкоголю у чотирьох із п'яти випадків. У Швеції три чверті таких злочинів припадають на частку тих, що вчинені під впливом алкоголю. У загальній кількості обстежених Н. С. Лобосом осіб, які вчинили вбивства, зловживанням алкоголем виявлено у 86 % випадків, причому близько 80 % із цих осіб є типовими представниками з неблагополучних сімей, в яких систематично зловживали алкоголем або наркотиками, засуджувалися і відбували покарання один або двоє батьків [2, с. 134].

За оцінками зарубіжних фахівців, Україна посідає сьоме місце у світовому рейтингу за рівнем споживання алкоголю. У нашій країні, фактичне вживання алкоголю на душу населення останніми роками становить понад 15 л на рік [3]. У відповідності до даних ВООЗ, коли рівень вживання алкоголю досягає 1 л абсолютного спирту за рік на душу населення, це означає, що суспільство не здатне розуміти і реагувати на процеси, що відбуваються в країні; коли 8 л – це означає виродження та незворотній процес деградації

нації [4]. Особливість небезпеки сучасної криміногенної ситуації полягає в тому, що високий рівень споживання алкоголю означає масову дебілізацію та криміналізацію населення України. Звісно ж, за таких обставин істотно знижується інтелектуальний, фізичний, духовний та моральний рівень населення, і як наслідок, відбувається збільшення кількості насильницьких злочинів, число випадків фізичних і психічних захворювань, каліцтв, убивств та самогубств. За оцінками фахівців, до числа лідерів за параметрами продажу та споживання алкогольної продукції належать Київ, Харків та Одеса. У загальному обсягу реалізованої алкогольної продукції найбільші обсяги продажу припадають на: горілку – 33 %; пиво – 32 %; вино – 15 %; коньяк – 10 %; сегмент ігристих (шампанських) вин – 6 %; слабоалкогольних напоїв – 4 % [5, с. 424–427]. Отже, Київщина, Харківщина та Одещина знаходяться у групі населених пунктів з одним із найвищих рівнів продажу та споживання всіх видів алкогольної продукції. Тому й високий рівень насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи багато в чому пов'язаний саме з високим рівнем алкоголізації цих мегаполісів.

Протягом 2016–2017 рр. кількість злочинів, учинених у стані алкогольного сп'яніння, є стабільно високою. Лідером за цими параметрами є Харківщина (1 469 випадків), на другому місці знаходиться Київщина – близько 700 випадків, завершує цей негативний рейтинг Одещина з показниками близько 400 «п'яних злочинців» (див. Табл. 1)

Таблиця 1

Кількість облікованих у регіонах кримінальних правопорушень, учинених особами у стані алкогольного сп'яніння

Населений пункт	Роки		Динаміка %
	2016	2017	
Київ	144	150	-4 %
Київська обл.	470	530	-11 %
Харківська обл.	1525	1469	+4 %
Одеська обл.	404	422	-4 %

При цьому карта населених пунктів високого рівня споживання алкоголем та злочинів, учинених у стані алкогольного сп'яніння, є схожою з географією насильницьких злочинів.

Наявність великої кількості наркозалежних осіб в особливо великих містах є ще одним фоновим явищем, здатним перетворитися на ключову причину, що погіршує криміногенну обстановку, пов'язану з учиненням тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи у мегаполісах. Більшість осіб, які зловживають наркотиками, самі вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. За експертними оцінками, сьогодні в Україні на одного виявленого наркомана припадає близько 5–7 невиявлених: нескладні підрахунки дозволяють констатувати той факт, що приблизно 1,8–2 % населення України зловживає наркотиками [6, с. 1]. Загальновідомі дані, що, наприклад, один наркоман у підлітково-молодіжному середовищі здатний за незначний проміжок часу і без будь-яких зайвих зусиль втягнути до вживання наркотиків ще 10–15 осіб.

Ймовірність учинення як насильницьких злочинів, так і злочинів з метою добування коштів на придбання наркотиків, у стані наркотичного сп'яніння істотно підвищується. При цьому статистичні дані останніх років свідчать не лише про високу кількість вчинюваних наркозлочинів у мегаполісах, а й про негативну динаміку цих антисупільних явищ (див. Табл. 2).

Таблиця 2

Кількість облікованих кримінальних правопорушень, учинених у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, та інших злочинів проти здоров'я населення

Населений пункт	Роки		Динаміка (%)
	2016	2017	
Київ	3 007	2 820	-6 %
Київська обл.	1 886	1 412	+34 %
Харківська обл.	1 140	1 647	+44 %
Одеська обл.	1 289	1 379	+7 %

Із наведених даних видно, що лише на Київщині щорічно вчиняється понад 4 тис. злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів і близько 1,5 тис. – на Одещині та Харківщині. Кожен із регіонів характеризується загрозливими тенденціями у зазначеній сфері зі зростанням цього виду злочинів від 7 % до 44 %.

Список бібліографічних посилань

1. Сотова Т. О. Особенности настойчивости у людей с алкогольной и наркотической зависимостью. М. : Наука, 1999. 97 с.
2. Лобас Н. С. Убийцы: некоторые черты психофизики преступников (со снимками преступников). М. : СГА, 2008. 159 с.
3. Концепція державної політики запобігання шкідливому вживанню алкоголю населенням України на період 2012–2020 рр. : проект постанови Верховної Ради України від 17.11.2010 № 7372 // Ліга.Закон : правовий портал. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF5OS00B.html (дата звернення: 10.03.2018).
4. В Україні ризик алкоголізму найвищий в Європі // BBC. Україна : сайт. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/03/110304_ukraine_alcoholism_az (дата звернення: 10.03.2018).
5. Статистичний щорічник України за 2016 рік / Держ. служба статистики України ; за ред. І. Є. Вернера. Київ : Держаналітінформ, 2017. 611 с.
6. Павленко Р. М. Попередження органами внутрішніх справ незаконного виробництва наркотичних засобів та психотропних речовин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 19 с.

Одержано 20.03.2018

УДК 343.711(477)

Тетяна Олександрівна БОРЕЦЬ,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8909-7130>

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ МОТОТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України № 14 від 23.12.2005 незаконне заволодіння транспортним засобом розуміється як «умисне, протиправне вилучення його з будь-якою метою у власника або законного користувача всупереч їх волі (з місця стоянки чи під час руху) шляхом запуску двигуна, буксирування, завантажування на інший транспортний засіб, примусового відсторонення зазначених осіб від керування, примушування їх до початку чи продовження руху тощо. Таке заволодіння може бути вчинене таємно або відкрито, шляхом обману чи зловживання довірою, із застосуванням насильства або погроз» [1]. Мета протиправних дій не має значення для кваліфікації злочину. Заволодіння транспортним засобом може здійснюватися з будь-якою метою, у тому числі і з метою розкрадання. Таким чином, визначальним для кваліфікації злочину є спосіб заволодіння транспортним засобом.

Способи незаконного заволодіння МТЗ, класифікувати за різними підставами:

1. По відношенню до МТЗ злочин вчиняється шляхом: а) запуску двигуна; б) буксирування; в) завантаження на інший транспортний засіб;
2. По відношенню до власника або законного користувача: а) примусове відсторонення від керування; б) примушування до початку чи продовження руху;
3. Залежно від умов заволодіння: а) таємно; б) відкрито;
4. Залежно від протиправних дій: а) шляхом обману; б) шляхом зловживання довірою; в) шляхом застосування насильства або погроз;
5. Залежно від місця викрадення: а) з місця стоянки; б) з закритого приміщення (боксу, гаражу, підвалу); в) під час руху.
6. За територіальною ознакою діяльності злочинної групи, яка вчиняє незаконні заволодіння МТЗ::а) вчинені злочинною групою міждержавного рівня; б) вчинені злочинною групою міжрегіонального рівня; в) вчинені злочинною групою місцевого рівня.
7. За кількістю заволодінь МТЗ:: а) одиничні; б) серійні.
8. За видом насильства, що застосовують під час незаконного заволодіння МТЗ: а) поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого; б) поєднане з погрозою застосування насильства, що не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого; в) поєднане з насильством, небезпечним для життя та здоров'я потерпілого; г) поєднане з погрозою застосування насильства, д) небезпечного для життя та здоров'я потерпілого.
9. За спричиненою шкодою: а) що завдало значної матеріальної шкоди; б) що завдало великої матеріальної шкоди.
10. За кількістю осіб, які брали участь у вчиненні незаконного заволодіння МТЗ: а) учинене одноосібно; б) учинене групою осіб; в) учинене організованою злочинною групою;

11. за характеристикою місця вчинення незаконного заволодіння МТЗ: а) учинене на відкритій місцевості; б) учинене з проникненням у приміщення чи інше сховище;

12. За рівнем професіоналізму виконавця злочину: а) вчинене «професіоналом»; б) учинене «аматором»; в) учинене «дилетантом»;

13. За видом МТЗ незаконне заволодіння може вчинятися щодо: а) мотоциклів; б) мопедів; в) моторолерів (скутерів); г) інших мототранспортних засобів.

Способами приховування слідів незаконного викрадення МТЗ є такі: розукомплектування, зміна ідентифікаційних номерів, агрегатів та деталей, перефарбовування, підроблення документів та спалення автомобіля [2, с. 715].

Вибір злочинцями марки та моделі викраденого МТЗ залежить від таких обставин: 1) попиту під «замовлення»; 2) пори року; 3) специфіки регіону, де було викрадено автомобіль; 4) наявності й ступеня складності протиугінних систем; 5) місцезнаходження та умов стоянки; 6) вартості та строку експлуатації МТЗ.

Сучасними схемами вчинення зазначених злочинних зазіхань на МТЗ є:

1) викрадення на замовлення. У цьому випадку незаконне заволодіння МТЗ вчиняють професіонали із застосуванням сучасних приладів. Такий МТЗ перефарбовується, змінюються номерні знаки, що супроводжується відповідним підробленням документів, для подальшого продажу МТЗ або його частин за замовленням;

2) викрадення МТЗ для подальшого продажу по запчастинах. Злочинці внаслідок продажу коліс, двигуна та інших деталей можуть отримати більший дохід, ніж за угон та продаж престижної іномарки;

3) викрадення МТЗ з метою розваги (покататися) або хизування перед однолітками (у випадку вчинення злочину неповнолітніми).

Отже, спосіб незаконного заволодіння транспортним засобом, являє собою комплекс взаємопов'язаних дій злочинців з підготовки, вчинення та приховування злочину і предмету посягання, об'єднаних єдиним злочинним умислом.

Список бібліографічних посилань

1. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 14 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05> (дата звернення: 10.03.2018).

2. Патрелюк Д. А. Способи підготовки, вчинення та приховування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми. *Форум права*. 2010. № 4. С. 711–717. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2010_4_113.pdf (дата звернення: 10.03.2018).

Одержано 20.03.2018

УДК 343.346.8:004:351.73

Марія Василівна БУРАК,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1099-2096>

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ І НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій поступово трансформує світ. Відкритий та вільний кіберпростір розширює свободу і можливості людей, збагачує суспільство, створює новий глобальний інтерактивний ринок ідей, досліджень та інновацій, стимулює відповідальну та ефективну роботу влади і активне залучення громадян до управління державою та вирішення питань місцевого значення, забезпечує публічність та прозорість влади, сприяє запобіганню корупції.

Водночас переваги сучасного цифрового світу та розвиток інформаційних технологій обумовили виникнення нових загроз національній та міжнародній безпеці. Поряд із інцидентами природного (ненавмисного) походження зростає кількість та потужність кібератак, вмотивованих інтересами окремих держав, груп та осіб.

Поширюються випадки незаконного збирання, зберігання, використання, знищення, поширення, персональних даних, незаконних фінансових операцій, крадіжок та шахрайства у мережі Інтернет. Кіберзлочинність стає транснаціональною та здатна завдати значної шкоди інтересам особи, суспільства і держави.

Так, стаття 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначає, що на сучасному етапі однією з основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України, стабільності в суспільстві, в інформаційній сфері є комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм [1].

Відтак, реформування системи забезпечення національної безпеки є одним з найактуальніших для держави питань сьогодення і визначено головним пріоритетом держави відповідно до Стратегії кібербезпеки України (далі–Стратегія) схваленої Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» [2].

Метою Стратегії є створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави.

Для досягнення цієї мети необхідними є: створення національної системи кібербезпеки; посилення спроможностей суб'єктів сектору безпеки та оборони для забезпечення ефективної боротьби із кіберзагрозами воєнного характеру, кібершпигунством, кібертероризмом та кіберзлочинністю, поглиблення міжнародного співробітництва у цій сфері; забезпечення кіберзахисту державних електронних інформаційних ресурсів, інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, а також інформаційної інфраструктури, яка знаходиться під юрисдикцією України та порушення сталого функціонування якої матиме негативний вплив на стан національної безпеки і оборони України (критична інформаційна інфраструктура).

Разом з тим, Стратегія спрямована на реалізацію до 2020 року Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [3].

У Стратегії зазначено, що загрозами кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів є: уразливість об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів до кібератак; фізична і моральна застарілість системи охорони державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом.

Відповідно до Стратегії пріоритетами забезпечення кібербезпеки і безпеки інформаційних ресурсів є: розвиток інформаційної інфраструктури держави; створення системи забезпечення кібербезпеки, розвиток мережі реагування на комп'ютерні надзвичайні події (CERT); моніторинг кіберпростору з метою своєчасного виявлення, запобігання кіберзагрозам і їх нейтралізації; розвиток спроможностей правоохоронних органів щодо розслідування кіберзлочинів; забезпечення захищеності об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів від кібератак, відмова від програмного забезпечення, зокрема антивірусного, розробленого у Російській Федерації; реформування системи охорони державної таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом, захист державних інформаційних ресурсів, систем електронного врядування, технічного і криптографічного захисту інформації з урахуванням практики держав-членів НАТО та ЄС; створення системи підготовки кадрів у сфері кібербезпеки для потреб органів сектору безпеки і оборони; розвиток міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кібербезпеки, інтенсифікація співпраці України та НАТО, зокрема в межах Трастового фонду НАТО для посилення спроможностей України у сфері кібербезпеки.

У свою чергу, Стратегія національної безпеки України спрямована на реалізацію до 2020 року визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, і Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5[4].

Стратегія передбачає реалізацію Програми популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Головна мета–формування довіри до України, спрямування її позиціонування у світі на користь політичним та економічним інтересам нашої держави, а також на зміцнення її національної безпеки і відновлення територіальної цілісності. Ключове завдання–формування позитивного іміджу України як європейської, демократичної, конкурентоздатної держави із сприятливим бізнес-кліматом, зі своїм унікальним місцем у світовому розподілі праці та інтегрованої у глобальні ланцюги створення доданої вартості.

Резюмуючи викладене слід відмітити, що наявність законодавства з питань забезпечення національної безпеки у сфері інформаційної безпеки ще не є гарантією його безумовного виконання і належної реалізації його норм. Необхідно запобігти повторенню негативної практики минулого, а саме–відсутності відповідальності за невиконання законів та інших нормативно-правових актів, відсутності зв'язків між різними державними стратегічними і програмними документами.

Список бібліографічних посилань

1. Про основи національної безпеки України : закон України від 19.06.1993 № 964-I // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 23.02.2018).
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016287 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (дата звернення: 23.02.2018).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : указ Президента України від 26.05.2015 № 287 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 23.02.2018).

4. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 23.02.2018).

Одержано 26.02.2018

УДК 343.54(477)

Андрій Анатолійович ВАСИЛЬЄВ,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9480-7814>

НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї: ВІД ФОНОВОГО ЯВИЩА ДО ЗЛОЧИНУ

У кримінологічній науці фонові явища визначаються: 1) як сукупність аморальних проявів, що суперечать загальноприйнятим нормам поведінки, і які органічно взаємозв'язані зі злочинністю, оскільки детермінують один одного і спричиняють соціальну деградацію особи [4, с. 164–165]; 2) як сукупність адміністративних правопорушень, дисциплінарних проступків і окремих форм делінквентної поведінки (пияцтво, наркотизм, проституцію, порушення правил співжиття) [5, с. 353]; 3) як дозлочинна асоціальна поведінка яка тісно пов'язана з окремими видами (групами) злочинів і має протиправний характер [3, с. 87] тощо. До таких «явищ» традиційно відносять наркоманію та алкоголізм, бродяжництво та безпритульність, проституцію, насильство в сім'ї, расизм та ксенофобію, а також нелегальну міграцію [6]. Спільним же для вказаних антигромадських проявів поведінки є їх існування (балансування) на межі із злочинною поведінкою, здатність сприяти злочинній поведінці.

Разом з цим, трансформація і розвиток суспільних відносин (пов'язаних, зокрема, з криміналізацією чи декриміналізацією окремих форм протиправної поведінки) у країні та світі, вносять свої корективи в існуючу систему норм, якими передбачено захист та кримінально-правову охорону прав і свобод людини і громадянина. Мова, зокрема, іде про розгляд Верховною радою України (далі – ВР України) питання про імплементацію норм міжнародного права у національне законодавство: про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі – Стамбульська конвенція). А вже зараз, ще до наявності позитивного рішення щодо її ратифікації (проект постанови Верховної Ради України про звернення до Президента України та Кабінету Міністрів України з питання ратифікації Стамбульської конвенції було знято з розгляду 21.02.2017 р.), вже було прийнято Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII [7]. Цей Закон передбачає докорінні зміни до КК України, переважна більшість з яких (крім виділення додаткових обставин, які обтяжують покарання) набуде чинності вже з 11.01.2019 р., і являє собою майже повне перенесення до Кримінального кодексу України (далі – КК України) положень зазначеної Конвенції.

Перш за все, це стосується ст. 126-1 (Домашнє насильство) КК України, яка передбачає відповідальність за домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Слід визнати, що віднесення домашнього насильства до окремого явища, що потребує кримінологічного дослідження, не є новим для сучасної науки. На розгляд такого виду насильства в якості специфічного соціального феномену вказував, зокрема, Б. М. Головін (невдовзі після прийняття «нового» КК України), який зазначав, що «сімейно-побутова сфера протягом останніх років набула стійких криміногенних ознак. Вона втрачає свою захисну роль для населення, перетворюється у суспільно-небезпечне середовище» [2, с. 13].

Спроби унормувати відповідальність за домашнє насильство (насильство в сім'ї) як відбувалися, так і продовжуються відбуватися на законодавчому рівні. Так, вже у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 № 2789-III було сформульовано загальне (уніфіковане) поняття насильства та виділено його форми (види). Однак ця спроба урегулювати вказану сферу була піддана критиці через наявність невідповідності між положеннями цього закону та, зокрема, нормами кримінального законодавства, як у частині законодавчого визначення поняття насильства, так і в частині виділення його видів [1]. У подальшому, основними кроками суб'єктів законодавчої ініціативи, що стосуються цього напрямку діяльності, було внесення на розгляд ВР України проектів законів щодо відповідальності за злочини вчинені проти статевої свободи та недоторканості малолітнього (малолітньої) (Проект Закону № 6151 від 01.03.2017), посилення кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (Проект Закону № 6396 від 19.04.2017), посилення відповідальності за злочини, вчинені щодо малолітньої чи малолітнього, неповнолітньої чи неповнолітнього та особи, яка не досягла статевої зрілості (Проект Закону № 6449 від 16.05.2017) тощо. Усі зазначені проекти у тому чи іншому вигляді

зводилися до посилення покарання та внесення «косметичних» правок до санкцій окремих норм КК України (крім проекту № 6151 від 01.03.2017, яким, поряд із іншими нововведеннями, було запропоновано упровадження примусового лікування у вигляді хімічної кастрації).

Останньою, найбільш вагомою подією стало прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.11.2017 року № 2229-VIII, у якому, як і у попередньому законі, було визначено види (форми) домашнього насильства, перераховано суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, напрями запобігання тощо [8].

Аналізуючи лише кримінально-правові аспекти указанного закону, слід вказати, що закріплені у ньому визначення термінів (зокрема, які відносяться до сфери дії закону про кримінальну відповідальність) практично повністю відтворюють аналогічні визначення, що містяться в Стамбульській конвенції, з урахуванням положень попереднього закону про протидію насильству в сім'ї. У зв'язку з цим, залишилися і основні його вади: указані в законі в якості самостійних видів насильства фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство, з кримінально правової точки зору, є формами прояву насильства, визначають характер впливу, його спрямованість на певні сфери життєдіяльності. Так, цілком логічним (виходячи зі змісту статей 152 та 153 КК України) видається застосування фізичного чи психічного насильства, що спрямоване на подолання волі потерпілої особи для подальшого посягання на статеву свободу чи недоторканість особи. Якщо ж мова йде про позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування (економічне насильство) то безпосередньо до заподіяння шкоди фізичному чи психічному здоров'ю це призвести не може внаслідок відсутності причинного зв'язку як прямого так і опосередкованого, однак, може зачіпати економічну складову життєдіяльності (право власності особи), пригнічувати честь та (або) гідність члена сім'ї або близьких осіб, посягання на які, разом з іншими діями у випадку їх систематичності, можуть свідчити, наприклад, про спробу доведення до самогубства.

Безумовно, неприйняття змін до чинного законодавства, викликаних необхідністю ратифікації Стамбульської конвенції, нагадує супротив позитивним змінам та спроби зупинити інтеграцію до Європейської спільноти, однак, у цьому контексті слід внести певні пояснення.

По перше, докорінні зміни, що пропонуються для внесення у КК України, з великою вірогідністю можуть призвести до кризових явищ та помилок при кваліфікації вчиненого та під час правозастосування, зокрема, через занадто спрощений підхід до формулювання термінів (наприклад, видів насильства).

По друге, вказівки у пояснювальній записці лише на те, що «цей законопроект імплементує положення Стамбульської конвенції у національне законодавство, що дає можливість удосконалити кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України для боротьби з насильством стосовно жінок та домашнім насильством», без надання аналізу емпіричного матеріалу та обґрунтування соціальної обумовленості є явно не достатнім для внесення змін.

В третє, запропоновані зміни до КК України (доповнення закону про кримінальну відповідальність ст. 126-1, у якій в якості наслідку застосування певного виду насильства визначено фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи) не відповідають положенням вже чинного законодавства, використані терміни є занадто неконкретними та фактично оціночними поняттями, використання яких також не бажано.

Підсумовуючи зазначене, слід вказати, що ми цілком погоджуємося з аргументами наведеними у висновку Головного науково-експертне управління апарату Верховної Ради України, наданого ще до першої редакції проекту «законопроект доцільно повернути суб'єкту права законодавчої ініціативи на доопрацювання» і перефразовуючи з урахуванням факту прийняття Закону: «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами потребує істотного доопрацювання, зокрема, в частині розробки і застосування більш універсальних категорій».

Список бібліографічних посилань

1. Васильєв А. А. До питання про види насильства в сім'ї // Вісник Кримінологічної асоціації України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 листоп. 2011 р.) і «круглого столу» (м. Харків, 17 листоп. 2011 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2011. С. 124–126.
2. Головін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти у системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 218 с.
3. Даньшин И. Н. «Фоновые» явления преступности как дополнительный предмет криминологии. *Проблеми злочинності*. 2004. Вип. 68. С. 87–91.
4. Курс криминології. Загальна частина : підручник : у 2 кн. Кн. 2 / О. М. Джу́жа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. ; під заг. ред. О. М. Джу́жі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
5. Мартыненко О. А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины : монография. Харьков : Изд-во Харьков. нац. ун-та внутр. дел, 2005. 496 с.
6. Назаренко Д. О. Криминологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 524 с.
7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому

насильству та боротьбу з цими явищами : закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 18.03.2018).

8. Про запобігання та протидію домашньому насильству : закон України від 07.11.2017 № 2229-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 18.03.2018).

Одержано 20.03.2018

УДК 340.15(477)

Дмитро Вікторович ГАЛКІН,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
старший викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7247-1037>

БОРОТЬБА З БЕЗПРИТУЛЬНІСТЮ ТА БЕЗДОГЛЯДНІСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ В УРСР У 1920-Х РОКАХ

Проблема дитячої безпритульності і бездоглядності та боротьби з нею існує довгий час і до сих пір є актуальною і має тривалу історію існування. У перші роки радянської влади існування даного негативного явища пояснювалося комплексом причин, які носили в основному соціально-економічний характер: Першою світовою війною, революціями, громадянською війною, «червоним» і «білим» терором, масовими репресіями, нестачею дитячих установ, важким економічним становищем, безробіттям, голодом [1]. Одним з факторів поширення бездоглядності служило і те, що в умовах складної економічної ситуації та важкого побуту неповнолітні бігли зі старих дитячих будинків. В СРСР часом питання ліквідації безпритульності розуміли занадто буквально. Так, в 1927–1928 р. були розроблені плани щодо «вилучення безпритульних з вулиці» [2], що підтверджується звітами різних органів. У перші роки радянської влади законодавчо не було закріплено саме поняття «безпритульний», не проводилося відмінностей між «безпритульністю» та «бездоглядністю», це викликало надмірно широке і неясне трактування і сильно ускладнювало роботу державних органів у даному напрямку. Так, одні в число безпритульних включали навіть «безпритульних матерів», які потребували допомоги. Інші звужували категорію безпритульних до «вуличних дітей», тобто тієї частини, яка перебувала поза сім'єю і поза дитячих установ.

У 1926 р. була вирішена проблема в законодавчому закріпленні визначення «безпритульний», яка існувала тривалий час. Безпритульними, які потребували повного забезпечення та виховання, визнавалися, по-перше, круглі сироти, а також ті, які не мали братів і сестер, які зобов'язані взяти на себе турботу про виховання неповнолітнього; по-друге, ті, що втратили зв'язок з батьками та родичами; по-третє, вилучені постановою суду або Комісією у справах про неповнолітніх з сім'ї внаслідок злочинного або порочного життя їхніх батьків або осіб, у яких діти виховувалися, чи внаслідок зловживань щодо дітей батьківськими правами; по-четверте, підкинуті діти.

Було також введено поняття «тимчасово безпритульний». Так, тими, які потребують охорони, в заходах тимчасової або часткової допомоги та вихованні визнавалися діти, які, по-перше, виявилися безпритульними внаслідок важкої хвороби або інвалідності, яка позбавила повної працездатності батьків або осіб, у яких вони виховувалися, в тих випадках, коли останні не користувалися допомогою від держави; по-друге, діти, які знаходилися під опікою однієї матері, позбавленої всілякого заробітку і яка не одержувала матеріальної підтримки від чоловіка, родичів чи інших осіб; по-третє, які стали безпритульними внаслідок тимчасової відсутності батьків або осіб, на утриманні яких вони перебували і виховувалися. Однак дане поняття, як правило, не вживалося, а замінювалося більш звичним – бездоглядний.

До складу безпритульних входили і бездоглядні, тобто діти, які мали батьків або близьких родичів, але позбавлені нагляду. Вказувалося, що до тих неповнолітніх, які фактично перебували на утриманні родичів або сторонніх осіб, застосовувалися тільки заходи охорони. Відзначаючи багатогранність поняття «дитяча безпритульність» і неможливість надати йому «строго певної» форми, владні структури обмежилися вказівкою ознак, характерних для дитячої безпритульності: по-перше, під цю категорію підпадали діти, які не мали батьків і не перебували під опікою установ і окремих осіб, і, отже, не мали нагляду; по-друге, діти, хоча і мали батьків або піклування окремих осіб і установ, але «нагляд і навколишнє середовище їх такі, що не може бути впевненості в правильному засвоєнні ними принципів моралі і виховання».

Після Жовтневої революції система благодійних та сирітських установ була знищена. У грудні 1917 р. був підписаний декрет, який визнав всіх дітей дітьми Республіки, а турботу про них – прямим обов'язком держави. Було розпочато становлення законодавчої бази для боротьби з дитячою бездоглядністю і злочинністю. З метою впорядкування боротьби з дитячою бездоглядністю постановою Президії ВЦВК від 26 січня 1925 р. на центральні виконавчі комітети автономних республік і областей, облвиконкоми

і губвиконками було покладено обов'язок утворити місцеві фонди допомоги безпритульним дітям і створити Комісію з організації і розпорядження цим фондом. Було дано заклик використовувати громадські організації для проведення пожертвувань і зборів, організовувати концерти, лекції та інше.

Було прийнято Положення про Комісію щодо поліпшення життя дітей при ВЦВК від 2 лютого 1925 р. Основною метою діяльності даного державного органу було надання допомоги безпритульним дітям, для реалізації якої комісія могла залучати радянську громадськість, знаходити кошти для допомоги дітям, узгоджувати роботу різних відомств і установ.

У серпні 1926 р. ВЦВК і РНК Союзу РСР видали постанову «Про заходи щодо боротьби з дитячою безпритульністю», що передбачала ряд податкових пільг для установ і підприємств дитячих комісій, встановлювалася цільова надбавка на потреби боротьби з дитячою безпритульністю, вводився пільговий тариф по соціальному страхуванню для кустарів і ремісників, які брали на навчання безпритульних дітей. Важливу роль для захисту материнства і дитинства мало прийняття ВЦВК 19 листопада 1926 р. Кодексу законів про шлюб, сім'ю і опіку.

З метою об'єднання заходів по боротьбі з дитячою безпритульністю в 1927–1928 рр. вийшли ряд постанов: «Положення про Комісію щодо поліпшення життя дітей», «Про заходи з надання допомоги дітям найбільш вразливим», затверджувався трирічний план боротьби з безпритульністю.

В цілому тільки на 1928 р. була повністю сформована нормативна правова база для ліквідації дитячої безпритульності. Аналіз нормативно-правових актів в галузі трудових, цивільних правовідносин, кримінальної відповідальності неповнолітніх, боротьби з бездоглядністю, прийнятих органами державної влади, дозволив зробити висновок, що сформована нормативно-правова база була націлена на забезпечення соціально-правової охорони дітей і підлітків. 31 травня 1931р. було прийнято Постанову РНК СРСР і ЦК ВКП (б) «Про ліквідацію дитячої безпритульності». У ній посилювалися заходи відповідальності батьків та опікунів, посилювалось виконання законодавства і вводилися заходи матеріальної відповідальності за дії дітей.

Нарівні з боротьбою з дитячою безпритульністю ставилося завдання скорочення злочинності в середовищі неповнолітніх, в зв'язку з чим ВЦВК видав відповідні нормативні правові акти. Так, за дрібні хуліганські дії встановлювався штраф в розмірі 100 руб., відповідальність за дії дітей несли в адміністративному порядку їх батьки. РНК СРСР і ЦК ВКП (б) у постанові «Про ліквідацію дитячої безпритульності і бездоглядності», опублікованій у «Правді» 1 червня 1935 р. вказали про повну ліквідацію дитячої безпритульності. Дана Постанова зобов'язувала Головне управління робітничо-селянської міліції «посилити боротьбу проти хуліганства на вулицях з боку дітей і підлітків», а також «організувати при міських і районних радах великих міст секції по боротьбі з дитячою бездоглядністю і безпритульністю». Наявність певної кількості безпритульних дітей пояснювалася тільки недоліками профілактичної роботи.

У цей період ще існували заходи профілактичного характеру. Так, згідно з названою Постановою, передбачалося: значно поліпшити стан дитячих будинків і колоній, над якими встановлювалося шефство підприємств і організацій; посилити відповідальність батьків за неналежне виховання своїх дітей за допомогою застосування таких заходів, як повідомлення за місцем роботи, в громадській організації, відібрання дітей без позбавлення батьківських прав; активізувати боротьбу з дитячою бездоглядністю і хуліганством на вулицях.

У 1935 р. за офіційними документами, дитяча безпритульність вважалася повністю ліквідованою. Однак насправді рівень дитячої безпритульності продовжував залишатися досить високим.

Основними заходами по боротьбі з бездоглядністю і безпритульністю неповнолітніх в радянський період виступали: поміщення в дитячі установи різних типів, знаходження в виробничих, промислових або сільськогосподарських установах для неповнолітніх правопорушників, поміщення в трудові будинки, колонії та інші установи НКВС.

Проводячи аналіз нормативно-правової бази ліквідації дитячої безпритульності в перші роки радянської влади і зіставивши з сучасністю, можна дійти висновку, що існують схожі проблеми, які слід врахувати.

Список бібліографічних посилань

1. Шахова Е. С. Становление и развитие государственной политики в области борьбы с безнадзорностью в 1917–1941 гг.: на материалах Курского края : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02. Курск, 2008. С. 58–59.
2. Рожков А. Ю. Борьба с беспризорностью в первое советское десятилетие. *Вопросы истории*. 2000. № 11. С. 134–139.

Одержано 15.03.2018

Євгенія Олексіївна ГЛАДКОВА,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4621-1738>

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

На зламі тисячоліть наркозлочинність стала серйозним викликом як національній безпеці окремих держав, так і всій системі міжнародної безпеки в цілому. Не буде перебільшенням казати, що це вже реальна загроза життєдіяльності як суспільства, так і цивілізації. Особлива соціальна небезпека наркозлочинності полягає в її здатності породжувати негативні для суспільства наслідки. Ця властивість має кілька аспектів: медико-біологічний, соціальний і психологічний.

Медико-біологічний аспект наркозлочинів полягає в такому наслідку, як наркоманія, тобто у захворюванні, яке тягне цілий комплекс негативних змін в організмі людини: виснаження нервової системи, ослаблення і втрату імунітету, зниження, а потім втрату статевих функцій, порушення обміну речовин, передчасне старіння організму, психічні аномалії, народження неповноцінних дітей, загальне погіршення генофонду нації і т. д.

З точки зору психіатрії, наркоманією називають хворобу, викликану систематичним вживанням засобів, включених до державного списку наркотиків, і яка проявляється у формі психічної, а іноді і фізичної залежності від них. Психічна залежність проявляється у зростаючому бажанні продовжити вживання наркотичної речовини, при цьому нехтуючи шляхами її здобуття і пов'язаними з цим неприємними, небезпечними і важкими наслідками. У процесі розвитку хвороби дана залежність поступово охоплює всю сферу психічної діяльності, знаходячи найрізноманітніші прояви: це і міцне схвальне ставлення до наркотизму як до цінності, що має першорядне значення, яке відтісняє інші цінності. Перерва у вживанні викликає напружений стан і різке посилення потягу до наркотизму. Наркотик не тільки стає об'єктом нової потреби (а прагнення випробувати наркотичний ефект – її результатом), а й починає домінувати у психіці. Фізична залежність розвивається, коли наркотична речовина стає постійно необхідною для підтримання нормального функціонування організму. Перерва в її регулярному надходженні в організм викликає хворобливий стан – абстинентний синдром, який зникає після введення чергової дози наркотизму.

Абстинентний синдром служить головним проявом фізичної залежності; виникаючі симптоми є в значній мірі антиподами тих ознак, які характерні для сп'яніння від цієї наркотичної речовини. Замість ейфорії настає депресія, занепокоєння і тривога, замість посилення активності – апатія, загалом – комплекс вельми тяжких розладів. Абстиненція залежно від виду наркоманії проявляється по-різному, але завжди свідчить про відхилення в психічній діяльності людини.

Розпочавшись з функціональних порушень, наркоманія набуває міцну морфологічну підставу. У наркомана розвивається толерантність (стійкість) до наркотизму, спонукаючи його збільшувати дозу наркотичної речовини і переходити на більш «тяжкі» наркотизми. На стадії явного розвитку фізичної залежності наростає загальне виснаження організму, що проявляється у слабкості, нездатності до розумових та фізичних зусиль, сильному схудненні; людина виглядає набагато старшою за свої роки. Чітко видно ознаки важкого отруєння організму. Останнє стає причиною отруєння внутрішніх органів, в першу чергу печінки та нирок. Найбільш поширені захворювання серед наркоманів – гепатити, венеричні хвороби, синдром набутого імунodefіциту (СНІД).

Соціальний аспект наркозлочинності полягає у найрізноманітніших негативних наслідках, які настають для суспільства. Це наявність великої кількості людей в соціально активному віці, перш за все молоді, які у всіх сенсах є баластом для соціуму, адже ці люди або взагалі втрачають здатність до позитивної діяльності (створення сім'ї, службі в армії, виробничій діяльності і т. д.), або ці можливості у них починають втрачатися в геометричній прогресії. Наркомани – об'єктивно погані працівники, оскільки їх фізичний стан незадовільний, а періодично наступаюча абстиненція виводить їх з ладу; суб'єктивно погані працівники, оскільки всі їхні помисли пов'язані з наркотизмом і головним змістом думок наркомана є способи їх добування. Вони завдають суспільству великої матеріальної шкоди, будучи джерелом нещасних випадків на транспорті, виробництві, викликаючи аварії і т. д.; суспільство змушене нести значні матеріальні втрати, які йдуть на лікування наркоманів, на їх соціальну адаптацію, в цілому на профілактику і боротьбу з фактами злочинних та інших проявів наркоманії; завдають суспільству моральної шкоди, вчиняючи правопорушення, мотивовані необхідністю пошуку коштів на придбання наркотиків; руйнують сім'ю, створюючи для неї нестерпні умови, отруюючи її своєю присутністю, позбавляючи близьких засобів до існування; скоюють тяжкий злочин по відношенню до потомства, оскільки обмінні порушення, пов'язані зі вживанням наркотиків, передаються дітям; деградує фізично і морально і передчасно гинуть, не виправдавши очікувань батьків і суспільства; втягують в цей порок інших людей, у першу чергу молодь.

Вживання наркотичних засобів є аморальним саме по собі: для наркомана поняття добра і справедливості втрачають свою значимість, наркоман готовий на будь-яку брехню і обман, поведінка його в ході

поглиблення наркотичної залежності все більшою мірою спрямовується наркотичними інтересами, все в меншій – моральними критеріями. Сама сутність наркоманії полягає в руйнуванні наркотичною речовиною природних механізмів оцінки навколишнього світу і себе в ньому; людина поступово втрачає всю цю систему.

Слід сказати і про те, що наркомани, намагаючись довести нормальність свого способу життя, активно його пропагують, ніж сприяють розширеному відтворенню соціального середовища собі подібних. У суспільстві формується так звана наркоманійна субкультура зі своїм специфічним життям, системою цінностей, мовою, атрибутами, стереотипами, установками, поняттями, міфами. Дана субкультура пом'якшує сприйняття явищ, на які люди за межами субкультури дивляться як на психічне відхилення або навіть кримінальну поведінку. Зміст і спрямованість наркоманійної субкультури дозволяють говорити про неї як про антисистему і вкрай негативне явище.

Психологічні аспекти суспільної небезпеки наркозлочинності пов'язані з веденням наркоманом дезадаптивного способу життя, що настає в результаті захворювання наркоманією. Наркоман втрачає соціально корисні зв'язки у позитивних малих групах спочатку в силу того, що приховує свою прихильність до наркотиків, потім посилює це відчуження тим, що при прогресуванні наркотичної залежності він не може виконувати у групі раніше виконувані ним функції. Таким чином, позитивна соціальна група стає для наркомана суб'єктивним джерелом небезпеки, сферою, де він обтяжений негативними емоціями. Прагнення наркомана знайти позитивні емоційні зв'язки, подолати психологічне відчуження від людей штовхає його в малі групи собі подібних, де вживання наркотиків стає способом життя. Знаходження наркомана у цьому соціальному середовищі ще більше посилює його дезадаптивний спосіб життя.

З точки зору психології, наркоманія розглядається як проблема особистості, що приймає наркотики, у певному соціокультурному аспекті. У процесі розвитку наркотичної залежності первинна особистість починає змінюватися. Внутрішні конфлікти загострюються, а слабка психічна адаптація стає все очевиднішою. Наслідки хронічного вживання наркотиків призводять до посилення пасивності, ліні, байдужості до свого зовнішнього вигляду, марного фантазування, нездатності до тривалих зусиль, прогресуючого зниження розумових здібностей, загального абсолютного безвілля і апатії. Відмінною рисою хронічного наркомана є етична деградація. Характерними рисами його психіки стають психологічна спустошеність, душевна холодність, нездатність до співчуття, співпереживання, до емоційного контакту з іншими людьми, навіть найближчими, глибокий егоїзм. Сукупність зазначених змін дозволяє говорити про психосоціальну деградацію особистості.

Вищенаведені факти з очевидністю засвідчують, що наркотики грають роль катализатора злочинності, а також іншої девіантної поведінки. Йдеться про такі прояви соціальної патології, як суїциди, різні форми сексуальних відхилень, соціальний паразитизм. Саме це і є основним чинником, що зумовлює необхідність вжиття заходів цілеспрямованої і наступальної протидії наркозлочинності з боку держави і суспільства.

Одержано 13.03.2018

УДК 343.85

Володимир Васильович ГОЛІНА,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
професор кафедри кримінології і кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9166-3472>

ОБ'ЄКТ ЗАПОБІЖНОГО ВПЛИВУ ДЕЯКИХ ФОНОВИХ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩ

Будь яка людська практична діяльність і пізнання, у тому числі діяльність суб'єктів запобігання та протидії злочинності, спрямована на конкретний об'єкт (предмет). Більшість учених-кримінологів, які торкаються проблеми запобіжної діяльності відповідних суб'єктів, називають, описують, досліджують велике коло різних за своєю природою, властивостями, сталістю, потенціалом дій та ін. негативних явищ і процесів, що детермінують злочинність або корелюють з нею, виступають «злочинними джерелами», що близько чи віддалено, безпосередньо чи опосередковано, зовнішньо чи внутрішньо пов'язані зі злочинністю і на які необхідно фізично або інформаційно впливати суб'єктам запобіжної діяльності з метою їх обмеження і навіть руйнації, тобто витіснення цих об'єктів із суспільства. Майже в усіх вітчизняних і зарубіжних працях із проблем запобігання злочинності серед явищ матеріального і духовного життя, що можуть виступити його об'єктами, зазначаються «фонові» антигромадські явища, тісно пов'язані з моральними засадами сучасного суспільства і з окремими видами злочинів. До таких «фонових» до злочинності явищ відноситься, зокрема, проституція. Проституція, за визначенням О. М. Джужи, – це систематичне надання особою свого тіла для задоволення сексуальних потреб інших осіб за матеріальну винагороду [1, с. 174].

За результатами кримінологічного дослідження лише у 2012 р. сукупно на обліках територіальних підрозділів МВС України перебувало біля 44 тис. осіб які хоча б один раз притягалися до відповідальності за зайняття проституцією. Ці показники мають тенденцію до збільшення і ледве чи достовірні [2, с. 211].

Щодо соціального портрету сучасної повії, то найчастіше – це молоді особи віком до 30 років (близько 75 %) з доволі високим рівнем освіти, кожна п'ята повія володіє іноземною мовою (мовами), добре розуміється на мистецтві, літературі, музиці, вміє підтримувати світську бесіду і поводитися у товаристві. Шлюб або наявність дітей здебільшого не є перешкодою для зайняття проституцією. Кожна четверта повія – заміжня, а у кожної п'ятої є діти. Як правило, повії працюють продавцями, офіціантами, медичними сестрами, перукарями, секретарями, багато їх також серед вихователів дошкільних закладів, обслуговуючого персоналу готелів та гуртожитків, інженерно-технічних працівників різних конструкторських бюро та науково-дослідних інститутів, студенток та ін. Разом із тим, серед них є і безробітні або домогосподарки [3, с. 642].

Соціально-демографічна характеристика сучасних вітчизняних повій вражає і бентежить! Між тим, десь 120 років тому Ч. Ломброзо, надаючи портрет повій того часу, відмічав, що значна частина з них не вміє писати, малограмотні, нездатні будь чому навчитися у дитинстві, неуважні, ледачі та ін. Багато з них залишаються на все життя з вадами розвитку і справляють враження недоумкуватих суб'єктів [4, с. 380–381].

Різниця у «портретах» повій суттєва, але пояснення явища проституції майже збігається. За Ч. Ломброзо, який посилається на інших дослідників цього явища і частково з ними погоджується, генеза проституції криється в зубожінні, відсутності засобів до існування своєї сім'ї, безробітті, падінні суспільної моралі, хибах багатовікового контролю, а також за його впевненістю, істинна причина полягає в уродженому тяжінні до грубої насолоди і розкішного життя. Ось що пише сучасний дослідник О. М. Джужа стосовно «шляху жінки до проституції»: «...скрутна економічна ситуація, безробіття, зростання бездомності, процес маргіналізації населення, моральний стан суспільства, прорахунки у морально-етичному вихованні молоді, стрімке падіння авторитету сім'ї і неможливість її утримувати на достойному рівні, нав'язування еталонів контркультури, основними «цінностями» якої є насильство, тотальний секс, статева розбещеність, порнографія, думка, що проституція у всіх її проявах є одним з видів соціально допустимої поведінки, різке розшарування суспільства, появи скоробагатків, здатних витратити на повій великі гроші, недоліки у роботі органів, комерціалізація інтимних послуг та ін. ...» [1, с. 176–177]. Не слід, на нашу думку, відкидати і такі, на перший погляд, другорядні чинники, як стандарти моди, вимоги до зовнішнього вигляду молоді і вродливої жінки, дорогий одяг і сервіс різних послуг, якими користуються жінки та ін., що потребує чималих грошей і змушує жінок шукати додаткових заробітків, якщо вони взагалі є. Тим більше, що переважна кількість жінок вважає, що в близькій перспективі соціально-економічна складова життєдіяльності людей погіршиться [3, с. 649]. Зрозуміло, що ці чинники не завжди і не для всіх жінок є вирішальними для заняття проституцією, але і їх треба враховувати.

Виникають питання: на що, на які об'єкти і на яких кримінологічних рівнях повинна і може результативно шляхом регулювання впливати держава з метою запобігання проституції?

На наш погляд, об'єктами запобіжного впливу є:

1. Бездіяльність держави щодо здійснення політики підвищення соціального статусу жінок шляхом забезпечення сприятливих умов для розкриття їх інтелектуальних, творчих здібностей, покращення умов життя, формування демократичного світогляду громадян. Ще в указі Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» від 25 квітня 2001 р. № 283 було постановлено «визначити одним із головних напрямів діяльності органів виконавчої влади реалізацію політики щодо поліпшення становища жінок, створення більш сприятливих умов для забезпечення жінкам рівних з чоловіками можливостей брати участь у політичному суспільному житті держави». Далі визначалися завдання державним інституціям щодо виконання цих пафосних напрямів [5]. І що ж маємо? За результатами всеукраїнського опитування повій, проведеного у 2009 р. Київським міжнародним інститутом соціології, 56 % опитаних жінок не працюють і не навчаються; 31 % – мають роботу (з них 12 % працюють на постійній основі, а 19 % мають випадкові заробітки); 8 % – студентки вищих навчальних закладів; 3 % навчаються у технікумах, 2 % – учениці професійно-технічних навчальних закладів, а 0,3 % школярки. При цьому 73 % із вказаного контингенту почали займатися проституцією через гіпотрофовану систему оплати праці в більшості організацій України; 61 % сподіваються заробити грошей та залишити «панель»; 30 % працюють вимушено [6]. З часу опитування жінок за ці 9 років щось змінилося? Навпаки, обстановка в Україні різко погіршилася.

2. Відсутність у державі концепції виховання підростаючого покоління, особливо дівчат (впровадження у повсякденне життя моральності, порядності, розвінчування стереотипу успішної повії для дівчат; зупинення в країні занепаду моралі, розвитку цинізму, аморальності, бездуховності, брехні та ін.).

3. Недоліки практики відповідних суб'єктів щодо рішучої протидії супутнім проституції злочинам і правопорушенням (секс бізнес, торгівля людьми, насильство в сім'ї, сутенерство, утримання місць розпусти і звідництво, порнографія, алкоголізм, наркоманія тощо).

4. Соціально-психологічний клімат в Україні, підірваний штучним процесом «дикої» капіталізації суспільних відносин, який не в змозі протистояти глобальному аморалізму, оскільки в умовах фізичного виживання людей, безробіття, корупції, відсутності співучасті держави у дієвій підтримці населення, створити соціальний осуд негативним явищам неможливо.

5. Вітчизняне законодавство з питань протидії «фоновим» для злочинності явищам, у тому числі проституції.

6. Свідомість та самосвідомість виявлених і поставлених на профілактичний облік повій з метою схилення їх до добровільної відмови від продовження зайняття проституцією.

Отже, потрібна багатогранна довготривала робота держави і суспільства по обмеженню і поступовому усуненню цих та інших об'єктів запобіжного впливу, які породжують проституцію або сприяють їй.

Список бібліографічних посилань

1. Курс кримінології. Особлива частина : підручник : у 2 кн. Кн. 2 / відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв, О. М. Джужа. Київ : Юрінком Інстер, 2001. 480 с.

2. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 523 с.

3. Профілактика злочинів : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

4. Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство. Женщина преступница и проститутка. Любовь у помешанных : сборник / пер. с итал. Минск : Поппури, 1998. 576 с.

5. Про підвищення соціального статусу жінок в Україні : указ Президента України від 25.04.2001 № 283 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283/2001> (дата звернення: 15.03.2018).

6. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз проституції як фонового для злочинності явища. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 115–118. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2014/35.pdf (дата звернення: 15.03.2018).

Одержано 18.03.2018

УДК 343.85:342.5(477)

Артем Євгенович ГОЛУБОВ,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

експерт з правових питань Всеукраїнської фундації

«Захист прав дітей» (м. Київ);

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8608-4206>

ПРОТИДІЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ФОНОВИМ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩАМ ОРГАНАМИ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Проблеми протидії та запобігання злочинності в сучасному світі є чи не одними із найактуальніших, адже від їх вирішення істотним чином залежить можливість вільного та успішного існування сучасної людської цивілізації в руслі подальшого закріплення і розширення здобутків демократії, утвердження і забезпечення пріоритету прав та свобод людини, створення умов для її вільного та безперешкодного, а головне – безпечного розвитку. Саме тому питанням протидії та запобігання злочинності приділяється така увага як на науково-теоретичному, так і на практичному рівні не тільки в окремих країнах, а й у масштабі регіональних (наприклад, Європейського Союзу – Європол, Євроюст) та міждержавних (Інтерпол, ФАТФ, ООН (Конгрес ООН із запобігання злочинності та з кримінального правосуддя) тощо) утворень. У фаховій літературі звернуто увагу, що запобігання злочинності включає в себе безліч різноманітних заходів, напрямів діяльності уповноважених суб'єктів, прогнозування і планування, ресурсного забезпечення тощо, але все це потребує наукового обґрунтування, розумного впровадження і грамотного управління процесом запобігання злочинності [1, с. 11]. Це зайвий раз підкреслює комплексність та складність цих питань, а також необхідність системного підходу до їх вирішення не тільки з боку держави та її уповноважених органів, а також всього суспільства в цілому.

І кожна країна світової спільноти вживає різноманітні соціальні, правові, економічні, організаційні, інформаційні та інші заходи в площині протидії, запобігання та боротьби зі злочинністю. На це витрачаються значні матеріальні та людські ресурси, а відповідні завдання покладено на велику за обсягом структуру – систему органів кримінальної юстиції. Звісно, в кожній країні вона отримує свої організаційно-правові форми, але, в цілому, як свого часу було зазначено у Концепції реформування кримінальної юстиції України, система кримінальної юстиції – це органи та установи кримінальної юстиції, які розглядають кримінальні справи, інститут державних обвинувачів (прокуратура), органи, наділені повноваженнями проводити досудове розслідування, органи та установи виконання кримінальних покарань [2]. У більшості країн світу вона має приблизно такий же склад. Звісно, і на це вказує аналіз законів, що визначають статус цих органів, їх основним завданням є виявлення, розкриття, розслідування кримінальних правопорушень та застосування заходів кримінальної відповідальності та заходів безпеки до осіб, винних у вчиненні цих правопорушень.

Але варто відмітити, що уповноважені органи держави не повинні обмежуватися реагуванням на факти протиправних діянь лише за допомогою кримінально-правових засобів впливу, бо, як доказує практика, це не вирішує в цілому проблеми зменшення рівня злочинності в країні. Такий звужений підхід не забезпечує ефективної протидії та запобігання найбільш суспільно небезпечним її формам, зокрема організованій злочинності всередині країни та постійно зростаючій транснаціональній організованій злочинності, що пов'язані із тероризмом, економічною злочинністю, торгівлею наркотичними засобами і психотропними речовинами, торгівлею людьми, кіберзлочинністю. Як вважається, саме дії, спрямовані на упередження факту скоєння протиправного діяння, усунення умов, які сприяють цьому, та виявлення причин, що обумовили вчинення злочину, є одним із пріоритетів у кримінальній політиці значної кількості демократичних держав світу. Саме тому більшість з них і приділяє значну увагу заходам, пов'язаним із профілактикою та попередженням злочинів. Це не може не позначитися на тих функціях та завданнях, які покладаються державою на органи кримінальної юстиції, як основний механізм боротьби зі злочинністю в країні.

Одним із таких напрямів, який за ознакою функціональної спрямованості слід вважати окремою функцією та самостійним завданням державних органів системи кримінальної юстиції, є виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, а також вжиття у межах їх компетенції дієвих заходів для їх усунення. Наприклад, в указі Президента України «Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю» від 21.10.2011 № 1000/2011 свого часу вказувалося, що інформаційне та наукове забезпечення боротьби з організованою злочинністю має включати зокрема і проведення постійного системного аналізу та багатовимірною комплексного оцінювання причин та умов, що впливають на виникнення, розвиток і діяльність організованих злочинних угруповань[3].

Як відомо, значну частину тих причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, складають так звані «фонові явища». Зокрема, фахівці відмічають, що умови злочинності – фонові обставини, які певною мірою сприяють процесу, дії, причини, за яких суспільна активність особи набуває злочинного змісту [4, с. 11]. До числа таких обставин науковці відносять: алкоголізм; наркоманію; порушення норм соціальної моралі, громадського порядку і безпеки; насильство в сім'ї; соціальний паразитизм; проституцію; прояви аморальності; правовий нігілізм; бідність; безробіття; бродяжництво, безпритульність і бездоглядність; суїцидальну поведінку; психічні розлади, віктимізацію, інші відхилення від загально визнаних норм поведінки, та ряд інших явищ, адже вони кореляційно або іншим різновидом детермінант пов'язані зі злочинністю [1, с. 11, 18, 84]. Як бачимо, це різноманітні за природою виникнення, характером та формою існування явища, але об'єднує їх всіх одна властивість – пов'язаність зі злочинністю, як певних причин та умов, що сприяють її виникненню і розвитку.

Отже, необхідність протидії та запобігання фоновим для злочинності явищам органами системи кримінальної юстиції України повинна бути визнана та закріплена на законодавчому рівні, по-перше, як їх функція – профілактика злочинів (правопорушень), по-друге, як окреме завдання – виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, та вжиття у межах їх компетенції заходів для їх усунення. Як засвідчує аналіз актів, якими визначено статус, функції та завдання органів системи кримінальної юстиції, в переважній більшості з них (закони України «Про прокуратуру», «Про національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» тощо) передбачено покладання на ці органи функцій та завдань з протидії та запобігання вчиненню правопорушень. У тому числі це стосується дій у формі виявлення причин та умов, що сприяють їх вчиненню, що охоплює також виявлення та вжиття заходів щодо усунення фонових для злочинності явищ. Однак, самих заходів, які повинні були б вживати ці органи щодо усунення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень, вказані акти, на жаль, в переважній своїй більшості не передбачають. Це робить відповідні їх положення такими, що мають здебільшого декларативний характер. Єдиним шляхом використання інформації про причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень, є підготовка доповідей на нарадах при відповідних прокуратурах в межах реалізації представником цього органу повноважень з координації діяльності правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності (ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру»). Однак і ця функція прокуратури також не отримала належної правової регламентації в чинному законодавстві.

Як узагальнення наведеного у доповіді, відмітимо наступне:

- виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, у тому числі і тих явищ, які відносяться до фонових для злочинності, а також вжиття дієвих заходів для їх усунення, слід вважати самостійним напрямом діяльності органів системи кримінальної юстиції України, який спрямований на захист і гарантування в країні безпеки особи, суспільства і держави від внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності;

- є нагальна необхідність внесення до законів, що визначають статус органів кримінальної юстиції, зміни та доповнення в частині уточнення їх функцій, завдань та повноважень із виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень;

- потребує розробки та ухвалення закон України, який би визначив основи, форми та методи діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб із профілактики правопорушень, а також їх права та обов'язки у цій сфері, наприклад, Закон України «Про профілактику правопорушень»;

- вважаємо за доцільне визначені у ст. 131-1 Конституції України та ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» функції прокуратури України доповнити функцією координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності, з наділенням органів прокуратури відповідними повноваженнями у цій сфері та відображенням цього доповнення в її організаційній структурі.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник/ В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодед та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 514 с.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» : указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 27. Ст. 838.
3. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю : указ Президента України від 21.10.2011 № 1000/2011. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 29. Ст. 1138.
4. Корнякова Т. В., Юзікова Н. С. Кримінологія : навч. посіб. для підготовки до екзаменів. Дніпропетровськ, 2015. 100 с.

Одержано 20.03.2018

УДК 343.344

Володимир Валентинович ГОЛУБОШ,

здобувач наукового ступеня доктора філософії (кандидата юридичних наук)
наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)
Науковий керівник:

Тетяна Миколаївна ПРИХОДЬКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
директор Вишгородського центру первинної
професійної підготовки «Академія поліції»
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

НАСЛІДКИ У СТ. 264 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Суспільно небезпечні наслідки – це результат певної дії або бездіяльності, що негативним чином впливає на об'єкт кримінально-правової охорони. Іншими словами – це та шкода, яку спричиняє злочин. Головною ознакою суспільно небезпечних наслідків є те, що вони прямо передбачаються у відповідній кримінально-правовій нормі і заподіюють шкоду лише тим суспільним відносинам, які охороняються чинним КК. У ст. 264 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачений наслідок у вигляді загибелі людей або інших тяжких наслідків.

В теорії кримінального права немає чітко встановлених критеріїв тлумачення «загибелі людей», а Постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ПВСУ) по-різному розкривають це поняття. Так, у п. 6 Постанови ПВСУ № 17 від 10.12.2004 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля» зазначено, що під загибеллю людей треба розуміти смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок вчинення злочинів, відповідальність за які передбачена відповідними статтями КК [1]. Натомість, положення Постанови ПВСУ № 14 від 23.12.2005 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» роз'яснюють, що загибеллю кількох людей є смерть хоча б двох потерпілих (п. 9 ППВСУ № 14) [2]. Натомість, у науковій літературі під загибеллю людей у ст. 264 КК розуміють смерть хоча б однієї особи [3, с. 603].

Тут спостерігається невідповідність змісту норми її сутності: з буквального тлумачення поняття «загибель людей» випливає, що для кваліфікації за ст. 264 КК необхідно спричинення смерті кільком особам, а науковці і практики зупиняються на заподіянні факту смерті хоча б одному потерпілому. Тому слід звернути увагу на положення Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків», реєстр. № 2897 від 19.05.2015 р., в якому пропонувався наслідками даного злочину вважати «смерть людини чи інші тяжкі наслідки» [4]. Видається необхідним законодавчо закріпити таку пропозицію. Для того, щоб не випустити за межі кримінально-правового регулювання у ст. 264 КК наслідок у вигляді заподіяння смерті кільком особам, пропонується дану норму доповнити частиною другою, яка б передбачала відповідальність за недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів, якщо це спричинило загибель людей.

Термін «тяжкі наслідки» має оціночний характер: його зміст у законодавстві не розкривається, хоча і зустрічається досить часто. Відсутнє і роз'яснення Пленуму Верховного Суду України стосовно змісту тяжких наслідків. В науковій літературі під тяжкими наслідками, як правило, розуміють: самогубство особи, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній особі або тілесних ушкоджень середньої тяжкості кільком особам, спричинення майнової шкоди у великих або у особливо великих розмірах, тривалу дезорганізація роботи державної установи, підприємства, організації; суттєве загострення міждержавних чи міжнаціональних стосунків [5, с. 346]. Щодо встановлення тяжких наслідків у ст. 264 КК, ними варто визнавати заподіяння тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній особі або тілесних ушкоджень середньої тяжкості двом і більше особам [3, с. 603].

При наявності суспільно небезпечних наслідків (в нашому випадку – лише в ст. 264 КК) необхідно встановлювати причинний зв'язок. В теорії кримінального права причинний зв'язок – це об'єктивно існуючий зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком: дія чи бездіяльність, передуючи наслідку, безпосередньо породжує його настання. У злочині, передбаченому ст. 264 КК, ми можемо спостерігати ситуацію, за якою причинний зв'язок наявний, коли за певних умов подія є законною причиною необхідного наслідку – іншої події, передувала їй за часом, могла бути пов'язана із діями іншої особи чи використанням зовнішніх сил, неминуче викликала або реально створювала можливість її настання.

Отже, для покращення розуміння змісту деяких норм КК і приведення їх у відповідність із законами логіки, пропонується викласти ст. 264 КК у наступній редакції:

«Стаття 264. Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів

1. Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів, якщо це спричинило смерть людини або інші тяжкі наслідки, -

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, що спричинили загибель людей -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

Список бібліографічних посилань

1. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 № 17 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04> (дата звернення: 09.03.2018).

2. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 14 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05> (дата звернення: 09.03.2018).

3. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.

4. Проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків : від 19.05.2015 № 2897 / ініціатори: А. А. Кожем'якін, М. П. Паламарчук та ін. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55214 (дата звернення: 09.03.2018).

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. Мельника, М. Хавронюка. Київ : Каннон, 2002. 1162 с.

Одержано 12.03.2018

УДК 343.9

Вікторія Леонідівна ДАВИДЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8175-7026>

АНАЛІЗ НОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Значне збільшення в Україні випадків насильства в сім'ї викликало необхідність проведення комплексних заходів протидії цьому негативному явищу на всіх рівнях. Майже 70 % жінок в нашій країні зазнають різних форм знущань і принижень, за даними МВС 23 % тяжких насильницьких злочинів відбуваються в родинях.

В останні часи були прийняті важливі законодавчі акти, які спрямовані на утворення більш ефективного державного механізму, спрямованого на зниження насильства в сім'ї до мінімуму.

Основним законодавчим документом в цьому напрямку є Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Закон визначив організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.

Запобігання домашньому насильству в Законі передбачено як система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин

і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються.

Протидія домашньому насильству це система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки.

Тепер, домашнє насильство розглядається, як діяння (дія або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ях чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких дій.

Раніше, якщо шлюб не був зареєстрований, то злочин могли не кваліфікувати як домашнє насильство.

Закон передбачає створення в Україні корекційних програм спрямованих на «формування у кривдника нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків». Також передбачена програма для постраждалої особи спрямована «на позбавлення емоційної залежності, невпевненості у собі та формування у постраждалої особи здатності відстоювати власну гідність, захищати свої права у приватних стосунках».

На уповноважені підрозділи органів Національної поліції України покладена функція здійснення профілактичного обліку, проведення організаційно-практичних заходів щодо контролю за поведінкою кривдника з метою недопущення повторного вчинення домашнього насильства, за дотриманням ним тимчасових обмежень його прав та виконанням обов'язків, покладених на нього у зв'язку із вчиненням домашнього насильства.

Важливим є створення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, до якого вноситимуться дані про кожен зафіксований у державі випадок такого насильства. У реєстр потраплять вичерпні дані про кривдника, жертву насильства та про обставини випадку такого насильства.

Дані про кривдника зберігатимуться там протягом десяти років після набрання чинності вироком суду. Якщо ж людину, обвинувачену в домашньому насильстві, виправдають, то інформація про неї буде виключена з реєстру негайно. Завдяки реєстру можна буде скласти уявлення про масштаб проблеми насильства в сім'ї в Україні.

Прийняття законів без посилення відповідальності за домашнє насильство не призведе до ефективного вирішення цієї проблеми в суспільстві. Верховна Рада України 6 грудня 2017 року прийняла Закон України № 2227-19 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (набрання чинності цього закону відбудеться 01.11.2019).

Особам, які визнанні винними у вчиненні домашнього насильства загрожує кримінальне покарання у вигляді 150–240 годин громадських робіт, арешт до 6 місяців або обмеження волі до 5 років.

Законом передбачені обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, що вчинили домашнє насильство:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- 2) обмеження спілкування з дитиною уразі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- 3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;
- 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;
- 5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.

Заходи, передбачені частиною першою, можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців.

Умисне невиконання обмежувальних заходів, або умисне ухилення від програми для кривдників караються арештом до півроку або обмеженням волі до 2 років.

Раніше кривдника чекала адміністративна відповідальність.

Нацполіція отримала право контролювати поведінку кривдника, щоб не допустити повторного насильства, правоохоронці також можуть стежити, щоб порушник дотримувався накладених на нього тимчасових обмежень і виконував певні обов'язки.

Зазначені законодавчі акти відповідають потребам суспільства у розробці та впровадженні більш ефективних заходів спрямованих на запобігання та протидію насильству в сім'ї.

Список бібліографічних посилань

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 12.03.2018).

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : закон України від 06.12.2017 № 2227-19 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 12.03.2018).

Одержано 20.03.2018

УДК 343.85(477)

Сергій Федорович ДЕНИСОВ,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права
та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів);

Максим Вячеславович ПУЗИРЕВСЬКИЙ,

начальник кабінету кафедри тактико-спеціальної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів)

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ФОНОВІ ЯВИЩА ЗЛОЧИННОСТІ» В СУЧАСНІЙ КРИМІНОЛОГІЧНІЙ ДОКТРИНІ

За сучасних умов розвитку державності дослідження злочинності не може бути повним та якісним без надання характеристики її взаємозв'язку з різними негативними соціальними явищами чи соціальними відхиленнями. В кримінологічній науці дані явища отримали назву «фонові явища злочинності», що здебільшого проявляють себе у вигляді алкоголізму, безпритульності, бродяжництва, наркоманії, незаконної міграції, проституції, расизму та інших негативних соціальних явищ.

Слід наголосити, що прояви негативних явищ в сучасному соціумі є достатньо різноманітними. Анти-соціальна девіантна поведінка людей, як правило, здебільшого слугує фундаментом для вчинення злочинів і являє собою єдиний і безперервний цілеспрямований процес, а отже, значна частина соціальних негативних явищ є безумовним порушенням загально прийнятих моральних норм і правил у суспільстві, що за відповідних несприятливих умов можуть в майбутньому переростати у вчинення правопорушень чи злочинів. Так, наприклад, зловживання алкогольними напоями та вживання наркотичних засобів сприяють вчиненню корисливо-насильницьких злочинів, злочинів проти громадського порядку, громадської безпеки та моральності.

Проте, незважаючи на високий рівень поширення різноманітних форм девіантної поведінки, в науковій літературі до теперішнього часу не вироблене єдине визначення поняття «фонових явищ злочинності».

Так, Ю. М. Антонян під криміногенними «фоновими явищами» розуміє такі, що хоча й не відносяться за своєю суттю до злочинних, проте самі по собі представляють чималу суспільну небезпеку, активно сприяють злочинності, виступають її сприятливим фоном, впливають на моральність суспільства в цілому [1, с. 427].

Аналогічної точки зору дотримується І. М. Даньшин, який називає «фоновими» ті соціальні явища, що пов'язані з повторенням поведінки та/чи усталеним фактичним соціально-правовим становищем людини, за якого можливо спрогнозувати найвищу (особливу) ступінь ймовірності вчинення особами діянь, що мають в собі ознаки злочину [2, с. 87].

На думку ж Ю. В. Александрова та В. Б. Харченка, «фонові явища злочинності» – це сукупність аморальних проявів, що суперечать загальноприйнятим нормам поведінки, і органічно пов'язані зі злочинністю, оскільки детермінують одне одного і тягнуть за собою соціальну деградацію особи, а зрештою – і всього суспільства [3, с. 165; 4, с. 733].

В. С. Батиргареева висловлює схожу наукову позицію, зазначаючи з цього питання так: «Фонові явища – це деякі форми так званої дозлочинної поведінки (або дозлочинні форми поведінки, що відхиляється від соціальної норми), які є супутніми буттю людини і тісно пов'язані зі злочинністю, створюючи живильний ґрунт для останньої, а також нерідко сприяють формуванню в особи мотиву й умислу на вчинення злочину» [5, с. 372].

Неодмінно цікавим для кримінологічної доктрини є твердження Д. О. Назаренка, який пропонує розуміння «фонових явищ злочинності» у структурно-функціональному та феноменологічному аспектах – як явища соціальної дійсності та як феномена. В першому аспекті фонові для злочинності явища становлять асоціальні, деструктивні види поведінки, які сприяють формуванню особистості злочинця, мають детермінуюче значення у структурі криміногенної ситуації та виконують компенсаторну функцію соціальних інститутів, статусів, ролей. До числа цих явищ віднесено алкоголізацію, наркотизацію, бродяжництво,

безпритульність, проституцію, насильство в сім'ї, расизм, ксенофобію, нелегальну міграцію та інші асоціальні види діяльності, які деформують особистість і підвалини суспільної моральності [6, с. 403].

У свою чергу, Н. Ф. Кузнецова та В. В. Лунеев вказують на те, що зі зростанням злочинності прямо і сильно змінюється динаміка правопорушень, аморальних явищ: пияцтва, наркоманії, токсикоманії, самогубств, проституції, бродяжництва, бідності, розпаду сімей, сирітства, дитячої безпритульності і бездоглядності, дезадаптації дорослих і дітей, інших соціальних відхилень, а також психічних розладів й інших «фонових явищ» [7, с. 249].

Подібних поглядів дотримується В. В. Голіна, який, зокрема, відносить до «фонових явищ» – алкоголізм, наркоманію, порушення норм соціальної моралі, громадського порядку і безпеки, проституцію, бідність, безробіття, віктимність і віктимізацію, що кореляційно або іншим різновидом детермінації пов'язані зі злочинністю [8, с. 16–17].

Також, цілком слушною є думка Ю. В. Орлова, який визначає «фонові» для злочинності явища як криміногенні фактори або ж похідні від останніх явища, що становлять собою окремі масові форми девіантної, деструктивної поведінки та виявляють сталі зв'язки зі злочинністю [9, с. 7].

При цьому вважаємо за доцільне зауважити, що фонові явища, виступаючи елементом комплексу причинного зв'язку зі злочинністю, не завжди породжують злочинність, вони є лише певним її своєрідним «підживленням», тиснучи на правосвідомість і правову культуру поведінки громадян, будучи при цьому факторами формування криміногенної мотивації. Окрім того, життєздатною буде точка зору, стосовно якої «фонові явища злочинності» повинні розглядатися синонімічно адиктивній, аморальній, аномальній, антисоціальній, девіантній, деструктивній, злочинній, негативній, маргінальній і протиправній поведінці особи.

Таким чином, в кримінологічній доктрині на теперішній час не вироблено єдиного уніфікованого підходу до розуміння фонових явищ злочинності, їх поняття та переліку. Це, на нашу думку, не дозволяє повноцінно їх використовувати як на загальнотеоретичному рівні, так і у повсякденній вітчизняній кримінологічній практиці.

Список бібліографічних посилань

1. Антонян Ю. М. Кримінология. Избранные лекции. М. : Логос, 2004. 448 с.
2. Даньшин И. Н. «Фоновые» явления преступности как дополнительный предмет криминологии. *Проблеми законності*. 2004. Вип. 68. С. 87–91.
3. Курс кримінології. Загальна частина : підручник : у 2 кн. Кн. 1 / Ю. В. Александров, О. М. Джужа, П. П. Михайленко та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
4. Українська кримінологічна енциклопедія : довідкове вид. / О. М. Бандурка, О. М. Джужа, О. М. Литвинов, В. В. Сокуренько та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернія, В. В. Сокуренька. Харків : Золота миля, 2017. 804 с.
5. Кримінологічний довідник : довідкове вид. / О. М. Бандурка, В. С. Батиргареева, О. М. Джужа, О. М. Литвинов та ін. ; за наук. ред. О. М. Бандурки. Харків : Золота миля, 2013. 412 с.
6. Назаренко Д. О. Фонові для злочинності явища: феномен, детермінація та протидія : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 484 с.
7. Кузнецова Н. Ф., Лунеев В. В. Криминология : учебник. М. : Волтерс Клувер, 2004. 640 с.
8. Криминологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. Ю. Шостко та ін. ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 440 с.
9. Криминологія (Особлива частина) : навч. посіб. / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов, Ю. М. Орлов, В. М. Трубников та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова ; наук. ред. серії О. М. Бандурка. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 347 с.

Одержано 20.03.2018

УДК 343.8

Тетяна Андріївна ДЕНИСОВА,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
помічник ректора Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів)
з наукової та науково-методичної роботи;

Володимир Ігоревич ХАЛАВКА,

начальник Софіївської виправної колонії (№ 45) Управління
Державної пенітенціарної служби України у Дніпропетровській області

СОЦІАЛЬНІ ДЕВІАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

У всі часи особистість перебуває під суспільним контролем, суспільство намагається примусити її демонструвати конформну поведінку. Відхилення від встановлених стандартів викликали осуд, покарання і загрожували дестабілізацією.

Як відомо, у перекладі з латинської «девіація» означає відхилення. Початковим для розуміння сутності девіантної поведінки є поняття «норма». Соціальні норми – це засновані на цінностях правила поведінки, очікування і стандарти, які регулюють дії та вчинки людей, соціальних груп, зміцнюючи стабільність та єдність суспільства. Норми втілюються в юридичних законах, моралі, етикеті. Вихід за ці норми розцінюється суспільством як девіантна поведінка. У більшості випадків вона засуджується суспільством: від осуду до кримінального покарання. Девіація – це відхилення від прийнятих у суспільстві норм, починаючи від незначних і завершуючи найбільш суттєвими та серйозними, що загрожують життєдіяльності окремих груп, суспільству загалом. Соціальні відхилення – це не випадкові факти, а процеси, що набули певного поширення в суспільстві. Для того, щоб індивідуальні негативні відхилення набули якості соціальних, потрібні такі умови: однакова спрямованість таких відхилень у подібних груп людей в однакових умовах; близькість причин, які викликають ці відхилення; повторюваність, стійкість зазначених явищ [1, с. 297].

Девіантність не слід розуміти як об'єктивну якість конкретної поведінки. Це відносне оціночне поняття. Кожне суспільство виробляє свої уявлення про норми, а відповідно і про девіації. Більше того, соціальні норми відрізняються у різних класів та груп одного і того самого суспільства.

Не вирішує проблеми і «небезпечність» вчинків для суспільства. Дуже часто злочином вважалося те, що суспільству ніякої шкоди не завдавало. Поняття девіації може мати сенс, коли соціальній ситуації притаманний консенсус у визначенні правил соціального життя. Стабільність такого консенсусу зумовлює чітке визначення «девіації» як того, що відхиляється, порушує визначені типові очікування щодо поведінки особистості. Коли таких типових очікувань немає, не можна бути девіантом [2, с. 305].

Спираючись на наукові криминологічні праці, зокрема А.М. Бабенка, С.Ф. Денисова [3; 4] та ін., можна вказати, що підхід до вивчення зазначеної проблеми може бути представлений у вигляді тривимірного простору (мега-, макро-імікрорівень), який розглядає суспільство як соціальну систему і цілісний організм. Мега-рівень характеризується вивченням самовідтворення й розвитку суспільної системи як соціальної структури. Макрорівень ґрунтується на вивченні суб'єкт-об'єктних відносин певного соціального середовища, що стає предметом дослідження таких наукових напрямів, як соціологія освіти, політики, сім'ї, релігії тощо, мікрорівень – особистісного становлення та розвитку індивіда, що стає предметом дослідження особистості.

Науковий інтерес до девіантної поведінки одним з перших виявив італійський лікар Ц. Ламброзо [5], який показав зв'язок між кримінальною поведінкою та відповідними фізичними рисами. На його думку, люди з певними людськими рисами обличчя (притаманними особам на більш ранніх стадіях розвитку людської свідомості) – більш схильні до негативних «злочинних» проявів. Саме фізичні риси, особливості людини пов'язані зі схильністю до злочинів.

Біологічні концепції поступово витіснялися пізнішими дослідженнями. Домінант конфліктності вивчав відомий австрійський психіатр З. Фрейд, основоположник психоаналітичної теорії [6]. На основі психоаналітичних гіпотез робились спроби встановити зв'язок між девіантними вчинками і багатьма психологічними проблемами, як правило, конфліктного характеру. Конфліктна парадигма була доповнена пізніше американськими психологами Селлінгом, Міллером та ін., які визначили: причиною девіації є конфлікти між нормами певної субкультури та панівною культурою в певному суспільстві [7, с. 12, 438]. Найбільш повно проаналізував проблему девіації з точки зору соціологічних підходів відомий французький соціолог Е. Дюркгейм, який протягом всієї своєї діяльності надавав особливого значення вияву причин порядку та безладдя у суспільстві [8]. Важливе місце в аналізі девіантної поведінки і теоретичних проблем суспільства та особистості посідають поняття «норма» та «патологія», які відображають нормальні та патологічні стани суспільного життя. Нормальним, за Дюркгеймом, є всі «діяння» соціального організму, котрі випливають з умов його існування. Але ми маємо справу з парадоксом, оскільки, за Дюркгеймом, норма і патологія є не абсолютними, а співвіднесеними одна до одної. Вчений визначає: нормальні факти ті, які найбільш розповсюджені. Всі інші є патологічними, хворобливими для соціального організму. Це означає, що нормальний тип збігається із «середнім» (збалансованим нормальним явищем) і що будь-яке відхилення від цього еталону суспільного здоров'я є хворобливим патологічним явищем. Тому, згідно з логікою вченого, злочини та інші соціальні хвороби, які завдають шкоди суспільству і засуджуються, є цілком нормальними, бо коріняться в певних соціальних умовах і підтримують, хоча і хворобливі, але водночас необхідні суспільству відносини. Оскільки негативні наслідки злочинів нейтралізують системою покарань, то суспільство продовжує існувати та функціонувати. У зв'язку з тим, що злочин має місце в усіх або у більшості суспільств, він розглядається як норма, як елемент соціального здоров'я.

При аналізі негативних сторін життя криминологи переважно оперують такими поняттями, як «пияцтво», «бродяжництво», «наркоманія», «проституція», «аморальність», «відсутність культурних цінностей». Згідно з даними соціологічних обстежень всіх вікових категорій, найбільшу тривогу викликають масштаби поширення негативних явищ серед молоді. Саме тому, це дає усі підстави вважати, що соціальні відхилення можна вважати предтечею злочинної поведінки. Більш того, найпоширенішими є рецидиви (як серед молоді, так і загалом у суспільстві) таких явищ, як наркоманія, алкоголізм, проституція, що перебувають у тісному взаємозв'язку із злочинністю і які «вписані» як в наше, так і в інші суспільства досить міцно.

Негативний морально-психологічний клімат, розходження групових норм, складності в адаптації, відсутність вимогливості, конфліктність, напруженість в спілкуванні – це далеко не повний перелік причин девіантної поведінки, що може провокувати злочин. Як слушно зазначає А.Б. Блага, більшість девіацій породжується в сім'ї і пов'язана з недоліками сімейного виховання, конфліктами в школі, низьким загальнокультурним та загальноосвітнім рівнем об'єктів виховання [9, с. 24–25]. Певні суперечності існують

і в групових колективах. Набуваючи іноді форм конфліктів, вони негативно впливають на поведінку працівників. Причиною тому можуть служити різні чинники, а саме: суперечності пошуку (зіткнення новаторства і консерватизму, творчості та догматизму, знання та невігластва); егоїстичні суперечності; суперечності не здійснених очікувань.

У цілому дослідження показують, що значна частина аморальних вчинків, здійснюваних особами з нестійкою поведінкою, особливо молодими людьми, пов'язана з їх орієнтацією на «групові» норми, які вступають у протиріччя із суспільними. Джерелом, що спонукають до злочинних дій, є не збіг реального процесу розвитку суспільства і здійснення людьми антисуспільних відхилень. Це питання і сьогодні є актуальним і викликає інтерес.

Але жодне суспільство не може бути поділено просто так на порушників соціальних норм і стовідсотково правослухняних громадян. Частина осіб, за певних умов, порушує усталені норми поведінки. Та рівень девіації визначається тим суспільством в рамках якого перебуває людина. Виходячи з усього сказаного, можна визначити девіантну поведінку як стійку поведінку особистості, яка відхиляється від найбільш важливих соціальних норм, що заподіює реальну шкоду суспільству або самій особистості, супроводжується її соціальною дезадаптацією, а також має суттєвий вплив на формування злочинної поведінки особи.

Список бібліографічних посилань

1. Примуш М. В. Загальна соціологія : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2004. 592 с.
2. Бергер П., Бергер Б., Коллінз Р. Личностно-ориентированная социология. М. : Норма, 2004. 605 с.
3. Бабенко Н. Б. Українські народні традиції, свята і обряди як прояви сімейної культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 2. С. 62–67.
4. Денисов С. Ф. Кримінальна субкультура як можливий комплекс ціннісних детермінантів у формуванні поведінки особи молодіжного віку. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 2. С. 253–256.
5. Ломброзо Ч. Геніальність і божевільня: паралель між великими людьми і божевільними / пер. з італ. К. Тетюшинової. Київ : Україна, 1995. 276 с.
6. Фрейд З. Психология бессознательного. М : Инфра-М, 1990. 530 с.
7. Сірий Є. В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : навч. посіб. Вид. 2-ге. Київ : Атіка, 2007. 480 с.
8. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда (этюды об организации высших обществ). Одесса, 1997. 400 с.
9. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків : ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.

Одержано 18.03.2018

УДК 343.97:316.624.2

Ярослава Андріївна ДОЛИННА,

курсант 3 курсу факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Михайло Ігоревич ФІАЛКА,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї НА ВИНИКНЕННЯ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ЯК ФОНОВОГО ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩА

Сьогодні, в сучасній Україні, злочинність осіб без визначеного місця проживання складає собою малодосліджену проблему, яка торкається та зачіпає різні сфери суспільного життя. Перш за все вона тісно пов'язана з таким поняттям, як феномен бездомності та безпритульності, який існує вже далеко не перше століття.

Актуальність теми полягає в тому, що сучасний соціально-економічний занепад в українському суспільстві породив глибоку кризу сім'ї, сприяв посиленню таких негативних явищ суспільства як алкоголізм, проституція, наркоманія, безробіття і звичайно жебракування з безпритульністю. На цьому тлі створилася гостра загроза руйнування сім'ї, як соціального інституту, і саме в таких умовах в Україні набуває чималих розмірів дитяча безпритульність і як наслідок поширюється злочинність серед неповнолітніх.

Різні аспекти безпритульності, в тому числі і неповнолітніх, як фонових явищ отримали свій прояв у наукових працях таких знаних вчених як: О. Ю. Шостко, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, О. М. Бандурка, А. І. Долгова, О. М. Костенко, В. І. Шакур, Д. О. Назаренко та ін. Однак, варто зазначити, що в більшості робіт вказана проблематика досліджувалася в загальному плані і не отримала комплексного, акцентного характеру.

Виходячи з цього стає зрозуміло і мета написання даних тез, а саме дослідження факторів впливу інституту сім'ї на зростаючу дитячу безпритульність та визначення основних напрямів протидії існуючій проблемі.

Як це не важко визнавати, але сім'я зазнала значної деформації, а можливо і повного руйнування, і в першу чергу від цього страждають діти, що і виявляється в їх девіантній поведінці. Відокремлення АР Крим, а також війна на сході України призвела до соціально-економічної кризи в державі. В такій ситуації не всі родини спроможні втримати своє соціальне становище на достатньому рівні. За останні роки в державі сильно зростає кількість сімей алкоголіків, наркоманів, безробітних, душевнохворих, які отримали назву «сім'ї ризику». І як приклад, можемо навести статистичну інформацію відносно кількості зареєстрованих безробітних осіб в Україні за останні роки (див.: Табл. 1.). При цьому ми бачимо, що починаючи з 2014 року рівень безробіття в Україні різко почав зростати, і це авжеж, негативно відобразилось на соціальному та економічному стані цієї категорії населення.

Таблиця 1

Рівень безробіття з 2013 по 2017 рр. (кільк. населення в тис.)						
Рік	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення	Рівень безробіття	Зареєстрованих безробітних
2013	45426,2	20478,2	18901,8	1576,4	7,7 %	487,6
2014	42928,9	19035,2	17188,1	1847,1	9,7 %	458,6
2015	42760,5	17396,0	15742,0	1654,0	9,5 %	461,1
2016	42584,5	17303,6	15626,1	1677,5	9,7 %	407,2

Становище дітей в таких родинах особливо обтяжливо, бо вони залишилися не тільки без нагляду батьків, а й виявилися викинутими своїми батьками на вулицю. Велика кількість дітей залишають «сім'ї ризику» і через постійні конфлікти, просто біжать з дому від побоїв, погроз, образ.

Саме з моменту, коли дитина залишає свій дім, або ж втікає с дитячого будинку, вона починає шукати собі інше місце для притулку. Такі діти туляться на вокзалах, в метро, або ж в інших громадських місцях. Залишаючи їх так, ставиться під загрозу не тільки здоровий розвиток дитини, але й збільшується вірогідність вчинення такими дітьми правопорушень та злочинів. Відбувається не визнання ними норм суспільної моралі, а також руйнування соціальних цінностей.

Реальна ситуація в Україні свідчить, що проблема «дітей вулиці» з'явилася не вчора, але за різних умов вона розвивалася по-різному. Іноді навіть важко пояснити, що спонукає дитину залишити родину, школу, близьких людей і йти на вулицю. Проте, сьогодні можна стверджувати, що існує ряд факторів, які, в основному, дозволяють зрозуміти, чому все частіше діти обирають такий ненадійний і часто небезпечний спосіб життя.

Перелік основних причин появи дитячої безпритульності та бездоглядності в кримінологічному середовищі більш-менш вже має сформований вигляд. Найбільш вдало його відображає І.М. Доля:

- неспроможність багатьох сімей виховувати дітей, через бідність або ж безвідповідальність батьків;
- застосування у сім'ях жорстоких форм виховання, які перетинаються з насильством в сім'ї;
- недосконалість реабілітаційно-профілактичної роботи, застосованої у притулках для дітей;
- безробіття, зростання цін на товари першої необхідності, зокрема дитячі і, як результат, погіршення матеріального благополуччя значного прошарку населення України [1, с. 57].

Усі ці фактори та причини в тому чи іншому ракурсі вже були описані в кримінологічних дослідженнях, але перед нами все одно постає питання. А чи лише з бідних родин втікають діти, чи можливо навіть у багатих, заможних батьків дитина може бути кинута на призволяще?

Не дарма в суспільстві існує такий вираз: «Бідні діти багатих батьків». Багато хто вважає, що діти заможних батьків набагато щасливіші від своїх однолітків. Вони ні в чому собі не відмовляють, їм доступні подорожі й різноманітні розваги. У них є няньки, гувернантки, репетитори, а також перед ними нереальні перспективи: Оксфорд, Гарвард, Кембридж. Але саме в таких родинах доволі часто постають конфлікти між дітьми та батьками, перші, так би мовити розбалувана «золота» молодь, яка звикла до своєї безкарності, а останні, батьки, що і зовсім не звертають увагу на виховання своєї дитини. Більшість заможних родин, які зіштовхуються з такими сімейними проблемами зазвичай звертаються до психологів, намагаються вплинути на дитину, відновити в ній загальнолюдські цінності та норми моралі, але вже занадто пізно. Найчастіше конфлікти набирають найвищого градусу, коли діти досягають перехідного віку. Підліток кидається з крайності в крайність – то він замкнутий і мовчазний, то грубий і цинічний.

За таких обставин діти з багатих сімей, можуть обрати шлях злочинності та скитання по вулицях. Вони так само втікають з домівок, і так само як і інші вчиняють злочинні дії, зазвичай з корисливих мотивів. Питання чи надовго вони затримуються на теренах вулиць, чи батьки їх повернуть до своїх домівок, не важливо, факт залишається фактом, що і така причина, як неспроможність багатих батьків виховати в своїх дітях елементарні загальносоціальні цінності також призводить до такої категорії злочинності неповнолітніх.

Сучасну українську протидію бродяжництву та безпритульності можна з упевненістю назвати безсистемною, оскільки суперечливі судження, невпорядковані уявлення, прогалини у знаннях про відносно цілісне явище не сприяли формуванню самостійного, наукового обґрунтованого концептуального підходу до окреслення стратегічних напрямів і засобів вирішення проблеми запобігання зазначеному феномену та його проявам [2, с. 368]. Попре законодавче та інституційне забезпечення, закладене в Законі України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», в ст. 52 Конституції України, і законодавчим документом, що містить основні положення щодо захисту прав дітей – Законі України «Про охорону дитинства», соціальний контроль за поведінкою бездомних і безпритульних осіб, дітей в тому числі, все одно є недостатньо ефективним [3, с. 40].

У своїй науковій роботі «Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам» Д. О. Назаренко визначає перелік основних напрямів протидії безпритульності, з яким не можна не погодитися:

- прийняття єдиного законодавчого акта, що регулював би відносини у сфері протидії злочинності та запобіганням злочинам;
- посилення участі громадськості в протидії бродяжництву та безпритульності, закріплене у відповідних профілактичних програмах і планах;
- включення в шкільні програми курсів з навчання навичкам здорового і безпечного життя, самооборони;
- розроблення загальнодержавних програм навчання батьків спілкування з дітьми;
- підвищення якості роботи соціальних служб, основною метою яких є соціальна адаптація різних видів;
- зниження рівня бездоглядності дітей (наприклад, створення спеціальних молодіжних центрів за типом гуртожитку, де молода людина може одержати притулок і консультацію з примирення з батьками, працевлаштування, вирішення конфліктів тощо) [2, с. 372].

Підсумовуючи, можна сказати, що хоча і існує багато факторів, які детермінують безпритульність дітей як фонове для злочинності явище, не слід забувати, що першопричинами цієї проблеми все одно є інститут сім'ї, рівень духовного і морального розвитку батьків, культури народження і усвідомлення загальноприйнятих правил поведінки.

Саме тому, на нашу думку, для виходу із такої складної ситуації держава повинна приділяти значну увагу соціальному, матеріальному, духовному, моральному становищу сучасної родини, схилити до здорового способу життя та створення повноцінної родини, яка буде здатна виховати та забезпечити усім необхідним свою дитину.

Список бібліографічних посилань

1. Доля І. М. Подолання дитячої безпритульності: міжнародна та вітчизняна практика. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 1. С. 55–59.
2. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 524 с.
3. Кримінологія (Особлива частина) : навч. посіб. / кол. авт.: А. Б. Блага, А. А. Васильєв, Л. М. Давиденко та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова ; наук. ред. серії О. М. Бандурка. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 347 с.

Одержано 19.03.2018

УДК 343.97

Катерина Сергіївна ЄРМАКОВА,

курсант 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Михайло Ігоревич ФІАЛКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК ФОНОВЕ ЯВИЩЕ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ

Актуальність обраної теми полягає в тому, що прояв дитячої безпритульності становить загрозу національній безпеці України в соціальній сфері. В умовах безпритульності на дитину діють фактори криміналізації особистості, проявляються інші негативні фонові явища, такі як наркоманія, алкоголізм, жебрацтво тощо, у зв'язку з чим підвищується рівень злочинності серед неповнолітніх. Тому, вивчення причин і умов виникнення даного негативного соціального явища дасть змогу розробити комплекс необхідних заходів для попередження та ефективної боротьби з ним.

Обрана тема на сьогодні добре досліджена та науково обґрунтована. Велика увага приділялася дослідженням проблем «фонових явищ» злочинності до яких входить і дитяча безпритульність багатьма науковцями, серед яких О. М. Джужа, Ю. М. Антонян, Т. С. Барило, О. Д. Назаренко, І. М. Даньшин та інші.

Мета дослідження: виявити причини виникнення безпритульності серед неповнолітніх як фонового явища злочинності.

Проблема бездоглядності і безпритульності неповнолітніх не є новою проблемою для України. Вона пов'язана з багатьма чинниками, на макрорівні ними є політичний, економічний, культурний розвиток суспільства. На мікрорівні найбільш поширеним чинником є проблеми в сім'ї.

Як і кожному негативному явищу, безпритульності властиві наступні ознаки: повне припинення будь-якого зв'язку з родиною, батьками, родичами; проживання в місцях, не призначених для людського житла; здобування засобів до життя способами, що не визнаються в суспільстві; підкорення неформальним груповим нормам [1, с. 58].

Спробуємо розібратися в детермінантах явища дитячої безпритульності на рівні середовища проживання дітей, а саме в сім'ї.

Головним чинником, який призводить до дитячої безпритульності, на нашу думку, є криза в сім'ї – явище, за якого сім'я перебуває у складних життєвих обставинах та втратила свої виховні можливості. Причини виникнення кризи можуть бути різними: перебування одного із батьків в місцях позбавлення волі, наркотична або алкогольна залежність одного із членів сім'ї, безробіття, наявність в сім'ї ВІЛ інфікованої людини.

Частою причиною дитячої безпритульності є насильство в сім'ї. Іноді батьки не знаючи як поводити себе з дітьми в тій чи іншій ситуації не знаходять кращого методу виховання ніж побої та образи. Деколи батьки вважають дітей головною причиною своїх невдач, тому намагаються, так би мовити, «відігратися» на них за всі проблеми в роботі, особистому житті. Ще одним аспектом жорстокого поводження з дітьми є результат того, що самі батьки страждали від насильства колись у дитинстві, та вважають його частиною виховання і копіюють поведінку своїх батьків.

Отже, проблема досить важлива, адже насильство та жорстоке поводження породжує злочинність. Діти стають агресивними до оточуючих, проявляють неповагу до суспільного порядку, а деякі просто шукають порятунку від агресії з боку батьків на вулиці, серед безпритульних однолітків, намагаючись «влитись» в нове життя.

Раннє батьківство іноді також породжує безпритульність. Це пов'язано з тим, що молоді люди без необхідного життєвого досвіду просто не можуть справлятися з вихованням дітей, нехтують своїми обов'язками, лінуються виділяти час для проведення спільних розмов виховного характеру чи організації особистісного розвитку дитини. Особливо в молодому віці батьки відмовляються від виховання дітей, зумовлюючи це тим, що хочуть «пожити для себе». Діти залишаються наодинці з різними життєвими труднощами і проблемами, внаслідок чого багато з них поповнюють ряди безпритульних. Сприятливими умовами можуть також бути конфлікти між молодим подружжям, в яких вони зовсім забувають про існування дитини. А дуже часто такі сім'ї розпадаються ще на початкових етапах формування і це призводить до негативних наслідків дитячого виховання.

Доволі поширеною є ситуація, коли дитина народжується в неповноцінній сім'ї. Матері-одиначки не отримують достатньої матеріальної підтримки від держави, і доводиться шукати інші джерела існування для себе та дитини, тому з раннього віку останні залишаються без нагляду. Через відсутність батьківського піклування неповнолітні стикаються з несприятливим контингентом, а це в свою чергу штовхає до девіантної поведінки: поширення тютюнопаління, пияцтва, наркоманії тощо.

Варто зауважити серед причин появи неповнолітніх на вулиці те, що доволі значна частина наших громадян у пошуках роботи за межами України змушені залишати своїх дітей на родичів, а інколи майже на незнайомих людей, тим самим часто провокують дітей на неадекватну поведінку та вчинки, в тому числі злочинні. Діти перестають відвідувати школу, і це зменшує виховний вплив на них.

Ще одна з причин дитячої безпритульності – моральна криза в сім'ї. Це стосується навіть благополучних сімей. Діти втікають на вулицю, оскільки батьки зовсім не цікавляться їх духовним світом, переживаннями та почуттями, особливо це стосується дівчат.

Ведення асоціального способу життя батьків також штовхає дітей на те, що вони надають перевагу вулиці. Спостерігаючи за батьками, які вживають алкоголь, наркотики, мають залежність від куріння, діти наслідують їх звички, вважаючи це нормальним явищем. І друзів, які розділяють такий спосіб життя, вони шукають, зазвичай, на вулиці.

Відсутність постійного житла родини також стає причиною безпритульності серед неповнолітніх. Через скрутне матеріальне становище сім'ї не в змозі придбати житло, тому доволі часто винаймають його, періодично змінюючи місце проживання. Дитині важко пристосовуватись до нових умов і вона шукає коло друзів там, де її найкраще зрозуміють – на вулиці.

Отже, перерахувавши виявлені причини, можемо сказати, що їх об'єднує процес відокремлення дитини від сім'ї. Потрапляючи на вулицю діти заводять зв'язки з несприятливим контингентом та легко піддаються їх впливу через нестійку психіку.

Діти вулиці нерідко стають суб'єктами злочинів, бо такий спосіб життя породжує неправомірну поведінку. Перебуваючи на вулиці, діти змушені самостійно здобувати гроші на задоволення власних потреб (продукти харчування, одяг, розваги), також для задоволення шкідливих звичок (сигарети, алкогольні

напої, наркотики). Доволі часто процес здобуття грошей має соціально-негативний характер. Діти жебракують, учиняють крадіжки, продають викрадене, віднімають гроші у інших дітей, погоджуються на статеві стосунки за виплату.

Безпритульні діти перебувають там, де людина не живе і не може жити (на сміттєзвалищах, в каналізаційних трубах, на дахах чи у підвалах, в покинутих будівлях тощо). Вони легко змінюють місце перебування з різних причин (заради безпеки, щоб не замерзнути та ін.).

Бачимо, що ведення такого способу життя відбиває надзвичайно негативний вплив на соціальну та демографічну структуру населення, адже підрастаюче покоління стає асоціальним, схильним до злочинної діяльності. Існуючи без необхідних умов життєдіяльності, ведучи «паразитичний» спосіб життя, стан здоров'я таких дітей, зазвичай, незадовільний (захворювання легенів, ВІЛ, СНІД, венеричні захворювання тощо).

Точної кількості безпритульних неповнолітніх не може надати жодна державна установа. Концепція Державної програми подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006–2010 роки повідомляє, що понад 100 тис. дітей позбавлені батьківського піклування, з них майже 20 тис. потребують притулку. Кількість таких дітей продовжує збільшуватись [2, с. 67–68]. Але не слід забувати про латентність цього фонового явища. Дані ініціативних досліджень засвідчують наявність значно вищої кількості безпритульних дітей, ніж відображені в результатах роботи офіційної статистики.

Так, за результатами дослідження, проведеного та презентованого в листопаді 2011 року представниками Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ, кількість безпритульних дітей віком від 10 до 18 років в Україні становить близько 150–160 тисяч [3].

В динаміці відтворення дитячої безпритульності протягом останніх 12 років не відмічалось різких коливань, фіксується усталений тренд як до абсолютного скорочення кількості безпритульних – більш ніж у два рази в порівнянні з 2001 роком, так і до скорочення показників співвідношення кількості безпритульних на 100 тис. населення [4, с. 203–204].

Показники безпритульності неповнолітніх дають зрозуміти, що існує загроза нормального розвитку суспільства в подальшому, населення в Україні скорочується, в тому числі і кількість дітей. Не є секретом той факт, що більшість безпритульних неповнолітніх рано помирають за тих чи інших факторів. Навіть якщо вони виростають, то не в змозі народити здорових, повноцінних нащадків.

Отже, явище безпритульності є складним і небезпечним для майбутнього демографічного і соціального розвитку держави. Основними причинами його виникнення можна виділити недоліки соціально-економічної ситуації в Україні, внаслідок чого проявляється криза в сім'ї яка і підштовхує дітей до пошуку життя на вулиці.

Список бібліографічних посилань

1. Буцацька О. М. Загальна кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняють безпритульні особи. *Наукові записки Інституту Верховної Ради України*. 2012. № 2. С. 58–62.
2. Про схвалення Концепції Державної програми подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006–2010 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.12.2005 № 503-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503-2005-p> (дата звернення: 15.03.2018).
3. ЮНІСЕФ нарахував в Україні у 10 разів більше безпритульних підлітків, ніж офіційна статистика / Тиждень.ua : сайт. URL: <http://tyzhden.ua/News/36520> (дата звернення: 15.03.2018).
4. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 524 с.

Одержано 18.03.2018

УДК 343.976

Олена Юрїївна ЗАДНІПРОВСЬКА,

курсант 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Михайло Ігоревич ФІАЛКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ ПРОСТИТУЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК ФОНОВОМУ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩУ

Нині в нашій державі проституція досить стрімко змінюється, омолоджується та тісно пов'язана з низкою несприятливих наслідків. Дана тема не є новиною. Як соціальне явище проституція існувала в усі історичні періоди і завжди до неї були залучені неповнолітні, але, на жаль, дана проблема і нині залишається актуальною.

Проблема проституції неповнолітніх у вітчизняній науці розглядалася в основному медиками, соціологами та кримінологами в рамках аналізу фонових явищ злочинності. Видатні вчені розглядали кримінально-правові норми, які відображають поведінку неповнолітніх, що відхиляються, такі як В. М. Броннер, Б. І. Бентовін, В. П. Окорочков, І. І. Приклонський, В. М. Тарановський, а інші аспекти досліджували М. І. Арсенєва, Г. Є. Веденський, А. І. Гурова, І. А. Голосенко, Д. Д. Єнікеева, Т. П. Кудлай, В. І. Лебеденко, Н. В. Ходирєва та ін.

Метою даної доповіді є дослідження проблематики фонових для злочинності явищ – проституції неповнолітніх та її протидії.

На перший погляд може скластися думка, що в Україні немає ідеологічних та етнокультурних засад для проституції: жінки мають рівні права з чоловіками; відсутня расова та етнічна дискримінація; укладення шлюбів відбувається за добровільною згодою партнерів; сексуальна експлуатація неповнолітніх, жінок – заборонена законом. Але необхідно усвідомлювати, що соціально-економічна ситуація в Україні є нестабільною, відзначається зростання безробіття, відбувається міграція населення, існування збройного конфлікту на Сході України, окупація АР Крим, внаслідок чого поглиблюється майнове розшарування населення та зростає інфляція.

Вищезазначені фактори, безумовно, позначаються на зростанні дитячої проституції, але не є визначальними, про що свідчить високий показник рівня проституції в країнах з більш налагодженою соціально-економічною ситуацією. Більш ймовірно, що на зріст проституції мають вплив соціально-психологічні та психологічні чинники.

Вченими було висунуто та досліджено низку підходів до вивчення феномена проституції та сформовано багато визначень. Найбільш вдалим, на нашу думку, є наступне: проституція – це діяльність людини, що полягає в неодноразовому наданні сексуальних послуг іншим особам, які не ґрунтуються на почуттєвому потязі, з метою отримання винагороди, яка є основним чи додатковим джерелом існування [1, с. 3].

На сьогодні найбільш живими прийомами залучення до занять проституцією (тобто вербування) є: переконання; посилення емоційної реакції (честолюбство, самоствердження, романтичні почуття, захоплення тощо); формування та розвиток реакції; шантаж; неправомірна вигода; загроза фізичного впливу; зомбування; застосування особливих прийомів та засобів (секс, наркотики, медикаменти тощо) [2, с. 15].

Проституція неминуче приводить неповнолітнього до втрати людських якостей, деградації особистої та моральної патології. Досить важко повернути неповнолітніх повій до нормального життя. Поведінка даних осіб які займаються проституцією є більш віктимною, вона принципово відрізняється від поведінки дорослих повій. Поведінку неповнолітніх повій найбільш характеризує:

- неусвідомленість скоєних вчинків (основними мотивами при занятті проституцією виступають прагнення до самоствердження, цікавість, бажання виглядати дорослими);
- отримання оплати за свою працю в різних формах (з дітьми часто розраховуються не грошима, а кофетиною, спиртними напоями, вечерю в ресторані, цигарками тощо);
- продаж свого тіла в будь-якому місці за бажанням статевого партнера (займаються проституцією на вокзалах, в салонах автомобілів, підвалах, на гориц тощо);
- прийняття дитиною при наданні сексуальних послуг великих доз алкоголю або наркотичних речовин (дитині ставиться завдання напоїти своїх клієнтів, щоб згодом тих пограбувати);
- залякування, шантаж підлітка можливим оприлюдненням заняття проституцією перед значущою групою однолітків, батьками чи шкільним колективом у разі відмови займатися цим видом діяльності;
- правовий нігілізм підлітків (до числа друзів входять кримінальні елементи, наркомани, сутенери, які не вважають себе злочинцями) [3, с. 25].

У сучасному українському суспільстві існують певні тенденції, а саме: не розробленість державних і наукових підходів щодо усвідомлення самої проблеми виникнення дитячої проституції; бездіяльність соціальних, медичних та правових служб на тлі захопливих описів красивого життя і незмірних доходів повій і «батьків» порнобізнесу в засобах масової інформації. Відсутність грамотного статевого виховання в школах і безпорадність батьків у сім'ї ставлять дітей перед необхідністю самостійно вирішувати дану проблему, робити свій власний вибір на користь занять проституцією. До наслідків такого вибору можна віднести: підірване дитяче здоров'я, обтяжене побоями, кримінальними абортами, венеричними захворюваннями, СНІДом, наркоманією та пияцтвом; зв'язок зі злочинним світом; сексуальною комерцією, що пов'язана з перевезенням і продажем дітей за кордон; психічні травми, котрі ведуть до руйнування особистості дитини.

Хочу зазначити, що основними вимогами до організації системи протидії проституції неповнолітніх можуть бути:

- методи і засоби кримінологічного впливу мають бути адекватними конкретним і адекватним видам девіантної поведінки (основним засобом протидії на загальносоціальному рівні повинно стати задоволення різних потреб та інтересів осіб, схильних до «ненормального» в поведінці);
- створення гнучкої та розгалуженої системи соціальної допомоги, що включають державні, громадські, благодійні та інші структурні ланки (наприклад, надання безкоштовної медичної, профілактичної допомоги особам, що займаються проституцією);
- моральність та духовний розвиток повинен спиратися на принципи загальнолюдської моралі і духовні цінності, свободи совісті і слова, індивідуального пошуку сенсу життя;
- жорсткий контроль за потоком інформаційних матеріалів у ЗМІ, які містять сцени насильства та жорстокості;

- зміна менталітету громадян за допомогою правовиховної діяльності, формування більш толерантного і милосердного ставлення до інакомислячих;
- підготовка та перепідготовка кадрів, які могли б працювати з різними верствами населення, що активно живлять проституцію як соціально-правовий феномен.

Аналізуючи вищевикладене можна виокремити наступні напрямки протидії проституції неповнолітніх:

- зміцнення та відновлення ролі сім'ї для формування правильного уявлення особистості про інститут сім'ї та міжособистісних відносин [4, с. 303];
- підвищення педагогічних та просвітницьких навичок батьків;
- обов'язкове включення в систему дошкільної освіти предмета духовне і моральне виховання людини, а також спеціальних курсів про основи статевого виховання;
- впровадження державою соціальної політики для соціально-економічної підтримки сім'ї;
- у закладах навчання періодично проводити бесіди з метою аналізу проблеми в суспільстві алкоголізму, наркоманії, проституції, бродяжництва. При цьому дані заходи повинні проводитись спеціалістами в тій чи іншій галузі, а саме: лікарями, співробітниками правоохоронних органів, соціальними працівниками, психологами, наркологами тощо.

Підводячи підсумок вищевикладеному, необхідно наголосити на тому, що в українському суспільстві існує проблема існування проституції неповнолітніх, яка потребує негайного запровадження заходів протидії, які будуть спрямовані на підйом духовного та морального розвитку української нації.

Список бібліографічних посилань

1. Іващенко В. О. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками та дітьми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2000. 19 с.
2. Ходырева Н. В. Современные дебаты о проституции. Гендерный подход. СПб. : Алетейа, 2006. 276 с.
3. Маньч Е. Г. Проституция: криминологические и уголовно-правовые аспекты : монография. М. : Юрлитинформ, 2011. 168 с.
4. Ортинська Н. В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження : дис ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 524 с.

Одержано 20.03.2018

УДК 343.973

Олена Вікторівна ЗАІЧКО,

здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);
 ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0445-7043>

Науковий керівник:

Богдан Миколайович ГОЛОВКІН,

доктор юридичних наук, професор,
 завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ

Економічними чинниками незаконної порубки лісу виступають кризові явища в економіці, що впливають на рівень життя населення, а також недоліки і прорахунки управління лісовим господарством.

Негативні економічні тенденції у вітчизняному лісовому господарстві, на перший погляд, є незрозумілими, адже попит на деревину залишається стабільно високим як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Тим не менш, під час економічної кризи 1990-х рр. попит на деревину всередині держави був доволі низьким, через що приватний сектор деревообробної промисловості не розвивався достатньою мірою, а 83 % лісів залишилися у віданні Державного лісового агентства України [1]. Усупереч сталій практиці зарубіжних держав, Державне лісове агентство України у 2010 році було перепідпорядковане з відомства Міністерства екології та природних ресурсів України до Міністерства аграрної політики та продовольства України, що зумовило сучасний споживацько-ринковий, а не природоохоронний напрям державної політики у сфері лісової промисловості [2].

Як ми зазначали раніше, станом на 2017 рік держава зберігає за собою майже абсолютну монополію на володіння та розпорядження лісовими ресурсами – частка лісового фонду, що знаходиться у віданні Державного лісового агентства, складає 83,0 %. Ще 1,5 % земель державної власності не надані у користування, 1,4 % та 1,6 % лісів належать Міністерству оборони та Міністерству екології та природних ресурсів відповідно. Також істотна частка лісів належить органам місцевого самоврядування (12,5 %) [3]. Однак, не дивлячись на цей факт, державне фінансування лісових ресурсів здійснюється украй недосконало. Зокрема, за даними Державного лісового агентства, ведення лісового та мисливського господарства та захист

лісів потребують річного державного фінансування обсягом щонайменше 422,6 млн грн [4], але в 2016 році на цю статтю видатків було заплановано 66 млн грн видатків, у 2017 – збільшено до 140,9 млн грн видатків, а у 2018 – 151,6 млн грн, тобто в межах 16–36 % від необхідного забезпечення. Тому сьогодні заробітна плата працівників державних лісгоспів залишається у безпосередній залежності від обсягу здійснених підприємством рубок, а неприбуткові лісгоспи південних та східних областей зацікавлені у видобутку деревини в неексплуатаційних лісах (природно-заповідного фонду, рекреаційних та захисних лісосушках тощо) [5]. Такий стан фінансування лісової галузі, на нашу думку, ставить під сумнів можливість сталого використання та відновлення лісів.

Наступною перешкодою для своєчасного та ефективного контролю за обігом деревини є неповний облік лісових ресурсів, що суттєво спрощує здійснення незаконних порубок. Незважаючи на певні позитивні зрушення у вигляді запровадження електронної системи обігу деревини в лісгоспах Держлісагентства із 2010 року, що дозволило знизити обсяг деревини на внутрішньому тіньовому ринку на 20 %, інші постійні лісокористувачі (комунальні та приватні лісові господарства, лісгоспи Міністерства оборони) досі не зобов'язані цього робити [6]. Тим не менш, електронний облік деревини захищає лісові насадження лише від самовільних порубок, здійснених окремими громадянами або неліцензованими пилорамами із метою подальшого продажу на внутрішньому ринку або для власного споживання.

По-перше, як стверджують екологи, чипування дерев не перешкоджає порубці лісу, яку здійснюють лісівники державних лісгоспів із порушеннями в дозвільних документах (перевищення обсягу вирубки за лісорубним квитком, санітарна вирубка неушкоджених дерев тощо) [7]. По-друге, як і в будь-якій іншій галузі, система електронної ідентифікації працює лише за умови впровадження спеціального програмного забезпечення на кожному виробничому циклі. Тому найбільші проблеми із впровадженням інновацій в лісозаготівлі виникають на пунктах прийому та відвантаження деревини, що розташовані, зазвичай, неподалік від залізниці у гірській місцевості. Придбання первинної необробленої деревини у місцевого населення на таких пунктах здебільшого здійснюється шляхом готівкового розрахунку, що ускладнює визначення легальності заготовленої лісової продукції [8]. Також, на думку експертів, послідовно виглядає політика Державного лісового агентства з уникнення обліку самосійних лісів, що виникли на малорентабельних землях сільськогосподарського призначення. Зараз, через відсутність у таких лісових насаджень статусу лісового фонду, їхня вирубка не є кримінально караною і залишається відносно стабільним джерелом нелегального доходу як для державних лісгоспів, так і окремих громадян, особливо напередодні новорічних свят [9].

Не слід відкидати і потужний негативний ефект тривалого військового конфлікту на Сході України на економіку держави в цілому, а відтак і добробут українських осель. Як підкреслюють експерти Центру Разумкова, наслідками збройного конфлікту, зокрема, є руйнація виробничих потужностей, інфраструктури, транспорту, втрата здатності використання земель, а також виїзд робочої сили та втрати серед цивільного населення [10]. Додатковими негативними наслідками є втрата контролю над частиною суверенної території України, де знаходяться значні поклади кам'яного вугілля, та стрімка інфляція, у тому числі й тарифів на газ для опалення – так, з 2014 року ціна на побутовий газ підвищилася майже у десять разів (а на вугілля – удвічі). Водночас, у 2017 році за даними Індексу бідності Блумберґ (Bloomberg's Misery Index), Україна опинилася у десятці найгірших економік [11], а мінімальна заробітна плата все ще залишалася нижчою від фактичного прожиткового мінімуму [12]. Ці чинники пояснюють відмову найбідніших українців від традиційних енергоносіїв та повернення до опалення дровами, мотивуючи до незаконної заготівлі лісу з метою опалення особистого житла, побудови або ремонту будинків та садибних ділянок, а також перепродажу деревини знайомим підприємцям з метою отримання додаткового доходу.

Окрім загальної падіння купівельної спроможності українців на тлі стрімкої інфляції та подорожчання послуг теплопостачання, специфічною рисою детермінації незаконної порубки лісу є погіршення матеріального становища населення, працевлаштованого власне в самій сфері деревообробної промисловості, що переживає кризовий етап. За даними підприємців, у сфері лісового господарства зайнято понад три мільйони українців, які першими відчувають на собі проблеми низької прибутковості легальної заготівлі деревини [13]. Через сезонний характер роботи у сільській місцевості та обмежену кількість легальних способів отримання стабільного доходу пропозиція некваліфікованої робочої сили на ринку заготівлі деревини є достатньо великою, що, у свою чергу, знижує собівартість незаконної порубки лісу для власників неліцензованих пилорам.

Список бібліографічних посилань

1. О лесных хозяйствах Украины: чиновники превращают отрасль в сферу массовой коррупции // Херсонские Вести : сайт. URL: <http://visti.ks.ua/novosti/novosti-hersona/31572-o-lesnyh-hozyaystvah-ukrainy-chinovniki-prevraschayut-otrasl-v-sferu-massovoy-korruptcii.html> (дата звернення: 15.03.2018).
2. Представник всевітнього фонду дикої природи (WWF) в Україні Андрій Плига: Майже кожна офіційна рубка лісу насправді порушує закон // facenews : сайт. URL: <https://www.facenews.ua/articles/2017/311398/> (дата звернення: 15.03.2018).
3. Публічний звіт за 2016 рік / Держ. агентство ліс. ресурсів України. URL: http://dkg.kmu.gov.ua/forest/document/177277;/pz_0303.pdf (дата звернення: 15.03.2018).
4. Про бюджетне фінансування лісового та мисливського господарства у 2016 році // Державне агентство лісових ресурсів України : офіц. сайт. URL: http://dkg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=163493&cat_id=32888 (дата звернення: 15.03.2018).

5. Аналіз регуляторного впливу до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про реалізацію пілотного проекту щодо запровадження єдиної державної системи електронного обліку деревини» : від 02 берез. 2017 р. / Держ. регулятор. служба України, Держлісагентство. URL: <http://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2017/06/3659-14.04.2017.pdf> (дата звернення: 03.08.2017).

6. Чіпування деревини як панацея? // Життя Український Карпат : сайт. URL: <http://carpathians.eu/statti/stattja/article/chipuvannja-derevini-jak-panaceja.html> (дата звернення: 15.03.2018).

7. Держлісагентство в черговий раз ігнорує проблематику самосійних лісів на нелісових землях // Екологія Право Людина : сайт. URL: <http://epl.org.ua/announces/derzhlisahentstvo-v-cherhovyi-raz-ihnoruie-problematyku-samosiinykh-lisiv-na-nelisoverykh-zemliakh-2/> (дата звернення: 15.03.2018).

8. Як військові конфлікти впливають на економіку // mind : сайт. URL: <https://mind.ua/openmind/20173685-yak-vijskovi-konflikti-vplivayut-na-ekonomiku> (дата звернення: 15.03.2018).

9. Saraiva C., Jamrisko M. These Economies Are Getting More Miserable This Year : Venezuela tops the list once again, but it's the moves in the middle that matter // Bloomberg : сайт. 3 марта 2017 г. URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-03-03/these-countries-are-getting-more-miserable-this-year?cmpid=socialflow-twitter-business&utm_content=business&utm_campaign=socialflow-organic&utm_source=twitter&utm_medium=social (дата звернення: 15.03.2018).

10. Шангіна Л., Юрчишин В. Індекс поточної економічної спроможності: комплексна оцінка соціально-економічної ситуації в Україні. Київ : Заповіт, 2017. 44 с.

11. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в умовах глобалізації. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. № 65. С. 240–248.

12. Чечелюк П. Український ліс: злочин без кари. *Дзеркало тижня*. 2016. № 33. С. 7.

13. Чечелюк П. У Європу з «дровами»? Синдром меншовартості таки здолав Україну // ZN,UA : сайт. URL: https://dt.ua/internal/u-yevropu-z-drovami-250980_.html (дата звернення: 15.03.2018).

Одержано 20.03.2018

УДК 343.831

Дар'я Володимирівна КАЗНАЧЕСВА,

кандидат юридичних наук, доцент

кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7596-294X>

НЕБЛАГОПОЛУЧНА СІМ'Я ЯК ОСНОВНИЙ ФАКТОР ДИТЯЧОЇ БЕЗДОГЛЯДНОСТІ ТА БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розбудова України як демократичної правової держави потребує постійного забезпечення прав і свобод людини. Особливо це стосується найбільш вразливої категорії нашого населення – дітей. На сьогодні серйозною проблемою у сфері забезпечення прав дитини постає питання дитячої бездоглядності та безпритульності.

Відповідно до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» безпритульними є діти, які були вимушені залишити або самі залишили сім'ю чи дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання [1].

В умовах безпритульності на дитину з надвисокою інтенсивністю діють фактори криміналізації особистості, відбувається залучення до процесів алкоголізації, наркотизації, жебракування тощо.

Тільки за офіційними даними ЮНІСЕФ безпритульних дітей в Україні більше 80 тис. Однак зазначена цифра не є остаточною, оскільки на сьогоднішній день в Україні жодне відомство не має узгоджених даних щодо рівня, динаміки, структури безпритульності. Треба погодитись із науковцями, які наголошують на проблемах встановлення справжніх масштабів дитячої безпритульності в Україні, відсутності достовірних статистичних даних про безпритульних дітей, що спричиняє труднощі у визначенні проблеми [2; 3].

Причини виникнення і поширення дитячої безпритульності та безнадглядності багатогранні. Вони мають комплексний характер, обумовлені системою правових і соціально-політичних умов функціонування держави, станом суспільної моралі, положенням інституту сім'ї у суспільстві. Українські родини на сучасному етапі виявилися практично не підготовленими до повноцінного виховання дітей та підтримання родинних зв'язків.

За даними ЮНІСЕФ загальносвітовими причинами виходу дітей на вулиці є сімейні проблеми, вживання наркотиків, правопорушення, погане ставлення до дитини. Найпоширеніші причини дитячої безпритульності та бездоглядності: – неспроможність багатьох сімей виховувати дітей, мотивована бідністю, безвідповідальністю батьків; – застосування у сім'ях жорстоких форм виховання; – недосконалість реабілітаційно-профілактичної роботи, застосованої у притулках для дітей; – безробіття, зростання цін на

товари першої необхідності, зокрема дитячі і, як результат, погіршення матеріального благополуччя значної частини населення України [4].

У сучасних умовах ключовими факторами, які забезпечують безпосередній або опосередкований виховний вплив на підростаюче покоління, є сім'я. Для дитини сім'я у переважній більшості випадків виступає першим і основним компонентом середовища, у якому безпосередньо відбувається її фізичний, психічний, емоційний, інтелектуальний, соціальний розвиток. У сім'ї дитина отримує перші знання про світ – елементарні правила поведінки в суспільстві, норми соціальних і міжособистісних відносин, опановує вміння орієнтації у більших соціальних спільнотах, засвоює навички спілкування з людьми різних вікових категорій. У сім'ї закладається підґрунтя світогляду і переконань дитини, її ціннісних орієнтацій, морально-етичних ідеалів, моделей поведінки.

Аналіз наукових досліджень дозволяє дійти висновку, що основною причиною, яка штовхає дітей на вулицю, є їх перебування у неблагополучній сім'ї. Становище багатьох українських сімей характеризується загальним зниженням рівня життя. Крім того, напруженість у суспільстві істотно позначається на психологічному кліматі в сім'ї. Виникають проблеми і труднощі в благополучних сім'ях, а ще більше – в неблагополучних. Це пояснюється тим, що неблагополучний тип сім'ї, незгодженість батьків у питаннях виховання, збіднене сімейне спілкування, незадоволення дітей своїми взаєминами з батьками підштовхують дитину до самоствердження поза родиною. В таких сім'ях дитина залишається нікому не потрібною, внаслідок невиконання батьками своїх обов'язків настають тяжкі, невідворотні наслідки.

Аналіз чинного законодавства свідчить, що термін «неблагополучна сім'я» вживається у нормативно-правових актах, однак його зміст та ознаки в законі не розкрито.

Кримінологами пропонується ряд варіантів класифікації неблагополучних сімей. До них, на думку одних вчених, відносяться: 1) сім'ї з кримінальним впливом на особу неповнолітнього (члени сім'ї, що мають судимість, з асоціальною поведінкою, схильні до вживання алкоголю і наркотичних засобів, такі, що ведуть аморальний спосіб життя, і так далі); 2) сім'ї, що не чинять педагогічну дію на формування особи неповнолітніх (зайнятість батьків, захопленість власними проблемами, байдужість до долі дітей і тому подібне); 3) сім'ї, в яких переважає «культ дитини», де виконується будь-яка його примха, і він не відповідає навіть за свої проступки. Друга група кримінологів криміногенні детермінанти, властиві сімейному середовищу, поділяють на дві основні групи: 1) дезадаптовані, або проблемні сім'ї (що не мають можливості повною мірою реалізувати свої функції виховання і протидії бездоглядності; що не уміють або не бажають виховувати дітей); 2) дезорганізовані сім'ї (люмпенізовані і (або) з кримінальними, предкримінальними і іншими делінквентними орієнтаціями). Інші – виділяють різні типи криміногенних сімей: 1) що відкидають; 2) домінуючі; 3) аморальні; 4) структурно-неповноцінні; 5) структурно-спотворені; 6) матеріально незабезпечені тощо [5, с. 4–5].

Під неблагополучною родиною розуміється багатомірне утворення, яке включає соціальний статус сім'ї, тип їх зайнятості, вид трудової діяльності, ставлення батьків до дитини та переживання щодо цього ставлення, поведінкові стереотипи тощо.

Аналіз різних точок зору у кримінологічній та психолого-педагогічній літературі дозволяє виділити основні ознаки неблагополучної сім'ї як основного фактору дитячої бездоглядності та безпритульності: матеріальна незабезпеченість сім'ї; зловживання з боку батьків спиртними напоями, наркотичними засобами; аморальний спосіб життя батьків, їх низький морально-культурний рівень; неналежне виконання батьками своїх обов'язків щодо виховання та розвитку дитини; насильство в сім'ї; наявність неповної сім'ї.

Треба зазначити, що упродовж останніх років в Україні у сфері протидії дитячій безпритульності відбулась низка позитивних зрушень, зокрема прийнято комплекс нормативно-правових актів, що регулюють діяльність відповідних органів державної влади, розпочато реформу державних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Вирішення проблеми дитячої безпритульності в Україні є одним із основних напрямів правової політики держави, що потребує подальшого реформування системи нормативно-правового забезпечення захисту цієї категорії суспільства та значне підвищення рівня правової освіти і правового виховання дітей.

Список бібліографічних посилань

1. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей : закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 27. Ст. 354.
2. Мунтян І. Феномен детської безпритульності: состояние и проблемы в современных условиях. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2010. № 891. С. 138.
3. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз дитячої безпритульності як фонового для злочинності явища. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 24, т. 4. С. 46.
4. Доля І. М. Подолання дитячої безпритульності: міжнародна та вітчизняна практика. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 1–2 (14–15). С. 57.
5. Яковлева Н. Г. Правовые проблемы защиты детей, находящихся в условиях семейного неблагополучия. М., 2009. 98 с.

Одержано 19.03.2018

Аліна Владиславівна КАЛІНІНА,

молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків);
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8015-0807>

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЯК ЗАСІБ НОРМАТИВНОГО ОБМЕЖЕННЯ ВПЛИВУ ФОНОВИХ ЯВИЩ НА СТАН ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

1. Злочинність різноманітна не лише у своїх проявах, а й за джерелами походження. У теорії кримінології проблема причинності злочинних проявів є гостро дискусійною, що сприяло розгалуженню поглядів вчених щодо їх першооснови.

Окреме місце у причинності злочинності вчені надають так званім «фоновим» для неї явищам. Адже, як зазначав професор А. П. Закалюк, пізнання злочинності має відбуватися у контексті її зв'язків з іншими суспільними явищами, у тому числі тими, що обумовлюють її детермінацію, а також такими, які межують з нею, та з яких вона значною мірою відтворюється [1, с. 22].

Поширеним у кримінології є розуміння як фонових для злочинності таких явищ, на фоні яких або з яких відтворюється злочинність [1, с. 22]. Це деякі форми так званої до злочинної антигромадської поведінки (або дозлочинні форми поведінки, що відхиляються від соціальної норми), які є супутніми буттю людини і тісно пов'язані зі злочинністю, створюючи живильний ґрунт для останньої, а також нерідко сприяють формуванню в особи мотиву й умислу на вчинення злочину [2, с. 372]. Учені особливо наголошують на негативній, антисуспільній, аморальній спрямованості таких явищ, хоча і не виключають, що не лише протиправні форми поведінки можуть претендувати на статус фонових для злочинності явищ [наприклад, 3, с. 55; 4, с. 13]. Однак, розглядаючи їх сутність і класифікацію на загальні та спеціальні (приведену Б. М. Головкиним), необхідно відзначити, що ця теза не завжди є виправданою. Так, загальні фонові явища унормовують відхилення від загальноновизнаних норм моралі та етикету, підривають культурні й духовні засади суспільства, полегшують становлення на шлях правопорушень і злочинів (наприклад, тотальна корупція, згубні наслідки глобалізації, нелегальна трудова міграція, стихійна урбанізація, тиражування ЗМІ сумнівних цінностей, дитяча бездоглядність та безпритульність, бродяжництво і жебрацтво осіб без певного місця проживання, трудова незайнятість працездатних осіб, низька культура міжособового спілкування у побуті та громадських місцях, пияцтво і конфліктність тощо). Спеціальні фонові явища виступають соціальною базою для поширення взаємопов'язаних видів злочинності та груп злочинів (зокрема, наркотизм або немедичне вживання психоактивних речовин, що сприяє втягненню наркоспоживачів у вчинення правопорушень і злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; сексуальна розпущеність, нетрадиційні види статевого стосунків, проституція, тіньова економіка, безгосподарність, корупція, насильство в сім'ї та ін.) [3, с. 15].

Отже, за характером фонові явища значно різняться. На нашу думку, вони не завжди мають антисуспільне забарвлення. Так, міграція осіб (як внутрішня, так і зовнішня) ззовні є цілком «правомірним» явищем глобалізаційних процесів. Однак коли вона набуває стихійності і держава не здатна повністю контролювати процес переміщення осіб по своїй території, міграція стає передумовою вчинення правопорушень різного ступеня суспільної небезпечності (як адміністративних деліктів, так і злочинів) [див. 5].

За загальним уявленням вважається, що кримінологія вивчає фонові явища у межах, необхідних для характеристики особистості злочинця, пояснення причин окремих злочинів, і, головним чином, для розробки загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання злочинності [6, с. 89].

2. Важливим аспектом запобігання злочинності на всіх рівнях є правове забезпечення такої діяльності. З моменту проголошення незалежності законодавча база України постійно перебуває у динамічному стані: численна кількість нормативних актів приймається, скасовується, кодифікується тощо. Однак у сфері запобігання злочинності на теперішній час нормативні приписи не мають системного характеру. По суті це величезна кількість правових норм, яка складається з Конституції України, галузевого законодавства (в деяких випадках неузгодженого між собою) та підзаконних актів (постанов, розпоряджень КМУ, наказів силових відомств і т.п.). До того ж, за словами А. П. Закалюка, важливі положення щодо ролі і значення запобіжної діяльності, її змісту, відповідності принципам справедливості, гуманності, законності, що містяться у багатьох міжнародних правових актах, до яких приєдналася Україна, фактично не стали змістом її національного законодавства, в основному невідомі суб'єктам запобіжної діяльності, нерідко їх не дотримуються. Це стосується низки положень Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Кодексу поведінки службових осіб по підтриманню правопорядку, Керівних принципів у галузі запобігання злочинності та кримінального правосуддя тощо [1, с. 336].

3. Законодавство у сфері запобігання злочинності у науці отримало назву кримінологічного. Необхідно зазначити, що концепція кримінологічного законодавства України в наш час не є чітко визначеною. Його основу складають кодифіковані акти з так званого «кримінального блоку», або кримінальне законодавство в широкому сенсі – Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України та Кримінальний процесуальний кодекс України [7, с. 353].

Зважаючи на значне охоплення кримінологічними приписами законодавства України, не можна оминути увагою і необхідність кримінологічного врегулювання запобігання фоновим для злочинності явищам. Звісно, що охопити всі фонові прояви неможливо, оскільки перелік таких явищ є відкритим, однак концептуально доцільно було б розробити стратегію зменшення їх впливу на стан злочинності в Україні. Такий програмний документ став би невід'ємною частиною кримінологічного законодавства України як нормативного обмеження можливостей вчинення злочинів.

Список бібліографічних посилань

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
2. Батиргарєєва В. С. Фонові явища // Кримінологічний довідник : довідкове вид. / за наук. ред. О. М. Бандурки ; за заг. ред. О. М. Джужі та О. М. Литвинова. Харків : Диска Плюс, 2013. С. 372.
3. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Диска плюс, 2013. 524 с.
4. Головкін Б. М. Роль фонових явищ у детермінації злочинності // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-теорет. конф. (м. Київ, 20 берез. 2014 р.) / МВС України ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2014. С. 12–16.
5. Калініна А. В. Зовнішня міграція та злочинність: детермінаційне співвідношення // Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (м. Харків, 9 груд. 2016 р.) / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головіна. Харків : Право, 2016. С. 218–220.
6. Даньшин И. Н. Фоновые явления преступности как дополнительный предмет криминологии. *Проблеми законності*. 2004. Вип. 68. С. 87–91.
7. Гусаров С. М. Кримінологічне законодавство // Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Золота миля ; Київ : Нац. акад. внутр. справ ; Кримін. асоц. України, 2017. С. 352–353.

Одержано 15.03.2018

УДК 340.065:355.018

Наталія Олександрівна КОВАЛЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

директор ТОВ «Міжнародна юридична компанія «Консалтинг»» (м. Київ)

ПОСТТРАВМАТИЧНІ СТРЕСОВІ РОЗЛАДИ ЯК ФОНОВЕ ЯВИЩЕ ЗЛОЧИННОСТІ ОСІБ – УЧАСНИКІВ АТО

Останні роки розвиток українського суспільства супроводжується масштабними переворотами, перманентними реформами, руйнуванням старих та недобудування нових ефективно працюючих систем у державі [1]. Ці пролонговані на десятки років трансформації істотно обтяжені формуванням багатотисячних мас людей –учасників АТО, які повертаються в громадянське суспільство із численними особливостями мілітаризованої свідомості та стають потенційно нестабільними як соціальний елемент.

За даними Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції станом на 28.02.2018 року статус учасника бойових дій наданий 328 089 особам [2]. При цьому, за оцінками фахівців Науково-дослідного центру гуманітарних проблем та Соціально-психологічного центру Збройних Сил України, близько 80 % учасників АТО отримують психологічні травми, з яких 30–40 % можуть бути безповоротні психогенні втрати, тобто психологічні травми переходять у психіатричні. Найбільш яскрава вираженість ознак посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР) виявляється приблизно у 60 % учасників АТО, які потребують додаткового медико-психологічного обстеження та супроводу.

Психоаналіз поведінки проявів ПТСР довів, що в окремих осіб простежується безвідповідальність, вірогідність вчиняти протиправні дії, виявляючи схильність до кримінальних правопорушень. Ймовірна негативна агресивність, жорстокість, грубість, зухвалість, цинізм, завищена самооцінка, самовпевненість, самозначимість, що їм усі зобов'язані та заборгували. До них приєднується довірливість, стан пригніченості, боязкості, з різними видами амнезії, «неспроможність», тобто вони можуть виступати і жертвами злочинів [3, с. 127].

Означені вище особистісні деформації здебільшого стають імпульсом до розвитку агресивних та суїцидальних схильностей: після повернення із зони АТО на тлі означених набутих рис з'являються суїцидальні думки, загострюється почуття безвиході, безперспективності та несправедливості, тривожності. Труднощі із соціальною реінтеграцією, реадптацією, що з'являються як наслідок розвитку зазначених якостей, продукують підвищену агресивність як по відношенню до об'єктів зовнішнього середовища, так і по відношенню до себе [4, с. 249–250].

Як зазначає Д. О. Назаренко, саме тривожність та соціальна напруженість є одними з найбільш показових проявів суспільних протиріч, процесів детермінації як злочинності, так і фонових для них явищ [5, с. 117].

Дійсно, життя в мирних умовах призвело до девіантної поведінки окремих осіб, загрози суспільству, яку становлять кримінальні правопорушення, зокрема тяжкі злочини – вбивства, умисні тяжкі тілесні ушкодження з використанням вогнепальної чи холодної зброї, зокрема й щодо членів сім'ї, хуліганство, незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, бандитизм, терористичні акти, створення незаконних збройних формувань тощо.

За даними військової прокуратури, на початок червня 2017 зареєстровано близько 500 випадків самогубств учасників антитерористичної операції після повернення із зони бойових дій. За інформацією Міжнародного правозахисного центру «Ла Страда Україна», вже у 2015 році кількість звернень членів сімей учасників АТО зі скаргами на домашнє насильство збільшилася у вісім разів». Аналіз щоденних звітів Національної поліції України про оперативну обстановку в регіонах країни також впевнено свідчить про збільшення кількості правопорушень за участю колишніх та діючих учасників АТО.

Варто зазначити, що частина кримінальних правопорушень вчиняється у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, під час соціальних переміщень, через зміну економічної мотивації з проявами деперсоналізації, дереалізації та різновидами психічної депривації.

Утім, зважаючи, що «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» не передбачає виокремлення даних про вчинення злочинів окремими суб'єктами, зокрема учасниками бойових дій, відповідна статистика, на жаль, не ведеться. Так само не передбачено статистичною звітністю збір та узагальнення інформації щодо кількості осіб, які мають статус учасника бойових дій та утримуються в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України.

Ураховуючи, що психологічні наслідки ПТСР можуть тривати роками, учасники збройних конфліктів є специфічним контингентом, а проходження психологічної реабілітації для яких є обов'язковим. Проте, у 2017 році рівень їх забезпечення такою послугою з боку держави склав лише 0,1 % від загальної кількості [6]. Не дивно, що суспільство відчуває відповідну загрозу, адже сьогодні відзначається стійка тенденція переходу від героїзації бійців АТО до їх стигматизації.

Додаткові перешкоди щодо належного усвідомлення вказаної проблематики та наслідків для учасників бойових дій створює наша ментальність, адже досвід роботи військових психологів підрозділів Національної гвардії вказує на низький відсоток звернень бійців із власної ініціативи, які не усвідомлюють проблему, соромляться.

Безумовно, сама по собі наявність проявів ПТСР, так само як і будь-яка індивідуальна асоціальна поведінка не може розглядатися як фатальне неминуче передування злочину. Проте несприятливі тенденції у рівні, структурі, коефіцієнтах останніх виявляють достатньо міцні кореляційні зв'язки з рівнем наркотизації, алкоголізації, суїцидальності, насильства в сім'ї та деякими іншими асоціальними явищами, які, таким чином, стають фоновими для злочинності.

Відтворення асоціальної діяльності у поведінці особи з проявами синдрому ПТСР суттєво деформує її особистісні характеристики. Негативні показники останніх, впливаючи на установки особистості, її світоглядні позиції, є об'єктивним підґрунтям для організації життєдіяльності в цілому, в тому числі й на маргінальному рівні з ризиками криміногенного та іншого деструктивного характеру. Таким чином, асоціальна поведінка, яка становить суть фонових для злочинності явищ, є і наслідком і причиною наростання тривожності особистості, а врешті-решт, і в суспільстві в цілому, долучаючись при цьому до процесу криміногенної детермінації.

На сам кінець зазначимо, що синдром ПСТР учасників бойових дій як фонове явище злочинності проявляється дуже багатогранно: як на рівні детермінації індивідуальної злочинної поведінки, впливаючи на морально-психологічні якості особи, створення криміногенної ситуації, так і на рівні детермінації злочинності в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Корольчук О. Л. Посттравматичний стресовий розлад як новий виклик сучасній Україні. *Український вибір: виклики та перспективи*. Спецвип. : Учасники АТО. Адаптація до мирного життя : Прес-дайджест (IV квартал 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 4.
2. Інформація щодо надання статусу учасника бойових дій // Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції : офіц. сайт. URL: <http://dsvv.gov.ua/dostup-do-publichnoji-informatsiji/informatsiya-schodo-nadannya-statusu-uchasnyka-bojovyh-dij.html> (дата звернення: 10.03.2018).
3. Олійников Г. В. Психогенії та протиправна поведінка осіб із посттравматичними стресовими розладами, постраждалих у результаті антитерористичної операції. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, т. 2. С. 124–129.

4. Безчастний В. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 245–250.

5. Назаренко Д. О. Фонові для злочинності явища: феномен, детермінація та протидія : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 486 с.

6. Матіос проти МОУ і «ПТРС»: головний військовий прокурор розкрив статистику суїцидів в армії // Новинарня : сайт. URL: <https://novynarnia.com/2018/02/26/matios-proti-mou-i-ptrs-golovniy-viyskoviy-prokuror-rozkriv-statistiku-suyitsidiv-v-armiyi/> (дата звернення: 10.03.2018).

Одержано 20.03.2018

УДК 343.85

Максим Геннадійович КОЛОДЯЖНИЙ,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків);
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2149-9165>

ЗМЕНШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ПОШИРЕННЯ ФОНОВИХ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩ

1. Злочинність та її окремі прояви зумовлює ціла низка різних за характером криміногенних чинників. До таких відносяться й певні антисоціальні й деструктивні явища, як-то: алкоголізм, пияцтво, наркоманія, токсикоманія, проституція, бродяжництво, безпритульність, ігроманія тощо. Наявність та широка поширеність останніх у суспільстві є своєрідним лакмусовим папірцем (індикатором), що свідчить про соціальну занедбаність суспільства, неефективність соціально-економічної й інформаційної політики держави. Невипадково, що фонові для злочинності явища є невід'ємними супутниками українського суспільства. І з кожним роком їх криміногенна роль в Україні лише посилюється.

Подібні явища в окремих випадках мають потужний детермінуючий, а іноді й взаємодетермінуючий, вплив при вчиненні тих або інших як корисливих, корисливо-насильницьких, так й насильницьких злочинів. Адже нерідко більшість насильницьких злочинів (нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, умисні убивства, хуліганства) вчиняються винними у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Так само потреба у розвагах реалізується шляхом задоволення штучно сформованого алкогольного, наркотичного або ігрового синдрому, що за відсутності на це коштів призводить до реалізації корисливої мотивації через вчинення крадіжки, грабежу, розбою, викрадення автотранспорту та ін. Це щодо прямої детермінуючої дії таких негативних явищ на злочинність.

Злочинність й низка негативних соціальних чинників здійснюють зворотній детермінуючий вплив на поширеність її фонових явищ. Таке можна сказати про проституцію, бродяжництво, безпритульність, які у більшості випадків є результатом безвідповідальної соціальної та гуманітарної державної політики. Окрім цього, проститутки, бродяги й жебраки мають підвищений рівень віктимізації порівняно з громадянами, які не відзначаються антисоціальною поведінкою.

2. Основу запобігання фоновим для злочинності явищам складає комплекс соціальних, економічних, психологічних, медико-реабілітаційних та інших заходів. Однак обмежити поширеність перелічених негативних соціальних явищ можна й за допомогою зменшення практичних можливостей для вживання алкоголю, наркотиків, ігри на тоталізаторі у заборонених закладах, зайняття проституцією, бродяжництвом тощо. Це з одного боку. З другого, – такі заходи здатні посилити дієвість соціально-економічної політики регіональних органів державної влади й органів місцевого самоврядування у скороченні антисоціальної поведінки.

3. Дослідження сучасного прогресивного зарубіжного досвіду протидії злочинності у США, Великій Британії, Канаді, Австралії, Нідерландах, ФРН тощо дає підстави констатувати, що стратегія зменшення можливостей учинення злочинів включає такі напрями, як: патрулювання; ситуаційне запобігання злочинності; просторова профілактика; заходи у межах теорії «розбитих вікон»; програми сусідського спостереження; використання сучасних технологій; картографування злочинності.

4. Патрулювання як основний вектор профілактики злочинності з боку патрульної поліції може бути використаний для мінімізації поширення фонових для злочинності явищ таким чином: поліцейські патрулі у містах мають переміщатись не лише по центральних вулицях, а й по другорядним дорогам у житлових кварталах, де вживаються алкогольні напої, наркотики, здійснюються закладки наркотиків при їх купівлі-продажу; діяльність підрозділів патрульної поліції має урізноманітнюватись більш мобільним і заощадливим патрулюванням на мотоциклах, моторолерах, велосипедах, конях. Такі засоби пересування дозволяють дістатись поліцейським тих місць, куди потрапити на службовому автотранспорті неможливо; маршрути патрулів повинні постійно змінюватись, оскільки злочинці, особливо професійні, їх вивчають для уникнення затримання після кримінального посягання.

5. Ситуаційне запобігання фоновим для злочинності явищам є практичним напрямом профілактики, що абстрагується від особи, яка займається антисоціальною поведінкою, й зосереджується на певній місцевості. Ситуаційне запобігання полягає в:

а) ускладненні антисоціальної діяльності (заборона на продаж алкоголю після 23 год.; недопущення реалізації спиртних напоїв і пива у торговельних кіосках поблизу навчальних закладів; виключення практики продажу провізорами кадеїновмісних медичних препаратів без рецепта лікаря; заборона на продаж токсичних речовин (клей, будівельні матеріали) неповнолітнім; обмеження ринку наркотиків; закриття ігорних закладів і підпільних казино; перевірка бань, саун, масажних салонів на предмет надання ними сексуальних послуг й залучення дівчат і хлопців для зайняття проституцією; створення альтернативи для антисоціальної поведінки відповідними пропагандистськими та інформаційними заходами);

б) посиленні ризикованості антисоціальної поведінки алкоголіків, наркоманів, проститутток, ігроманів, безпритульних шляхом збільшення неформального контролю громадянами над територією проживання;

в) зниженні вигідності злочинної діяльності (збільшення штрафів за вживання алкоголю і пива у громадських місцях, за зайняття проституцією; обов'язкове знищення за рішенням суду предметів злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом);

г) скороченні провокацій (обмеження негативної дії підліткової і молодіжної деструктивної субкультури з паралельною популяризацією спорту, мистецтва, інших культурних форм проведення дозвілля і відпочинку);

д) недопущенні практики виправдань (монтаж у громадських місцях забороняючих знаків і оголошень «Розпивати спиртні напої заборонено», «Вживай відповідально»).

6. Просторова профілактика фонових для злочинності явищ стосується не лише посилення безпеки, а й культури і толерантності на території проживання громадян. Вона може виражатись у такому: за можливості, будівництво на місці колишніх «хрущовок» і «сталінок» сучасних кондомініумів з метою покращення соціальної структури населення житлових мікрорайонів; обмеження доступу сторонніх осіб до дворів житлових кварталів і під'їздів будинків шляхом монтажу парканів, дверей; вирубка високих кущів й сухих дерев з тим, щоб мінімізувати вживання у таких місцях алкоголю, наркотиків, щоб не допустити застосування на такій території сексуального насильства, виключити присутність бродяг і безхатченків; обмеження доступу сторонніх осіб до покинутих будівель і споруд, недобудованих об'єктів нерухомості, щоб вони не перетворились на притони для наркоманів, токсикоманів і стали домітками для безпритульних, які мають користуватись послугами спеціальних соціальних і реабілітаційних центрів.

7. Заходи у межах теорії «розбитих вікон» спрямовані на ушляхетнення і облаштування громадського простору з метою зміни суспільної психології, вироблення своєрідної нульової терпимості громадян до злочинності та її фонових явищ. Це можна досягти, окрім іншого, шляхом: знесення напівзруйнованих і покинутих будинків як потенційних місць для продукування фонових для злочинності явищ; озеленення пустирів, перетворення міської незаселеної периферії на сучасні житлові мікрорайони із розвинутою інфраструктурою, щоб усунути соціальну відчуженість, напруженість і пом'якшити у мешканців таких районів почуття покинутості; широкого залучення до міських суботників та інших заходів з прибирання прибудинкової території місцевих мешканців, особливо молодь та осіб, схильних до адиктивних форм поведінки.

8. Програми сусідського спостереження (сусідської варти) є ефективними з огляду формування неформального контролю мешканців житлових мікрорайонів і багатоповерхових будинків за ситуацією, що відбувається за місцем їх проживання. Тому будь-які прояви і ознаки антисоціальної поведінки (вживання алкоголю, наркотиків, діяльність підозрілих бань, саун, організацій, що займаються продажем лотерейної продукції тощо) мають припинятись. Однак це мають здійснювати не пересічні громадяни із застосуванням самоправства і ризиком для власного життя, здоров'я і майна, а компетентні органи (поліція, органи фіскальної служби, органи місцевого самоврядування) на підставі отриманої від свідомих громадян інформації про незаконну діяльність окремих осіб і суб'єктів підприємництва.

9. Використання сучасних технологій у сфері обмеження фонових для злочинності явищ повинно здійснюватись в межах програм «Безпечне місто» (Safe City) і «Розумне місто» (Smart City). Заходи цих програм зводяться до: повсюдного монтажу камер відеоспостереження у громадських місцях для недопущення антисоціальної поведінки; використання смарт-камер з елементами штучного інтелекту, що дозволяє порівнювати записану інформацію у режимі реального часу із наявними обліками і базами оперативних даних поліції, СБУ, Державної прикордонної служби та інших органів і служб. Такий підхід може дозволити установити можливу причетність алкоголіків, безпритульних, наркоманів, проститутток до вчинення певних злочинів.

10. Застосування картографування як відносно нового засобу візуалізації злочинності й антисоціальної поведінки з використанням сучасних геолокаційних систем обробки інформації дозволяє виділяти місця міського простору з найбільшою концентрацією осіб, які вживають алкоголь, наркотики, які надають сексуальні послуги, місця, де перебувають безпритульні і бродяги. Картографування здатне підвищити ефективність як роботи патрульної поліції, так й відповідних соціальних служб.

11. Перелічені напрями профілактики злочинності за умови їх здійснення разом із соціально-економічними, соціально-психологічними, інформаційними, медичними та іншими заходами здатні обмежити поширеність фонових для злочинності явищ в Україні.

Одержано 23.02.2018

Анастасія Сергіївна КОЛЬЧИК,

курсант 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

В останні роки проблема протидії домашньому насильству в Україні привертає все більшу увагу фахівців. У законодавстві більшості розвинутих країн домашнє насильство визнається серйозним правопорушенням. Вбачається доцільним розглянути проблему протидії домашньому насильству в Україні через призму світового досвіду.

Домашнє (сімейне) насильство залишається актуальною проблемою для багатьох країн світу. Дослідження засвідчують, що насильство в сім'ях набирає найбільшого оберту в країнах з низьким економічним розвитком, де соціально-економічний рівень життя населення нижче середнього. Так, відсоток жінок, які повідомили про те, що вони хоч раз у житті зазнавали насильства з боку членів своєї сім'ї, варіюється від 15 % (у Японії), до 71 % (в Ефіопії). За іншими даними, рівень насильства над жінками в сім'ї становить близько 23 % – у Швеції, 4 % – у Японії та Сербії, 30–54 % – у Бангладеш, Ефіопії, Перу і Танзанії [1, с. 68]. У США правоохоронні органи, маючи достатній досвід попередження і подолання домашнього насильства, ретельно підраховують масштаби проблем та ризиків, пов'язаних з ним. Згідно з даними Національної коаліції проти домашнього насильства у США 25 % жінок зазнають домашнього насильства протягом життя [2]. Найбільшу вірогідність зазнати насильства з боку інтимного партнера мають жінки у віці 20–24 років [3].

Одним із основних недоліків законодавства в багатьох країнах є те, що воно взагалі не передбачає відповідальності за вчинення насильства в сім'ї. Однак, зрозуміло, що відсутність законодавчої відповідальності за вчинення такого виду правопорушень є не лише глобальною проблемою захисту законних прав та інтересів жертв домашнього насильства, а й коефіцієнтом гальмування процесу розв'язання проблем протидії та попередження насильницьких проявів до членів сім'ї. У той же час слід зазначити, що в деяких країнах, наприклад в Португалії, вчинення насильства в сім'ї є злочином і карається позбавленням волі від одного до п'яти років [4, с. 49]. Проте хоча, в деяких країнах й передбачена відповідальність за вчинення домашнього насильства, вона має місце лише за вчинення окремих видів насильства. Так, за даними ООН, в 79 країнах світу закони щодо протидії домашнього насильству або відсутні, або про них нічого невідомо населенню; згвалтування в шлюбі визнається злочином лише в 51 країні світу; лише в 16 країнах чинне законодавство окремо кваліфікує злочини, пов'язані з сексуальною агресією, і лише в трьох (Бангладеш, Швеція і США) насильство по відношенню до жінок виділяється в окрему категорію злочинів. Разом з тим, у Болівії, Камеруні, Коста-Ріці, Ефіопії, Лівані, Перу, Румунії, Уругваї та Венесуелі насильник може unikнути покарання, якщо запропонує жертві одружитися та отримає її згоду [5, с. 161].

Актуальною є проблема протидії домашньому насильству і в Україні. Згідно статистики 44 % населення України потерпали від домашнього насильства впродовж свого життя, причому 30 % зазнавали насильства у дитячому віці. Близько половини тих, хто зазнавав насильства в дитячому віці, стикалися з ним і в дорослому житті. За статистичними даними жінки частіше стикалися з насильством в сім'ї у дорослому віці (33 %), а чоловіки – у дитячому (34 %). 35 % українців стикалися з психологічним насильством (найчастіше це постійне приниження), 21 % з фізичним (побиття, а також замикання, зв'язування, примушення стояти в нерухомому положенні), 17 % – з економічним (примушення звітувати за кожен копійку, присвоєння обманним шляхом чи знищення майна), 1 % – з сексуальним насильством (насильне примушення до статевих актів). За словами А. Деевої, заступника міністра внутрішніх справ України з питань європейської інтеграції, кожен день поліція фіксує 348 фактів домашнього насильства, і в 70–80 % випадків його жертвами стають жінки [6].

Необхідність здійснення якісних змін у системі протидії домашньому насильству підтверджує прийнятий 07.12.2017 р. закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [7]. Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визнав таким, що втратив чинність, закон України «Про попередження насильства в сім'ї» і в новій редакції значно розширив коло суб'єктів, які можуть страждати від домашнього насильства. Згідно ст. 1 закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» домашнім насильством визнається діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому

самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [7]. Закон також розширив коло суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, надавши відповідні повноваження органам виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також державним та недержавним установам і організаціям. Згідно ст. 10 Закону до суб'єктів протидії домашньому насильству віднесені й підрозділи органів Національної поліції України, до компетенції яких віднесено наступні повноваження: виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них, прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися, винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників, взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством, здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії та інші повноваження [7]. Крім того прийнятий 06.12.2017 р. Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» після вступу його в силу, яке має відбутися за рік, значно посилить відповідальність за акти домашнього насильства. Хоча й вказаний закон був прийнятий з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами 2011 р., Україна й досі не ратифікувала задану міжнародну угоду. Вбачається, що зазначена невідповідність має бути якнайскоріше виправлена.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що в різних країнах світу по-різному підходять до вирішення проблеми протидії домашньому насильству. Вивчення проблеми домашнього насильства і втілення передових міжнародних заходів в протидії зазначеним правопорушенням дозволить надати гарантії гідного захисту жертвам домашнього насильства та значно знизити його рівень в нашій країні.

Список бібліографічних посилань

1. Тучак М. О. До питання про вдосконалення правового регулювання попередження насильства в сім'ї. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 4. С. 66–69.
2. Domestic Violence & Sexual Assault / National Coalition Against Domestic Violence. URL: https://www.speakcdn.com/assets/2497/sexual_assault_dv.pdf (дата звернення: 01.03.2018).
3. Victims of Sexual Violence: Statistics RAINN // Rape, Abuse and Incest National Network, USA : сайт орг. URL: <https://www.rainn.org/statistics/victims-sexual-violence> (дата звернення: 01.03.2018).
4. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навч.-метод. посіб. / уклад.: А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброта та ін. Київ, 2012. 246 с.
5. Годованець В. В. Правове регулювання протидії насильству в сім'ї в Україні та світі // Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 трав. 2014 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. Харків, 2014. С. 159–163.
6. Щороку в Україні від домашнього насильства гинуть 600 жінок (інфографіка) // УНІАН : сайт. URL: <https://www.unian.ua/society/2233774-schoroku-v-ukrajini-vid-domashnogo-nasilstva-ginut-600-jinok-infografika.html> (дата звернення: 01.03.2018).
7. Про запобігання та протидію домашньому насильству : закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 01.03.2018).
8. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 01.03.2018).

Одержано 18.03.2018

УДК 343.353

Дмитро Юрійович КОНДРАТОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5426-4878>

ДО ПИТАННЯ ПРО СЛУЖБОВІ ЗЛОВЖИВАННЯ

У сучасному світі корупція визнається негативним соціальним явищем, яка загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, добросовісність і соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку, загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства. На жаль, не оминуло це й Україну, де за останні десятиліття корупція значно поширилась, проникнувши у всі сфери життєдіяльності суспільства.

Побудова демократичної правової держави, системне реформування та повна переорієнтація усіх сфер життя українського суспільства на світові стандарти в частині утвердження та забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина обумовлює активне подолання негативних наслідків попередньої політичної системи. Одним з них є системна корупція, яка вразила усі щаблі населення, проникнувши в усі без винятків сфери функціонування державного апарату й у приватний сектор. Зміна пріоритетів у відносинах держави та особи, переорієнтація ставлення до особи як до вищої соціальної цінності й потреба в перетворенні України на «державу для людини» викликали необхідність розглядати органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб, з одного боку, як таких, що перебувають на службі у суспільства, а з іншого – як гарантів забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань [1, с. 176]. У цьому контексті актуалізується питання теоретичного обґрунтування та правового врегулювання підстав кримінальної відповідальності за різного роду службові зловживання.

Зазначимо, що у спеціальній науковій літературі службові зловживання розглядаються, як правило, залежно від сутності суспільно небезпечного діяння, а саме: 1) зловживання владою; 2) зловживання становищем; 3) зловживання повноваженнями [2, с. 77–78].

Авторську класифікацію службових зловживань залежно від способу їх вчинення пропонує В. Г. Хашев: 1) вчинене способом використання службовою особою наданої влади; 2) вчинене способом використання службовою особою свого службового становища [3, с. 41].

На нашу думку, саме така класифікація є найбільш прийнятною, адже термін «повноваження» має тлумачення як право, надане кому-небудь для здійснення чогось; права, надані особі або підприємству органами влади [4, с. 387], тобто під зловживанням повноваженнями буквально слід розуміти зловживання правом. Водночас, доктрина кримінального права України розглядає категорію «зловживання правом», як правило, виходячи із визначення її сутності суміжною галуззю права – цивільним правом (або господарським правом як невід'ємної частини цивільного права).

Зокрема, В. В. Резнікова визначаючи ознаки зловживання правом, наголошує, що на сьогодні до них введено можна віднести такі: а) має місце лише при недобросовісній реалізації суб'єктом свого суб'єктивного права не за його призначенням; б) завжди має вольовий та усвідомлений характер; в) заподіяння шкоди суспільним інтересам та/або особистим інтересам третіх осіб чи створення реальної загрози її заподіяння; г) характеризується формальною правомірністю, тобто має місце відсутність порушення конкретних юридичних заборон при порушенні загальних правових принципів, які покликані спрямувати поведінку суб'єкта в межах певного соціального призначення наданих йому правомочностей [5, с. 34].

В той час, як сутність будь-якого службового зловживання полягає у тому, що службова особа навпаки порушує надані їй права або не виконує покладені на неї обов'язки, тобто ознака формальної правомірності (відсутність порушення конкретних юридичних заборон) у службовому зловживанні відсутня. Отже, таку поведінку за будь-яких умов не можна визнати зловживанням повноваженнями. На нашу думку, єдиний склад службових злочинів, що пов'язаний з повноваженнями службової особи, сформульовано у ст. 367 КК України, яка передбачає підстави кримінальної відповідальності за невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них. У диспозиції наведеної норми обґрунтовано можна стверджувати про тотожність понять «службові обов'язки» та «службові повноваження», а її сутність жодним чином не матиме змін від застосування останнього терміну. Такий саме зміст має термін «повноваження», що використовується для характеристики складу злочину, передбаченого ст. 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу».

Водночас, у сучасному тлумачному словнику української мови термін «становище» визначається як – «ті чи інші обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває; умови існування кого-небудь; сукупність обставин, які створюють ту чи іншу ситуацію; посада; посідати провідне становище» [4, с. 401].

Саме у такому значенні закон про кримінальну відповідальність і розглядає службові зловживання, адже службовою особою вчиняється відповідне суспільно небезпечне діяння в обстановці, що обумовлена виконанням такою особою покладених на неї обов'язків та реалізацією наданих їй прав, але з порушенням (недотриманням, перевищенням) конкретних юридичних приписів.

До речі, про зловживання саме «службовим становищем» як ознаки корупційних злочинів наголошується і у примітці до ст. 45 КК України.

Крім того, на можливість вчинення корупційного правопорушення, за яке законом встановлено кримінальну відповідальність, виключно шляхом зловживання службовим становищем, наголошується і в основних міжнародно-правових актах щодо протидії корупції. Так, ст. 19 Конвенції ООН «Зловживання службовим становищем», визначає, що кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисного зловживання службовими повноваженнями або службовим становищем, тобто здійснення будь-якої дії чи утримання від здійснення дій, що є порушенням законодавства, державною посадовою особою під час виконання своїх функцій з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи [6].

Отже, під зловживанням службовим становищем необхідно розуміти будь-яке умисне використання службовою особою всупереч інтересів служби своїх прав і можливостей, що були їй надані для виконання своїх службових обов'язків. Таке використання припускає реалізацію тих прав і повноважень, якими службова особа наділена, займаючи відповідну посаду або здійснюючи певну службову діяльність і завжди

пов'язане з соціально-правовим статусом службової особи (сукупністю її прав та обов'язків, що утворюють службову компетенцію винного) та її соціальним значенням (службовий авторитет особи, престиж органу, який особа представляє і у якому вона здійснює свою службову діяльність, наявність пов'язаних із службовими повноваженнями можливостей, що обумовлені займаною посадою, можливість здійснення впливу на поведінку інших осіб).

Разом з тим, звертає на себе увагу, що у Законі України «Про запобігання корупції» при визначенні терміну «корупція» двічі використовується словосполучення «наданих їй службових повноважень» [7].

Проте, ми не бачаємо у цьому жодних протиріч із викладеною вище позицію, адже наведений термін використовується законодавцем не для характеристики зловживання (вживати що-небудь на зло чи шкоду комусь), а використання прав, наданих службовій особі для здійснення покладених на неї обов'язків.

Список бібліографічних посилань

1. Шиндель Ю. І. Зміст надання публічних послуг у складі злочину, передбаченому ст. 365-2 КК України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2013. № 1082. С. 173–177.
2. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків : Право, 2013. 424 с.
3. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2007. 258 с.
4. Яковлева А. М. Сучасний тлумачний словник української мови: 55 000 слів. Харків : Торсінг, 2017. 672 с.
5. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки.* 2013. № 1. С. 23–35.
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : від 31.10.2003 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 18.03.2018).
7. Про запобігання корупції : закон від 14.10.2014 № 1700-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 18.03.2018).

Одержано 20.03.2018

УДК 343.9.01

Віктор Ярославович КОНОПЕЛЬСЬКИЙ,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ;

Ірина Миколаївна ЧЕКМАРЬОВА,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ У ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ РЕКОМЕНДАЦІЙ З УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИКИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

У XXI столітті Україна зіштовхнулася з новими геополітичними і кримінологічними викликами, пов'язаними із: порушенням територіальної цілісності країни; посяганням на недоторканість її державних кордонів; зростанням загального рівня злочинності, поширенням тероризму, вбивств, контрабанди, незаконного обігу зброї, наркотиків, торгівлі людьми тощо. Спостерігаються істотні зміни кількісних та якісних показників стану регіональної злочинності, зокрема й у прикордонних областях Півдня України. Сучасна регіональна злочинність у прикордонні стала більш мобільною, гнучкою, тоді, як самі злочинці проявляють більшу досвідченість і активність у запровадженні нових форм, видів і способів ведення злочинної діяльності. На цьому тлі, геополітичні виклики, недосконалість регіональної і національної системи запобігання злочинам перетворюють прикордонні регіони Півдня України (Одеська, Миколаївська та Херсонська області) на зону, сприятливу для протиправної діяльності представників злочинного світу.

Особливості географічного розташування Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, їх наближеність до кордонів і адміністративної межі з тимчасово окупованою територією АР Крим, розгалуженість транспортного сполучення міжрегіонального і транскордонного значення, взаємозалежний, розвинений порядок економічних відносин, специфіка природного рекреаційного комплексу, розвиненість економіки та інфраструктури привертають увагу як місцевого так й іногороднього злочинного елемента. Водночас, фактор прикордоння полегшує ведення протиправної діяльності, підсилює привабливість злочинної діяльності з точки зору планування та вчинення злочинів, зникнення з місця події, уникнення від кримінальної

відповідальності. Наведене ставить території Південної України до розряду надзвичайно привабливої прикордонної території і, як наслідок, у макрорегіон посиленої кримінологічної загрози. Звертає на себе увагу, негативний стан та динаміка реєстрації кримінальних правопорушень у Причорноморському прикордонні. Порівняння статистичних даних зареєстрованих злочинів у цих регіонах України за 2008–2017 роки свідчить про зростання злочинності понад 30–50 %.

Враховуючи сучасну криміногенну обстановку Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, а також реальні можливості і невикористані резерви у діяльності правоохоронних органів, виникає необхідність впровадження у практичну діяльність сучасних рекомендацій з удосконалення практики запобігання злочинності у цих регіонах.

Вирішення проблеми покращення системи запобігання злочинності у Причорноморському прикордонні багато в чому залежить від вдосконалення регіонального законодавства у сфері протидії злочинності – а саме, у розробці та впровадженні у практичну діяльність правоохоронних органів регіональних програм запобігання злочинності. Ці програми мають ґрунтуватися на реальній криміногенній обстановці Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, враховувати сучасні кількісні та якісні зміни злочинності, її детермінацію, а також узгоджуватися із планами соціально-економічного та культурного розвитку регіонів. Важливою складовою протидії злочинності у досліджуваних регіонах ми вважаємо впровадження в запобіжну систему прикордонних регіонів оптимальних форм залучення всіх державних і громадських інститутів, комерційних структур, релігійних конфесій і окремих громадян. Для координації діяльності всіх суб'єктів запобігання злочинності у прикордонні потребує створення міжвідомчих комісій із профілактики злочинності. Під час запобігання злочинності потрібно робити акцент на виявлення і усунення типових недоліків в організації, програмуванні та плануванні запобігання злочинності. На одну із перспективних позицій ми виносимо питання налагодження ефективної взаємодії між місцевими органами влади, регіональними правоохоронними органами та громадськістю.

Вдосконаленню системи запобігання злочинності, зокрема, і у прикордонних регіонах Півдня України, сприятиме розроблення спеціальної базової моделі програми запобігання злочинності на регіональному рівні. Вона має включати три рівні заходів – запобігання злочинності на рівні району та вулиці; запобігання злочинності в межах міста та селища; запобігання злочинності в області залежно від виду та типу регіону (прикордонний, столичний, курортний, промисловий, аграрний тощо). Основу такої системи мають складати заходи загальносоціального запобігання регіональній злочинності. Основною метою заходів запобігання злочинності у прикордонних регіонах має бути усунення соціально-економічного, культурного та психологічного підґрунтя детермінації злочинності на територіях населених пунктів. Складові елементи цієї системи передбачають заходи, спрямовані на консолідацію діяльності органів державної влади, територіальних правоохоронних органів, суб'єктів господарювання, громадських об'єднань і окремих громадян на запобігання злочинності, тероризму та іншим протиправним діям. Пріоритетними напрямками зазначеної програми має бути – запобігання організованій злочинності та корупції, насильницькій злочинності, рецидивній, злочинності неповнолітніх, кіберзлочинності, злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, проти доквілля, проти безпеки руху та експлуатації транспорту, у сфері громадської безпеки, проти громадського порядку та моральності тощо.

Ефективна система програмних заходів запобігання злочинності у прикордонному регіоні передбачає упорядкування переліку запобіжних заходів, їх конкретних виконавців і строків реалізації. За висловленням М.М. Ключова, яке ми в цілому підтримуємо, у регіональній комплексній програмі, запобігання злочинності повинні бути визначені такі показники: цілі і зміст програмного заходу; відповідальні виконавці, а при спільній реалізації заходу декількома органами виконання; час дії кожного заходу (одноразово, періодично, постійно); межі дії заходу (регіон, район, мікрорайон); передбачувані зміни в рівні й структурі регіональної злочинності (значне зниження, стабілізація, ослаблення несприятливої тенденції тощо); соціально-демографічні, професійні та інші групи населення, яким адресовані відповідні заходи (наприклад, учні, студенти, підлітки, туристи, відпочивальники, працівники виробничої сфери або сфери обслуговування тощо); галузі життєдіяльності людей (відпочинок, сфера туризму, праця, побут, навчання, дозвілля, господарська та інша діяльність); матеріально-ресурсне забезпечення відповідних заходів (фінанси, кадри, матеріально-технічні засоби); вказівка на контролюючий орган і форму контролю [1, с. 128].

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що вдосконалення системи запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України передбачає цілий ряд зважених та оптимальних дій, спрямованих на покращення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності правоохоронних органів, вдосконалення системи планування та програмування заходів щодо запобігання злочинності, покращення профілактики і практики реагування на злочинність, налагодження ефективної взаємодії всіх суб'єктів протидії злочинності з обов'язковим залученням правоохоронних органів зарубіжних країн.

Список бібліографічних посилань

1. Ключев М. М. Кримінологічні засади програмування запобігання злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00. 08. Київ, 2008. 198 с.

Одержано 19.03.2018

Ігор Миколайович КОПОТУН,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, проректор з навчальної роботи
Інституту Служби зовнішньої розвідки України (м. Київ);

Нінель Ігорівна КАРМАНОВА,
кандидат політичних наук,
викладач Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ХАБАРНИЦТВА

Що стосується хабара, то хабарництво є невід'ємним атрибутом будь-якої держави, воно завжди присутнє там, де існує публічна влада.

Жодна з країн світу не має повного імунітету від хабарництва, вони відрізняються лише його обсягами, характером його проявів та масштабом впливу на соціально-економічну і політичну ситуації.

У тих країнах, де хабарництво поширене значною мірою, воно із соціальної аномалії перетворюється на правило і виступає звичним засобом вирішення проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини членів суспільства.

Формально одержання хабара (відповідно до ст. 368 КК України) означає прийняття службовою особою незаконної винагороди за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабар, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Тобто, посадова особа у зв'язку із отриманням незаконної винагороди (як від приватної особи, так і від колег або керівників), поступаючи інтересами служби вчинює дії на користь хабародавця або утримується від вчинення дій, які повинні бути вчинені в інтересах служби. Одержання службовою особою незаконної винагороди від підлеглих чи підконтрольних осіб за протегування чи сприяння вирішенню на їхню користь питань, що входять до їхньої компетенції, також розглядаються як одержання хабара. Дії посадовця варто визначати одержанням хабара і у тих випадках, коли умови одержання матеріальних цінностей і послуг хоча спеціально і не обговорювалися, але учасники злочину усвідомлювали, що особа дає хабар з метою задоволення тих чи інших власних інтересів або інтересів третіх осіб.

До видів хабарництва закон відносить одержання хабара: у великому розмірі; в особливо великому розмірі; службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище службовою особою, яка займає відповідальне становище; за попередньою змовою групою осіб; повторно; поєднане з вимаганням хабара.

На практиці це може набувати наступних форм:

- одержання незаконної винагороди за вчинення чи не вчинення певних дій по службі від випадку до випадку, без спеціального створення чи підшукування ситуації до одержання хабара (ситуативне хабарництво). В такій ситуації хабарник, діючи на користь хабародавця, як правило, рідко виходить за межі своїх повноважень, отримуючи незаконну винагороду власне за виконання своїх службових обов'язків;

- цілеспрямований «продаж» посадових повноважень, вишукування можливостей для одержання незаконної винагороди, фактично повністю або значною мірою підпорядкування цій меті службової діяльності (тобто йдеться про злочинний промисел у виді хабарництва);

- хабарник перебуває на матеріальному утриманні кримінальних угруповань, комерційних чи політичних структур, забезпечуючи за допомогою наданої йому влади чи службових повноважень постійне «обслуговування» їх інтересів (в результаті можуть вчинюватися і інші посадові злочини в комплексі).

Хабар може даватися хабародавцем службовій особі особисто або через посередника. Способи давання-одержання хабара можуть бути різноманітними, і для кваліфікації одержання хабара значення не мають. Із усього розмаїття способів давання-одержання хабара виділяє дві основні форми: просту і завуальовану. Проста полягає у безпосередньому врученні предмета хабара службовій особі, її рідним чи близьким, передачі його через посередника чи третіх осіб. Сутність завуальованої форми полягає у тому, що факт давання-одержання хабара маскується під законну угоду і має вигляд цілком законної операції: різні виплати, премії, погашення боргу, договору купівлі-продажу, кредиту, консультації, експертизи тощо. Така винагорода кваліфікується як хабарництво у випадку, коли вона одержувалася незаконно.

Способи хабарництва (як корупційного злочину) ми розглядаємо за наступними критеріями:

- за рівнем (категорією) посади хабарника («звичайною» службовою особою; службовою особою, яка займає відповідальне становище; службовою особою, яка займає особливо важливе становище);

- за предметом хабар (гроші, матеріальні цінності, право на майно, послуги);

- за способом передачі хабара (хабародавцем, опосередковано, через посередника, через третіх осіб);

- за метою хабара (за вирішення законного питання, за вирішення незаконного питання);

- за суб'єктивним ставленням хабародавця (хабар, що пропонується за ініціативою хабародавцем; хабар, що вимагається хабарником; хабар, що передається у зв'язку з практикою, яка склалася у певному органі);

- за способом маскування факту передачі хабара (прямо або у завуальованій формі);

- за суб'єктом хабародавця (стороння особа, працівник того ж органу, підлеглий або особа з числа керівників);

за розміром хабар (у невеликому розмірі, у великому розмірі, у особливо великому розмірі);
 за наявністю в діях хабарника системи (одноразово, багаторазово);
 за обіцяними діями хабарника (за виконання або невиконання певних дій);
 за суб'єктивним ставленням хабарника до дій, які він обіцяв (для себе особисто або для третіх осіб);
 за видом обіцяних дій (з використанням влади або службового становища);
 за формальним складом (хабар отриманий або обіцяний);
 за діями по підготовці до отримання хабара (готування, замах, закінчений);
 за кількістю співучасників (одноособово, групою, організованою групою, учасниками злочинної організації);
 за кваліфікацією (поєднаний із вчиненням інших злочинів);
 за формою вчинення.

Таким чином, за допомогою вчинення корупційних злочинів особа може задовольняти: лише свій інтерес (свій особисто, членів своєї сім'ї, родичів, друзів); інтерес інших осіб, які не є суб'єктами (учасниками) корупційних відносин (безпосередньо не одержуючи від такого діяння винагороду чи іншу вигоду, службова особа переслідує при цьому свій особистий інтерес); одночасно свій інтерес і інтерес інших осіб, які виступають суб'єктами (учасниками) корупційних відносин.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 1.
2. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Мельник М. І., Редька А. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар Закону України «Про боротьбу з корупцією». Київ : Атіка, 2003. 320 с.
4. Копотун І. М. Інститут публічної служби в Україні та проблеми протидії корупції // Протидія корупційним та іншим правопорушенням у військових формуваннях України : матеріали круглого столу (м. Київ, 19 верес. 2017 р.) / Нац. Акад. прокуратури України. Київ, 2017. С. 57–61.
5. Копотун І. М. Корупція як соціальне явище та її наслідки // Право та проблеми сталого розвитку в умовах глобалізованого світу : матеріали 1-го Форуму (м. Харків, 4 жовт. 2017 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. С. 49–53.

Одержано 14.03.2018

УДК 343.9.01

Олександр Петрович КОТЛЯРЕНКО,

кандидат юридичних наук, начальник науково-дослідного відділу проблем військового законодавства центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ ЯК ДЕТЕРМІНАНТ ВІЙСЬКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Протягом усієї історії людства злочинність становила серйозну проблеми для його розвитку. Наявність та безперервне самовідновлення у суспільстві цього негативного явища обумовлена низкою чинників (факторів), які мають різну природу, неоднакові форми прояву, індивідуально обумовлений ступінь інтенсивності тощо. Але всіх їх об'єднує, відокремлюючи від інших явищ, така значуща риса, як спроможність породжувати злочинність [1, с. 310].

Злочинність в Україні залишається одним із найбільш небезпечних соціальних явищ, яке швидко заповнює сфери життєдіяльності, що не мають надійної правової охорони. Беззаперечно, що на існування злочинності впливає збройний конфлікт, який триває на території Донецької та Луганської областей. З одного боку, на зазначених територіях відбувається активізація злочинної діяльності, створюються незаконні збройні або воєнізовані формування, банди, злочинні організації, масово незаконно розповсюджуються зброя. З другого боку, в інші регіони країни відбувається міграція кримінально налаштованих осіб.

Під час глибинних перетворень у масштабах всього суспільства злочинність так само набуває нових якісних характеристик. Один з таких періодів переживає сьогодні наша країна. Підтвердженням цього слугує рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні», у якому відповідним правоохоронним органам, зокрема Військовій службі правопорядку у Збройних Силах України, визначено комплекс заходів, спрямованих на зниження рівня злочинності у військових колективах та в державі загалом.

Конгломерат збройного конфлікту доповнюється і його незмінним супутнім явищем – активізацією криміналітету, тому епідемічний розмах злочинності в такий період є цілком закономірним. Причини злочинності у Збройних Силах України тісно пов'язані з причинами злочинності в державі, і є лише їх похідною. В той же час вони гіпертрофовано впливають на злочинність у війську, а деякі з них мають місце виключно у військовому середовищі.

Враховуючи особливості режиму, відносини в армії будуються інакше, ніж в цивільному житті. Правопорушення військових мають специфічну особливість – їх здійснюють, як правило озброєнні люди. І зброя становить небезпеку як для них самих, так і для оточуючих, у тому числі цивільного населення. Цьому сприяє розмитість межі між війною та миром, посттравматичні стресові розлади у військових, їх «звикання» до зброї і боєприпасів, які в конфліктній ситуації слугують знаряддям вчинення тяжких резонансних злочинів, у тому числі й вбивство співслужбовців [2; 3; 4]. Подібні разючі факти хаотичного застосування зброї з летальними наслідками, які щотижня наводяться у засобах масової інформації, ілюструють лише частину проблем, через їх латентність і певну закритість такої інформації. Небезпечним фактором злочинності є збереження тенденції люмпенізації у новосформованих підрозділах, які в значній мірі укомплектовані із військовослужбовців, призваних під час мобілізації, а також потрапляння у підрозділи Збройних Сил України осіб, які мали судимість.

Експерт-кримінолог Г.В. Маляр зазначає, що судимість погасити можна, але не можна автоматично стерти кримінальний досвід і кримінальну субкультуру, яку людина переймає в місцях позбавлення волі. Це не лише певні правила, яким колишні злочинці слідує, але й стала психологія, відповідна мотивація дій, модель побудови стосунків, система цінностей. Якщо таку людину, хай навіть з погашеною судимістю, мобілізувати, то вона вибудує свої стосунки, зв'язки та життя на війні за законами, що підсвідомо прийняла в місцях позбавлення волі. А тепер уявіть, що такій людині дали в руки зброю [5].

Науковці відзначають залежність військової злочинності від виду бойових дій та умов конкретної бойової обстановки. Так наступ сприятливо впливає на утримання військовослужбовців від злочинів, оборона створює передумови зростання злочинності, а відступ її генерує [6, с. 482].

Армія є своєрідною критичною масою, яка може перебувати виключно у двох станах – або у стані підготовки до війни, або у стані ведення війни. Так званий, «третій стан» – це вже не армія, як інститут держави, а пряма загроза суспільству [7, с. 4].

Традиційно до умов вчинення злочинів відносять фонові явища (пияцтво, наркоманія, екстремізм, соціальний паразитизм, безпритульність тощо); низький авторитет органів державної влади (корупція; вседозволеність; протиріччя, пов'язані із декларативним і реальним станом справ); етнорелігійні конфлікти (національна, расистська, релігійна нетерпимість); безробіття (скорочення кількості робочих місць); низький рівень соціальної політики (житлові проблеми; низьке матеріальне забезпечення пільгових категорій населення). Останнім часом цей перелік має властивість розширюватись за рахунок насильства в сім'ї, суїцидальної поведінки, бідності, правового нігілізму, проявів аморальності, психічних розладів та інших відхилень від загальноновизнаних норм поведінки.

Безумовно армія не живе в замкненому просторі, й вона не комплектується за рахунок ангелів, спущених на парашутах. Армія є складовою частиною суспільного організму, плоттю від плоти свого народу, і все те, що відбувається в суспільному житті, відображається й має місце у військовому середовищі. Якщо для суспільства злочинність є дестабілізуючим фактором, то для Збройних Сил України вона представляє підвищену небезпеку, яка підриває боєготовність і боєдатність військових підрозділів.

Райони збройного конфлікту характеризуються особливими криміналістичними ознаками, такими як: значна кількість вчинених злочинів та різке збільшення рівня злочинності військовослужбовців; залежність рівня злочинності військовослужбовців від інтенсивності бойових дій (інтенсивні бойові дії тягнуть за собою зростання кількості злочинів); реагування військової злочинності на бойові успіхи та поразки (останні сприяють її росту); збільшення кількості військових злочинів і злочинів боягузливо-малодушної мотивації (дезертирство, самовільне залишення частини, самоскалічення); помітний ріст тяжких насильницьких (буденність насильства на війні, суб'єктивне зменшення цінності людського життя і здоров'я продукують насильницькі злочини) та необережних злочинів, а також злочинів, вчинених стосовно цивільного населення; значна кількість злочинів, прямо чи опосередковано пов'язана з наявністю у військовослужбовців зброї (викрадення зброї і боєприпасів, порушення правил поводження зі зброєю) та вчинених у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння (як «способу» зняття емоційної напруги, придушення страху в екстремальних ситуаціях); високий рівень латентної злочинності; супротив діяльності правоохоронних органів.

Організація роботи військових правоохоронних органів в районі збройного конфлікту ускладнюється цілим рядом негативних чинників впливу бойової обстановки (швидка зміна оперативної обстановки в районах бойових дій; постійна передислокація військових підрозділів; мінування місць події, обстріли снайперів, засідки тощо) на процес виявлення і розслідування злочинів. Ефективне розслідування злочинів, переконує С.В. Маліков, можливо лише у тісній взаємодії військової прокуратури з іншими правоохоронними органами, що функціонують у цих районах. Взаємодія правоохоронних органів в районах збройного конфлікту має певну істотну специфіку, й відрізняється від взаємодії у звичайних умовах за суб'єктам, напрямками і формами [6, с. 151].

Фактичні воєнні дії на території України, активізація проти нашої держави і населення диверсійно-підривної, інформаційно-психологічної діяльності та підвищення рівня злочинності суттєво впливають на соціальне благополуччя населення. На переконання Ю.Б. Ірхи, що за таких умов норми, які розроблялися для захисту інтересів людини, суспільства і держави в умовах мирного часу, не дають останній можливості повноцінно захистити права, свободи, інтереси й цінності зазначених суб'єктів. У зв'язку з тим, що в Україні не введено правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, а антитерористична операція вже давно вийшла за межі свого призначення і набула чітко вираженого військово-оборонного характеру, виникла потреба у виробленні нових засад функціонування людини, суспільства і держави [8, с. 85].

Таким чином, багато негативних явищ, які незмінно супроводжують суспільний розвиток, такі як збройні конфлікти, наркоманія, алкоголізм і, звичайно ж, злочинність, відомі людству з давніх часів і, напевно, не піддаються викоріненню в принципі. По суті, люди приречені постійно боротися з ними до тих пір, поки існує саме людство. Проте інколи зазначені негативні феномени людського буття досягають такого рівня розвитку, здійснюють таку агресивну експансію, настільки глибоко пронизують всі системи й органи суспільного організму, до такої міри підкорюють собі всю його життєдіяльність, що безпосередньо загрожують не лише його здоров'ю, але й самому існуванню.

Запобігти такому можливо лише маючи відповідний потенціал протидії, тобто за умови функціонування дієвої системи органів правопорядку, зокрема військової поліції. Жодні вихователі чи капелани, на наше переконання, не спроможні сьогодні навести порядок у військах, тут потрібне оперативне й адекватне реагування професійних військових правоохоронців.

Такий стан справ дозволяє констатувати необхідність вироблення системних підходів для протидії злочинності у Збройних Силах України, що полягають зокрема, в удосконаленні організаційно-правового механізму правоохоронної діяльності та створенні цілісної системи органів військової юстиції, про що нами наголошувалось у попередніх дослідженнях [9, с. 14].

Список бібліографічних посилань

1. Валуцька М. Ю. Фонові явища злочинності та засоби протидії їм в умовах місць позбавлення волі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 310–314.
2. Встановлено причини загибелі чотирьох морпіхів в АТО // UANews : сайт. URL: <https://ua.news/ua/vstanovleno-prychyny-zagybeli-chotyroh-morpihiv-v-ato> (дата звернення: 07.03.2018).
3. Вбивство в АТО: озвучені подробиці про дезертира // Кореспондент.net : сайт. URL: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3745009> (дата звернення: 07.03.2018).
4. У Харкові затримали військового-дезертира, який застрелив товариша по службі // 5 канал : офіц. сайт. URL: <http://www.5.ua/suspilstvo/u-kharkovi-zatrymaly-viiskovohodezertyra-iakyi-zastrelyv-tovarysha-po-sluzhbi-126011.html> (дата звернення: 07.03.2018).
5. Мальяр Г. Не всі колишні злочинці однаково корисні для АТО // Українська правда : сайт. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/06/22/7072016> (дата звернення: 07.03.2018).
6. Маликов С. В. Правовые и организационные основы расследования преступлений, совершаемых военнослужащими в районе вооруженного конфликта : дис. ... д-ра юрид. наук : 20.02.03. М., 2005. 544 с.
7. Демехин В. А. Защитники Отечества нуждаются в защите. *Голос України*. 2004. 23 марта.
8. Ірха Ю. Б. Обмеження конституційних праві свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78–87.
9. Котляренко О. П. Правоохоронна діяльність у Збройних Силах України: організаційно-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Тернопіль, 2017. 20 с.

Одержано 11.03.2018

УДК 343.976

Ольга Олександрівна КРУГЛОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

т.в.о. завідувача кафедри цивільного права та процесу

факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

УДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО АБО НАРКОТИЧНОГО СП'ЯНИННЯ

Під фоновими для злочинності явищами розуміють сукупність аморальних проявів, які суперечать загальноприйнятим нормам поведінки, та які органічно взаємопов'язані зі злочинністю, оскільки детермінують одне одного й тягнуть за собою соціальну деградацію особи (а зрештою – й усього суспільства). У навчальній та науковій літературі до таких явищ беззаперечно відносять пияцтво, алкоголізм та наркоманію [1, с. 257, 260]. Варто відзначити, що пияцтво визнавалось явищем, яке безпосередньо сприяє вчиненню злочинів, здавна. Так, відомою є народна притча про диявола та монаха, у якій описується програш монаха дияволу у спорі, в результаті чого монаху довелось обирати між вчиненням одного з трьох можливих гріхів – вбивством людини, вступом у статеві зносини з жінкою, одноразовим вживанням значної кількості алкоголю. Вважаючи вживання алкоголю найменшим з гріхів, монах обрав вчинення саме цього гріха. Проте, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, вступив у статеві зносини з жінкою, після чого у бійці вбив її чоловіка [2].

© Круглова О. О., 2018

У сучасних умовах вчені постійно акцентують увагу на тісному взаємозв'язку між вчиненням насильницьких злочинів, у тому числі убивств, і зловживанням алкоголем і наркотичними речовинами. Результати досліджень показують, що від 60 до 90 % насильницьких злочинів вчиняються у стані алкогольного сп'яніння [3, с. 453]. За даними Державної служби статистики України у 2017 р. кількість виявлених осіб, які вчинили злочини, становила 117,9 тис., з них 9,9 % знаходились у стані алкогольного сп'яніння (понад 11,6 тис.) [4].

У теорії запобігання злочинності методи запобіжного впливу, залежно від природи криміногенних об'єктів, поділяють на три групи: соціального, правового, психічного характеру. Методами соціального характеру щодо запобігання злочинам, які вчиняються у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, є метод деалкоголізації населення – зменшення обсягу вживання спиртних напоїв, пива, їх рекламування (наприклад, для обмеження алкохолізації у багатьох країнах світу і зараз використовуються різні підходи вирішення цієї проблеми: «сухий закон», обмеження продажу спиртного за віком, часом, місцем, примусове і добровільне лікування від алкохолізму, підвищення соціального контролю за додержанням антиалкогольного законодавства та ін.) та метод денаркотизації. До методів правового характеру запобігання вказаним злочинам відносяться, зокрема, методи кримінально-правового утримання та цивільно-правового запобігання злочинності [5, с. 54–55].

Так, у кримінальному законодавстві містяться норми, призначені запобігати вчиненню злочинів у стані сп'яніння. Згідно ст. 21 КК України особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, підлягає кримінальній відповідальності. Пункт 13 ст. 67 КК України визначає, що вчинення злочину особою, яка перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, визнається при призначенні покарання обставиною, що його обтяжує.

Роль превентивної функції цивільного права полягає в тому, щоб впливати на свідомість громадян, стримуючи їх від вчинення правопорушень, а також стимулюючи сумлінно виконувати покладені обов'язки та запобігати злочинності [6].

На наш погляд, є доцільність на законодавчому рівні вжити заходів щодо цивільно-правового запобігання злочинам, які вчиняються у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, шляхом внесення змін та доповнень до сімейного та цивільного законодавства. При цьому ці зміни та доповнення повинні викликати у потенційного злочинця усвідомлення невідповідності з економічної або іншої точки зору вживання алкоголю або наркотиків та подальшого вчинення злочину.

В Україні на високому рівні залишається кількість вчинюваних правопорушень, у тому числі злочинів, пов'язаних з насильством в сім'ї. Значна їх кількість вчиняється у стані сп'яніння одного з подружжя. Вважаємо за доцільне внесення наступних доповнень до СК України: 1) ст. 70 «Розмір часток майна дружини та чоловіка при поділі майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя» доповнити частиною 4 наступного змісту: «4. За рішенням суду частка майна одного з членів подружжя (дружини або чоловіка) може бути збільшена, якщо щодо нього вчинений злочин іншим членом подружжя у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів»; 2) ч. 1 ст. 107 «Розірвання шлюбу органом державної реєстрації актів цивільного стану за заявою одного з подружжя» доповнити пунктом 3: «3) вчинив злочин щодо першого із подружжя у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів».

Список бібліографічних посилань

1. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид-во Паливода А. В., 2006. 264 с.
2. Монах и дьявол – древняя притча про алкоголь [видео] // YouTube : відеохостинг. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UTNj9SK5bM0> (дата звернення: 17.03.2018).
3. Кашкаров О. О., Шигонін О. Б. Алкохолізм та наркоманія як фактор детермінації вбивств з сексуальних мотивів. *Форум права*. 2010. № 4. С. 453–457. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2010_4_70.pdf (дата звернення: 17.03.2018).
4. Правосуддя та злочинність. Доповідь «Стан злочинності в Україні» за 2017 рік // Державна служба статистики України : офіц. сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/dop/03/dop_sz2017w.zip (дата звернення: 17.03.2018).
5. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
6. Медведева О. В. Поняття превентивної функції цивільного права в контексті запобігання злочинності // Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.) / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. О. Туляков (заст. голов. ред.), Є. Л. Стрельцов (заст. голов. ред.), Д. О. Балобанова; МОН України, НУ ОЮА, ПРЦ НАПРН України, Одес. відділ. ГО «Всеукр. асоц. кримін. права». Одеса : Юрид. літ., 2014. С. 326–331. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1464/%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 17.03.2018).

Одержано 19.03.2018

УДК [343.97:343.345](477)

Ельвіра Анатоліївна КУЗЬМИЧЕНКО,

курсант 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Михайло Ігоревич ФІАЛКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЖЕБРАЦТВО – ПОТРЕБА ЧИ НЕПОГАНІЙ БІЗНЕС?

На сьогоднішній день доросле та дитяче жебрацтво є головною проблемою, яка існує в нашому соціумі, це явище має тісний зв'язок зі злочинністю, а тому становить чималу суспільну небезпеку. Тема жебрацтва є досить актуальною у наш час, оскільки особи, які ведуть паразитичний спосіб життя мають антисуспільну спрямованість, а також більш схильні вчиняти діяння, що містять ознаки складу злочину. Потрібно зазначити, що явище жебрацтва, на нашу думку становить загрозу для генофонду, зокрема його інтелектуальних, психологічних та фізичних характеристик. Також, сприяє деформації особистості, псує суспільну свідомість, зокрема саме моральності та правосвідомості. Ще одним аспектом важливості та актуальності теми є залучення малолітніх та неповнолітніх осіб до «жебрацької праці».

Проблемою зайняття жебрацтвом в свій час переймалися І. І. Максимів, О. М. Нечаєва, І. В. Дегтярьова, Н. О. Семчук, Т. С. Барило, А. І. Долгова, В. П. Ємельянов, О. М. Костенко та інші науковці. Досліджуючи доросле та дитяче жебрацтво потрібно з'ясувати головні причини появи цього явища, визначити хто ж такі жебраки та чому жебрацтво нині квітне у суспільстві, перетворюючись у бізнес.

Жебракування – це один із методів вирішення матеріальних та фінансових проблем, легкого збагачення, а також спосіб існування певних прошарків суспільства. Потрібно зазначити, що в результаті появи різноманітних чинників, які здатні погіршувати соціально-економічний рівень людини в суспільстві виникають злидні та безробіття, негативний вплив середовища або сім'ї, відсутність нагляду батьків за своїми дітьми, примус батьками жебракувати, низький рівень доходів населення, недосконале функціонування соціальних інститутів є безпосередньо тими факторами, що зумовлюють виникнення такого явища як жебрацтво. На превеликий жаль, у нашому суспільстві відбувається систематичне випрошування матеріально-фінансових цінностей, яке виражається у проханні милостині, проханні про допомогу, зображенні себе інвалідом, щоб розжалобити людей. Тобто, для того, щоб доросле та дитяче жебрацтво існувало та розвивалося йому необхідне сприятливе, живильне середовище, яке не замислюючись створюють великодушні громадяни. Потрібно зазначити, що ми знаходимося на тому етапі розвитку суспільства, коли люди обирають паразитичний спосіб життя, ігноруючи при цьому своє справжнє місце в соціумі. Суспільство звикло сприймати жебраків як збіднілих, напівхворих людей. Деякі з яких не мають родинних зв'язків, їх соціальний статус знищений, але основна частина жебраків з часом перетворюється на «професійних жебраків», які використовують людей, експлуатують їх почуття як джерело свого пустого існування, оскільки вони впевнені, що добрі люди допоможуть їм. Ці люди своїм виглядом, стилем життя, поведінкою і звичаями не відповідали усталеним суспільним уявленням про доброчесність і право. Вони були «іншими». Так дивилися на жебраків, волоцюг, іншими словами лузних людей в першу чергу в самоврядних містах, життя в яких було регламентовано і регульоване правом. У своїй праці Т. Гошко згадує А. Карпінського, який наводить свою класифікацію жебраків, а саме поділяє їх на три групи: люди, які протягом життя професійно займалися жебрацтвом; люди, які займалися цим тимчасово, потрапивши в скрутні життєві обставини; люди, які жили при міських шпиталях [1, с. 480–481]. Не можна виключати той факт, що людина, яка займається жебрацтвом може мати певні проблеми в матеріальному забезпеченні або втратила житло та не має рідних людей, які б змогли їй допомогти. В житті не рідко саме потреба змушує людину бути жебраком. На жаль, так виходить через не розвинутість соціальних інститутів, які повинні надавати допомогу людям, які її потребують. На сьогоднішній день жебрацтво як непоганий бізнес домінує над потребою. Якщо розглядати жебрацтво як бізнес, то необхідно зазначити, що це «легкі гроші», невимоглива робота і час на відпочинок є майже завжди, мабуть єдина вимога у цій роботі – це мати театральні здібності або навіть у деяких випадках вміти психічно впливати на людину. Перші «професійні» жебраки з'явилися в Україні на початку 90-х. Старцювання набуло свого розквіту у 1992, коли з Кримінального кодексу вилучили статтю 214, згідно з якою заняття жебрацтвом передбачає покарання у вигляді позбавлення волі або виправні роботи на строк від 1 до 2 років, тому зараз жебрацтво в Україні існує цілком на правовому полі [2, с. 7]. Жебрацтво дуже швидко перетворилося із соціального явища в справжній бізнес, де жебрак це той самий підприємець, але який не сплачує податки. Так, у свій час, Т. Пашковська трактувала жебрацтво як вид діяльності, що має свою організацію зі своїми господарями та «кришею», а також те, що всі місця жебракування поділені і жорстоко контролюються зацікавленими особами [2, с. 6].

Іноді виникає просте запитання: чому люди обирають такий спосіб існування?

Тому що це дуже легка робота, яка не потребує затрати сил та енергії, має гнучкий графік, а головне можна заробити «легкі гроші». Особи, які займаються таким видом діяльності є справжніми паразитами суспільства, на розвиток їх особистості впливає безліч факторів, але відбувається явна деформація,

втрачаються елементарні моральні принципи, поступово люди звикають до такого способу життя, розуміючи, що так набагато легше отримати прибуток. Залучати малолітніх або неповнолітніх осіб до жебрацтва це є нормою. Діти, особливо немовлята, є найкращим «інструментом» для розлучення людей, саме вони та їхні матері чи псевдоматері найчастіше залучаються до такого заробітку, щоб дитина не заважала заробляти гроші, їй дають снодійне, алкоголь або наркотичні речовини [2, с. 8]. Професійні жебраки знають та розуміють, що маючи дитину на руках вони стовідсотково спровокують жалість людей і отримують більші гроші. Не рідко підлітки, які не отримують потрібну увагу, а також виховання та нагляд з боку рідних або збігають з дому через жорстокість, зловживання алкоголем та наркотиками батьків дуже часто стають жертвами жебрацтва. Їх світосприйняття деформується і вони вимушені шукати спосіб вижити. Зазвичай, дитяче жебракування є потребою, оскільки дитяче сприйняття світу не розглядає це явище як спосіб експлуатації матеріально-фінансових цінностей суспільства, таким чином вони просто намагаються вижити. Потрібно зазначити, що «ватажки» професійного жебрацького бізнесу дуже вдало користуються положенням та негараздами в сім'ї малолітніх та неповнолітніх осіб. Довести, що хтось когось примушує займатися цією діяльністю майже нереально, оскільки «головні» цього бізнесу залякують, муштрують дітей та погрозами змушують мовчати.

На превеликий жаль, жебрацтво це явище, яке укорінилося саме як бізнес, оскільки люди відчули віддачу з боку соціуму, повертання різноманітних махінацій, створення схем мабуть тільки забавляє жебраків, тільки в цьому вони вбачають свою роботу, їм байдуже на те, що вони не мають ніякого соціального статусу, а життя їх схоже на життя паразита, вони чудово себе почувають підкорюючись своєму «головному» та вбачають своїм головним завданням принести йому прибуток. Відчувши смак легкості та прибутковості, жебраки вже не захочуть змінювати свій рід діяльності, до того ж, коли є живильне середовище, небайдуже суспільство, яке спонсорує жебрацтво. На нашу думку, жебрацтво як непоганий бізнес є дуже жорстоким феноменом. Затьмарені грошима, великими прибутками «ватажки» професійного жебрацького бізнесу використовують в якості «інструментів» для впливу на суспільство малолітніх та неповнолітніх осіб, яких експлуатують та піддають насиллю. Люди цієї «професії» використовують наше бажання бути добрим, співчутливим та допомагати ближньому, вони дуже тонко відчувають настрої суспільства та прилаштовуються до сучасних тенденцій, тим самим обираючи прибуткові образи та моделі поведінки, таким чином, жебраки можуть ефективно впливати на більшу кількість населення. Подібний спосіб «праці» та «заробляння» грошей набирає все більшої популярності, а все тому, що за це не передбачена кримінальна відповідальність. Звісно цей фактор сприяє зростанню «жебрацького бізнесу». Іноді складається враження, що на це не можна вплинути, але це зовсім не так. Можна залишатись добрим, співчутливим і допомагати ближньому, при цьому не попасти на гачок «професійного жебрака». При цьому, потрібно розвивати культуру допомоги, але по-іншому, тобто не давати милостиню, якщо дійсно хочеться допомогти людині, то можна просто купити поїсти або віддати непотрібний одяг, допомогти знайти відповідні волонтерські або соціальні організації або установи (при наймі розповіді про них). Якщо людина в такій ситуації відмовиться від такої допомоги, то необхідно зробити тільки один висновок – вона не потребує допомоги взагалі.

Отже, цей феномен заслуговує величезної уваги з боку держави, суспільства, соціальних інститутів, які повинні допомагати та сприяти боротьбі з цим паразитичним явищем, проводити постійний контроль за неблагополучними сім'ями, надавати медичну допомогу людям з обмеженими можливостями, а також не сприяти розвитку жебрацького бізнесу, навпаки активно боротися з ним.

Список бібліографічних посилань

1. Гошко Т. Жебраки у руських містах XV – першої половини XVII ст. *Україна в Центрально-Східній Європі*. 2017. Вип. 17. С. 462–490.
2. Пашковська Т. Бізнес на милостині. *Юридичний вісник України*. 2008. 2–8 серп. С. 6–8.

Одержано 20.03.2018

УДК 347.963(477)

Андрій Васильович ЛАПКІН,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3240-6377>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ЩОДО ПРОТИДІЇ ФОНОВИМ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩАМ

Актуальність обраної теми зумовлюється істотною роллю, яку згідно із Кримінальним процесуальним кодексом України відіграє прокурор у сфері кримінального провадження. Оскільки прокуратура здійснює боротьбу зі злочинністю, то вона має вживати заходів і до протидії фоновим для злочинності явищам. Водночас, у цій сфері на сьогодні наявні певні прогалини й колізії, що визначає необхідність розгляду вказаних питань.

Роль прокурора у протидії фоновим для злочинності явищам визначається конституційними функціями, які покладені на прокуратуру України. Так, згідно із ч. 1 ст. 131-1 Конституції України, вона здійснює: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Серед них особливої уваги заслуговує функція, передбачена п. 2 ч. 1 ст. 131-1 Основного Закону, оскільки вона передбачає активну діяльність прокурора у досудовому розслідуванні, взаємодію з органами правопорядку, нагляд за їхньою діяльністю щодо протидії злочинності. Прокурорському нагляду підлягає весь масив діяльності органів правопорядку по здійсненню слідчих і розшукових дій, в тому числі ті розшукові дії, які проводяться поза межами кримінального провадження. При здійсненні цієї функції прокурор наділяється широкими повноваженнями, передбаченими ч. 2 ст. 36 КПК України та ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Разом з тим, проблемою, яка перешкоджає ефективній діяльності прокуратури як у сфері протидії злочинності, так і фоновим для неї явищам, є приведення значного масиву національного законодавства у відповідність до змінених положень Конституції України. На цю проблему ми звертали увагу у попередніх своїх публікаціях, однак за станом на березень 2018 р. [1], тобто через 1 рік і 10 місяців після проведення Конституційної реформи щодо правосуддя і 1,5 року після набуття нею чинності, цього так і не було зроблено. Однак у цій сфері існують й інші істотні проблеми.

Так, при формулюванні розглядуваної функції прокуратури законодавець не згадує про можливість прокурорського нагляду за іншими, крім слідчих і розшукових, діями органів правопорядку. В той же час, необхідно враховувати, що протидія фоновим для злочинності явищам здебільшого здійснюється не кримінально-процесуальними, а різноманітними адміністративними заходами органів правопорядку. Такі заходи формально не включаються до предмета прокурорського нагляду, тому прокуратура позбавлена можливості контролювати виконання цих заходів з боку органів правопорядку.

Уявляється, що вказана проблема могла б бути вирішена двома шляхами: (1) за рахунок розширення функцій прокуратури; (2) шляхом віднесення протидії фоновим для злочинності явищ до сфери кримінального провадження. Перший з цих шляхів видається малоімовірним, адже з прийняття Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 та проведенням Конституційної реформи щодо правосуддя від 02.06.2016 вітчизняний законодавець остаточно відмовився від функції прокуратури з нагляду за додержанням і застосуванням законів. Отже, поширення функцій прокуратури на інші, крім кримінально-правових і кримінально-процесуальних, сфери суспільних відносин у найближчій перспективі неможливе.

Більш перспективним уявляється другий шлях, який, в свою чергу, має декілька варіантів. Один із них передбачає криміналізацію окремих фонових для злочинності явищ. Зокрема, він є можливим із запровадженням в Україні інституту кримінальних проступків, які передбачені КПК України. Нагадаємо, що відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції від 8 квітня 2008 р., до категорії кримінальних (підсудних) проступків пропонувалося віднести: а) окремі діяння, що за чинним КК відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки; б) передбачені чинним КУпАП діяння, які мають «судову юрисдикцію» і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо) [2].

З іншого боку, якщо зараз в Україні у середньому реєструється до 700 тис. злочинів на рік, то за умови віднесення до числа кримінальних правопорушень ще й адміністративних правопорушень їх кількість може збільшитися до 5–6 млн. на рік. На думку учених, це призведе до дестабілізації соціальної ситуації в країні та негативно вплине на імідж держави на міжнародній арені [3, с. 141]. Також виглядає проблематичним повноцінне здійснення прокурорами своїх функцій щодо такого великого масиву справ.

Іншим варіантом віднесення питань протидії фоновим для злочинності явищам до сфери кримінального провадження є закріплення відповідних обов'язків органів досудового розслідування і прокурорів вживати заходів до виявлення та усунення причин та умов, які сприяють вчиненню злочинів. Як зауважує П. М. Каркач, у новому КПК України відсутні положення щодо обов'язку органів, які здійснюють кримінальне провадження, встановлювати причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення і вживати заходів щодо їх усунення [4, с. 68–69].

Це можна вважати істотною прогалиною порівняно із КПК України від 1960 р., який приділяв досить велику увагу зазначеним питанням. Так, питанням виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, та реагуванню на них з боку слідчого, прокурора і суду було присвячено 3 статті КПК: 23, 23-1 та 23-2. Ними встановлювався обов'язок органу дізнання, слідчого, прокурора при провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, а також заходи реагування на них, якими виступали подання органу дізнання, слідчого чи прокурора, або окрема ухвала суду про вжиття заходів для усунення цих причин і умов, які вносились у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі. Встановлювався обов'язок вжиття по поданню необхідних заходів і повідомлення особи, яка надіслала подання, про їх результати, не пізніше як у місячний строк. Уповноважені суб'єкти, які внесли подання або окрему ухвалу, повинні були проконтролювати процес та результати їх розгляду і вжити заходів, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення, у разі залишення посадовою особою подання без розгляду. Таким чином, існувала цілісна і завершена система кримінологічної профілактики, яка передбачала реагування не

лише на злочини, а й виявлення та усунення фонових для злочинності явищ, виявлених під час досудового розслідування чи у судовому розгляді.

Уявляється, що подібні норми повинні бути закріплені і у чинному КПК України. Це не буде викривленням загальної концепції кримінального провадження та не загрожує реалізації його засад, однак забезпечить активізацію зусиль органів досудового розслідування та прокуратури у протидії злочинності та фоновим для неї явищам. Крім того, це надасть прокурорам можливості наглядати за відповідною діяльністю органів правопорядку в межах існуючих на сьогодні функцій прокуратури.

Іншим важливим напрямом повноважень, використовуючи який прокурори мають змогу протидіяти фоновим для злочинності явищам, є здійснення координаційної діяльності відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру». В межах цієї діяльності керівники органів прокуратури та їх заступники координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності шляхом проведення спільних нарад, створення міжвідомчих робочих груп, а також проведення узгоджених заходів, здійснення аналітичної діяльності. Під час такої діяльності вони можуть спрямовувати та узгоджувати діяльність правоохоронних органів по протидії фоновим для злочинності явищам, зокрема таким, як профілактика на відповідній території дитячої бездоглядності, насильства у сім'ї, наркоманії та алкоголізму, адміністративних правопорушень та інших суспільно небезпечних явищ, тісно пов'язаних зі злочинністю.

В підсумку можна стверджувати, що прокуратурі має належати ключова роль у протидії фоновим для злочинності явищам. Певною мірою вона може здійснювати таку протидію самостійно, але в основному її зусилля спрямовуються на узгодження та координацію діяльності інших правоохоронних органів у цій сфері, здійснення нагляду за нею задля підвищення ефективності такої протидії.

Список бібліографічних посилань

1. Лапкін А. В. Проблеми формулювання функції прокуратури, визначеної пунктом 2 статті 131-1 Конституції України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 213–218. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_33.pdf (дата звернення: 16.03.2018).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (дата звернення: 16.03.2018).

3. Борисов В. І., Тютюгін В. І., Демидова Л. М. Кримінальний проступок: концептуальні засади запровадження до національного законодавства. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 2. С. 129–142.

4. Каркач П. М. Роль прокурора у протидії злочинності // Проблеми реформування прокуратури: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 квіт. 2016 р.): у 2 т. / редкол.: Л. М. Москвич (голова), А. В. Лапкін, І. В. Юревич та ін. Харків: Право, 2016. Т. 1. С. 67–70.

Одержано 19.03.2018

УДК 343.232-029:2-1-423.44:343.85(043.3/5)

Тетяна Євгенівна ЛЕОНЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
юридичного факультету Інституту управління та права
Запорізького національного технічного університету;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2974-0083>

ЗЛОЧИННІСТЬ НА ҐРУНТІ РЕЛІГІЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ПРИЧИНИ ТА ЗАПОБІГАННЯ

У сучасних умовах проблема правового регулювання релігійних відносин як ніколи набуває великого значення, стає предметом уваги міжнародних організацій, науковців та громадськості. Специфіка релігійних відносин і духовна визначеність вимагають при підході до них особливої делікатності як з боку законодавців, так і з боку правозастосовних органів.

Проблема релігійної злочинності у світі, у глобальному сенсі, загалом пов'язана з великою кількістю конфліктів на релігійному ґрунті. Релігійна злочинність – це не лише кількісне вчинення злочинів окремими громадянами або групами, а й проблема націй, проблема світу.

Єдність різних націй і вір має скріплювати особистості й усе суспільство в цілому. Реалізацію національних і релігійних відносин можна простежити в такій площині: цілий світ – держава, соціальні групи – нації і віруючі – громадяни. Недооцінка в правовому регулюванні хоча б однієї з ланок цієї структури різко знижує його ефективність. Не можна ігнорувати ні релігійний, ні загальнолюдський, ні національний, ні цивільний чинники.

Пріоритет певної релігії або піднесення статусу однієї нації над іншими зумовлює появу міжнаціональної напруженості, прояву вкрай негативних явищ, в тому числі, злочинності.

Злочинність на ґрунті релігійних конфліктів – соціально-правове явище, що має відносно масовий масштаб. Вітчизняне кримінальне законодавство передбачає відповідальність за діяння, які спрямовані на порушення національної рівноправності, розпалювання міжнаціональної, расової, релігійної ворожнечі, повне або часткове знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

Для наявності конфлікту, як показує світовий досвід, потрібні три умови.

По-перше, потрібна конфліктна ситуація. Йдеться про об'єктивне поєднання різних обставин, які передують конфлікту. По-друге, потрібні конфліктні особистості (конфліктні групи). Наявність однієї конфліктної ситуації ще недостатньо для конфлікту, якщо сторони миролюбні. По-третє, потрібно мати привід для конфлікту, тобто таку зовнішню обставину, яка є «спусковим механізмом», що породжує розвиток подій [1, с. 54].

Основним джерелом міжгрупового конфлікту є соціальна напруга, викликана несумісністю соціальних цінностей і нездатністю політичних інститутів до адаптації в умовах соціальних змін. Насильницькі колективні дії виникають зі стану морального розкладання суспільства, ослаблення інтегруючих суспільну систему цінностей. Міжрелігійний конфлікт – це зіткнення у сфері релігійних відносин, прояв суперечностей між індивідами, релігійними групами й суспільством, що негативно впливає на міжрелігійні відносини в державі.

Релігія досить часто є приводом для міжнаціональних конфліктів, а продуктом міжнаціональної напруженості є політика, яка, в свою чергу, впливає на релігійне становище в державі й не завжди позитивно. Підґрунтям для виникнення релігійних конфліктів є неправильна політика держави щодо регулювання міжнаціональних конфліктів, де спроба поділу соціуму за національними ознаками може призвести до загострення релігійних питань.

Крім причин виникнення релігійних конфліктів, можна визначити й так звані шляхи їх реалізації, яких існує досить багато й виникнення та існування яких становилося історично.

По-перше, основним джерелом небезпеки є певні релігійні групи, що відкололися від панівної церкви [2, с. 111], які отримали назву – тоталітарні секти. Членами таких груп є або фанатики як найбільш суспільно-небезпечний елемент, або залякані люди, які піддаються психологічному й навіть фізичному насильству, або особи з так званою атрофованою психікою, яким байдужий характер їх діяльності. По-друге, релігійна ворожнеча може виникати з вини держави – діяльність державної влади може спровокувати релігійний конфлікт. Наприклад, через те, що законодавство деяких держав оголошує одну з існуючих у країні релігій (церков) державною (офіційною, національною) і представляє її організаціям, служителям культів і послідовникам привілеї, яких не мають інші конфесії. У деяких країнах дискримінаційні обмеження права людини на свободу релігії по суті зводять нанівець цю свободу. Наприклад, законодавство Ізраїлю встановлює обов'язковість для євреїв державної релігії – ортодоксального іудаїзму й не визнає інші його напрямки [3, с. 43]. Іншим варіантом може бути й не законодавче визнання владою, яка не визнає державної релігії, а демонстративна перевага однієї релігії над іншими: відвідування главою держави певної церкви, виступи в засобах масової інформації про розвиток релігійної освіти певних течій, матеріального забезпечення релігійних заходів, або прийняття участі в релігійних обрядах.

Крім зазначених, виділяються й інші причини релігійних конфліктів:

По-перше, наявність у державах безлічі конфесій. По-друге, деякі релігійні конфлікти зумовлені особливостями державотворення. По-третє, релігійні конфлікти провокуються дискримінацією деяких груп, що проживають у країні. Проявляється це в соціально-економічній нерівності і в переваженні в політичній еліті представників певної конфесії, міжрелігійні конфлікти виникають і коли опозиційний релігійний рух підтримується ззовні економічними, політичними, ідеологічними й військовими засобами. Найчастіше такий вид конфлікту зустрічається, коли послідовники однієї релігії живуть на території декількох держав.

Таким чином, ми бачимо, що будь-який релігійний конфлікт політизований і це підкреслює ще раз той факт, що причиною релігійних конфліктів є в деяких випадках далеко не релігія. Релігійні конфлікти іноді вигідні державі для вирішення своїх далеких від моралі й моральності планів. Сьогодні, на жаль, релігійний чинник не завжди відіграє примирюючу роль у міжнародних відносинах. Спекуляція на почуттях віруючих різних релігій і конфесій стала звичайною справою в практиці деяких політичних сил. Тому, саме на державу покладається відповідальність за вирішення релігійних конфліктів і протидія ним.

Вирішення питання релігійного конфлікту є однією з форм міжнародного співробітництва, такі злочини як геноцид, расова сегрегація, релігійна дискримінація, расизм, сіонізм, як результат конфлікту на релігійному ґрунті – створюють загрозу миру й безпеки народів, порушують права й основні свободи людей, закріплені в міжнародно-правових документах.

Віра в бога повинна бути причиною не конфлікту, а зобов'язанням подолання опору шляхом діалогів. Всьому цьому підтвердження – декларація про ліквідацію всіх форм непримиренності та дискримінації на основі релігії або переконань, проголошена резолюцією 36/55 Генеральної Асамблеї від 25 листопада 1981 р.

Список бібліографічних посилань

1. Кудрявцев В. Н. Проблемы конфликтологии. *Социс*. 1993. № 9. С. 52–54.
2. Атжанов Т. Ж., Атжанов Н. Т., Хашимов Г. В. Уголовное право и криминология. Челябинск, 1996. 140 с.
3. Моджорян Л. А. Преступная политика сионизма и международное право. М. : Знание, 1973. 52 с.

Одержано 12.03.2018

Юлія Сергіївна ЛИМАРЕНКО,

аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9108-5350>

Науковий керівник:

Олена Юріївна ШОСТКО,

доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

СПЕЦИФІЧНІ РИСИ КЕРІВНИКА ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

На сьогоднішній день явище української організованої злочинності є досить динамічним та системним. Вчинення злочинів злочинними організаціями є найбільш небезпечним для правопорядку.

О. Ю. Шостко зазначає, що злочинна діяльність організованих спільнот потребує високої згуртованості, стійкості та впорядкованості дій злочинців, внутрішньої дисципліни, зумовлює розподіл функцій і завдань між ними та їх професіоналізацію і спеціалізацію, і визначається загальною метою – одержанням фінансової або іншої матеріальної вигоди, що часто-густо потребує легалізації одержаних доходів. [1, с. 137–138]

Через особливості своєї діяльності злочинна організація потребує керівника, наділеного специфічними рисами, знання яких може допомогти вдосконалити заходи запобігання організованій злочинній діяльності.

Така ситуація зумовлює вивчення різних аспектів організованої злочинності, зокрема, її кримінологічної характеристики особи керівника злочинної організації. Злочинна організація є найвищим ступенем злочинного співтовариства. Кримінальне законодавство (ч. 4 ст. 28) наділяє цю форму співучасті такими рисами:

- внутрішня стійкість;
- ієрархічність;
- попередня змова;
- спільна діяльність;
- наявність мети вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів.

Керівник в злочинній організації виконує важливі організаційні та лідерські функції, без яких неможливе нормальне функціонування злочинного угруповання та його розвиток. Саме завдяки керівнику організація стає згуртованою, стійкою, її склад стабілізується, відносини формалізуються.

Керівники злочинних організацій володіють значною владою над підлеглими, але справжній досвідчений лідер прагне створити атмосферу добровільної підлеглості. Виникнення та існування злочинної організації в значній мірі базується на авторитеті керівника.

З огляду на вищевказані риси можна виокремити певні здібності, які є специфічними для керівників злочинних організацій, що дозволяє ідентифікувати криміногенну особистість і використати дану інформацію для розроблення заходів запобігання створенню злочинної організації. Зокрема, С. Я. Лебедєв вказує, що для сучасних злочинців, які входять до складу організованих злочинних угруповань, характерно: ухилення від суспільно корисної праці, життя за рахунок вчинення злочинів, систематичне дослідження можливостей для отримання тіньових доходів; постійне підвищення злочинної кваліфікації; забезпечення маскуваності злочинного способу життя і поведінки, усунення факторів, що ускладнюють реалізацію злочинних намірів; недопущення проникнення в своє середовище осіб, підозрюваних у співпраці з поліцією, викриття і покарання таких осіб; надання матеріальної та фізичної підтримки іншим злочинцям; втягнення у злочинну діяльність молодих правопорушників, пропаганда злочинних традицій і звичаїв, кримінальної «романтики»; неприйняття норм суспільної моралі і поведінки; участь в азартних та інших тюремних іграх і ритуалах; знання та використання в мові жаргону, інших способів таємного спілкування (цит. за: [2, с. 129–130]).

З даною тезою можна погодитись та додати, що виникнення такого явища як організована злочинність, невід'ємною складовою якої є створення і діяльність злочинних організацій, зумовлюється певними чинниками, які в подальшому є причинами, що впливають на рішення осіб створити злочинну організацію та/або керувати нею. Серед загальних детермінант виокремлюють глобальні кризові явища: падіння економіки та виробництва, що призводить до безробіття; збільшення частки тіньової економіки; політичні потрясіння, а також існування системної корупції.

Велика кількість організацій, які здійснюють законну діяльність – це замасковані злочинні організації, керівники яких використовують управлінський підхід для регулювання та координації дій учасників, які їм підпорядковані. Використання законодавчо передбачених форм підприємництва дає змогу організованим спільнотам здійснювати злочинну діяльність під прикриттям, що ускладнює ідентифікацію керівників та доведення правоохоронними органами їх участі у вчиненні злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України та інших злочинів для вчинення яких організацію було створено, оскільки безпосередньої участі у скоєнні злочинів керівники не приймають, а лише спрямовують діяльність підлеглих злочинців.

Керівництво злочинною організацією полягає у здійсненні організаційно-розпорядчих функцій безпосередньо в організації або її структурних підрозділах. Але слід мати на увазі, що керівник злочинної

організації не обов'язково має бути особою, яка її створила, тобто вчинила дії, спрямовані на виникнення такої організації.

Виокремлення характерних рис, якими наділена особа керівника злочинної організації та детермінант, які їх зумовлюють, є важливим для розробки превентивних заходів, які втілюють у життя спеціальні суб'єкти, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю.

Список бібліографічних посилань

1. Шостко О. Ю. Сучасний стан організованої злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 136–146.
2. Міняйло Н. Є. Теоретико-методологічні проблеми ідентифікації учасників організованих злочинних угруповань. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 7. С. 128–133.

Одержано 19.03.2018

УДК 343.97:32

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2952-8258>

ПОЛІТИКА ЯК КРИМІНОГЕННИЙ ФАКТОР

Загальновідомо, що політика – це мистецтво управління державою і суспільством. Як правило, політику розглядають як специфічний вид соціальної управлінської діяльності, результатом якої може бути як поліпшення якості життя певних верств населення, так і його погіршення.

Неефективна або малоефективна соціальна політика органів державної влади і місцевого самоврядування в різних сферах життя суспільства, як правило, призводить до криміналізації і підвищеної віктимізації особистості, соціальних груп, всіх інститутів суспільства і держави. Тому не випадково в сучасному лексиконі з'явилися нові незвичні для юридичної науки терміни «кримінальне суспільство» і «кримінальна держава». Поява цих наукових категорій – це своєрідне відбиття не стільки розвитку правових наук, скільки певних «досягнень» політики.

Криміналізація політичної сфери життєдіяльності в сучасному суспільстві визнається як державними, так і суспільними (політичними) діячами, представниками засобів масової комунікації; про неї свідчать матеріали кримінальних проваджень і журналістських розслідувань, а також результати новітніх кримінологічних досліджень.

Криміналізація політичної сфери життя суспільства відбувається в усіх напрямках. Найбільше активно криміналізуються державні структури як носії владних повноважень з розпорядження державними фінансовими, матеріальними, природними, інформаційними та іншими ресурсами. Очевидно, не в меншому обсязі відбувається криміналізація інститутів громадянського суспільства – політичних партій, блоків, об'єднань та інших громадських організацій, суб'єктів господарювання різних форм власності. Криміногенні фактори сфери політичної діяльності, перш за все, виявляються в тенденції використання демократичних інститутів на користь окремих економічно впливових груп, що прагнуть до фактичної узурпації державної влади шляхом корупції державних структур.

Неефективна політика вищих посадових осіб з управління державою, її основними ресурсами і суспільством може привести до соціальної недуги – слабості влади, а звідси – до політичної і, як наслідок, до економічної нестабільності. У подібних умовах державні ресурси стають ласою принадою як для закордонних, так і для вітчизняних злочинців, їх організацій і співтовариств. Для одержання доступу до державних ресурсів з метою подальшого розпорядження ними злочинці, їхні групи і співтовариства використовують традиційні для них кримінальні засоби. По-перше, корупцію або продажність державних службовців, наділених правом одержання, розподілу або управління значними державними і суспільними ресурсами в різних сферах життєдіяльності. По-друге, шантаж, погрози, фізичний примус і усунення, або дискредитацію посадових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування з метою усунення їх зі сфери державного управління ресурсами.

Такий стан справ у суспільстві є нічим іншим, як результатом реалізації певної внутрішньої та зовнішньої політик держави. Причин тому кілька:

- невинувато різкий стрибок від соціалістичної системи розподілу соціальних благ до фактично нічим нерегульованих ринкових відносин і стрімкої лібералізації економічної діяльності, поспішна і непередумана передача державної власності в приватні руки;
- управлінські реформи, які торкалися засад суспільного і державного ладу, носили спонтанний, суперечливий і незавершений характер. Реформа системи соціального управління в основному обмежувалася лише прийняттям правових норм про регулювання в різних галузях без наступного контролю за їх реалізацією;

– суперечлива податкова політика держави в перехідний період, пов'язана з недосконалістю податкового законодавства, непродуманою і непередбаченою зміною оподатковуваної бази, кризою платоспроможності господарюючих суб'єктів і населення, пільгами, відстрочками і розстрочками податкових платежів, створювала сприятливий ґрунт для здійснення підприємцями, керівниками господарюючих суб'єктів і чиновниками різних відомств і різного рівня нових видів економічних і службових злочинів;

– самоусунення держави від соціального контролю за сферою вирішення етнічних і релігійних протиріч, що привело до ескалації міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, які продукують на тлі расової нетерпимості, що іноді переростає в одержимість систематично вчиняти насильницькі злочини проти передбачуваних або дійсних іногородців або іновірців;

– в умовах судово-правової реформи відбувалося розширення правоохоронної системи за рахунок появи нових органів, обновлявся кадровий склад правоохоронних і судових органів, змінилися основи кримінального, цивільного, адміністративного і господарського судочинства. Але всі ці заходи поряд з підвищенням ефективності протидії злочинності також породжували нові проблеми. Протидія злочинності в період реформування проходила і ведеться зараз різними галузями державної влади роз'єднано, що не відповідає криміногенній ситуації в суспільстві, яка склалась.

Ефект зростання перерахованих вище недоліків політики реформування суспільства примножувався ще й суперечливою антикриміногенною політикою. Протиріччя політики боротьби зі злочинністю проявлялися у відмові від деяких усталених методів протидії злочинності, які ще не вичерпали свого антикриміногенного потенціалу. Крім того, формування гуманістичних засад у сфері боротьби зі злочинністю супроводжувалося мріями політиків і деяких фахівців про позитивний вплив на злочинність демократичних перетворень усередині суспільства, пов'язаних з розширенням прав і свобод людини.

Таким чином, сучасним керівникам Української держави доводиться враховувати недоліки реформування суспільних відносин, зроблені їхніми попередниками, щоб знизити їх криміногенний потенціал.

Загальнодержавні заходи політичного характеру з протидії злочинності повинні бути направлені на створення умов, що перешкоджають проникненню кримінальних елементів і їх ставлеників до органів законодавчої, виконавчої, судової влади і різкому зниженню їх впливу на діяльність основних інститутів держави.

За років незалежності була гіпертрофована роль місцевих органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, що призвело до часткової втрати суспільством і державою можливості контролювати їх діяльність. В результаті частина чиновництва як би «приватизувала» функції своїх відомств і установ і стала використовувати надані їм права в своїх корисливих інтересах і на користь структур, у тому числі і кримінальних, від яких вони знаходилися в прямій або непрямій залежності. Настав час для створення умов, що забезпечують більшу прозорість і підконтрольність цих органів.

Для цього, в першу чергу, необхідно законодавчо забезпечити інформаційну прозорість процесу ухвалення рішень органів влади, використання ними бюджетних коштів, у тому числі через доступ до фінансових документів державних органів з боку недержавних організацій і засобів масової інформації (наприклад, визначити переліки документів, що підлягають обов'язковому обнародуванню та ін.), ввести в дію механізми суспільного впливу на діяльність відомств (забезпечити проведення незалежних експертиз суспільно значущих проектів рішень, інформування, функціонування зворотного зв'язку).

В даний час нерідко за змінами в структурах органів державної влади, їх статусу і функцій стоять корпоративні, а не державні інтереси; відсутні обґрунтовані критерії змін структури, що породжує можливість корисливого лобювання з боку тих або інших економічних структур і злочинних співтовариств; безконтрольно зростає чисельність державного апарату. Для запобігання цьому, є необхідною законодавча регламентація вказаних питань з обов'язковим визначенням обґрунтованих критеріїв створення структур і штатів органів виконавчої влади, чітким розмежуванням функцій ухвалення рішень, їх реалізації, контролю і надання послуг.

Також необхідно звузити діапазон довольної діяльності органів і посадовців виконавчої влади. Для цього слід, на нашу думку:

– розробити і ввести в дію адміністративно-процедурний кодекс, який би кодифікував процедури з підготовки і ухвалення управлінських рішень і інші адміністративно-управлінські дії;

– законодавчо звузити сфери застосування дозвільного принципу в різних його формах, а де він повинен бути збережений – забезпечити «прозорість» для суспільства і засобів масової інформації процесів ухвалення рішень (наприклад, при ліцензуванні, сертифікації, акредитації, реєстрації і т.д.);

– розглянути можливість введення в практику роботи органів виконавчої влади принципу «позитивного адміністративного мовчання», який добре зарекомендував себе в деяких країнах (якщо в певний термін немає відмови або додаткового запиту від державного органу, питання вважається вирішеним позитивно);

– ліквідувати можливість вибору посадовцем однієї з декількох санкцій, передбачених за одне і те ж правопорушення (на відміну від «вилок» покарань, передбачених у кримінальному судочинстві, такі ж «вилки» в адміністративному провадженні – пряма умова для корупції);

– обмежити видання підзаконних (особливо відомчих) нормативних актів шляхом: введення законодавчих критеріїв для їх видання; звуження можливостей ухвалення законів з нормами, які відсилають правозастосовника до інших актів; максимально можливого кодифікування підзаконних актів, що стосуються прав і інтересів громадян.

Одержано 13.03.2018

УДК 343.9:[2:061.234](477)

Ірина Геннадіївна ЛУЦЕНКО,
кандидат юридичних наук, старший лаборант
кафедри спеціальної фізичної підготовки факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТОТАЛІТАРНІ СЕКТИ ЯК ФОНОВЕ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩЕ

Злочинність, як соціальне явище, є складовою частиною суспільства і завжди реагує на процеси і явища, що в ньому відбуваються. Останнім часом спостерігається зростання злочинності, ускладнюється структура злочинів, проявляється частина нових злочинів.

Трансформація сучасного суспільства супроводжується не тільки новими злочинними проявами, але й фоновими явищами, що виникають відповідно до соціальної дійсності.

Фонові для злочинності явища, загалом прийнято, визначати як суспільно негативні явища, що сприяють існуванню злочинності та впливають на її кількісні та якісні показники.

Традиційно до фонових явищ відносять пияцтво, наркотизм, соціальний паразитизм, проституцію, бродяжництво і безпритульність [1, с. 241]. Останнім часом цей перелік розширився за рахунок правового нігілізму, насильства в сім'ї, вандалізму, проявів аморальності, психічних розладів, нелегальної міграції, расизму, ксенофобії, суїцидальної поведінки, тощо [2, с. 108].

На сьогоднішній день наша країна перенасичена не тільки фоновими для злочинності явищами, а також має величезний список факторів, що обумовлюють злочинність, одним з яких є релігійний фактор. Досліджуючи релігійне життя держави, значна частина фахівців різних галузей наголошує на існуванні вкрай небезпечних організацій, які використовують/прикриваються релігією у власних корисних цілях. Принагідно зауважити, що більшість зарубіжних країн вже досить тривалий час переймається проблемами існування зазначених організацій і веде активну боротьбу із ними. Мова йде про тоталітарні секти, діяльність яких, всупереч законодавству, становить загрозу фізичному та психічному здоров'ю людей, їх майновим статкам, суспільним відносинам і створюють загрозу національній безпеці та цілісності держави.

Наша держава недооцінює та свідомо ігнорує небезпеку, що походить від діяльності тоталітарних сект. Існування зазначених організацій здебільшого супроводжується фоновими для злочинності явищами або використовуються ними, як спосіб існування.

Розглянемо деякі з них:

- пияцтво. Тоталітарні секти під видом реабілітаційних центрів використовують алкозалежних людей. У кращому випадку одна залежність – алкогольна замінюється іншою – сектантською, гірший варіант – «На справді хворим медикаментозне лікування не надавалось взагалі, а так звана «психологічна допомога» полягала у постійних молитвах та сумнівних релігійних обрядах» [3]. В обох варіантах проблема не вирішується, але оплата за так звану «реабілітацію» здійснюється у повному обсязі;

- наркотизм. Одне із «захворювань» сучасного суспільства, яке також намагаються вилікувати «наближені» до Бога організатори тоталітарних сект – «організатори «реабілітації» виявилися адептами одного з релігійних вчень і всім «пацієнтам» вони нав'язували свою віру, змушували молитися по їх правилам» [4]. Також зазначені організації використовують наркотики та психотропні речовини, як один із способів утримання людей в організації, а також для підживлення у них віри у власну обраність, можливість спілкування з Богом (галюцінації).

- соціальний паразитизм, зазначене явище має багато проявів, одним з яких є трудова незайнятість працездатних осіб. У деяких тоталітарних сектах адептів примушують звільнитися з власної роботи, заради роботи на благо організації. Таким чином людина перестає бути корисним членом суспільства, і одночасно перетворюється на безкоштовну або малооплачувану робочу силу;

- проституція в тоталітарних сектах не тільки практикується (спільні оргії), але і заохочується (фішинг-флірт, тоталітарна секта «Сім'я»). Також можна відзначити, що в деяких організаціях просвітлення можна досягти через секс, це свого роду також є псевдорелігійною проституцією;

- безпритульність – це результат членства у тоталітарній секті. Поступово майно адептів, у тому числі нерухомість, стає власністю організації. Нерідко без даху над головою залишаються не тільки адепти, але і члени їх сімей, які не є членами тоталітарної секти;

- правовий нігілізм також досить розповсюджене явище у тоталітарних сектах, оскільки більшість з них визнають тільки власне вчення, яке суперечить не тільки існуючим релігійним доктринам, а й протиставляється існуючим світським законам та соціокультурним цінностям;

- насильство в сім'ї передбачає фізичні, сексуальні, психологічні та економічні умисні дії. Наряду з дорослими людьми від зазначених дій завжди страждають діти, при чому не має значення чи є вони самі адептами тоталітарної секти, достатньо того, що їх батьки перебувають у складі організації. Фізичні дії проявляються через тілесні покарання, виснажливі голодування, а також через заборону отримання кваліфікованої медичної допомоги; сексуальні дії у деяких організаціях мають обов'язковий характер, при чому вік не має значення; психологічний тиск підтримується постійно; економічні дії обумовлюються вимогами до адептів – звільнення з роботи, безкоштовна праця на організацію, відмова від власного житла, розрив зав'язків із сім'єю;

- прояви аморальності. Вважаємо, що перелічені вище явища, властиві у той чи іншій мірі всім тоталітарним сектам, не сумісні з моральними і духовними цінностями суспільства;

- суїцидальна поведінка властива адептам тоталітарних сект відбувається через різні причини, основні з яких: суїцид, як частина вчення – «Орден сонячного храму» (Швейцарія, Канада, 1994–1997), «Ворота раю» (США, 1997) та суїцид, як вихід із секти.

Підсумовуючи викладене вище, з повною впевненістю можна констатувати, що діяльність тоталітарних сект можна визнати одним із фонових явищ злочинності, якому необхідно протидіяти на загальнодержавному рівні.

Список бібліографічних посилань

1. Социальные отклонения / В. Н. Кудрявцев, С. В. Бородин, В. С. Нерсисянц, Ю. В. Кудрявцев ; ред. Л. А. Плеханова. М. : Юрид. лит., 1989. 368 с.

2. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 524 с.

3. На Харьковщине секта заманивала к себе наркоманов и алкоголиков // ДіпоХарьков : сайт. URL: <https://kh.dpo.ua/gus/kh/na-harkivshchini-sekta-zamanyvala-do-sebe-narkomaniv-ta-alkogolikiv-24032016125900> (дата звернення: 15.03.2018).

4. Секта: 80 наркоманов и алкоголиков стали рабами одесского реабилитационного центра // Таймер : сайт. URL: http://timer-odessa.net/news/sekta_80_narkomanov_i_alkogolikov_stali_rabami_odesskogo_reabilitatsionnogo_tsentra_527.html (дата звернення: 15.03.2018).

Одержано 20.03.2018

УДК 343.9

Максим Геннадійович МАКСІМЕНЦЕВ,

кандидат економічних наук,

заступник голови правління Публічного акціонерного товариства

«Національна акціонерна компанія «Надра України»» (м. Київ)

КУЛЬТУРНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Злочинність у сфері надрокористування – один з найбільш інтенсивно відтворюваних сегментів екологічної злочинності. Корисні копалини завжди перебували у фокусі уваги як організованих злочинних угруповань економічного спрямування діяльності, так і політико-кримінальних (владно-злочинних) симбіотичних утворень. При цьому, як засвідчує практика незаконного добування вугілля, бурштину і деяких інших складових надр України, до орбіти кримінальних промислів вказаних угруповань на найнижчому рівні їх розгортання залучені вельми широкі верстви населення, які не входять (принаймні, на рівні свідомого членства) до організаційних злочинних структур. Так, наприклад, лише на Рівненщині до незаконного видобування бурштину за найскромнішими підрахунками залучено близько 10 тис. осіб, а обсяги видобування на рік сягають від 120 до 300 т. з чистим прибутком до 300 мільйонів доларів США [1; 2].

Цілком зрозуміло, що у структурі детермінант злочинності у сфері надрокористування, а так само як і екологічної злочинності в цілому, чи не найбільш помітними є економічні фактори. Не потребує додаткової аргументації теза про те, що нинішнє економічне становище більшості населення України не може розглядатися як задовільне, гідне країни з високими цивілізаційними пріоритетами гуманістично-ліберальної перспективи. Справедливими, вочевидь, є зауваження, які робляться чи не у всіх кримінологічних дослідженнях з приводу компенсаторних функцій того чи іншого різновиду злочинності, реалізація яких спрямована на формування певного джерела доходу. Як справедливим варто визнати і те, що економічні фактори не однаково (у кримінологічно значущому аспекті) діють на різні категорії населення, навіть ті, що перебувають в одній умовній економічній ніші. Більше того, правий, як видається, і В. В. Лунєєв, який стверджує, що між економікою та злочинністю немає прямих зв'язків [3, с. 15]. На думку ж Я. І. Гілінського, з якою є сенс погодитись, економічні фактори не є специфічними щодо злочинності. Весь соціально-економічний лад породжує всі соціальні феномени, а не тільки злочинність [4, с. 9–10].

Тож провідні чинники злочинності у сфері надрокористування варто шукати в іншій, нееконічній, площині. На наше переконання, цієї площини є сфера відтворення так званих культурно-психологічних криміногенних факторів. Останні є різномірними та репрезентовані широкою гамою кримінологічно значущих компонентів масової (якщо йдеться про детермінацію злочинності) екологічної свідомості та загальнокультурних практик (традицій) у сфері надрокористування. Серед них на особливу увагу заслуговують дві групи умовно однорідних криміногенних вад.

1. *Споживацьке відношення до природних ресурсів*, що є екстраполяцією психології корисливості та споживацтва у масовій загальній культурі. Ю. В. Орлов слушно наголошує на тому, що вказаний феномен виражає протиріччя, які мають планетарний масштаб відтворення й продиктовані загальноцивілізаційною кризою розумного, орієнтованого на відновлення, використання природних ресурсів [5, с. 142].

Неочікуваний наслідок теорії А. Сміта – пише В. П. Макаренко – полягав у тому, що проблеми соціальної моралі взагалі перестали цікавити економістів. Такий стан справ зберігається й досі в їх професійному середовищі, незалежно від того, яких ідеологічних та політичних орієнтацій вони притримуються – ліберальних, соціалістичних або консервативних, етатистських чи соцієтальних [6, с. 24]. Об'єктивно зумовлений тривалий період особистісної несвободи, пов'язаний з підкоренням людини зовнішнім обставинам й необхідності постійного руху заради заробітку, виробив у сучасної людини типового ліберального мислення (*self-made man*) своєрідну залежність від цього руху. Бурхливий розвиток капіталізму у західних суспільствах протягом XIX–XX століть, поєднаний з поширенням та утвердженням протестантської етики (а особливо її радикально-фундаментального варіанту – пуританського кальвінізму) спричинив парадоксальний наслідок у сфері суспільної моралі. Його суперечливість виявилася при зіставленні теоретичних конструктів лібералізму в політиці та економіці з практичними наслідками його реалізації у сфері практичної етики, в тому числі й екологічної. Вільна, відповідальна, відірвана від держави особистість концентрується довкола «священної корови» лібералізму – власності. Саме власність та націлена на її здобуття праця поступово, але безповоротно, замість «визволення» людини з пут необхідності та здійснення її до сфер особистісного розвитку, реалізації власного людського потенціалу *поза суспільним виробництвом й обміном*, міцно прикувала її до свого сакралізованого образу [5, с. 142].

За подібної розстановки дійсних, а не декларативних, акцентів у системах соціальних практик, які демонструють очевидний розрив між аксіологічною та праксеологічною сферами буття сучасного українського суспільства, природні ресурси, надра, розглядаються у категоріях мінової вартості, як засіб особисто-го збагачення.

2. *Суттєва елімінація з масової свідомості екологічної проблематики.* Українське суспільство перебуває, на разі, у черговій гострій фазі своєї генези, що пов'язано з актуалізованим комплексом загроз національній безпеці, в тому числі й у частині економічної безпеки. Хронічні «запальні» процеси в структурах політичної свідомості та пов'язаної з нею моральної соціальної нормативності, що раз у раз стають предметом для дискусій.

Сучасне українське суспільство, небезпідставно констатує Ю. В. Орлов, є аномійним. Навряд чи доречно вести мову про цілісність соціальної нормативності, наявність вагомих за масштабом охоплення населення конвенцій, навіть щодо найбільш принципових питань суспільного розвитку. Й досі дається в знаки тягар тоталітарного минулого, діахромного сприйняття реальності та монологічної свідомості, що живиться патерналізмом й часто-густо обтяжена політичними конотаціями виключно (чи переважно) міфологічного, конспірологічного стибу [5, с. 144]. За таких умов політичне, історико-політичне, політекономічне, морально-правове перебуває у пріоритеті, адже набуває соціовітального значення, ролі тих зрізів соціальної реальності, в яких розгортаються найбільш значущі процеси загального, групового та індивідуального значення. Тож закономірно видається так обставина, що масова екологічна свідомість в частині, передусім, її ціннісного ядра перебуває у стані ерозії, знаходячись на периферії соціально регуляторних механізмів.

Доводиться констатувати, що ціннісно-смісловий конструкт «Природа» у сенсі неприхідного блага, індіферентного за своєю онтологічною сутністю щодо соціально-економічних, політичних критеріїв, в значній мірі елімінований як самодостатній і самоціннісний, перебуває у блоці синкретичних соціальних конструктів, сурогатних форм самоідентифікації особистості епохи постмодерну. В таких умовах раціональне природокористування залежить, як правило, від ефективності юрисдикційних правоохоронних механізмів та, як виняток, від саморегулюючої здатності індивідів і соціальних груп.

Відтак, є підстави для висновку, що злочинність у сфері надрокористування в значній мірі детермінована культурно-психологічними феноменами споживацтва та деформованості екологічної свідомості. При чому перший є наслідком другого. Тож необхідною умовою підвищення ефективності протидії злочинам означеної категорії є всемірний розвиток всіх форм екологічної свідомості, її актуалізація до рівня домінуючих чинників в структурі регуляторів соціальних практик.

Список бібліографічних посилань

1. Потіха А. Проблема видобутку бурштину: сучасний стан та перспективи вирішення / Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ : сайт. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2065:problema-vidobutku-burshtinu&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 17.03.2018).
2. Семерак порахував, скільки мешканців Рівненщини займається видобутком бурштину // Ракурс : сайт. URL: <http://racurs.ua/ua/n71902-semerak-porahuvav-skilky-meshkanciv-rivnenschyny-zaumaietsyavudobutkom-burshtynu> (дата звернення: 17.03.2018).
3. Лунеев В. В. Рыночная экономика и экономическая преступность в России // Экономическая преступность : сб. науч. труд. / под. ред. В. В. Лунеева, В. И. Борисова. М. : Юристъ, 2002. С. 14–21.
4. Гилинский Я. И. Социально-экономическое неравенство как криминогенный фактор (от К. Маркса до С. Олькова). *Публичное и частное право*. 2010. № 5. С. 7–20.
5. Орлов Ю. В. Культурно-психологічні фактори екологічної злочинності. *Форум права*. 2017. № 3. С. 140–145. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_3_26.pdf (дата звернення: 17.03.2018).
6. Макаренко В. П. Проблема общего зла: расплата за непоследовательность. М. : Вузовская книга, 2000. 96 с.

Одержано 19.03.2018

УДК 343.35:347.51(477)

Олег Володимирович НОВІКОВ,

 кандидат юридичних наук,
 асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
 Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого,
 науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
 Науково-дослідного інституту вивчення
 проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
 Національної академії правових наук України (м. Харків);
 ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2047-1665>

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ВНАСЛІДОК ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНОГО АБО ПОВ'ЯЗАНОГО З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Закон України «Про запобігання корупції» серед основних способів усунення наслідків корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень передбачає, зокрема, вилучення незаконно одержаного майна. Так, відповідно до ст. 69 зазначеного Закону, кошти та інше майно, одержані внаслідок вчинення корупційного правопорушення, підлягають *конфіскації* або *спеціальній конфіскації* за рішенням суду в установленому законом порядку. Але сам Закон не розкриває порядку та процедури конфіскації та спеціальної конфіскації, у зв'язку з цим, необхідно звернутися до інших нормативно-правових актів.

Конфіскація майна (ст. 59 КК України) є додатковим видом покарання, що полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Відповідно до ч. 6 ст. 41 Конституції України конфіскація майна може бути застосована виключно за рішеннями суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Закон про кримінальну відповідальність встановлює, що конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК України.

Що стосується корупційних злочинів, то на сьогодні конфіскація майна як вид покарання передбачена у санкціях ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 262, ч. 2 ст. 308, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 365², ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368, ч. 3 ст. 368², ч. 4 ст. 368³, ч. 4 ст. 368⁴, ч. 2 ст. 369, ч. 3 ст. 369, ч. 4 ст. 369, ч. 3 ст. 369³ КК України.

Окрім цього, конфіскація майна також передбачена у санкціях ч. 1 та ч. 2 ст. 368² КК України (незаконне збагачення), але вона не може бути призначена за ці злочини, адже це не відповідає вимогам ч. 2 ст. 59 КК України. Так, злочини, передбачені ч. 1 та ч. 2 ст. 368² належить до злочинів невеликої та середньої тяжкості відповідно, а отже не є тяжкими та особливо тяжкими. Як зазначає проф. В. І. Тютюгін, хоча санкція і передбачає обов'язковість призначення за ці види незаконного збагачення конфіскації майна, але це додаткове покарання не може бути призначене, бо відповідно до ст. 65 КК України при призначенні покарання суд повинен виходити не тільки з меж караності діяння, встановлених в тій чи іншій статті Особливої частини КК України (п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України), а й призначати покарання (в тому числі і конфіскацію майна) відповідно до положень Загальної частини КК України (п. 2 ч. 2 ст. 65 КК України), які регламентують цілі, систему покарань (ст. 50, 51 КК України), підстави, порядок, межі та особливості застосування окремих його видів (ст. 53–64 КК України), а також регулюють інші питання, що пов'язані з призначенням покарання і здатні вплинути на вибір (обрання) судом певного його виду і міри (ст. 52, 67–72 КК України). Тому, якщо між санкцією особливої частини КК України і відповідними приписами норм Загальної частини КК України виникає колізія, пріоритет при її вирішенні повинен надаватися останнім [1, с. 374–375].

Порядок виконання конфіскації майна встановлено у гл. 11 КВК України (статті 48, 49), Законі України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII, «Інструкції з організації примусового виконання рішень», що затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 № 512/5, «Порядку реалізації арештованого майна», що затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 29.09.2016 № 2831/5 та «Порядку обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним», що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1998 р. № 1340.

Відповідно до ч. 1 ст. 48 КВК України, суд, який постановив вирок, що передбачає як додаткове покарання конфіскацію майна, після набрання ним законної сили надсилає виконавчий лист, копію опису майна і копію вироку для виконання органу державної виконавчої служби, про що сповіщає відповідну фінансову установу. У разі відсутності у справі опису майна засудженого надсилається довідка про те, що опису майна не проводилося. Виконання покарання у виді конфіскації майна здійснюється органом державної виконавчої служби за місцезнаходженням майна (ч. 2 ст. 48 КВК України). Згідно зі ст. 62 Закону України

«Про виконавче провадження», виконання рішень про конфіскацію майна та реалізацію конфіскованого майна здійснюється у порядку встановленому цим Законом.

Конфіскація предмета який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення (ст. 29 КУпАП) як вид адміністративного стягнення полягає в примусовій безоплатній передачі цього предмета у власність держави за рішенням суду. Конфісковано може бути лише предмет, який є у приватній власності порушника, якщо інше не передбачено законами України. Цей вид стягнення характеризується тим, що конфіскується не все майно порушника, не будь-які речі, що мають споживчу вартість, а лише предмети, що пов'язані із вчиненням адміністративного правопорушення. Конфіскація предметів може бути застосовано як основне, так і додаткове адміністративне стягнення виключно у випадках, коли цей захід передбачено санкцією відповідної статті КУпАП.

Стосовно правопорушень, пов'язаних з корупцією, цей вид адміністративного стягнення застосовується у випадках порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172⁴ КУпАП), порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172⁵ КУпАП), порушення вимог фінансового контролю (ст. 172⁶ КУпАП), порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням (ст. 172⁹⁻¹ КУпАП). У санкціях зазначених адміністративних правопорушень передбачена обов'язкова конфіскація:

- отриманого доходу від підприємницької діяльності чи винагороди від роботи за сумісництвом (ч. 1 та ч. 3 ст. 172⁴ КУпАП);
- отриманого доходу від діяльності, яка полягає у входженні до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (ч. 2 та ч. 3 ст. 172⁴ КУпАП);
- подарунку чи пожертви (ч. 1 та ч. 2 ст. 172⁵ КУпАП);
- доходу чи винагороди у разі повторного несвоєчасного подання без поважних причин декларації чи неповідомлення або несвоєчасного повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані (ч. 3 ст. 172⁶ КУпАП);
- грошей отриманих як неправомірною вигодою заінтересованими сторонами офіційного спортивного змагання (ч. 1 та ч. 2 ст. 172⁹⁻¹ КУпАП).

Спеціальна конфіскація (ст. 96¹ КК України) – це такий захід кримінально-правового характеру, який полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених Кримінальним кодексом України, за умови вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого ч. 1 ст. 150, ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159¹, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст. 204, 209¹, 210, ч. 1 і 2 ст. 212, 212¹, ч. 1 ст. 222, 229, 239¹, 239², ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст. 248, 249, ч. 1 і 2 ст. 300, ч. 1 ст. 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ст. 363, ч. 1 ст. 363¹, 364¹, 365² КК України.

Спеціальна конфіскація застосовується на підставі (ч. 2 ст. 96¹ КК України): 1) обвинувального вироку суду; 2) ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) ухвали суду про застосування примусових заходів медичного характеру; 4) ухвали суду про застосування примусових заходів виховного характеру.

Відповідно до ст. 96² КК України предметом спеціальної конфіскації є гроші, цінності та інше майно, які:

- 1) одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна;
- 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення;
- 3) були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави;
- 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

До предмета спеціальної конфіскації не належать гроші, цінності та інше майно, які згідно із законом підлягають поверненню власнику (законному володільцю) або призначені для відшкодування шкоди, завданої злочиним. Спеціальна конфіскація не може бути застосована до майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. та допов. Харків : Право. 2015. 528 с.

Одержано 15.03.2018

Олександр Володимирович ОЛШЕВСЬКИЙ,
кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри кримінального права і криминології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1102-0675>

ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ПРОСТИТУЦІЇ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

До соціально шкідливих та суспільно небезпечних наслідків заняття проституцією відносяться: на фізичному рівні – різноманітні хвороби, наслідками яких є зниження працездатності, тілесні ушкодження, смерть, самогубство, безплідність, патології новонароджених, виродження народу; на психологічному – пригнічення, розчарованість, цинізм, нездатність співчувати, самотність, егоїзм, ненависть, злість, втрата ідеалу, сенсу життя; на психічному – депресія та інші розлади. Крім цього, вона руйнує інститут сім'ї, призводить до виродження народу, падіння моральності, є фоном для злочинності явищем.

У криминології питання протидії злочинності знайшло якісне висвітлення. Однак, питання заходів протидії безпосередньо проституції може бути удосконаленим. Тому метою даних тез доповіді є спроба надати подальшого розвитку положенням про протидію проституції.

В Україні прийнято ряд норм, які забороняють заняття проституцією та діяльністю, що її супроводжує. Ст. 302 КК України «Створення або утримання місць розпусти і звідництво» [1] охороняються позиції суспільної моралі в тій частині, що задоволення статевих потреб має здійснюватися без проявів розпусти, безладних статевих контактів або проституції.

Наступне положення, яке стосується предмету дослідження – це ст. 303 КК України «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією», якою взято під охорону вільне задоволення статевих потреб. Суспільна небезпечність полягає ще й в тому, що винний, всупереч волі потерпілої особи, схиляє чи примушує її до надання сексуальних послуг, в тому числі, зміни сексуальних партнерів. Інформаційний момент представлений тут через подання винною особою різноманітних відомостей або даних, що спонукають осіб жіночої або чоловічої статі до торгівлі своїм тілом.

Відповідальність за заняття проституцією передбачена адміністративним законодавством. Статтею 181-1 КУпАП «Заняття проституцією» [2] охороняються моральні засади суспільства в частині підстав задоволення статевих потреб, а саме: зв'язки між людьми для задоволення статевих потреб мають будуватися на основі особистої симпатії, а не через винагороду.

Таким чином, вище зазначене законодавство в частині статей 302 «Створення або утримання місць розпусти і звідництво», 303 «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією» КК України, ст. 181-1 «Заняття проституцією» КУпАП є матеріальною основою протидії проституції. Сама наявність перерахованих норм уже стримує потенційних правопорушників від протиправної поведінки, а правослухняних стверджує у правильності обраних моральних орієнтирів життя.

Варто звернути увагу і на наявність процесуального механізму притягнення до кримінальної та адміністративної видів відповідальності за вище зазначеними статтями, що підтверджується статистичними даними. Наприклад, за 2015 рік зареєстровано:

- 476 випадків створення або утримання місць розпусти і звідництва, з яких 355 проваджень направлені до суду з обвинувальним актом;
- 233 випадків сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією, з яких 107 проваджень направлені до суду з обвинувальним актом [3];
- 2937 справ про заняття проституцією надійшло для прийняття рішення, з яких по 2005 справам винесено постанови [4, с. 34].

Проте, наявність законодавчої бази та механізму репресії недостатньо для успішної протидії злочинності. Необхідна, в першу чергу, зміна світогляду населення до «позитивних» (якщо говорити про ідеологію), традиційних християнських (якщо вести мову про релігію) цінностей.

Таким чином, до заходів протидії проституції інформаційного характеру відносяться:

- 1) офіційно публічно засуджувати діяння, пов'язані із заняттям проституцією, створенням або утриманням місць розпусти, звідництвом для розпусти, сутенерством або втягнення особи в заняття проституцією на основі статей 302 та 303 КК України, а також ст. 181-1 КУпАП;
- 2) створити окрему консолідууючу структурну одиницю – власний орган агітації і пропаганди з мережею структурних підрозділів в інших органах влади, установах, організаціях та засобах масової інформації;
- 3) створювати та розповсюджувати через засоби масової інформації і державні органи пропаганди інформацію, в якій висвітлюються традиційні християнські цінності (любов, традиційна сім'я тощо);
- 4) активно аналізувати та критично оцінювати інформаційні продукти і послуги на предмет наявності досліджуваного в цій роботі;
- 5) не сприймати (тобто не дивитися, не прослуховувати, не грати) завідомо шкідливу інформаційну продукцію;

б) заборонити та обмежити обіг конкретних інформаційних матеріалів (з цією метою необхідно створити та активно оновлювати відповідні банки даних (каталогів) з відкритим доступом Національною експертною комісією України з питань захисту суспільної моралі);

7) організувати масові схвальні оцінки духовному та високomorальному способів життя, зокрема, в частині любові, традиційних дошлюбних стосунків та створення сім'ї;

8) популяризувати життя видатних історичних осіб з метою наслідування їхніх позитивних думок і вчинків.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.02.2018).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-X // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 14.02.2018).

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2015 року // Генеральна прокуратура України : офіц. сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=198191 (дата звернення: 14.02.2018).

4. Адміністративні правопорушення в Україні у 2015 році // Статистичний бюлетень. Київ : Держ служба статистики України, 2016. 204 с.

Одержано 17.03.2018

УДК 343.9

Юрій Володимирович ОРЛОВ,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1981-0794>

ФОНОВІ ДЛЯ ЗЛОЧИНІВ АГРЕСІЇ ЯВИЩА: ДЕЯКІ ВИСНОВКИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Злочини агресії – категорія міжнародного кримінального права, застосування якої, на жаль, не позбавлене актуальності для сучасної військово-політичної і кримінологічної ситуації в Україні, її правової системи. Агресія Російської Федерації (далі – РФ) проти України підтверджена:

а) опосередковано – низкою політичних актів: постановами Верховної Ради України № 129-VIII від 27.01.2015 р. «Про Звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором» [1] та № 337-VIII від 21.04.2015 р. «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» [2] та ін.;

б) опосередковано – нормативно-правовим актом – Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 № 2268-VIII, положення якого також містять суть політичну оцінку агресії РФ [3];

в) безпосередньо – документами попереднього розслідування прокуратурою Міжнародного кримінального суду ситуації в Україні, в яких міститься юридична оцінка збройного протистояння в окремих районах Донецької та Луганської областей як міжнародного збройного конфлікту за ознакою безпосередніх бойових зіткнень збройних сил України та РФ [4];

г) безпосередньо – обвинувальними вироками українських судів щодо притягнення до кримінальної відповідальності окремих громадян РФ за ведення агресивної війни – дій, передбачених ст. 437 КК України – нормативною проекцією міжнародно-правової категорії «злочин агресії» на площину національного кримінального законодавства.

Констатація злочинів агресії з боку РФ щодо України як на національному, так і на міжнародному рівнях супроводжується низкою супутніх подій, обставин, що можуть розглядатися як фонові для вказаних злочинів явища. Серед них можна виділити дві групи – міжнародні та внутрішньодержавні.

Міжнародні фонові для злочинів агресії явища здебільшого формуються у контурах показників міжнародно-протиправних діянь відповідної держави-агресора. Але варто бути свідомим того, що в міжнародному праві існує проблема розмежування таких категорій як міжнародно-протиправне діяння держав і міжнародний злочин. Основна проблема полягає у визначенні змісту категорії «міжнародний злочин».

І якщо міжнародна протиправність злочинів знаходить своє більш-менш одностайне, загальноприйняте (за виключенням конкретних випадків правозастосування) вираження як на конвенційному рівні, так і у загальному міжнародному праві, згідно концепцій *erga omnes* та *jus cogens*, то щодо суб'єктів таких злочинів – й досі не вироблено єдиної позиції, в тому числі й за результатами тривалої роботи Комісії міжнародного права, що функціонує при ООН*. Тим не менш, не дивлячись на відсутність єдності у поглядах на визнання так званих квазізлочинів держав, переважаючою у міжнародній практиці на сьогоднішній день є позиція щодо невизнання держав суб'єктами міжнародних злочинів, в тому числі й злочинів агресії.

У цьому аспекті заслуговує на увагу думка головного обвинувача від Великобританії на Нюрнберзькому процесі Хартлі Шоукросса, який зауважив: «Держава не є абстракцією. Її права та обов'язки є правами та обов'язками людей; її дії – діями людей. Принцип права, згідно з яким політики, які розв'язують агресивну війну не зможуть знайти прихисток у недоторканості держави, є здоровим принципом. Також здоровим принципом права є положення, згідно з яким люди, які в порушення закону втягують свою власну та інші держави в агресивну війну, роблять це вже з петлею на шиї» [5, с. 161]. В цьому виступі фігурує глибока думка, яка виражає вельми суттєвий аспект міжнародного загального права, і якому, як правило, не приділяється належної уваги ані у міжнародно-правових, ані в кримінально-правових дослідженнях. Йдеться про те, що *не може бути міжнародно-протиправного діяння держави, яке порушує один з принципів jus cogens* (наразі, закріплених у Статуті ООН та похідних від нього документах, доктрині і звичаях), *без політичного міжнародного злочину з боку її вищих посадових осіб*. Тож злочини агресії завжди супроводжуються фіксацією в тій чи іншій формі міжнародно-протиправних діянь держав. Агресія за міжнародним правом (згідно з визначенням агресії у Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН [6]), яка фіксується паралельно у категоріях міжнародно-протиправних діянь держав, не може бути незлочинною.

Але, як свідчить практика розгортання та вирішення міжнародних конфліктів різної природи, далеко не завжди притягнення держав до міжнародно-правової відповідальності, накладення на них відповідних обмежень, санкцій, по-перше, поєднується із судовими процедурами та, по-друге, із міжнародною кримінально-юрисдикційною діяльністю. Можна з упевненістю стверджувати, що на сьогоднішній день констатація протиправних діянь держав (які, зокрема, виявилися в порушенні статутних принципів ООН) в офіційних рішеннях міжнародних інституцій не тягне за собою обов'язкової констатації вчинення відповідного злочину керівниками (посадовими особами) таких держав.

Типовим прикладом може служити цілий каскад рішень Ради Європейського Союзу у зв'язку з агресією РФ проти України. В них зазначається, що агресія РФ виявилась у анексії Автономної Республіки Крим, дестабілізації ситуації у Східній Україні. Це потягнуло за собою низку обмежень: а) дипломатичного характеру: виключення з групи G-8, зокрема, на період проведення Саміту G-7 у Бразилії 4–5 червня 2014 року; б) політичного характеру: заборони в'їзду окремим громадянам РФ до Шенгенської зони, заморожування активів, припинення військової співпраці; в) економічного характеру – так звані «економічні» секторальні санкції [7 та ін.].

Кожному з рішень про накладення та/або продовження обмежень щодо РФ передувало визнання дій цієї держави міжнародно-протиправними на підставі вказаних вище обставин. Наслідком цього є застосування невійськових та *неюрисдикційних* заходів впливу. За логікою нюрнберзької концепції політичного злочину, втіленої в основі сучасної римської концепції, за таким рішенням мало б слідувати визнання вищих посадових осіб РФ винними у вчиненні злочинів згідно встановлених процедур міжнародного правосуддя (в тому числі й в порядку *ad hoc*, а не лише спираючись на юрисдикцію і процедури Міжнародного кримінального суду). Тим не менш, цього не відбувається, що дає підстави для висновку: зазначена оцінка не має ознак кримінально-правової кваліфікації, в значній мірі залежить від політично (а не юридично) значущих обставин і є в цілому політичною, а не юридичною.

Безумовно, така ситуація не сприяє утвердженню принципу верховенства права на рівні міжнародних відносин, є яскравим прикладом політичних маніпуляцій міжнародним правом як таким. Останнє ж, в онтологічному вимірі, в значній мірі обмежується декларативністю; межі реального правового регулювання визначаються політичною доцільністю. Тим не менш, конфігурації останньої з часом мають властивість змінюватись. А тому сприйняття міжнародно-протиправних діянь РФ проти України як фонових для злочинів агресії явищ з їх належною реєстрацією, аналізом та узагальненням в подальшому повинно сприяти притягненню вищих посадових осіб РФ до кримінальної відповідальності за злочини агресії проти України. Тому доцільно забезпечити формування відповідних моніторингових систем, інформаційних баз даних на ресурсах Міжнародного кримінального суду, які б доповнювались відомостями про внутрішньодержавні фонові явища для злочинів агресії.

Внутрішньодержавні фонові явища відтворюються всередині як всередині держави-агресора, і країни-жертви. Можна виділити такі групи вказаних явищ:

- *дискримінаційний фреймінг новин, політична цензура*. Під фреймінгом в політологічній та психологічній науці зазвичай розуміють сприйняття новин та змісту сюжетів в межах знайомих контекстів. Створення

* Сучасний рівень розвитку міжнародно-правової концепції *jus cogens* (імперативні норми загального міжнародного права, що визначають неформалізовану матеріально-правову підставу для кримінальної відповідальності за міжнародні злочини) не задовольняє потреб практики, що особливо актуалізувалися з початком агресії на європейському континенті у 2014 р. Симптоматичним в цьому контексті є те, що саме у 2014 році на 66-й сесії Комісія міжнародного права постановила включити вказану концепцію до складу розроблюваних в межах довгострокової програми роботи тем.

фреймів може бути спрямоване на те, щоб посилити розуміння, або ж створити когнітивні ярлики та поєднання кількох сюжетів в єдиному контексті. Це є достатньо поширеною технологією безструктурного управління, що реалізується, зокрема, через систему поширення новин та конструювання, таким чином, картини світу у адресатів відповідної інформації. Дискримінаційний новинний фреймінг передбачає односторонність подачі інформації, необґрунтовану, виключно контекстуальну суб'єктивізацію її інтерпретації, що супроводжується цензурою у ЗМІ, порушенням свобод журналістської діяльності;

- *політичні переслідування* за критеріями засуджувальної позиції злочинів агресії – діяльність, що полягає у застосуванні до особи (або групи осіб) з вказаною позицією законних та/або незаконних різноманітних, функціонально спільних заходів впливу, об'єднаних політичною чи політично зумовленою метою та які тягнуть за собою соціальні обтяження та/або спричиняють фізичну, моральну чи матеріальну шкоду. Зокрема, наявність таких переслідувань на території АРК зафіксоване й відображене у Тематичній доповіді Верховного комісара ООН з прав людини «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» від 25.09.2017 р. [8].

Поширення специфічних дискурсивних форм, що є елементами тривалих пропагандистських кампаній або окремих інформаційних операцій супроводження злочину агресії. Такі форми є, як правило, емоційно резонансними для певних соціальних груп та, водночас, виражають: а) ерозію мови, розмивання логічних підстав оперування термінами; б) дезінтеграцію, розмежування соціальних груп за ціннісно-світоглядними (квазіціннісними, сугестивними) критеріями, які опосередковано пов'язані через погано визначені або так звані «пусті» (принаймні в конкретному контексті) категорії, усталені мовні зв'язки («кивська хунта», «фашизм не пройде», «жидо-бандерівські війська», «укрофашисти» і т.п.); в) консолідацію населення на основі ефектів ресентименту, продукування та підтримання образу зовнішнього ворога, що супроводжується акцентованою візуальною демонстрацією озброєння, воєнного потенціалу, інших атрибутів колективно-захисної функції;

- *ксенофобія за етнічною та/або політичною ознаками*, що є проявами ненависті, ворожості, які проявляються у масових практиках як умовно побутового рівня відтворення, так і в актах політичного екстремізму.

Підсумовуючи, зауважимо, що як міжнародні, так і внутрішньодержавні фонові для злочинів агресії явища виконують бінарну функцію: *по-перше*, формують своєрідну сигнальну систему про наявність здебільшого латентних (у розумінні форм реагування суб'єктів міжнародної кримінальної юстиції) злочинів агресії; *по-друге*, при належному опрацюванні (збиранні, аналізі, узагальненні інформації) здатні сприяти подальшому припиненню вказаних злочинів, притягненню винних до міжнародної кримінальної відповідальності.

Список бібліографічних посилань

1. Звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором : затв. постановою Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19> (дата звернення: 12.03.2018).
2. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» : постанова Верховної Ради України від 21.04.2015 № 337-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19> (дата звернення: 12.03.2018).
3. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> (дата звернення: 12.03.2018).
4. Отчёт о действиях по предварительному расследованию 2017 г. International Criminal Court : сайт. URL: https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/2017-PE-rep/2017-otp-rep-PE-UKRAINE_RUS.pdf (дата звернення: 12.03.2018).
5. Нюрнбергский процесс. Сборник материалов : в 2 т. / под ред. К. П. Горшенина, Г. Н. Сафонова, С. А. Голунского, И. Т. Никитченко. М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1952. Т. 1. 831 с.
6. Определение агрессии : утв. резолюцией 3314 (XXIX) Ген. Ассамблеи ООН от 14.12.1974 // ООН : сайт. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml (дата звернення: 12.03.2018).
7. EU sanctions against Russia over Ukraine crisis // European Union Newsroom : сайт. 16.03.2017. URL: https://europa.eu/europa/en/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en (дата звернення: 12.03.2018).
8. Ситуація з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна) : темат. доп. / Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Crimea2014_2017_Ukrainian.pdf (дата звернення: 12.03.2018).

Одержано 14.03.2018

Наталя Анатоліївна ОРЛОВСЬКА,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)

ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ЧИ ПОТРІБНІ ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ?

«Домашнє» насильство – одна з комплексних проблем, які, без перебільшення, зачіпають кожну людину. Цей різновид насильницької поведінки має особливе кримінологічне значення, адже яскраво ілюструє низку класичних положень соціологічного напрямку, абсолютно вписується в концепт соціально-психологічного розуміння злочинності, є класичним фоновим явищем тощо. Наукова розробка проблематики домашнього насильства розпочалася у 60-х рр. ХХ ст. Однією з перших робіт у цій сфері стала стаття Г. Кемпа «Синдром дитини, яку б'ють», опублікована у журналі Американської медичної асоціації. Поряд із медиками звернули увагу на питання сімейного насильства й правники: з одного боку, кримінально-карані прояви в цій сфері стали вважатися складовою насильницької злочинності, з іншого, – «докримінальне»/некримінальне насильство в сім'ї було визнано вагомим чинником, що сприяє вчиненню злочинів.

Вочевидь, це свідчить про те, що проблема насильства в сім'ї не є кон'юнктурною, тимчасовою, вона насправді має величезне соціальне, психологічне, культурне, економічне та правове значення.

Специфіка насильницької поведінки, яка розглядається, призводить до думки, що термін «домашнє насильство» є спірним. Вбачається, що більш вдалим був би термін, похідний від «сім'я»: «насильство в сім'ї», «сімейне насильство». Адже акцент має робитися не на місці вчинення злочину (дім), а на наявності інформаційно-емоційного комунікативного поля (простору), що визначає інтеракцію людей – їх конфліктну взаємодію. Тоді стає зрозумілим, чому є сенс розглядати у якості учасників насильницьких взаємин колишніх членів однієї сім'ї, навіть якщо вони не проживають разом, зокрема, як це пропонується у ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція) [1].

Для насильства в сім'ї як конфліктної взаємодії є притаманним не просто розподіл ролей «насильник/жертва», а так звані віктимологічні «гойдалки», коли лише випадок вирішує, хто ким стане. Це пов'язано із майже тотожними характеристиками осіб, включених у цей конфлікт, адже члени однієї родини, як правило, репрезентують одну соціальну групу. В цьому сенсі криміногенний та віктимний комплекси, що притаманні насильству в сім'ї, є двома сторонами «однієї медалі».

Якщо додати до цього відносну ізольованість родини від зовнішнього контролю, цілком природне прагнення зберегти територію приватності у сімейному колі, стають зрозумілими і латентність проявів родинного насильства, і складнощі протидії йому.

Ще у 1996 р ООН визнала насильство в сім'ї «серйозним злочином проти особистості та суспільства, яке не може бути таким, що вибачається та толерується». Саме така «невибачальність» насильницьких проявів у зазначеній сфері вимагає особливого підходу до організації запобіжної діяльності. На рівні ООН у 90-х роках ХХ ст. було розроблено рекомендації стосовно модельного законодавства щодо насильства в сім'ї [2], метою стало подолання прогалів у діючому кримінальному і цивільному законодавстві та/або вдосконалення спеціальних законів проти сімейного насильства.

Аналіз рекомендацій ООН дав підстави виокремлювати дві моделі запобігання сімейному насильству: вплив на правопорушника та вплив на жертву насильства.

Стосовно моделі впливу на правопорушника важливо зазначити, що запобігання насильству в сім'ї передбачає не лише примусовий/каральний вплив як такий, але й роботу з кривдником задля усвідомлення ним власної відповідальності та вироблення мотивації на ненасильницьку взаємодію. Такий підхід вбачається цілком вірним, адже усталеності стереотипу поведінки неможливо досягти лише через зовнішні впливи. Останні мають бути поштовхом для самостійної внутрішньої роботи.

Вплив на жертву насильства визначається через запобігання первинній та вторинній віктимізації. Щодо первинної віктимізації акцентується увага на акумуляції зусиль задля сприяння виробленню короткотермінових і довгострокових стратегій захисту від насильства; щодо вторинної – відновлення нормального способу життя. Вбачається, що застосування такого комплексного підходу є доцільним з огляду на те, що почасти для жертви є притаманним певне звикання до насильницьких дій. Тому вироблення активної позиції самої жертви, розуміння нею того, що вона є стороною конфліктної взаємодії та відповідальна за власне життя та здоров'я, слід вважати перспективним напрямом запобіжної діяльності на сучасному етапі [3].

Зрозуміло, що кримінально-правовий інструментарій запобігання насильству в сім'ї обмежується впливом на правопорушника. Тому важливим та серйозним кроком саме у кримінально-правовому запобіганні сімейному насильству стала Стамбульська конвенція [1], яка, крім іншого, містить низку жорстких вимог щодо криміналізації певних діянь та навіть визначає певні стандарти щодо формування санкцій.

Враховуючи положення Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству

стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», слід дійти висновку, що Україна не просто прийняла рекомендації Стамбульської конвенції, а й пішла далі, зокрема, щодо запровадження окремої групи кримінально-правових заходів – обмежувальних.

Саме на них є сенс зупинити увагу.

На наш погляд, це рішення законодавця є вельми спірним. Обмежувальні заходи були б доцільними, якщо б вони являли собою самостійну групу заходів кримінально-правового характеру. Тобто вони мали б призначатися лише разом з покаранням, адже їх призначення у разі звільнення від кримінальної відповідальності позбавлено сенсу, оскільки звільнення особи від кримінальної відповідальності передбачає наявність підстав – певних вимог, які держава висуває до посткримінальної поведінки злочинця (постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» № 12 від 23.12.2005 р.). І якщо особа виконує ці вимоги, навіщо застосовувати якісь обмеження до, в цілому, позитивної особистості?

Звільнення від покарання із застосуванням обмежувальних заходів, вочевидь, теоретично можливо лише на підставі ч. 4 ст. 74 КК. Але якщо при цьому особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною, у чому сенс таких заходів?

Не зрозуміло, навіщо законодавець передбачає застосування обмежувальних заходів у разі звільнення особи від відбування покарання з випробуванням, і регламентує ці заходи не у ст. 76 КК «Обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням», а в окремому розділі КК. Звернемо увагу, що, незважаючи на посилення запобігання насильству в сім'ї, сформовано диспозитивний припис, тобто суд на власний розсуд вирішує це питання. І не виключена ситуація, коли за злочини, пов'язані з сімейним насильством, суд не призначить цих заходів.

У чому ж тоді полягатиме специфіка запобігання зазначеним злочинам? Як суд відобразить характер суспільної небезпеки у тих заходах, що будуть застосовані за злочини, пов'язані з домашнім насильством? Чому замість того, щоб запроваджувати окремий інститут Загальної частини, не передбачити зазначені заходи (а фактично обов'язки, що можуть бути покладені на особу, яка визнається винною у вчиненні злочину, пов'язаного з сімейним насильством) як частину пробаційної програми?

Таким чином, рішення законодавця щодо обмежувальних заходів вбачається не достатньо продуманим, таким, яке не відповідає вимогам юридичної техніки, суперечить наявним положенням КК, не вписується в перелік заходів кримінально-правового характеру, порушуючи принцип системності.

На наш погляд, було б доцільним переглянути рішення щодо обмежувальних заходів. Але це має стати частиною комплексної роботи із запобігання сімейному насильству, адже сподіватися, що засобами кримінального права можна вирішити зазначену проблему, означає перебільшувати можливості цієї галузі права.

Вбачається, що підняті питання є частиною більш широкого контексту, одного з перспективних напрямів удосконалення кримінологічної політики, пов'язаного з усвідомленням ролі та значення кримінального права у запобіганні криміналізованим проявам фонових явищ.

Список бібліографічних посилань

1. Конвенция Совета Европы о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием. Стамбул, 11.05.2011. URL: <https://rm.coe.int/168046253f> (дата звернення: 15.03.2018).

2. Модельное законодательство о насилии в семье. Рекомендации ООН // GWANET – Гендер и вода в Центральной Азии : сайт. URL: http://www.gender.cawater-info.net/publications/pdf/mod_un.pdf (дата звернення: 15.03.2018)

3. Орловська Н. А. Запобігання насильству в сім'ї: стандарти ООН та українські реалії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 11, т. 2. С. 70–73.

Одержано 19.03.2018

УДК 343.359.3

Олександр Олександрович ПИХТІН,

курсант 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дмитро Юрійович КОНДРАТОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВЖИВАННЯ ОПОЇДІВ ЯК ФОНОВЕ ЯВИЩЕ, ЩО ВПЛИВАЄ НА ЗРОСТАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

У нашій країні наркоманія як хвороба (соціально-медичний напрямок) і кримінальний наркотизм (соціально-правовий напрямок) вивчалися головним чином або медиками, або юристами. В межах цих

наукових напрямів зібраний значний фактичний матеріал, що характеризує дані негативні соціальні явища, систематизовані позитивні й негативні наслідки боротьби з ними в різні історичні етапи розвитку нашої держави. Проте, варто зазначити, що такий різновид фонових явищ, як вживання опіоїдів, на сьогодні залишається не дослідженою проблематикою.

Вважаю, що дана тематика є вкрай актуальною та необхідною для її розгляду та обговорення, адже така форма залежності не тільки певною мірою схиляє особу до вчинення злочинів, але і залишається не забороненою, нормативно не врегульованою, та цілком латентною. Саме тому, на мій погляд, дана тема заслуговує окремої уваги для дослідження у рамках питань фонових для злочинності явищ.

Опіоїди – це певні подібні опію речовини рослинного та/або синтетичного та/або напівсинтетичного походження, що синтезуються в організмі людини. Це не звичайні наркотичні засоби, а як правило сильні знеболюючі анальгетики, засоби, що усувають чи понижують больовий синдром, вони мають такий же ефект, як і опіум.

Вживаючи дані речовини та препарати, людина уникає хворобливих почуттів, досягає відчуття ейфорії і, як наслідок, стає залежною від їх вживання, навіть не помічаючи сама цього факту.

Проблема полягає у тому, що вона не вирішується самим припиненням вживання опіоїдів, оскільки в такому разі симптоми захворювань і болю можуть тільки прогресувати, що робить вже неможливим справлятися з болями без вживання даних речовин чи препаратів. Тому, поступово така людина, не усвідомлюючи всієї небезпечності цього явища, стає залежною від опіоїдних препаратів та речовин. Така залежність, виступає однією із форм наркозалежності, що тягне за собою ряд негативних факторів, які будуть розглянуті нижче.

Варто зазначити, що вживання опіоїдів та злочинність тісно пов'язані між собою. Вони навіть взаємообумовлені та розвиваються паралельно, адже як певний факт залежності може призвести до протиправної поведінки, так і злочинний спосіб життя може схилити особу до вживання опіоїдних речовин та препаратів. Так, за деякими даними, серед злочинців, які вживають опіоїди, потреба в останніх може стати причиною систематичності вчинення злочинів [2].

Крім того, якщо взяти до уваги спостережувані зв'язки між зловживанням наркотиками та певними видами корисливих або майнових злочинів, то можна дійти висновку про те, що вживання опіоїдів також може бути пов'язане із злочинною діяльністю, яка зазвичай використовується як певний спосіб фінансування вживання останніх [3].

Отже, потреба в опіоїдних речовинах, подібно наркоманії, виступає фактором, який може впливати на залежних людей, підштовхуючи їх до протиправної поведінки, зокрема, і до вчинення злочинів. Скажімо, така залежна особа спочатку піде до лікаря та буде у всіх можливих формах та із застосуванням різних засобів або прийомів просити прописати йому рецепт ліків, що містять дані речовини. Коли ж грошей не стане, скоріш за все, така людина буде вимушена вчиняти відповідні корисливі злочини задля того, щоб купити «нову порцію» не дешевих ліків чи речовин, що містять опіум.

Проблема полягає ще й у тому, що залежність та її негативні наслідки можуть виникати як після тривалого застосування знеболюючих опіоїдів за рецептом лікаря (наприклад, у випадку сильного хронічного болю, коли лікар виписує відповідні ліки), так і в результаті незаконного витоку препаратів зі складів підприємств, аптек, медичних закладів, тощо. Варто зазначити, що небезпечність такої форми медикаментозної залежності полягає в тому, що вона абсолютно латентна та не заборонена законом. Тобто, кожен із нас, вживаючи сильні анальгетики в певних життєвих ситуаціях, може стати жертвою опіоїдної залежності сам про те не здогадуючись. Таке вживання, може бути певною платформою, яка може схилити в майбутньому особу до вживання більш серйозних наркотиків, що мають «сильніший ефект».

Зазначимо, що в Сполучених Штатах Америки соціальною проблемою, яка набула свого активного загострення в останні роки, вважається так звана *опіоїдна криза* (курсив наш – О. П.) [1]. Дана криза, спричинена активним вживанням опіоїдних речовин та препаратів серед населення, стала основною причиною зростання смертності від передозування.

Крім того, найбільшою причиною смертей в Америці від передозування наркотиками в 2015 році було визнано речовини та препарати, які містять саме опіоїди [3].

Як зазначає DuFour головною проблемою є те, що опіоїдні речовини та препарати вперше люди отримують законно, за призначенням лікаря та аптекою, яка випускає ці ліки. Але згодом, організм людини починає вимагати все більшу кількість опіоїдних речовин та препаратів, особа починає шукати способи придбати їх будь яким чином, що поступово призводить до залежності та незаконному обігу даних речовин [1].

«Опіоїдна криза з недавнім її переходом на незаконний ринок героїну та фентанілу, а також збільшення вбивств, пов'язаних із наркотиками, може стати причиною зростання незаконного вживання наркотиків, призвести до вчинення багатьох інших злочинів» – зазначає у своїй публікації Szalavitz & Rigg [3].

Зловживання опіоїдними речовинами та препаратами є проблемою, яка має негативні індивідуальні та соціальні наслідки. Тому, на окрему увагу заслуговують медикаменти, які містять опіоїдні речовини. Здавалося б цілком законне лікування гострого головного болю, запаморочення, депресії тощо, поступово призводить до залежності. Більше того, така залежність може призвести до вживання вже незаконних наркотичних засобів таких як героїн, які мають набагато сильніший ефект.

Так, DuFour зазначає, що «багато людей у Сполучених Штатах за рецептом від лікаря починають використовувати ліки від болю, такі як оксикодон, і в кінцевому підсумку починають використовувати героїн, тому що героїн є дешевшою альтернативою дорогих опіоїдних медикаментів» [1].

Таким чином, можна дійти висновку про те, що вживання опіоїдів – не просто соціальна проблема, це є цілком негативним фоновим явищем, що обумовлює злочинність та впливає на її зростання. Вживання опіоїдних медикаментів (за рецептом, чи навіть без) на сьогодні є нерегульованим законом способом вживання речовин, які мають ефект, подібний до наркотичних, тому жертвою вживання опіоїдів може стати будь-яка людина. Саме тому, вкрай необхідно більш детально обговорити дану проблему та створити чіткі засоби протидії цьому негативному явищу.

Список бібліографічних посилань

1. DuFour, S. N. (2016). Perpetuating the Cycle: Opioid Addiction and the Criminal Justice System. *Inquiries Journal*, 8(7).
2. Hammersley, R., Forsyth, A., Morrison, V. and Davies, J. B. (1989). The Relationship between Crime and Opioid Use. *British Journal of Addiction*, 84(9), 1029–1043. doi:10.1111/j.1360-0443.1989.tb00786.x.
3. Maia Szalavitz & Khary K. Rigg (2017). The Curious (Dis)Connection between the Opioid Epidemic and Crime. *Substance Use & Misuse*, 52(14), 1927-1931, doi: 10.1080/10826084.2017.1376685.

Одержано 19.03.2018

УДК [343.9:343.544-053.2](477)

Анна Сергіївна ПОЛІТОВА,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету № 1
Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг)

ДИТЯЧА ПРОСТИТУЦІЯ В УКРАЇНІ: СУМНІ РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Протягом усього періоду існування проституції, ставлення до неї було різноманітним – від офіційного дозволу до заборони, яка підкріплювалась жорстокими репресіями. Разом з тим, ні репресивні заходи, ні суспільна мораль не знищили проституцію як соціальне явище, але вплинули на показник цієї проблеми і як результат – формування ринку секс-бізнесу, який приносить величезні прибутки шляхом експлуатації осіб у сфері надання платних сексуальних послуг різноманітного характеру.

Дослідниками протидії торгівлі людьми вже неодноразово підкреслювалось, що втягнення у заняття проституцією, використання в порнобізнесі та інших видах секс-індустрії є нині швидко зростаючим кримінальним бізнесом, який за рівнем прибутків поступається лише торгівлі зброєю і наркотиками. Щорічно у світі близько двох мільйонів жінок та дітей стають об'єктами купівлі-продажу, а обсяг торгівлі таким «товаром» оцінюється від 7 до 12 мільярдів доларів річно [1].

Сьогодні особливе занепокоєння нашої держави становить дедалі зростаюча кількість випадків втягнення у зайняття проституцією неповнолітніх та малолітніх осіб, що не може не викликати занепокоєння в суспільстві, тому що загальна духовна криза вражає, в першу чергу, найменш захищену і вразливу його частину – дітей та молодь.

Про стрімкий розвиток дитячої проституції в Україні відзначається і Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН). Доповідач ООН з питань торгівлі людьми та дитячої проституції Хуан Мігель Петіт відзначає, що в Україні процвітає дитяча проституція, а торгівля дітьми є величезною проблемою і суворою реальністю. До 10 % жертв торгівлі людьми становлять діти віком від 13 до 18 років. [2].

Міжнародна спільнота вже давно схвильована розповсюдженням дитячої сексуальної експлуатації та сексуального розбещення в світі взагалі та в Україні, зокрема. Серед інститутів та звичаїв, подібних до рабства, у міжнародних нормативно-правових актах все більше уваги акцентується увага на торгівлі дітьми, дитячій проституції, дитячій порнографії, експлуатації дитячої праці, нанесення статевих понівечень дівчаткам, використання дітей у збройних конфліктах, боргова кабала [3, с. 1].

Тому не дивно, що у міжнародних документах закріплено захист дітей від усіх форм експлуатації. Так, наприклад, у Конвенції ООН про права дитини зазначено, що країни-учасники зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. З цією метою вони повинні приймати на національному, двосторонньому і багатосторонньому рівнях необхідні заходи для запобігання схилянню або примушуванню дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності, використання в цілях експлуатації дітей в проституції, у іншій незаконній практиці, у порнографії [4].

За даними ЮНІСЕФ, число дітей у всьому світі, які займаються проституцією, сягає 2 млн. Але як відомо, статистичні дані не завжди відображають реальну ситуацію, значно зменшують її, а в деяких випадках є взагалі приховують, тобто є латентними. Тому наведені ЮНІСЕФ дані щодо кількості дітей, залучених до заняття проституцією можна помножити на два, а той на три. Також слід відзначити, що залучення значної кількості дітей до заняття проституцією характерне для країн із низьким рівнем життя.

Що ж стосується України, то офіційних даних щодо кількості залучених дітей до заняття проституцією просто немає, як і немає реальних цифр щодо кількості дітей, які зазнають сексуальну експлуатацію. Як

відзначають фахівці і експерти з охорони дитинства, ця проблема лише частина більш глибокої проблеми – злиднів, а в деяких регіонах – війни, що змушує дітей таким чином заробляти, щоб не померти з голоду.

За даними соціологічних досліджень стосовно аналізу секс-бізнесу, що був проведений в Україні, неодноразово згадувалося дедалі більше дівчат молодшого віку, що починаючи з 10-ти років були залучені до надання секс-послуг. У містах Херсон та Ужгород найнижча вікова межа для осіб, залучених до заняття проституцією, становить лише 12–14 років. Неповнолітні учасниці комерційного сексу та їх оточення, зазвичай, дотримуються суворої конспірації. Майже третина тих, хто працює у секс-бізнесі залучалися до нього до свого повноліття [5, с. 58]. Це ще раз переконуємо нас у тому, що реальна кількість дітей, залучених до проституції, на жаль, лишається невідомою, що, в свою чергу, дозволяє зробити висновки про надвисокий рівень латентності даного фонового для злочинності явища.

Наведемо й інші вражаючі, на нашу думку, цифри. 1 лютого 2010 р. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) оприлюднив результати дослідження «Комплексна оцінка масштабів продажу дітей, дитячої проституції та порнографії в Україні». Дослідження, проведене Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, створено за результатами та висновками чотирьох досліджень у 2009 р.: експертна оцінка ситуації (58 експертів), глибинні інтерв'ю з батьками, чії діти зазнали сексуальних домагань (40 батьків), аналіз життєвих історій дітей – жертв сексуального насильства (40 дітей) та опитування «дітей вулиці», дітей із неблагополучних сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (1000 дітей). Дослідження показало, що з опитаних дітей віком 14–18 років: 11 % показували своє голе тіло; 10,4 % дозволяли торкнутися до голих частин свого тіла (ощупати себе); 7,8 % займалися сексом за певну плату; 3,2 % погоджувалися сфотографуватися або знятися у фільмі в оголеному вигляді [6].

Крім того, дослідження серед дітей виявило: лише третина з опитаних дітей мають обох батьків; упродовж останніх трьох місяців лише 11,7 % проживали з обома батьками; більшість дітей (58,4 %) описують свою сім'ю як дуже бідну, де часто немає грошей і їжі, внаслідок чого діти голодують, іноді жебракують і навіть вчиняють крадіжки; 31,8 % опитаних дітей ніде не навчаються. Основні причини, через які вони не навчаються: відсутність цікавості до навчання (40,5 %), замість навчання вимушені працювати (14,8 %), батьки не дозволяють вчитися (8,9 %) [6].

Чому так відбувається? Які основні причини, які обумовлюють поширення дитячої проституції в Україні?

Деякі дослідники до загальних причин, які обумовлюють поширення дитячої проституції в Україні відносять:

- низький матеріальний статок багатьох родин, що спричиняє втягнення дітей до проституції та порнографії;
- втрата провідної ролі родини у вихованні дитини; неготовність вчителів/вихователів/соціальних працівників обговорювати «гострі» питання на актуальній для дитини мові;
- неадекватність законодавчих ініціатив; недосконалість законодавчої бази; формальне ставлення до проблеми з боку виконавчої влади [6].

До зазначених вище причин, ми також вважаємо за доцільне віднести, і збройний конфлікт на Сході України. Підтвердження нашої точки зору є дані ЮНІСЕФ, які констатують значну кількість випадків дитячої проституції саме там.

Таким чином, відзначені нами деякі аспекти дитячої проституції дозволяють зробити висновок про несприятливу динаміку щодо розповсюдження цього фонового злочинного явища в Україні. У зв'язку з цим проблема дитячої проституції ставить на порядок денний вирішення питання щодо фундаментальних протиріч, серед яких важливе місце посідають конфлікти в сім'ї та насилля над дітьми, а також алкоголізм, наркоманія. Тому лише об'єднані та примножені та всіх рівнях зусилля дорослих, можна подолати всі види насильства (у тому числі й сексуального) над дітьми.

Список бібліографічних посилань

1. Чепельська Т. Повернення рабства напередодні XXI століття. *Іменем Закону*. 1998. № 3.
2. Дитячий біль: проституція яку не хочуть помічати // ZNAJ.UA : сайт. URL: <https://znaj.ua/society/dytyachyj-bil-prostyuciya-yaku-ne-hochut-pomichaty> (дата звернення: 15.03.2018).
3. Сучасні форми рабства / Центр прав людини. Нью-Йорк : ООН, 1994. 12 с. // Права людини: Виклад фактів № 14.
4. Конвенція ООН Про права дитини : зб. норматив.-прав. актів у сфері захисту прав дітей. Київ : ЮНІСЕФ, 2003. 412 с.
5. Балакірева О. Діяльність громадських організацій з профілактики ВІЛ/СНІДу серед жінок секс-бізнесу. За результатами проекту «Створення мережі неурядових організацій, які працюють з жінками секс-бізнесу в Україні». Київ, 2000. 176 с.
6. Продаж дітей, дитяча проституція та порнографія: якою є ситуація в Україні? // UNICEF Україна : сайт. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_13864.html (дата звернення: 15.03.2018).

Одержано 19.03.2018

Марина Ігорівна ПОТОЧНЯК,

студентка Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ;

Роман Васильович БАРАНЕНКО,

кандидат технічних наук, доцент,
професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського
факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРОСТИТУЦІЯ: АРГУМЕНТИ НА КОРИСТЬ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ

За даними Міжнародного центру зниклих та підданих експлуатації дітей Україна обіймає одне з перших місць у світі за темпами зростання порушень прав дитини, насильства над дітьми й дитячої експлуатації з використанням мережі Інтернет, зокрема, комерційній сексуальній експлуатації у формі дитячої порнографії, проституції, «сексуального» туризму [1].

Актуальність зазначеної проблеми для нашого суспільства не викликає сумнівів. Проте чи доречно говорити саме про викорінення проституції у будь-яких її проявах? Оскільки цілком зрозуміло, що це явище все одно існуватиме легально чи нелегально. Тому необхідно раціональніше підійти до вирішення зазначеної проблеми спираючись на зарубіжний досвід. Наприклад, у ФРН і Нідерландах секс-послуги можуть надавати виключно ті фізичні чи юридичні особи, які мають відповідну ліцензію. Особи, які такої ліцензії не мають, залишаються поза законом і надання послуг сексуального характеру за гроші карається згідно із національним законодавством. Натомість декриміналізація проституції дозволяє зробити усіх без винятку працівників секс-індустрії суб'єктами права, тобто тими, хто працюватиме за законом і кого цей закон захищатиме [2].

Показники дослідження, яке Український інститут соціальних досліджень ім. Яременка проводив у 2012 році, показують, що комерційним сексом у нашій країні займалися близько 50 тисяч жінок. За останні роки, як стверджують соціологи, цифра зросла мінімум до 100 тисяч. Цікаво, що ще у 2015 році правозахисна організація Amnesty International опублікувала доповідь, у якій закликала декриміналізувати проституцію у всьому світі. Amnesty International наголошувала саме на декриміналізації проституції, а не на легалізації [2]. Такі шокуючі цифри були у 2015 році, що ж тоді говорити про 2018? І взагалі, як можна уникнути тенденцій зросту цього гострого соціального явища?

Проституція – вступ за плату у випадкові сексуальні зв'язки, що не базуються на особистій симпатії, потягу. Характерною ознакою проституції є систематичність сексуальних стосунків з різними партнерами (клієнтами) та попередня домовленість про оплату (хоча ціна може бути заздалегідь не названа). Проституція є, як правило, основним або навіть єдиним джерелом доходів особи (чоловіка або жінки), яка займається нею [3, с. 333].

До 2006 року проституція в Україні була кримінально каранним діянням, що давало можливість правоохоронцям керуватися ст. 303 Кримінального кодексу «Систематичне заняття проституцією» та згідно зі ст. 12 КК України відносити ці дії до категорії злочинів невеликої тяжкості.

Проте з прийняттям Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією» цей вид відповідальності перейшов до адміністративної. Кримінальна відповідальність передбачається лише у випадку створення або утримання місць розпусти і звідництва, сутенерства або втягнення особи до зайняття проституцією або втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, що передбачається ст. 302, 303 та 304 КК України відповідно.

Згідно з Конвенцією ООН «Про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами» від 02.12.1949 року кримінальна відповідальність не поширюється на осіб, які безпосередньо займаються проституцією, що є свідомим вибором кожної людини [4].

Проводячи аналогію законодавства України з іншими країнами можна дійти висновку, що склались різні моделі регулювання взаємовідносин між державою та особами, що займаються проституцією. У Нідерландах та ФРН повії мають право звертатися до суду за стягненням грошей з клієнта, сплачують податки та у разі порушення своїх прав можуть звернутися до правозахисних організацій. Тобто легалізувавши даний вид діяльності, особи, які задіяні у цій сфері, можуть розраховувати на захист своїх прав з боку держави.

У Франції даний механізм працює за «шведською моделлю», згідно з якою прийнято криміналізувати осіб, що виявляють бажання скористатися сексуальними послугами. Цікаво, що в Іспанії повії отримують допомогу з безробіття, проституцію тут декриміналізовано ще у 1995 році. Проте у США заняття проституцією вважається діями, які спрямовані на порушення суспільного порядку.

Причини, що штовхають жінок на заняття проституцією, вражають своєю багатоманітністю. Неможна не враховувати як одну з причин і нестабільну суспільно-політичну ситуацію у нашій країні. Сьогодні є тенденція до збільшення кількості залучених до секс-індустрії, у першу чергу, через проведення військових дій на сході України. Адаже багато жінок опинились у майже безвихідній ситуації: нестача продуктів та інших необхідних товарів, неспроможність прогнати себе й, особливо, дітей, фактична неможливість

знайти стабільне джерело прибутку – ці фактори призводять до того, що жінки починають торгувати своїм тілом. Насправді, дуже важко сказати точно, наскільки збільшується чи зменшується кількість залучених до секс-роботи у довготривалій перспективі, у тому числі через те, що в Україні за послуги сексуального характеру існує адміністративне покарання [2].

Тому з урахуванням наведених фактів та зарубіжного досвіду можна виступити за легалізацію проституції в Україні, що дозволить перевести цей вид бізнесу до правового поля держави.

Список бібліографічних посилань

1. Кузнецов В. В. Нормативно-правове забезпечення протидії обігу дитячої порнографії // Міжнародне співробітництво ОВС у боротьбі з транснаціональною злочинністю : матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 24 берез. 2010 р.) / М. Г. Вербенський, В. Я. Горбачевський, Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа та ін. ; вступ. сл. М. Г. Вербенський. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. С. 114–116.

2. Незручна проблема: що варто робити з проституцією в Україні (опитування) // Дивись Info : сайт. URL: <http://dyvys.info/2017/03/15/nezruchna-problema-shho-var-to-robyty-z-prostyutysiyeyu-v-ukrayini-opytuvannya/> (дата звернення: 16.03.2018).

3. Юридический энциклопедический словарь / под общ. ред. В. Е. Крутских. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Инфра-М, 2001. 450 с.

4. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами : від 02.12.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162 (дата звернення: 16.03.2018).

Одержано 19.03.2018

УДК 343.22

Тетяна Миколаївна ПРИХОДЬКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

директор Вишгородського центру первинної професійної підготовки

«Академія поліції» Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗНИЖЕННЯ ВІКУ, З ЯКОГО МОЖЕ НАСТАВАТИ КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Питання про встановлення кримінальної відповідальності у період дитинства, до 11–12 років, у вітчизняній науковій літературі визначено майже однозначно: неповнолітні такого віку не визнаються повноцінними суб'єктами суспільних відносин [1, с. 54]. Вважається, що це період, який вимагає всебічної уваги до особи суспільства з метою забезпечення належних умов фізичного, розумового, духовного розвитку [2, с. 99].

У наступний період розвитку особистості, отрочество (від 11–12 років до 14–16 років) [1, с. 55], відбувається максимально бурхливий біологічний розвиток особи, що характеризується досягненням статевої зрілості і обумовлює суттєві зміни в соціальній позиції підлітка. У юридичній літературі зустрічається пояснення вказаного віку кримінальної відповідальності через нестабільність психіки і підвищену емоційність, а також певну соціальну незрілість, як притаманні підліткам молодшого віку [3, с. 73]. Але, зважаючи на те, що вказані особливості розвитку характерні і для підлітків старшого віку (14–16 років), вчені не тільки не доводять доцільності встановлення початкового віку кримінальної відповідальності з 14-річного віку, а навпаки – ставлять її під сумнів [4, с. 62,71; 5, с. 73–74].

В. М. Бурдін, провівши детальне дослідження питань кримінальної відповідальності неповнолітніх, обґрунтовує настання кримінальної відповідальності з 11 років наступними аргументами. Психологи та педагоги наголошують, що саме з 11-річного віку у людини виникає свідомо, справжня особистість [6, с. 53]. Підлітки цього віку здатні формувати власну самооцінку, проявляють критичне ставлення до оточення, усвідомлюють прагнення до самостійного життя, вміння розуміти та підпорядковувати свою поведінку нормам колективного життя [7, с. 58–61], вони здатні усвідомлювати не тільки фактичний характер своєї поведінки, але і її соціальне значення [8, с. 92]. Саме тому, як зазначає В. М. Бурдін, психологи розглядають особу неповнолітніх правопорушників саме з 11-річного віку. Дослідження доводять, що тільки в підлітковому віці (11 років) особа остаточно формується, оскільки саме на цей вік припадає формування формального мислення і особа включається в доросле соціальне життя [9, с. 57–58, 104–106]. Таким чином, більшість психологів визнають, що максимальний розвиток формального мислення припадає на молодший підлітковий вік (11 років) [10, с. 139–142; 11, с. 107; 12, с. 202–203; 13, с. 16; 14, с. 429–430].

Саме тому В. М. Бурдін погоджується з пропозиціями окремих вчених про можливість зниження віку кримінальної відповідальності до 11–12 років за окремі злочини [5, с. 72–75; 10, с. 35, 141; 4, с. 9]: умисне вбивство (ст. 115), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121), зґвалтування (ст. 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153), крадіжку (ст. 185), грабіж (ст. 186), розбій (ст. 187) [1, с. 62].

Т.О. Гончар не погоджується з висловленою позицією через доводи психологів та психіатрів щодо незрілості психіки у осіб даного віку [15, с. 46]. Існує позиція, що у підлітків (віком до 14–16 років) діяльність головного мозку ще не є повноцінною внаслідок його фізіологічного недорозвитку, а не хворобливого (патологічного) стану: у неповнолітніх цього віку ще не закінчився процес формування лобних часток (їх остаточне формування закінчується у 17–20 років) [16, с. 39]. До 17 років формування головного мозку не закінчене, і тому в неповнолітніх або немає, або недостатньо тих якостей, які забезпечують правильність і корисність актів поведінки в їх біологічному та соціальному планах. У дитячому та підлітковому віці (до 14–16 років), коли діяльність головного мозку ще неповноцінна саме за фізіологічними ознаками, а не за хворобливим станом, протиправні дії не інкримінуються такій особі. У такому випадку мова йде не про юридичний критерій неосудності, а про нездатність підлітка повністю усвідомлювати значення своїх дій [16, с. 40].

Для попередження випадків об'єктивного ставлення у вину, доцільно законодавчо закріпити положення, відповідно до якого стосовно осіб 11–14-річного віку в кожному випадку повинна проводитись експертиза з метою підтвердження фактичного рівня розвитку особи його хронологічному віку і встановлення реального рівня його розвитку. Про необхідність доповнення КК таким положенням вже писали, зокрема, І. О. Кобзар [10, с. 141–142], В. Ф. Мороз [3, с. 7], В. М. Бурдін [1, с. 67]. Розвиваючи цю пропозицію, В. М. Бурдін вважає необхідним законодавчо передбачити обов'язкове проведення експертизи щодо неповнолітніх віком від 14 до 16 років на той самий предмет дослідження, що і стосовно осіб віком від 11 до 14 років [1, с. 69]. Крім того, така вказівка остаточно виключить необхідність встановлення переліку злочинів для неповнолітніх віком від 14 до 16 років. Видається, що таке положення буде відповідати і міжнародним актам щодо охорони прав неповнолітніх, зокрема Пекінським правилам, де в п. 16.1. йдеться про необхідність в кожному випадку в справі щодо неповнолітнього проводити соціальне дослідження [17].

О. Сапожнікова звертає увагу на доцільність внесення змін до КК щодо необхідності врахування під час процедури визначення віку малолітнього злочинця відповідності рівня його фізичного та психічного стану відповідним віковим стандартам [18]. Дана пропозиція про необхідність закріплення у законодавстві кримінально-правової норми, яка б встановлювала необхідність визначення дійсного рівня розвитку дитини фактичному виглядає обґрунтованою. Я. Заєць вважає, що при притягненні до кримінальної відповідальності малолітніх осіб у центрі уваги правоохоронних органів повинно стати запровадження порядку визначення стану їхнього психічного здоров'я. Це вимагає особливої законодавчої регламентації механізму встановлення факту вчинення особою, психічний розвиток якої відповідає вимогам притягнення до кримінальної відповідальності, злочину [18].

Отже, для притягнення особи до кримінальної відповідальності значення має як досягнення віку кримінальної відповідальності, так і її здатність під час вчинення злочину усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку вчиненого діяння (дії або бездіяльності) та керувати ним.

Список бібліографічних посилань

1. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 245 с.
2. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество : учебник для студентов вузов. 3-е изд., стер. М. : Академия, 1998. 456 с.
3. Мороз В. Ф. Делінквентність дітей до чотирнадцятирічного віку: (кримінологічні проблеми) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 1999. 19 с.
4. Ситковская О. Д. Психология уголовной ответственности. М. : Норма, 1998. 285 с.
5. Мороз В. Про юридичну оцінку суспільно небезпечних вчинків, скоєних підлітками віком від 11 до 14 років. *Право України*. 1999. № 9. С. 72–75.
6. Моргун В. Ф., Ткачева Н. Ю. Проблема периодизации развития личности в психологии : учеб. пособие. М. : Изд-во Москов. ун-та, 1981. 84 с.
7. Матюхина М. В., Михальчик Т. С., Прокина Н. Ф. Возрастная и педагогическая психология : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. М. : Просвещение, 1984. 256 с.
8. Алемаскин М. А. О структуре личности несовершеннолетних правонарушителей // Вопросы изучения и предупреждения правонарушений несовершеннолетних. М., 1970. С. 92–94.
9. Обухова Л. Ф. Концепция Жана Пиаже: за и против. М. : Изд-во Москов. ун-та, 1981. 191 с.
10. Кобзарь И. А. Уголовная ответственность и наказание несовершеннолетних по новому уголовному законодательству : дис. ... канд. юрид. наук. М., 1998. 220 с.
11. Манандян Э. Я. Развитие личности у детей и подростков в норме и патологии // Проблемы личности : материалы симпозиума. М., 1970. Т. 2. С. 104–112.
12. Возрастная психология : курс лекций / под ред. Н. Ф. Добрынина, А. М. Баридан, Н. В. Лавровой. М. : Просвещение, 1965. 296 с.
13. Левитов Н. Д. Воспитание подростка в семье. М. : Знание, 1960. 48 с.
14. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. М. : Педагогика, 1989. Т. 1. 488 с.
15. Гончар Т. О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2005. 220 с.
16. Фрейеров О. Возрастной критерий уголовной ответственности. *Социалистическая законность*. 1968. № 12. С. 38–42.

17. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) : від 29.11.1985 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211 (дата звернення: 07.03.2018).

18. Сапожнікова О. Деякі питання щодо встановлення віку особи, з якого може наставати кримінальна відповідальність. *Право України*. 2010. № 9. С. 252–255; Сапожнікова О. Особливості вікового критерію кримінальної відповідальності. *Право України*. 2009. № 7. С. 158–161.

19. Заєць Я. До проблеми встановлення кримінальної відповідальності за злочини, скоєні неповнолітніми особами. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 5. С. 92. URL: http://instzak.rada.gov.ua/instzak/control/uk/publish/article?art_id (дата звернення: 07.03.2018).

Одержано 12.03.2018

УДК 343.97:316.624.2

Євгенія Олександрівна СЕМЕНЮК,

курсант 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Михайло Ігоревич ФІАЛКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЧИ МОЖЛИВО РОЗГЛЯДАТИ ІГРОМАНІЮ ФОНОВИМ ЯВИЩЕМ?

Доволі часто в кримінологічній теорії ми зустрічаємось з таким поняттям як злочинність, оскільки вона є складовою частиною суспільства та різновидом соціальних явищ та з причинами, які зумовлюють ці явища. Дослідження проблеми кримінологічної детермінації є однією з центральних у кримінології, адже вона пояснює певний взаємозв'язок людської свідомості із суспільним буттям, що обумовлюється відносинами в суспільстві, різними видами діяльності, в тому числі і злочинної, разом із якою в системі кримінології розглядаються так звані «фонові» явища, які тісно з нею пов'язані, хоча і не є кримінально-караними діями [1, с. 34]. У кримінології наразі не існує єдиної точки зору щодо чіткого визначення фонових явищ, проте якщо злочинність є основним елементом предмета цієї соціально-правової науки, то питання щодо окремих форм фонових явищ набуває актуальності як ніколи, адже вони залишаються недостатньо розкритими. Визначається, що на збільшення злочинності досить великий вплив мають негативні, соціальні, антисоціальні явища – соціальні відхилення. Останнім часом цей перелік розширився за рахунок правового нігілізму, насильства в сім'ї, вандалізму, проявів аморальності, психічних розладів, нелегальної міграції, расизму, суїцидальної поведінки тощо [2, с. 108]. Так, вчинення окремих корисливих, насильницьких злочинів передуює таке негативне соціальне явище як ігроманія, яка може становити серйозну небезпеку для суспільства і окремих громадян.

Питання щодо рекомандацій, висновків, прийняття певних рішень та практики їх реалізації щодо цих соціальних процесів розглядали у своїх працях Л. М. Буніна, О. П. Песоцька, Н. В. Терещук, Л. М. Федоренко, Г. В. Чайка та багато інших українських вчених.

Метою даного дослідження є висвітлення природи взаємозв'язку злочинності в системі суспільних відносин із ігроманією як соціальним відхиленням, що утворює для неї сприятливе середовище.

На сьогодні з появою комп'ютерних технологій, розповсюдження застосування грального бізнесу набула розвитку проблема ігроманії, як форми девіантної поведінки. Безумовно, цю проблему потрібно розглядати не тільки з теоретичного, а й з практичного боку, шляхом посилення контролю над криміногенною ситуацією в світі азартних ігор. Дане негативне соціальне явище, здійснює вплив на нестійких членів суспільства та має безпосередній вплив на зріст криміногенної ситуації в Україні. Але все ж таки перед нами стоїть питання: чи можемо ми віднести ігроманію до фонових явищ? Загалом під ігроманією розуміють («гемблінг» від англійського слова to gamble – гра на гроші, «лудоманія» від латинського слова ludus – грати) «негативний соціально-психологічний феномен, який виражається у відносно розповсюдженому та статистично стійкому захопленні грою значною частиною населення, що тягне певні, інколи незворотні медико-психіатричні та соціальні наслідки» [3, с. 105]. Як зазначає завідувач кафедри дитячої, соціальної та судової психіатрії Київської медичної академії післядипломної освіти ім. П. Шупіка, професор А. Чуприков, термінам «лудоманія» та «гемблінг» слід надавати різного змісту. Перший з них охоплює невротичний стан, коли людина може за бажанням контролювати себе й відірватися від гри, другий – яскраво виражений хворобливий стан, який уже характеризується клінічними ознаками й потребує лікування [4, с. 17]. Наразі проблему ігроманії офіційно визнано Всесвітньою організацією охорони здоров'я у якості психічного захворювання XXI ст., так як цей соціально-психологічний феномен фактично вийшов за рамки локальності та набув характеру «соціального захворювання». За даними вчених ігроманія не менш згубна за своїми наслідками ніж алкоголізм та наркоманія.

Протягом багатьох століть існували правові норми, які вказували на незаконність азартних ігор, було видано певні нормативні документи, які мистили пряму заборону азартних ігор, тобто тих, які мали за свою мету отримання прибутку, але на сьогодні немає свідчень того, що заборона ігор призвела до їх зникнення. В наш час злочини у сфері грального бізнесу є відносно новими, оскільки ст. 203² КК України «Зайняття гральним бізнесом», набрала чинності лише в січні 2011 року, з того моменту законний гральний бізнес в Україні перестав існувати, але як показує практика, цей негативний феномен продовжує існувати в країні під виглядом нелегальних установ, які надають свої послуги прихильникам азартних ігор.

За дослідженням вчених ігроманія являє собою стійку психо-емоційну залежність від азартних ігор та процесу, і є причиною асоціальної поведінки та навіть повної деградації особистості. Це аналогічно з ситуацією алкоголізму та наркоманією, але у випадку з ігроманією лікування потрібно починати на перших стадіях захворювання, адже після перших програшів людина ще має внутрішню можливість зупинитися. На відміну від першої стадії дуже помітно протікає стадія розвиненої ігроманії, особливо для близьких людей, в якій особа вже не має сил зупинитися, відмовитись від бажання грати, приховуючи свої проблеми від рідних та занурюючись в борги. Гравці створюють певну реальність, в яку вірять тільки вони. Незважаючи на те, що кожна з осіб, яка схильна до азарту знає, що шанс виграшу невеликий (а саме 10–15 %), вона все одно не в силах зупинитися. Саме в цей час хворий максимально віддаляється від рідних, втрачає можливість працювати, його зусилля і думки спрямовуються на гру, він шукає різноманітні шляхи здобуття грошей. При цьому, не виключається і вчинення таких злочинів як шахрайство, крадіжки, грабежі, розбої тощо. Залежній на ігроманію особі характерні часті напади агресії, безпричинні скандали, шукання виправдання своїм вчинкам, постійне каєття та щирі клятви рідним про припинення походів у гральні заклади. Тому ми можемо зазначити, що ігроманія все ж таки має певний зв'язок зі злочинністю, який полягає не лише у стані ігрової залежності, що супроводжується зниженням рівня усвідомлення дійсності та самоконтролю, розвитку ігроманії, постійної потреби у грошах, але й іншими найбільш не безпечнішими формами злочинності.

Особливо небезпечним поширенням ігроманії є серед неповнолітніх (75 %), які не здатні повністю контролювати свої дії та бажання, тому вони йдуть на корисливі та корисливо-насильницькі злочини. В якості своїх жертв вони найчастіше обирають жінок, пенсіонерів та навіть своїх однолітків. Ця антисоціальна поведінка молоді призводить до тяжких розладів психічного здоров'я і поведінки. На сьогодні, з появою різноманітних комп'ютерних ігор, розвитком віртуальних розваг, почали з'являтися випадки, коли безперервне «зависання» в Інтернеті призводило до смертельних випадків, що було спричинено нервовим і психічним перенавантаженням. Також неодноразово спостерігаються випадки самогубства серед молоді. Як зазначає Ю. Александров, близько 500 тис. чоловік у всьому світі закінчують життя самогубством на ґрунті ігроманії [5]. Тому потрібно зазначити, що за відсутності певних ефективних заходів протидії ця ситуація серед підлітків може поглибитись та сприяти негативним наслідкам, як безпритульність, вживання наркотичних та психотропних речовин, відсутність бажання до навчання, що можуть призвести до злочинних проявів.

Ігромани, які мають великі борги, все одно вважають, що один із найефективніших способів заробити гроші та розрахуватися з кредиторами – виграти. За статистичними даними хвороблива пристрасть до ігроманії найчастіше спостерігається у чоловіків, ніж у жінок, але у останніх вона набуває більш важких форм. Жінки стають залежними від азартних ігор у старшому віці та призвичаюються утричі швидше, що призводить в майбутньому до важкої психотерапії.

Існує низка факторів, які сприяють ігровій залежності гравця, а саме прагнення до гри з дитинства (карти, монополія), дефіцит уваги з боку батьків, рідних, знайомих, жага до збагачення, заздрість до багатших родичів тощо. Ще в дитячому віці у патологічних гравців проявлялась виражена екстравертивність, розвинута уява, схильність до фантазій. Також сприятливими факторами, що можуть призвести до розвитку ігрової залежності можуть стати неправильне виховання з боку батьків (жорстокість, яка поєднується з вимогливістю), несприятливе матеріальне становище в сім'ї. Остання стадія залежності обтяжується соціальними наслідками, такими як руйнування сім'ї, втрата роботи, друзів та появою боргів, які штовхають ігромана до кримінальних дій або до самогубства. На психологічному рівні спостерігаються страхи, невпевненість в собі, нестійкий сон, депресія, тривожність, що може призвести до алкогольної чи наркотичної залежності та бажанням відновити своє матеріальне становище. Як свідчить слідчо-судова практика саме ці фактори і спричинюють злочини, які характеризуються раптовістю виникнення умислу, невмотивованою жорстокістю до потерпілих тощо. При розслідуванні таких протиправних діянь буде мати місце проведення судово-психіатричної експертизи, адже стан особи патологічного гравця, при якому він, через неспроможність у повному обсязі усвідомлювати характер власної поведінки та керувати нею буде це доводити. Тому, якщо акцентувати увагу на небезпечні прояви, до яких можуть призвести ігроманія, то ми маємо такі негативні моменти, як: небезпека реальних психічних розладів (захворювання на гемблінг – патологічний азарт) і навіть суїцид, віра у фаталізм, уникнення реального світу, тобто занурення у нереальний світ гри. Ці ознаки можуть призвести до побічних наслідків, а саме: вчинення злочинів як корисливих, так і насильницьких, порушення дисциплін на виробництві та в закладах освіти, зловживання алкоголем та іншими психотропними речовинами, труднощі міжособистісних відносин, часті конфлікти тощо.

Отже, ведучи мову про залежність від ігор, потрібно усвідомлювати, що ігроманія є психічним захворюванням, яка може бути наслідком певних емоційних та психічних розладів, що можуть призвести до вчинення злочинів. Таким чином, на нашу думку, ігроманію обґрунтовано розглядати як певне фонове явище, що відіграє велику роль у механізмі детермінації злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
2. Назаренко Д. О Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Диска плюс, 2013. 524 с.
3. Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Причины преступности в России: криминологический анализ. М. : Норма, 2006. 112 с.
4. Котляр А. Людина-гравець. *Дзеркало життя*. 2006. № 28 (607). С. 17–19.
5. Александров Ю. Эффект гри. *День*. 2007. 19 жовт.
6. Про заборону грального бізнесу в Україні : закон України від 15.05.2012 № 1334-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1334-17> (дата звернення: 16.03.2018).

Одержано 18.03.2018

УДК 343.9:343.352(477)

Ангеліна Євгенівна СИМКІНА,

молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків);
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1897-3997>

Науковий керівник:

Олег Володимирович НОВІКОВ,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків)

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОНОВІ ЯВИЩА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Філософія вчить, що у світі немає жодного явища, яке б з'явилося із небуття, само по собі. Явища соціальної дійсності виникають по-різному, у тому числі шляхом часткової трансформації з інших споріднених явищ [1, с. 80]. Окрім цього, на функціонування та відтворення одних соціальних явищ впливають інші соціальні явища. Таким чином, можна говорити про існування діалектичного взаємозв'язку між окремими явищами.

У кримінології традиційно вирізняють певні асоціальні явища, які не належать до злочинних, але детермінують окремі її прояви або ж пов'язані з нею. Ці явища отримали назву «фонові». Вони виражаються у формі соціальних відхилень від встановлених норм і цінностей, несуть загрозу дестабілізації суспільних відносин. Фонові для злочинності явища здійснюють системний негативний вплив на всі сфери суспільного життя, відносини між людьми, стан моральності й правопорядку у державі в цілому [1, с. 80].

У науці існує декілька визначень поняття фонових явищ злочинності. Так, А. І. Алексєєв розглядає фонові явища як самостійно існуючі соціально-негативні явища, які пов'язані із злочинністю. Н. Ф. Кузнецова визначає фонові явища як правопорушення, що не утворюють злочинів, але тісно пов'язані з ними [2]. До фонових явищ відносять: нелегальну міграцію, стихійну урбанізацію, тиражування засобами масової інформації сумнівних цінностей, дитячу бездоглядність та безпритульність, бродяжництво та жебрацтво, тривалу незайнятість працездатних осіб, низьку культуру, наркотизм, немедичне вживання психоактивних речовин, проституцію, тінюву економіку, безгосподарність [1, с. 81]. Як бачимо, окремі фонові явища здійснюють потужний вплив на розвиток злочинності в країні.

Досліджуючи корупційну злочинність, можна побачити тісний її взаємозв'язок з такими асоціальними явищами, як:

1. **Корупція.** Відомо, що явище корупції включає в себе не тільки криміналізовані форми поведінки, але й деякі адміністративні та дисциплінарні проступки. На наш погляд, тісний зв'язок між корупційною злочинністю та корупцією, прослідковується в тому, що вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, в майбутньому може призвести до вчинення корупційних злочинів. Наприклад, службова особа порушуючи встановлені антикорупційним законодавством обмеження та заборони постійно незаконно одержує подарунки від знайомих осіб. Відчуваючи свою безкарність, ця особа в майбутньому може погодитися на отримання неправомірною вигоди.

2. **Клептократія.** Клептократична модель організації влади передбачає використання чиновниками владних повноважень з метою швидкого збагачення (примноження капіталів) шляхом розкрадання бюджетних коштів і привласнення майна. Становлення клептократії, головним чином, відбулося у роки роздержавлення власності та первинного накопичення капіталу кримінального походження [1, с. 76]. Відомий економіст О. Пасхавер відмічає, що в українському суспільстві сформувалися дві групи домінуючих інтересів – це фінансові інтереси корумпованого чиновництва та бізнес-інтереси власників великого капіталу, які прагнуть забезпечити собі тіншову ренту. Між цими двома групами впливу виникла система олігархічних відносин [3, с. 108]. Явище клептократії, на жаль, є характерним для українського чиновництва. Отримуючи доступ до сфери державних фінансів, посадові особи намагаючись задовільнити свої потреби у розкоші, вчиняють низку корупційних злочинів.

3. **Бідність працюючих людей.** З часів отримання незалежності публічний сектор України характеризувався незадовільним фінансуванням та численним бюрократичним апаратом. Низький, навіть можна сказати ганебний, рівень заробітних плат змушував осіб, уповноважених на виконання функцій держави, шукати заробіток «на стороні» шляхом створення кримінального бізнесу або ж «кришуючи» напівлегальний чи нелегальний бізнес. Зазначене сприяло стрімкому поширенню корупції в країні та залученню до кримінальних корупційних практик невизначеного кола осіб

Окрім вищезазначених фонових явищ, існують й інші. Але, на наш погляд, найбільш тісний взаємозв'язок корупційної злочинності проявляється з асоціальними явищами наведеними вище.

Також слід зазначити, що існує й зворотній вплив корупційної злочинності на інші фонові явища, які є характерними для злочинності взагалі. Так, корупційна злочинність сприяє поширенню проституції, наркотизму, явища розповсюдження контрафактної продукції, тіншової економіки тощо. Це пов'язано з тим, що посадові особи або отримують неправомірну вигоду за «кришування» тієї чи іншої незаконної діяльності або мають долю у кримінальному бізнесі. Таким чином, корупційна злочинність здійснює потужний вплив на суспільну свідомість та спричинює поширення інших асоціальних явищ.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що корупційна злочинність є дуже поширеним явищем, яке заповнило усі прошарки суспільного буття та потребує комплексного, міждисциплінарного дослідження і вивчення. Для розробки ефективної стратегії запобігання та протидії корупції в Україні, необхідно також досліджувати фонові явища корупційної злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. Харків : Право, 2014. 440 с.
2. Дмитрієнко Ю. М. Фонові явища в корупції та економічній злочинності як актуальні джерела девіантної правосвідомості. *Корупція: регіональні та галузеві тенденції*. 2003. С. 82–89. URL: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/materials/sborniki/korrupcia/Dmitrienko.htm> (дата звернення: 19.03.2018).
3. Головкін Б. М. Загальна характеристика детермінантів злочинності в Україні. *Форум права*. 2014. № 1. С. 106–111. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_21.pdf (дата звернення: 19.03.2018)

Одержано 20.03.2018

УДК 343.9

Олена Миколаївна СИТНИК,

аспірант відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Юрій Володимирович ОРЛОВ,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДИТЯЧА БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України) – злочин, який характеризується специфічним характером та вельми високим ступенем суспільної небезпечності. Справа в тому, що кримінальний досвід, який здобувається особою у неповнолітньому віці, виявляється не тільки і не стільки самодостатнім соціально-правовим феноменом, об'єктом юридичного аналізу, скільки чинником особистісної деформації криміногенного значення. Ще Г. де Тард у своїх відомих працях розлого аргументував криміногенну роль злочинної поведінки для подальшої криміналізації (у кримінологічному розумінні цього терміну) особистості. Йдеться про механізм самодетермінації злочинності, коли кожен наступний кримінально заборонений акт все більше відчужує особу від суспільства, яке, до того ж, не гребує розгалуженою системою стигматизації.

При цьому варто бути свідомим також і того, що на відміну від кримінального досвіду повнолітньої особистості злочинна поведінка неповнолітнього (а так само й суспільно небезпечне діяння з ознаками злочину, яке вчиняється особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність) є активним фактором його негативної соціалізації, що неодмінно має специфічний і емоційний, і субкультурно-нормативний, зрештою – культурний-психологічний (на масовому рівні відтворення) зміст. Останній у найбільш умовних термінах можливо описати як *дитячий маргіналізм* – комплексний девіантогенний стан і процес соціально-культурної дезорганізації, психологічного відчуження та структурно-функціональної виключеності окремої частини неповнолітніх в конкретному суспільстві. Тобто – це феномен дитячої ексклюзивності (від англ. *exclusive* – виключний, недоступний, несумісний), що проявляється у своєрідній нормативній сингулярності – узвичаєних асоціальних практиках, підпорядкованих комплексу сваволі та ілюзій (у категоріях теорії академіка О. М. Костенка).

Певна річ, вказаний феномен у своїх предметних контурах, а також за показниками інтенсивності відтворення – неоднорідний. А тому його дослідженню має бути присвячена окрема увага на монографічному рівні. В цій же роботі акцентуємо увагу лише на тому, що суттєвими елементами, які з одного боку функціонально підтримують, інтегрують дитячий маргіналізм, а з іншого – його детермінують, є кримінальна субкультура (зокрема, у частині такого її сегменту як «АУЕ» (рос. – «арестантський уклад один» або «арестантско-уркаганское единство»)) та субкультура безпритульників. Як перша, так і друга – постають ґносеологічно автономними одиницями, умовно самостійними культурно-психологічними феноменами. І якщо аналізу кримінальної субкультури в кримінології приділяється достатньо уваги, в тому числі й в контексті її впливу на втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, то субкультура безпритульників не так часто потрапляє до фокусу відповідної кримінологічної проблематики.

Таким чином, дитячу безпритульність варто розглядати не тільки і не стільки як тимчасовий стан відсутності у певній частині дітей постійного місця проживання, їх бродяжництво, скільки як пов'язані з цим явища культурно-психологічної адаптації до надскладних умов зовнішнього середовища. Безпритульна дитина, власне кажучи, перебуває у перманентному процесі адаптації і депривації, у ситуації постійного ризику, необхідності забезпечувати власне виживання як у внутрішньому конкурентному мікросередовищі, так і у зовнішньому – «ворожому» для дитини. В цьому контексті закономірними видаються висновки М. І. Маро, який, дослідивши феномен безпритульності в низці країн світу, констатує: «Безпритульна дитина, імовірно, через загальну фізичну слабкість, піддається впливу у значно більшій мірі, ніж дитина такого ж віку, яка проживе у нормальних соціальних умовах. Тому на неї вплив середовища більш відчутний. Саме останнім пояснюється її грубість, часом нестерпна і у словах, і у вчинках, – вона є відображенням того, що він чує і бачить. Його нестійкість, розгвинченість, невірноваженість – наслідок того, як протікає його «робота»...» [1, с. 26]. «Робота», про яку веде мову М. І. Маро, – це і є той процес адаптації, який не припиняється. Це – постійний рух за виживання, який цілком закономірно формує цілий культурний пласт.

У науковій літературі небезпідставно стверджується, що культура безпритульних дітей створює особливий, створений дітьми, простір і є сукупним результатом процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній сферах суспільства. Дитяча безпритульність у сучасних умовах характеризується виникненням груп дітей, які живуть на вулиці протягом тривалого часу, мають власну систему поглядів, цінностей, правил організації повсякденного життя [2, с. 58]. При цьому на сьогоднішній день з упевненістю можна вести мову про сформованість субкультури безпритульних, яка визначає особливі манери поведінки, мову, систему поглядів на життя [2, с. 59].

Основними кримінологічно значущими рисами субкультури безпритульних дітей, які мають значення для поширення втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, ж такі

- *асоціально-групово самоідентифікація кожного члена спільноти безпритульних як результат процесу їх адаптації.* Останній змістовно є контркультурним, виражає протиставлення колективних узвичаєнь, традицій угруповань безпритульних усталеним у суспільстві, яке їх елімінувала зі своїх функціональних структур, нормам. Відтак, безпритульна дитина, носій специфічної субкультури, в значно більшій мірі володіє набором антисуспільних диспозицій, установок, психотравмуючим соціальним досвідом, що є сприятливим підґрунтям для накопичення високого криміногенного потенціалу, його розрядки (з подальшою регенерацією та акумуляцією) внаслідок втягнення у вчинення злочину. Сам факт втягнення, цілеспрямованого впливу повнолітньої особи на дитину щодо формування у неї умислу на вчинення злочину, іншої асоціальної діяльності (жебракство, пияцтво, заняття азартними іграми), в розрізі індивідуальної злочинної поведінки виявляється своєрідною криміногенною ситуацією, завдяки якій реалізується внутрішня готовність до вчинення злочину.

Безумовно, немає достатньо підстав поширювати викладену модель криміналізації особистості неповнолітнього, генези його злочинної «кар'єри» на абсолютно всі випадки втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу асоціальну діяльність. Цілком зрозуміло, що структура потерпілих від злочину, передбаченого ст. 304 КК України, є вельми строката та не обмежується виключно безпритульними дітьми. Втім, втягнення у злочинну діяльність саме останніх багато в чому полегшується саме завдяки тому, що вони є носіями специфічної субкультури;

- як правило, субкультура безпритульних дітей *виникає навколо певного функціонального «центру»* [2, с. 60], яким є неформальні лідери, часто – повнолітні особи, в тому числі й колишні безпритульні, раніше судимі, активні носії та ретранслятори кримінальної субкультури. Відтак, субкультура безпритульних виявляється симбіотичним утворенням, в якому поєднуються ідеали кримінального життя, тюремний

антураж, соціовітальні принципи осіб без постійного місця проживання в умовах депривації, нігілістичні світоглядні позиції з питань суспільної моралі, права, політики. При цьому не потребує додаткового обґрунтування думка про те, що такий симбіоз характеризується значним криміногенним потенціалом; життєдіяльність безпритульних обов'язковим своєю складовою передбачає кримінальну та іншу асоціальну поведінку (зокрема, проституцію, вживання алкоголю, наркотичних засобів тощо), спрямовану як на отримання доходу, засобів до існування, так і реалізацію ігрових поведінкових спонук, притаманних дитячому віку, а також ескапізму;

- значні для субкультури безпритульників ідеї та цінності знаходять зовнішнє втілення в обов'язкових для її членів символіці і атрибутах групи, завдяки чому діти *виділяють «своїх» і «чужих»*. Ця символіка та атрибутика «працює» на об'єднання і згуртування групи, дає змогу дітям демонструвати та відстоювати свою позицію у зовнішньому середовищі [2, с. 61]. Тому субкультура безпритульних завжди містить в собі елемент групового нарцисизму та контрадикції, що виконують функції розпізнавання, самоактуалізації, приналежності та групової консолідації у форматі протиставлення як зовнішньому світові загалом, так і конкуруючим угрупованням інших безпритульних на певній території.

Таким чином, дитяча безпритульність є для злочинності неповнолітніх вельми показовим (в аспекті реалізації сигнальної функції) фоновим явищем та, водночас, комплексним криміногенним фактором, потужним джерелом генерації детермінант злочинності найбільш широкого спектру. В структурі останнього особливе місце посідає втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України), що є формою кримінальної експлуатації дітей, які потрапили у складні життєві обставини. Тож перспективним напрямом запобігання вказаним злочинам є протидія безпритульності.

Список бібліографічних посилань

1. Маро М. И. Работа с беспризорными: практика новой работы в СССР. Харьков : Труд, 1924. 96 с.
2. Мунтян І. В. Дитяча безпритульність як субкультура в сучасному українському суспільстві : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Одеса, 2017. 237 с.

Одержано 19.03.2018

УДК 343.831

Олександр Павлович СЛОБОДЯНИК,

курсант 2 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дар'я Володимирівна КАЗНАЧЕВА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

НОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

У нашому суспільстві сімейне життя є найбільш специфічною сферою відносин між людьми, яка найменше всього піддається правовому регулюванню. Однак, насильство в сім'ї є порушенням перш за все прав людини, а вирішення зазначена проблема потребує на державному рівні.

Причини насильства в сім'ї на сьогодні переважають серед сучасних проблем виникнення злочинності. Так, загальновідомо, що саме насильство в сім'ї є складовим елементом фонових явищ, котрі активно вивчаються кримінологією. Сучасні кримінологи визначають під насильством будь-які дії фізичного, економічного, сексуального чи психологічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого [1, с. 29].

Актуальність даної теми дослідження полягає у визначенні зв'язку між насильством в сім'ї і як воно в свою чергу породжує злочинність, а саме вчинення кримінальних правопорушень, а також у аналізі змін сучасного законодавства та оцінку прийнятих нових норм закону.

Слід зазначити, що в першу чергу під насильством можна розуміти певний вплив на людину, що породжує негативні наслідки. Так за результатами кримінологічних досліджень близько половини населення (44 %) зазнавали насильство в сім'ї протягом свого життя. Треба зазначити, що жінки зазнають насильства у більш дорослому віці, чоловіки навпаки ж у дитячому. Значну частину серед насильства в дитячому віці займають саме приниження в соціумі та фізичне насильство. У зрілому віці до вищезазначених факторів додається також економічне насильство між подружжям, що відображується у недостатності коштів для існування та непорозуміннях, що виникають між ними.

Для забезпечення прав людини, зокрема подолання домашнього насильства, Україна ратифікувала багато міжнародних договорів про права людини, зокрема Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенцію ООН проти тортур, Конвенцію ООН з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок (CEDAW), Конвенцію ООН про права дитини, Конвенцію Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому

насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Саме ратифікація Стамбульської конвенції викликала необхідність прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 (далі – Закон).

З метою протидії домашньому насильству у Законі запроваджено комплексний підхід до боротьби з цим явищем, суттєво доповнено існуючі інструменти такої боротьби, введено нові визначення термінів, та інші норми, спрямовані на покращення захисту потерпілих від домашнього насильства. Головна тенденція нового Закону полягає у тому, що він визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства [2].

Так серед основних переваг нового закону можна виділити наступні:

- Нове визначення домашнього насильства враховує всі види такого насильства, різні його прояви, гендерну складову. Під домашнім насильством розуміють діяння (дію чи бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають однією сім'єю, але не перебувають у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того чи проживає особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

- Дитина, що є свідком домашнього насильства визнається постраждалою від такого насильства і відповідно буде мати право на допомогу та захист. У зв'язку з цим у дитини буде більше шансів проживати окремо від кривдника та бачитися з ним лише за певних умов.

І це є вдалим рішенням, оскільки в багатьох життєвих ситуаціях діти стають свідками жорстокого поводження, яке в майбутньому негативно впливає на їх психіку та виховання, адже закріплює в пам'яті дитини негативні емоції, впливає на її подальше формування як особистості та є безпосередньо душевною травмою для неї. Тому така норма є досить доцільною, адже вона забезпечить нормальний розвиток дитини та допоможе утримати її від наслідування такої поведінки.

- Колишні члени подружжя, інші члени сім'ї, які проживали або проживають разом, будуть мати теж право на захист від домашнього насильства, чого до цього часу не було.

На сьогоднішній день значного насильства з боку чоловіків отримують жінки, яке виражається в побоях, мордуванні, нанесенні тілесних ушкоджень та інше. Досить часто члени подружжя перевищують межі моральності та виходять за рамки дозволеного, створюючи загрозу життю чи здоров'ю один одному. Саме тому ця норма стане суттєвим регулятором сімейних відносин та захистить її членів від неправомірного посягання з боку іншого.

- Поліція буде мати право виносити термінові заборонні приписи (терміном до 10 днів), які окрім іншого будуть передбачати обов'язок кривдника залишити місце проживання постраждалої особи, навіть якщо житло, у якому вона проживає, є власністю кривдника.

Досить часто, наприклад, через сварки в сім'ї та непорозуміння жінки залишаються безпритульними і разом з дітьми вимушені шукати домівку чи безпечне місце для ночівлі. Відтепер той, хто порушує права жінки та дитини буде змушений піти, а останні в свою чергу залишаться. Ця норма є безумовною гарантією захисту права жінки й дитини та їх права на майно.

Також новою особливістю закону відповідно до ст. 24 стали спеціальні заходи протидії домашньому насильству. До них належать:

- 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника;
- 2) обмежувальний припис стосовно кривдника;
- 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
- 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Зазначені зміни значно підвищують межі протидії насильству та показують, що в будь-якому з випадків насильства будуть застосовуватись рівносільні міри покарання чи обмеження. Кожен із заходів дає змогу доречно оцінити рівень вчиненого насильства та обрати відповідну санкцію кривднику.

Отже, проаналізувавши основні положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», слід зазначити, що новостворені норми сучасного законодавства відносно насильства в сім'ї направлені на удосконалення системи протидії домашньому насильству та покращення результатів його попередження і уникнення. Сьогодні цей закон може стати новою сходинкою для становлення нормальних сімейних відносин та стати поштовхом для захисту навіть незначних але грубих порушень прав та свобод членів сім'ї.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінологія (Особлива частина) : навч. посіб. / кол. авторів: А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, А. А. Васильєв, Л. М. Давиденко та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова ; наук. ред. серії О. М. Бандурка. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 347 с.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : закон України від 07.12.2017 № 2229-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 13.03.2018).

Одержано 20.03.2018

Олексій Олексійович СТЕПАНЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, докторант

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг)

ЕТНОРЕЛІГІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ: ОБҐРУНТУВАННЯ

У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття людство зіткнулось із новою для себе проблемою – політизацією релігії і потужним злетом під цим прапором численних і нерідко масових рухів у всьому світі, у тому числі там, де завжди панували порозуміння і терпимість. Досягнувши країн Заходу, ці рухи викликали там відчуття небезпеки і дали привід для вкрай ірраціональних інтерпретацій, близьких до панічних, коли суспільний настрій буквально за кілька років хитнувся від заспокійливої формули Френсіса Фукуями, який вітав всесвітню перемогу лібералізму і «кінець історії», до аргументів Семюела Хантінгтона про неминучість «воєн цивілізацій».

За минулі роки ситуація дещо змінилась. Підйом релігійних рухів в одних країнах змінився їх занепадом, в інших – відходом від них значної частини тих, хто раніше їм співчував. Та й сили, що протистоять цим рухам, навчилися більш ефективно з ними боротися і досягли в цьому певних результатів. Проте проблема ще далека від остаточного вирішення. Архаїчність і традиціоналізм, властиві певним суспільствам, багато в чому є наслідком жорсткого протистояння Заходу і всьому, що походить від Заходу, в тому числі модернізації і особливо «вестернізації». При цьому не треба робити помилку, приписуючи цим суспільствам несумісність з лібералізмом і ворожість йому. Але, керуючись релігійними нормами, найбільш повно регулюючими і контролюючими життя віруючих, релігія перешкоджає проникненню в це середовище всього іншого, особливо «імпортованих ідеологій» будь-якого виду і напрямку. Безсумнівно, це в якійсь мірі заважає «осучасненню» їх світу, ускладнює його модернізацію.

Можна порівняти становище на мусульманському Сході з ситуацією на Далекому Сході і в Південно-Східній Азії, де синтоїзм, буддизм, даосизм, конфуціанство відрізняються більшою гнучкістю, менш вираженою і менш жорсткою догматикою, більшою спрямованістю до етики, моралі, внутрішнього світу і норм поведінки людини, ніж, наприклад, іслам. Звідси – менш жорсткість приписів і нетерпимість, більша свобода дій віруючого. Звідси ж – прагматизм, що становить основне кредо ліберального порядку і вільної ініціативи. Природно, у країн цього регіону є свої суперечки із Заходом в умовах збереження військово-політичної гегемонії останнього, його економічної і культурної експансії, що стала ще більш помітною і різноманітною в епоху глобалізації. Але, віддаючи собі звіт в необхідності співпрацювати з ним, причому, як правило, на його умовах, ці країни знаходять оптимальний варіант такої співпраці, гнучко варіюючи його від погодження через справжню конкуренцію до повноправного партнерства. А в державах ісламу майже немає умов для такого партнерства. Тож не повинно викликати подиву відповідна політична поведінка мусульман, їх орієнтація на насильницькі методи боротьби за свої національні і соціальні інтереси (зазвичай їх підносять у релігійній оболонці), за справедливість і проти «невірних». Ще більш обґрунтована з релігійної точки зору їх боротьба проти влади так званих «поганих мусульман», які порушують положення Корану і шариату або ж прислужували «невірним». Нерозуміння всього цього комплексу уявлень (іноді просто відсутність інформації про це), а частіше – небажання з цим рахуватися і приймати всерйоз, обов'язковості у своїй правоті і в перемозі «свободи і демократії» над релігійним екстремізмом лише об'єктивно його підсилюють. Суто військові перемоги над ним завжди виявляються тимчасовими, оскільки не вирішують проблему по суті, не змінюють характеру відносин між миром ісламу і Заходом, не усувають ані причин їх протистояння, ані його негативних наслідків, що множаться.

Нове «повернення до витоків» світу ісламу в наші дні викликане і продовженням наступу Заходу в сферах економіки, політики і технології, і повзучою «вестернізацією» побуту, звичаїв, соціальних зв'язків між людьми, що підриває традиційну монополію ісламу в цих сферах життя мусульманського суспільства, і болючою ламкою структур цього суспільства в ході його важкого пристосування до вимог модернізації господарських механізмів і глобалізації світових економічних зв'язків. Але головне – це розв'язання відверто агресивних військових дій по насильницькій зміні близькосхідних політичних режимів з подальшою окупацією земель і знищенням національно орієнтованих еліт. По суті, прямим результатом цих процесів модернізації, глобалізації та військової агресії стало повсюдне поширення етнорелігійних терористичних практик не лише на Близькому Сході та у Північній Африці, а надто в Європі. Наприклад, в Німеччині на початку 2000-х років вже діяли 14 організацій ісламських екстремістів, в яких перебували понад 20 тис. бойовиків, у тому числі вихідці з Алжиру, Сирії, Єгипту, Ірану. Створювані ними мечеті та ісламські центри стали буквально розплідниками ісламізму, як і розкидані по всій Європі осередки екстремістів-підпільників. Подібне «освоєння» з кожним роком набуває все більш значних масштабів. У Бельгії за останні 20–25 років кількість мусульман зросла з 60 тис. до 250 тис., в Нідерландах – зі 100 тис. до 670 тис. У Швеції вже в середині 2000-х років проживали 73 тис. мусульман, хоча ще на початку останнього десятиріччя ХХ ст. загальна чисельність мусульман (переважно вихідців з Північної Африки) у всіх скандинавських країнах – Данії, Норвегії, Фінляндії і Швеції – не перевищувала 7 тис. осіб.

Важливі, однак, не абсолютні цифри і демографічні показники, а стійкість тенденції та її наслідки, головним з яких стало прискорення і поглиблення націоналістичних ідей серед мусульманського населення. Згодом націоналізм змінився ісламізмом, що використав раніше напрацьовані націоналістами досвід, структури і принципи політичної організації, пропаганди і агітації. Ісламський екстремізм, доведений в емоційній складовій до точки кипіння, іноді до нестями, породив етнорелігійний тероризм – крайню, засновану на насильстві форму його вираження, небезпечну і для самого ареалу ісламу, і для всього людства, бо заохочує, стимулює, оспівує кровожерливість, прагу вбивати і руйнувати, презирство до людського життя (в тому числі до власного), що викликало в усьому світі синдром «мусульманської загрози». Остання призвела усюди, в усіх кінцях земної кулі, до руйнації моралі, моральності (в тому числі її норм, запропонованих ісламом), дегуманізації, деперсоналізації, заохочення кримінальних нахилів і масової злочинності. З цим стикаються зараз багато країн світу. Постійне насильство і нехтування принципами гуманності, які містять закони всіх релігій, призводить до втрати людської подобі і самими терористами, і тими, хто з ними бореться, часто тими ж методами і з тими ж результатами. Навіть щоденна інформація про теракти, вибухи, підпали, заміни, засідки, зіткнення пригнічує психіку будь-якої людини, незалежно від релігії і походження. Боротьба без правил, поза мораллю і принципів, звільнена від «химери совісті», дискредитує будь-яке, праве діло, будь-якого борця і найсвітліші ідеали, до яких він прагне. Всі розвинені країни світу, на жаль, тією чи іншою мірою опосередковано сприяли виникненню етнорелігійного тероризму. Однак Захід несе набагато більшу частку відповідальності за це, тому що, крім колоніалізму, до сих пір розглядуваного світом ісламу як злочин і агресія проти нього, Захід безпосередньо вигодував тероризм і екстремізм в Афганістані, Пакистані, Іраку, Сирії, Лівії як геополітичну зброю, засіб тиску на опонентів. Але і етнорелігійний тероризм, зі свого боку, користувався допомогою Заходу, щоб піднятися і посилитися, а після цього нанести удар своєму годувальнику. І було дуже наївно не розуміти того, що цей удар рано чи пізно буде завдано. Адже саме народження етнорелігійного тероризму було, поряд з іншим, відповіддю ісламської цивілізації на виклики глобалізації та лібералізму.

Етнорелігійний тероризм у своїй найвищій формі набув зараз міжнародного характеру. Багато в чому він сконцентрований у функціонуванні «Аль-Каїди», «Джебхатан-Нусри», а надто «Ісламської держави», як свого роду військово-ідеологічної і організаційно-політичної транснаціональної корпорації. Але не треба тішити себе ілюзією, що крах цієї гідри покладе край етнорелігійному тероризму та екстремізму. Цього не буде, бо, наприклад, загибель найбагатшої у світі ТНК не призведе до знищення втілених в ній системи цінностей, всесвітньої мережі організаційних структур і соціального порядку. Справа – не в особистостях і навіть не в організаціях. Справа – у феномені суспільного розвитку, силах, що їх відтворюють.

Давно пора усвідомити, що етнорелігійний тероризм – не випадок, не парадокс, не те, що може безслідно зникнути після бомбардувань, введення військ, репресій і кампаній в ЗМІ. Це – нова стадія розвитку певних соціумів та світу в цілому, що спричиняє до того ж значний вплив і на інші народи, про що можна судити, спостерігаючи за нинішньою ситуацією на Заході. Ліквідувати етнорелігійний тероризм відразу або навіть в якісь терміни не вийде. Він занадто глибоко вкорінений в сучасне суспільство і вимагає вдумливого і серйозного до себе ставлення. Судячи з усього, він прийшов надовго, адже в його основі – не кримінальні феномени, і головні фактори соціокультурного і духовного буття. Саме вони визначають для мільйонів основний зміст пережитої ними сучасної історичної епохи, а зовсім не глобалізація, яка сприймається як суто зовнішнє явище, або модернізація, що сприймається поверхово, наче «по дотичній», не зачіпаючи душу. Чи можна при цьому говорити про «конфлікт цивілізацій»? І яке нам в Україні діло до цього? Факти свідчать про те, що діло є. Допущені останнім часом фатальні помилки в освітній, соціально-економічній, мовній, релігійній політиці на фоні збройної агресії призвели до зміни тактики дій праворадикальних угруповань, переходу від помірності до екстремізму, утисків, диктату та придушення інакшості. Чи відомі нам коріння цих процесів і їх наслідки? Чи маємо ми адекватні відповіді на поставлені запитання? Питання аж ніяк не риторичні. Вони чекають на відповіді.

Одержано 13.03.2018

УДК 343.9(477)

Анастасія Андріївна ТЕРНАВСЬКА,

аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ЗАПОБІГАННЯ СУЇЦИДУ СЕРЕД ЗАСУДЖЕНИХ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ

Розгляд самогубства з точки зору кримінологічного вчення про злочинність як край негативною і асоціального явища, корелюючого за абсолютними та відносними показниками із відповідними показниками злочинності, є новим та достатньо актуальним підходом до даної проблеми.

Однак, дотепер немає єдиного як міжгалузевого, так і правового підходу до феномену суїциду. Триває дискусія з приводу того, чи доцільно взагалі суїцид відносити до елементів предмета кримінології, а отже, – робити об'єктом кримінологічних досліджень. Хоча значна частина російських кримінологів виступає

проти вивчення суїциду в межах кримінології, однак прихильники протилежного погляду (В. Г. Лихолоб, В. П. Філонов), який підтримуємо і ми, доводять, що самогубство тісно пов'язано з віктимологією в її широкому розумінні і латентністю злочинності; є багато спільного в причинах, які породжують злочинність і самогубство; самогубство потерпілого може бути наслідком багатьох злочинів, а також доведення до самогубства; показники злочинності та самогубств корелюють між собою.

З розвитком наукової думки про суїцид як кримінологічне явище виникла необхідність вивчення суїциду серед засуджених як самостійного об'єкта дослідження.

На основі аналізу загальної літератури головними аспектами сучасної пенітенціарної суїцидології можна назвати теоретичний, спрямований на створення комплексної теорії суїциду, як кримінологічного явища і практичний, націлений на профілактику пенітенціарного суїциду.

Серед досліджень кримінологічного характеру необхідно, перш за все, відмітити праці Ю. М. Антоняна, в яких автор приділяє особливу увагу проблемі злочинної поведінки особистості, порівнюючи її з окремими проявами девіантності. Однак, на сьогоднішній день в кримінології практично відсутні дослідження, присвячені комплексному вивченню взаємозв'язку явищ суїциду та злочинності.

Слід зазначити, що хоча питання суїциду серед засуджених в останні роки набуло широкого дослідження, однак, існуюча проблема залишається невирішеною. Тому, розроблення системи заходів запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях є актуальним і нині. Актуальність удосконалення шляхів запобігання даному явищу в наш час не підлягає сумніву, оскільки суїцид серед засуджених негативно впливає на стабільне функціонування виправних колоній та унеможливує гарантування безпеки спецконтингенту, що є одним із основних обов'язків персоналу установ виконання покарань.

На нашу думку, актуальність дослідження проблеми суїциду в контексті взаємозв'язку зі злочинністю, обумовлена, в першу чергу, особливостями розповсюдження даних негативних явищ в суспільстві, залежністю від загальних соціальних процесів, причин і умов, а також схожістю особистісних характеристик суїцидентів та значної частини злочинців. Особливо вираженим є зв'язок суїциду з насильницькою злочинністю, що обумовлює необхідність у їх спільному комплексному вивченні та розробці заходів їх профілактики.

На сучасному етапі, вагоме значення у дослідженні взаємозв'язку між суїцидальністю та злочинністю мають наукові праці українського вченого В. В. Шкуро Так, поіменованій вчений, у своїх наукових працях зазначає, що зв'язок суїцидальності зі злочинністю на масовому рівні їх відтворення можливо охарактеризувати у двох аспектах: 1) самогубства як корелят агресивно-насильницької злочинності (перш за все вбивств, тяжких тілесних ушкоджень, зґвалтувань та хуліганств); 2) суїцидальність як сигнальна система ефективності соціального управління в цілому й кримінологічної практики зокрема [1, с. 232].

Вбачається, що девіантні прояви у суспільстві у своїй основі мають спільні причини виникнення. Так, суїцид і злочинність залежать від негативних соціальних процесів, які відбуваються у суспільстві. Показники рівня суїциду та злочинності мають паралельну динаміку, зростають в періоди соціальних протиріч і економічних криз і понижуються в періоди відносної політичної та економічної стабільності в країні. В свою чергу, це дає можливість стверджувати, що заходи спрямовані на попередження та запобігання суїциду та злочинності мають носити однаковий характер.

Попередній аналіз матеріалів наукових досліджень вчених кримінологів дозволяє констатувати тісний взаємозв'язок між самогубствами та вбивствами, оскільки вони мають спільну природу виникнення, виражену в агресії.

Етимологія слова «самогубство», підтверджує як існування тісного взаємозв'язку між самогубствами та вбивствами, так і спільну природу виникнення згадуваних явищ, виражену в агресії, оскільки самогубство є автоагресією, спрямованою агресором на позбавлення себе життя. Але, при самогубстві на перший план висувається факт позбавлення життя себе самим.

Поряд з тим, необхідно зазначити, що у сучасній кримінологічній науці існує поняття «кримінальна агресія». Так, О. Григор'єва визначає кримінальну агресію особи, – як суспільно небезпечну форму прояву десоціалізації особи, яка пов'язана із протиправним заподіянням шкоди з метою спричинення фізичних, психічних страждань, тілесних ушкоджень або позбавлення життя [2].

Агресивні дії можуть бути спрямовані на самого себе (аутоагресія) – самогубство, самоприниження, самозвинувачення [3, с. 416].

Тобто, підвищена агресивність осіб, які вчиняють насильницькі злочини, може виражатись у підвищеній схильності до суїцидальних дій. Схожість психологічних механізмів, під дією яких особа вчиняє насильницький злочин, дозволяє віднести суїцидента до категорії особливо небезпечних осіб, які потребують профілактичного впливу.

Вбачається, що вивчення характеристик засуджених та їх поведінки в умовах соціальної ізоляції є важливим етапом на шляху удосконалення системи заходів запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях. Вагомими на цьому етапі можуть бути дані про: характер вчиненого злочину (найчастіше самогубство вчиняють засуджені за насильницькі злочини – вбивства, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, зґвалтування, бандитизм, розбій та ін.); криміногенні якості особи засудженого, риси характеру, медичні показники та інші ознаки; поведінку засудженого, визнання своєї вини у вчиненому злочині, підпорядкованість злочинським законам та традиціям, стосунки з засудженими в їх середовищі, а також з адміністрацією виправної колонії; криміногенні фактори середовища та інші морально-психологічні обставини, які можуть вплинути на поведінку засудженого; дані про наміри вчинити самогубство; негативний вплив мікросоціального середовища поза меж виправної колонії.

Слід зазначити, що усі засоби спрямовані на запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях, мають носити комплексний характер та бути спрямованими на зміну стереотипу мислення потенційного суїцидента за допомогою, психологічного впливу, а також умов утримання, тим самим виключаючи можливість дій зовнішніх причин та обставин, що провокують до суїциду.

До основних засобів запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях необхідно віднести: належну організацію та високий рівень взаємодії підпорядкованих відділів та служб з боку керівництва виправних колоній; належний нагляд за засудженими (охорона та перевірка засуджених, їх конвоювання, пересування без конвою, дотримання правил внутрішнього розпорядку тощо); оперативну обізнаність про негативні процеси, що відбуваються в середовищі засуджених; глибоке вивчення особистості засуджених з боку психолога та персоналу виправних колоній; забезпечення психологічного супроводу осіб, які схильні до самогубства; широку роз'яснювальну, просвітницьку діяльність, масові та індивідуальні форми, професійну психолого-педагогічну діагностику особистості засудженого та цільовий постійний вплив на сферу його свідомості з боку найширшого кола фахівців.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що суїцид є негативним і асоціальним явищем, яке корелює за абсолютними та відносними показниками із відповідними показниками злочинності. Отже, можна стверджувати, що суїцид є специфічним кримінологічним феноменом та фоном для насильницької злочинності явищем, яке потребує більш глибокого дослідження та пошуків ефективних шляхів запобігання.

Список бібліографічних посилань

1. Шкуро В. В. Суїцидальність та злочинність: характеристика кримінологічно значущих зав'язків. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 232.
2. Григор'єва О. Кримінальна агресія та агресивність. *Юридична наука*. 2014. № 8. С. 123–130. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/jnn_2014_8_16.pdf (дата звернення: 27.03.2018).
3. Психология : словарь / А. В. Петровский, М. Я. Ярошевский. М. : 1990. С. 416.

Одержано 27.03.2018

УДК 343.97(477)

Олексій Леонідович ТИМЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
юридичного факультету Запорізького національного технічного університету

ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОНЦЕПЦІЇ АНОМІЇ

Хоча поняття «аномія» вживалося ще в Античності та у Середні віки, у сучасному розумінні його вперше використав у 1885 р. французький філософ Ж. М. Гюйо, який розглядав аномію як корисне явище, прибуткове будь-якому суспільству. Детальний аналіз аномії здійснив відомий французький соціолог Е. Дюркгейм, який в цілому під аномією розумів недостатній ступінь регуляції суспільством поведінки індивідів. В своїй праці «Про розподіл суспільної праці» (1893 р.) цей вчений оцінював аномію як одну з форм аномального розподілу праці, коли він не призводить до соціальної солідарності. В концепції Е. Дюркгейма аномія може бути двох видів – короткочасна (у період кризи) і хронічна, властива бізнес-середовищу. Французький соціолог вважав, що сучасне йому капіталістичне суспільство перебуває в стані аномії: «Криза і стан аномії в промисловому світі не тільки постійні явища, але навіть, можна сказати, нормальні». Короткочасна аномія, на думку Е. Дюркгейма, носить скоріше тимчасовий характер, оскільки виникає в момент переходу від суспільства з механічною до суспільства з органічною солідарністю і виражає «функціональну неузгодженість» [1].

Відомо також, що Е. Дюркгейм використав явище аномії при дослідженні причин самогубств. На його думку, соціальні правила відіграють важливу роль в регуляції життя людей; норми управляють їх поведінкою і люди знають, що слід очікувати від інших, а також, що інші чекають від них. Життєвий досвід людей більш-менш відповідає очікуванням, обумовленим соціальними нормами. Однак під час криз або радикальних соціальних змін, наприклад у зв'язку зі спадом ділової активності та нестримною інфляцією, життєвий досвід людей перестає відповідати ідеалам, втіленим в нормах суспільства. В результаті порушується громадський порядок і відбувається дезорієнтація людей. Е. Дюркгейм виявив, що під час несподіваних економічних спадів і підйомів рівень самогубств, як правило, вище звичайного. Він вважав, що несподіваний занепад і процвітання пов'язані з «порушенням колективного порядку». Соціальні норми руйнуються, відбувається дезорієнтація людей, виникає аномія; все це сприяє девіантній поведінці [2, с. 230].

Праці Е. Дюркгейма створили основу для вивчення аномії. Проблеми аномії та соціальної організації знову потрапляють в поле зору соціологів після Першої та Другої світових воєн, а також значних економічних і соціальних криз [3, с. 6]. Зокрема, інтерес до майже забутої дюркгеймівської концепції відродився після виходу у 1938 р. статті видатного американського соціолога Р. Мертона «Соціальна теорія і соціальна структура». Він суттєво розвинув і модернізував погляди Е. Дюркгейма на аномію. Причину виникнення

аномічних ситуацій Р. Мертон убачає в певних умовах людського середовища, в межах якого він виділяє соціальну та культурну структури. Культурна структура являє собою комплекс тих цінностей і норм, які вказують на поведінкову орієнтацію членів суспільства або груп, а під соціальною структурою мається на увазі той комплекс суспільних взаємин, в якому існують члени суспільства або групи. На думку Р. Мертона, аномія – це результат конфлікту між «культурою» і «соціальними структурами». Іншими словами аномія виражає такий розпад в культурній структурі, який відбувається тоді, коли існує гостре розходження між культурними нормами та соціально структурованими можливостями людей як членів певних груп діяти згідно із цими культурними нормами. В першу чергу Р. Мертона цікавить невідповідність (конфлікт) між культурними цілями суспільства і доступом певних верств населення до інституційних (легальних) засобів їх досягнення. Внаслідок такого конфлікту виникає напруження, яке і призводить до аномії [4, с. 284–289]. Зокрема, Р. Мертон підкреслював, що мірою того, як відбувається розмивання інституційних норм, суспільство стає нестабільним і в ньому з'являється аномія. В таких випадках люди не можуть досягти своїх цілей законними засобами і починають широко використовувати нелегальні, але більш ефективні. Відповідний цьому процес називається девіаційним відхиленням, тобто це результат конфлікту соціально визнаних цілей і засобів їх досягнення. Аномію загострює і падіння поваги особистості до існуючих правових і моральних норм.

Після виходу публікацій Р. Мертона «теорія аномії переважала в кримінологічній літературі протягом 50-х, 60-х років XX століття, після чого спостерігалось зниження інтересу до цієї теорії» [5, с. 167]. Черговий інтерес до концепції аномії виник у 90 рр. На особливу увагу заслуговують роботи американських кримінологів С. Месснер і Р. Розенфельда, які в 1994 р опублікували монографію «Злочинність і американська мрія», а також статтю «Злочинність і американська мрія: інституційний аналіз», в яких вони, ґрунтуючись на концепції аномії Р. Мертона, виклали «теорію інституціональної аномії». Зазначені вчені висунули гіпотезу, згідно з якою надмірний акцент на економічних цілях, в сукупності з девальвацією неекономічних інститутів в суспільстві, призводить до зростання рівня злочинності [2, с. 235].

Наведені вище концепції аномії є соціологічними, тобто розглядають її як соціальний феномен, стан суспільства. Існують також психологічні підходи, які розуміють аномію як стан окремого індивіда [5; 6]. При цьому нерідко простежується очевидна тенденція до підміни соціологічного поняття аномії психологічними концепціями, натомість ще Р. Мертон слушно зазначав, що «психологічне поняття аномії є складовою частиною соціологічного поняття аномії, а не заміником для нього» [4, с. 283].

В цілому теорію аномії можна вважати однією з найбільш переконливих спроб пояснення девіантної поведінки. Проте важливим завданням кримінології є не лише теоретико-методологічний аналіз аномії, але і спроба її емпіричної верифікації, зокрема, встановлення індикаторів ступеня аномійності конкретного суспільства (держави). Аномія як така є надзвичайно сильним девіантогенним фактором, тобто продукує різні форми девіантної поведінки в суспільстві. Найбільш важливими потенційними індикатори соціальної аномії можна вважати злочинність в цілому та окремі її прояви (передусім умисні вбивства), самогубства, корупцію (індекс сприйняття корупції), а також рівень соціального капіталу, тобто ступінь довіри людей один до одного. Індекс умисних вбивств та індекс самогубств (кількість на 100 тис. жителів) в сукупності характеризують ступінь соціальної патології суспільства. Іноді показниками аномії вважають ще й деякі інші індикатори, зокрема, вживання алкоголю на д. н., кількість осіб, які вживають наркотики, кількість розлучень, кількість абортів, підліткову вагітність та деякі інші.

З окремих регіонів світу найгостріше аномія проявляється в більшості держав Африки, Центральної Америки, пострадянських країнах. Водночас взаємозв'язок різних індикаторів аномії не є лінійним та однозначним: є держави, в яких окремі прояви соціальної аномії є високими, а інші – низькими. Наприклад, в багатьох розвинутих державах низький індекс умисних вбивств та корупції, але високий індекс самогубств; в деяких країнах, які розвиваються, протилежна ситуація. В цілому найбільш благополучними в світі в аспекті аномії є Скандинавські держави, Швейцарія, Нідерланди, Нова Зеландія, Сінгапур, в яких індекс вбивств та корупції є дуже низькими, а довіра до людей – високою. Водночас в зазначених державах, окрім Сінгапуру, вищим за середній є індекс суїцидів. Натомість у таких розвинутих державах ЄС, як Греція і Кіпр низьким є індекс умисних вбивств та самогубств, проте доволі висока корупція та низький рівень соціального капіталу. На думку І.Коха, масова аномія в пострадянських країнах має істотну специфіку. Політичні та соціально-економічні реформи супроводжувалися зміною ціннісних орієнтацій та радикальною зміною законодавства. Співіснування колишньої нормативно-ціннісної системи і нової супроводжувалося конфліктами, моральними колізіями, дезорганізованістю в суспільстві. Тут можна виявити всі ознаки глибокої соціальної аномії [7, с. 68].

Ситуація в Україні, як і можна було очікувати, є невтішною: індекс умисних вбивств і самогубств у нас вище середньосвітового, надзвичайно висока корупція, масова алкоголізація населення, низький рівень соціального капіталу. Соціологи також вказують на масову аномію та деморалізованість українського суспільства [3, с. 8].

Список бібліографічних посилань

1. Дюркгейм Э. Самоубийство: социологический этюд / пер. с фр. с сокр. ; под ред. В. А. Базарова. М. : Мысль, 1994. 399 с.; Дюркгейм Э. Норма и патология // Социология преступности (современные буржуазные теории) : сб. ст. / под ред. проф. А. С. Никифорова. М. : Прогресс, 1966. С. 39–45.

2. Дрёмин В. Н. Социальная аномия как криминологический феномен. *Актуальні проблеми політики*. 2011. Вип. 42. С. 230–241.
3. Головаха Е. И., Панина Н. В. Постсоветская аномия в России и Украине: современное состояние и пути преодоления. *Общественные науки и современность*. 2008. № 6. С. 5–10.
4. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура. М. : АСТ, 2006. 873 с.
5. Лыткина Е. И. Операционализация понятия «аномия» в эмпирических исследованиях: аналитический обзор. *Социология*. 2014. № 38. С. 165–199.
6. Плетнев А. В. Теория аномии в современной криминологии. *Современные научные исследования и инновации*. 2015. № 7, ч. 5. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2015/07/47438> (дата звернення: 13.03.2018).
7. Кох И. А. Социальная аномия и социальное управление. *Известия Уральского государственного университета*. 2006. № 42. С. 62–71.

Одержано 14.03.2018

УДК 343.97

Михайло Ігоревич ФІАЛКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і криминології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5599-3335>

ФОНОВІ ЯВИЩА ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ: СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ТЕРМІНІВ

Будь-яке криминологічне дослідження вимагає дотримання певної важливої умови – встановлення чіткого змісту вживаних в межах цього дослідження термінів. Як справедливо зазначає у цьому зв'язку З. А. Тростюк, проблеми, пов'язані з термінологією законодавства, належать до тих, актуальність яких безсумнівна, адже від їх правильного вирішення залежить не лише розв'язання теоретичних дилем, а й вирішення питань правозастосування – долі конкретних людей [1, с. 3].

Криминологічне дослідження «фонових» для злочинності явищ сучасною криминологічною наукою, як і в будь-яких інших випадках, також викликає наукову потребу – дослідити термінологічний (понятійний) апарат цього дослідження.

На нашу думку, в цій ситуації виникають наступні питання: як співвідносяться терміни «фонові для злочинності явища» та «детермінанти злочинності», а також що відмежовує їх, а що поєднує?

Ці проблемні питання мають дуже велике значення як для теоретичного дослідження цих явищ, так і для напрацювання, а в подальшому і реалізації, ефективних заходів протидії.

В чому полягає проблема. По-перше, дуже часто в поглядах криминологів проблематично побачити ту межу яка розділяє ці два явища. По-друге, одне і теж негативне явище в суспільстві розглядається науковцями і як фонове явище, і як детермінант, що обумовлює конкретний вид злочинності. Так, наприклад, справа полягає з таким явищем як алкоголізм. Ні у кого з дослідників не викликає сумніву, що даний аморальний та деструктивний прояв поведінки особи розглядається як фонове для злочинності явище. В будь-якому науковому аналізі фонового явища для злочинності алкоголізм займає центральне місце. Але в той же час, велика кількість науковців, що досліджує проблеми агресивно-насильницької злочинності як взагалі так і окремих її злочинних проявів, розглядає проблему алкоголізму як її детермінанти.

Відповіді на ці питання ми маємо можливість отримати тільки як результат аналізу тих понять цих явищ що сформувались в криминологічній науці та у науковій спільноті.

Почнемо з визначення терміну *фонових для злочинності явищ*. Так Ю. В. Александров визначає «фонові» явища як сукупність аморальних проявів, що суперечать загальноприйнятим нормам поведінки, і які органічно взаємопов'язані зі злочинністю, оскільки детермінують одне одного і тягнуть за собою соціальну деградацію особи (а зрештою — і всього суспільства) [2, с. 165]. В той же час, О. М. Литвинов, під фоновими для злочинності явищами розуміє асоціальні, деструктивні види поведінки, які сприяють формуванню особистості злочинця, мають детермінуюче значення у структурі криминогенної ситуації та виконують компенсаторну функцію соціальних інститутів, статусів, ролей [3, с. 147]. Останнє визначення, на нашу думку, більш ширше і глибше розкриває зміст даного явища. Справа полягає в тому, що під фоновими явищами ми розуміємо не просто аморальні вчинки (наприклад, розповсюдження відвертої брехні, наклепи на іншу людину тощо), а вчинки, що носять асоціальний і деструктивний характер. Іншими словами, вони є девіантними, тобто такими, що відхиляються від соціальних норм поведінки.

При цьому, фонові для злочинності явища з одного боку не розглядаються нами як злочини, але з іншого боку безумовно входять до предмету дослідження криминології як науки в наслідок свого органічного зв'язку з процесом детермінації злочинності. Крім того, на переконання більшості криминологів, дані явища отримали назву фонових в наслідок того, що вони не мають жорстких детермінаційних зв'язків зі злочинністю, а лише супроводжують її, виявляючи кореляційні (інколи обумовлюючі) закономірності.

Фонові явища для злочинності як певні форми девіантної поведінки, мають зі злочинністю спільне походження, а саме як і злочинність вони можуть носити криміногенний характер. При цьому, коли ми ведемо розмову про відмінність «фонових» для злочинності явищ безпосередньо від самої злочинності то вся відмінність полягає лише в формальних ознаках.

Фонові явища активно підживлюючи злочинність і маючи потужний криміногенний потенціал стануть чималю суспільну небезпеку. При цьому, вони виявляються сприятливим фоном для злочинності та впливають на моральний стан суспільства в цілому. Фонові для злочинності явища в тому чи іншому об'ємі формують стійку антисуспільну спрямованість особи та свідчать в певній мірі про рівень імовірності вчинення особами злочинних діянь.

У свою чергу, поняття *детермінант злочинності*, більшістю кримінологів, розуміється як явища криміногенного характеру, які породжують злочини, що підвищують ймовірність масової кримінальної поведінки, що створюють сприятливі умови для реалізації злочинних намірів.

Виходячи з цього визначення, ми маємо можливість наголосити на певних характерних рисах детермінант злочинності, а саме:

- це явища які носять криміногенний характер, тобто, такі що здатні призвести до виникнення злочину;

- явища які породжують як окремі злочини, так і злочинність взагалі;
- явища, що тягнуть за собою кримінальну поведінку особи, при цьому вона носить масовий характер;
- явища які створюють підґрунтя для реалізації злочинних намірів особи злочинця.

Що стосується взаємодії даних явищ, а саме «фонових» явищ та детермінантів злочинності, необхідно наголосити на тому, що вони приймають участь в одному і тому ж процесі – детермінація злочинності. Обидва ці явища є свого роду учасниками процесу обумовлення або злочинності взагалі або окремого злочину. Звісно кожне з них виконує своєрідну роль в цьому процесі (детермінанти обумовлюють злочинність, а фонові явища сприяють їй), але вона, тобто роль, носить безумовно детермінуючий характер як в межах формування та виникнення злочинності взагалі так і в структурі криміногенної ситуації, що впливає на існування механізму окремого злочину.

Аналізуючи питання взаємозалежності фонових для злочинності явищ та детермінант злочинності необхідно обов'язково враховувати той факт, що детермінанти як обумовлюючі фактори злочинності виступають тим живлячим джерелом що не дає зникнути злочинності як явищу. Тому як тільки виникне можливість припинити діяльність детермінантів то зразу виникне певна можливість припинення функціонування та розвитку злочинності. Але цю в певній мірі примарну картину дуже часто руйнують наші фонові явища. Справа полягає в тому, що за своєю природою, як ми вже наголошували, вони є соціальними відхиленнями та джерелом дестабілізації суспільних відносин. Іншими словами, фонові явища виступають засобом захисту та збереження сфери дії детермінантів злочинності. Внаслідок цього ці два явища просто на просто подекуди не можуть існувати одне без одного.

Список бібліографічних посилань

1. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія. Київ : Атіка, 2003. 144 с.
2. Курс кримінології: Особлива частина : підручник : у 2 кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. 480 с.
3. Кримінологія: питання та відповіді / кол. авт.: О. О. Авдєєв, А. А. Васильєв та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Золота миля, 2015. 324 с.

Одержано 18.03.2018

УДК 343.9.01:343.81

Наталія Євгенівна ФІЛІПЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник лабораторії
теоретичних досліджень та редакційно-видавничої діяльності
Харківського науково-дослідного інституту
судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса
Міністерства юстиції України

ФОНОВІ ЯВИЩА ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЖІНОЧОЇ ПЕНІТЕНЦАРНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Розвиток української державності переконливо свідчить про всебічне прагнення до створення сучасного громадянського суспільства, побудови ефективної ринкової економіки, становлення системи соціальної справедливості. Але великою перешкодою на цьому шляху постає зростання злочинності у всіх

сферах соціального життя. Тому запобігання злочинності є стратегічним завданням не тільки правоохоронних органів, а й всього суспільства в цілому.

Як слушно зазначає Д. О. Назаренко, виявлення, описання та вироблення інструментів нейтралізації криміногенних факторів, спектр яких не обмежується загальновідомими протиріччями в різних сферах суспільних відносин, а має складну детермінаційну природу, виявляє опосередковані різноспрямовані, поліваріативні зв'язки. Значна кількість з них може бути діагностовано та адекватно оцінена виключно через призму аналізу соціально-деструктивних масових явищ, що регулярно відтворюються в українському суспільстві та які прийнято в науці називати фоновими для злочинності явищами [1, с. 4].

Взагалі у кримінологічній науці до фонових явищ, які самі по собі не є злочинами, але створюють для злочинності поживне підґрунтя, мають асоціальний характер, передують вчиненню злочину і накладають певний відбиток на причинно-наслідковий комплекс реалізації суспільно небезпечного діяння, відносять такі відхилення від соціальних норм, як адитивні форми поведінки. Такі явища за своєю суттю є соціальними девіаціями і мають тенденцію переростати у делінквентну поведінку [2; 3].

Дослідження питань фонових для злочинності явищ, як одне із складних питань теорії кримінології, піддавалося науковому аналізу у роботах Ю. М. Антоняна, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, І. Г. Богатирьова, А. Б. Благої, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, С. Ф. Денисюка, О. М. Джужик, В. П. Ємельянова, О. Г. Колба, О. М. Литвинова, Д. О. Назаренка, В. Я. Тація, О. О. Юхна та інших дослідників. Однак багато складних аспектів дотепер залишаються майже не висвітленими, особливо, якщо мова йде про установа виконання покарань. Тому є потреба у здійсненні комплексного аналізу фонових для злочинності явищ, які детермінують пенітенціарну злочинність.

На наш погляд, усі фонові явища у пенітенціарних установах можливо згрупувати у певну блоки, покладаючи в основу класифікації ступінь їх розповсюженості та рівень впливу на делінквентну поведінку засуджених жінок.

До **першої групи** фонових явищ можна віднести *порушення режиму відбування покарання*, тобто дисциплінарні проступки. Згідно із положеннями ст. 131¹ Кримінально-виконавчого кодексу України, дисциплінарним проступком особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, є протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на встановлений порядок у сфері виконання покарань, вчинене цією особою [4]. В більшості це правопорушення, пов'язані з *доставкою, виготовленням та зберіганням заборонених предметів і речовин*. До предметів, заборонених до зберігання засудженими, в першу чергу, відносяться: гроші (вітчизняні й зарубіжні) та інші матеріальні цінності (дорогоцінні метали у вигляді прикрас і брукту); наркотичні речовини (хімічного або рослинного походження); спиртовмісні рідини (промислового і кустарного виробництва); одяг невстановленого зразка (цивільний одяг); телефони, фотоапаратура та розмножувальна техніка (для припинення спроб виготовлення засудженими різної документації, пропусків, посвідчень тощо). Заборонені предмети надходять до засуджених найчастіше через: родичів засуджених (27 %), знайомих засуджених (20 %), вільнонайманих співробітників установи (30 %), атестованих співробітників (7 %), інших осіб (9 %) [5, с. 35]. Поряд із доставкою заборонених предметів, засуджені мають можливість *нелегального листування*. Профілактика цього виду правопорушень за допомогою наявних сил, засобів і методів має першочергове значення, адже саме нелегальна кореспонденція засуджених містить оперативно-значиму інформацію, що стосується планів здійснення втечі, захоплення заручників, координації спільних дій засуджених різних пенітенціарних установ по здійсненню масових заворушень, непокори законним вимогам представників адміністрації, фізичну розправу над засудженими і особами, які перебувають на волі.

Наступним характерним напрямком протиправної поведінки засуджених жінок можна назвати організацію та участь засуджених в *іграх «під інтерес»*. В даний час це гра в карти. Так як карти є предметом, забороненим до зберігання засудженими, то в установах процвітає злочинний «бізнес» – виготовлення саморобних гральних колод з подальшим їх продажем. *Специфікою* жіночих пенітенціарних установ є *карткові ворожіння*. Таким чином, психічно і морально нестійкі засуджені жінки потрапляють в залежність від ворожки, піддаються шаптану і насильства з її боку.

До **другої групи** фонових явищ можна віднести значний рівень *алкоголізації та наркотизації* засуджених жінок. Ми поділяємо думки науковців про те, що достатньо міцний криміногенний потенціал соціальних, психологічних, психіатричних та соціальних проблем, які викликає алкоголь [3, с. 311]. За даними соціальних досліджень, кожна третя засуджена жінка має залежність або від наркотичних засобів або від алкоголю [6]. При цьому частота одноразового вживання ін'єкційних наркотиків складає від 15 до 50 % серед ув'язнених [7]. Вживання алкоголю та наркотиків засудженими жінками поступово перетворюється у значну соціальну проблему та характеризується: адитивною поведінкою, що набула масового характеру; поширенням адитивної субкультури; виникненням специфічних соціальних відносин тощо. А це безумовно впливає на оперативну обстановку у пенітенціарному закладі, створюючи реальну загрозу вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів.

До **третьої групи** фонових для пенітенціарної злочинності явищ необхідно віднести *поведінкові функції засуджених жінок*. Їх неможливо розглядати окремо від навколишнього соціального середовища, що впливає на їх схильність до вчинення протиправних вчинків, оскільки вплив на особистість засудженого інших злочинців в колонії є незрівнянно сильнішим, ніж в умовах свободи, тим більше що спілкування з ними протікає іноді протягом багатьох років. Особливо це стосується поширеності в жіночих пенітенціарних

установах *норм і звичаїв злочинного світу*, кримінальної романтики, що є основою формування кримінальної поведінки, виникнення антисуспільних груп негативної спрямованості. Згідно матеріалів проведеного нами дослідження, близько 56 % опитаних засуджених жінок показали, що в тій чи іншій мірі дотримуються традицій і законів кримінального світу, спілкуються між собою на кримінальному сленгу, намагаються прищепити цей негативний досвід молодим засудженим [5, с. 53].

Спотворене уявлення про сенс життя, певна моральна деградація, зміна поглядів на основні людські цінності зумовлюють мікросередовище засуджених корисливо-насиленої, агресивною і соціально-безвідповідальною мотивацією. При загальному образі життя засуджених, при відносно схожій долі й минулої злочинної діяльності більш активно формуються *неформальні малі групи різного, в тому числі і злочинної спрямованості*. Згідно матеріалів нашого дослідження і існуючих думок з цього питання [8, с. 486–491], засуджені жінки об'єднуються в угруповання на основі: попереднього знайомства в місцях позбавлення волі – 9,1 %, «кримінальної романтики» – 11,2 %, для «полегшення життя» в пенітенціарній установі – 23,6 %, за принципом «земляцтва» – 19,8 %, на основі гомосексуальних зв'язків – 18,6 %, через прагнення окремих засуджених до лідерства – 17,6 % [5, с. 62].

Також вагомим фоновими для жіночої пенітенціарної злочинності явищем є *суїцидальні прояви серед засуджених жінок*. Проаналізувавши думки науковців [9; 10], вважаю, що найпоширенішими мотивами суїцидальної поведінки серед засуджених жінок є: неспроможність вчасно адаптуватися до умов життя, які змінилися в колонії, а звідси, наявність психологічного стресу, зміна поведінки (або занадто агресивна, або занадто пригнічена); уразливість нервової системи, а звідси, відчуття самотності, відчуженості, неможливість бути зрозумілим; порушення соціальних зв'язків з родиною, особливо із чоловіками та дітьми; відсутність фізичного контакту з коханими, а звідси ревності, стурбованість, заздрість; почуття провини, сорому за вчинене правопорушення, незадоволеність собою; страх перед уявним чи реальним приниженням, глузуванням з боку інших засуджених чи персоналу колонії; невгамоване почуття помсти; бажання повернути до себе увагу, викликати жаль, співчуття тощо [11, с. 287–289].

Звісно, нами не був наведений увесь спектр складного соціального явища – фонових проявів жіночої пенітенціарної злочинності. Вони потребують подальшого вивчення та концептуального переосмислення, усвідомленого управлінського та наукового вироблення інструментів мінімізації їх негативного впливу на злочинність в жіночих пенітенціарних установах України.

Список бібліографічних посилань

1. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Золота миля, 2013. 458 с.
2. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 308 с.
3. Валуйська М. Ю. Фонові явища злочинності та засоби протидії їм в умовах місць позбавлення волі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 310–314.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України від 11.07.2003 № 1129-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 14.03.2018).
5. Правові та організаційно-тактичні основи профілактики пенітенціарної злочинності : навч. посіб. // кол. авт.: Н. Є. Філіпенко, В. В. Шендрик, С. В. Марков ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Київ : УВПД ГШ МВС України, 2010. 116 с.
6. Регіональні проблеми ресоціалізації уразливих груп засуджених та звільнених з місць позбавлення волі в Харківській області // Права людини в Україні : портал. URL: <http://khp.org/index.php?id=1433119362> (дата звернення: 14.03.2018).
7. Градецький А. В. Запобігання наркотизму в установах відбування покарань України. *Форум права*. 2012. № 4. С. 261–266. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_43.pdf (дата звернення: 14.03.2018).
8. Гула Л. Ф. Характерні ознаки об'єднання засуджених у групи негативного спрямування у виправних колоніях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 850. С. 486–491.
9. Суліцький В. В. Психологічні особливості засуджених-суїцидентів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Київ, 2002. 23 с.
10. Соціально-психологічні технології індивідуальної та групової роботи із засудженими жінками в пенітенціарних умовах / Н. П. Крейдун та ін. Харків : Основа, 2001. 121 с.
11. Філіпенко Н. Є. Теоретичні основи попередження суїциду серед засуджених жінок // Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2013 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. С. 287–289.

Одержано 15.03.2018

Олександр Миколайович ХРАМЦОВ,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0137-2626>

ВПЛИВ ОКРЕМИХ ФОНОВИХ ЯВИЩ НА АГРЕСИВНО-НАСИЛЬНИЦЬКУ ЗЛОЧИННІСТЬ

Традиційно до фонових явищ відносять деякі форми негативної чи відхиляючої поведінки людей, які тісно пов'язані зі злочинністю, які є підґрунтям для останньої і сприяють виникнення наміру вчинити злочин. Така поведінка може порушувати норми адміністративного, цивільного, сімейного та іншого права, а також певні соціальні норми. Фахівцями виділяється значна кількість фонових для злочинності явищ, які істотно залежать від політичних, економічних, соціальних та інших умов існування суспільства. Фахівцями фонові явища класифікуються на види з залежності від різних підстав: норми права, яка порушена; виду соціальних норм, які порушуються; ступеня суспільної небезпечності чи шкідливості; наявності чи відсутності у особи антисуспільних установок та потреб; особливостей ціннісних орієнтацій тощо.

Окремі з фонових явищ істотно впливають на стан агресивно-насильницької злочинності. Одним з них є побутові конфлікти. Дуже часто тяжким насильницьким злочинам проти особи (вбивствам, тілесним ушкодженням), які вчиняються на побутовому ґрунті, передують тривалі конфлікти, систематичні образи, погрози вбивством тощо. Лише незначна кількість правопорушників притягається до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Для запобігання агресивно-насильницьких злочинів суб'єктам запобігання слід: оперативно втручатися в процес розвитку злочинної діяльності (швидке реагування відповідних працівників поліції на заяви, скарги, повідомлення про хуліганські дії, ескалацію сімейно-побутових конфліктів або криміногенних ситуацій, бійки, погрози вбивством; активна протидія їм; терміновий захист осіб від злочинних посягань тощо); створити умови, що усувають чи затрудняють розвиток злочинної поведінки та схиляють особу до добровільної відмови від її продовження (ліквідація конфлікту, вирішення спору, примирення сторін, ізоляція осіб, які страждають на психічні розлади і своєю поведінкою погрожують життю та здоров'ю оточуючих); відновити заходи активної протидії поведінці осіб, які погрожують фізичною розправою (постановка на облік, відкриття справ оперативного обліку та проведення з особами роз'яснювальної роботи). Як справедливо наголошує, В. О. Туляков, зв'язок аморальних та адміністративних вчинків із насильницькою злочинністю дозволяє використовувати його для профілактичного впливу на цю злочинність: встановлення взаємозв'язку між злочинними агресивними відхиленнями та насильницькими злочинами дозволить збільшити ефективність профілактичних заходів [1, с. 97–98].

Більшість злочинів, пов'язаних із насильством над іншою особою, вчиняються на побутовому ґрунті відносно членів сім'ї, сусідів тощо. Тому, ще раз підкреслимо, особливу увагу слід звернути на сімейні стосунки та їх вплив на злочинність. Свого часу справедливо зауважував О. Б. Сахаров, що при проведенні заходів із запобігання злочинів, учинених на ґрунті побутових конфліктів, не допускається необґрунтоване втручання в особисте, а іноді інтимне життя громадян. Але також важливо не залишати без уваги такі випадки, коли особисте життя громадян отримує «антисуспільні» ознаки і внаслідок цього вже не є в дійсності, а ні особистим, а ні приватним [2, с. 141].

Криміногенне значення для агресивно-насильницької злочинності має і п'янство та алкоголізм. Стан сп'яніння злочинця істотно впливає на механізм вчинення злочинів, пов'язаних із насильством над іншою особою. Але «вагомою» умовою вчинення таких злочинів може виступати й стан сп'яніння у потерпілого. Л. В. Франк, засновник радянської віктимології, наводить дані про те, що пияцтво жертви має безумовну криміногенну дію. Так, при вчиненні хуліганства серед потерпілих, які провокували спрямовані проти них хуліганські дії, частка осіб, які перебували в стані алкогольного сп'яніння, становила 67,7 %, що майже втричі вище за потерпілих, які несуть незначну морально-етичну вину у виникненні конфліктних ситуацій, і у вісім разів вище за потерпілих, які зовсім не винні в учиненні щодо них хуліганських дій [3, с. 169]. Разом із п'янством та алкоголізмом сильнодіючим криміногенним чинником злочинної агресії є наркотизм (вживання наркотичних, психотропних та інших одурманюючих засобів). Механізм криміногенної дії наркотизму, його зв'язок із агресивно-насильницькою поведінкою дуже схожий на дію, що справляє на людину алкоголь. Але ця дія є ще більш концентрованою та вагомою.

А. Ф. Зелінський виділив п'ять видів зв'язку наркотизму та наркоманії зі злочинністю [4, с. 50]. Перший вид називається провокуючим. У стані наркотичного сп'яніння людина стає більш схильною до агресивно-насильницьких злочинів. Моральні гальма під впливом наркотику відмовляють, тому людина перестає контролювати свою поведінку, оточення сприймається як вороже, що призводить до вчинення злочинів. Опитуванням засуджених, які вчинили злочини, пов'язані із насильством над іншою особою, встановлено, що 46 % із них регулярно вживали наркотики.

Ще одним видом зв'язку є мотиваційний. Для придбання наркотиків, особливо в стані наркотичного сп'яніння, наркомани вчиняють, як правило, корисливі та корисливо-насильницькі злочини.

Третій вид – віктимний зв'язок. Людина в стані наркотичного сп'яніння має великий рівень віктимності і може легко стати об'єктом нападу.

Четвертий зв'язок називається деградаційним. Наркомани швидко деградують фізично, психічно та в соціальному плані. Психічна та фізична залежність від наркотиків проявляється сильніше, ніж у випадках зловживання спиртними напоями. Відповідно і протікання інтелектуальних, вольових та емоційних процесів у першому випадку деформується ще більше, ніж у другому. Вживання наркотиків веде до швидкої і більш помітної деградації особи в морально-соціальному плані. Наркоман швидше, ніж п'яниця або алко-голік дистанціюється від позитивних соціальних зв'язків і різних видів нормальної життєдіяльності, замикається в середовищі собі подібних, втрачає моральні орієнтири, почуття відповідальності, трудову кваліфікацію, поважливе ставлення до норм і законів суспільства.

П'ятий вид зв'язку називається генетичним. Наркоманія породжує такі незаконні дії, як наркобізнес. За даними статистики, щорічно в Україні з незаконного обігу вилучається 40–45 т. наркотичних речовин, серед яких збільшується кількість амфетамінів, героїну, кокаїну. Україна останнім часом перетворилася на транзитну країну наркотрафіку. За висновками спеціалістів, кількість вилучених наркотиків складає лише 10 % від реальної маси наркотичних речовин, які знаходяться в обігу.

Таким чином, профілактика побутових конфліктів (особливо агресивного характеру), зниження рівня вживання наркотичних засобів та зловживання алкогольними напоями є важливим напрямком спеціально-кримінологічного запобігання агресивно-насильницькій злочинності. Ми погоджуємося з В. В. Голіною, який вважає, що труднощі в подоланні пияцтва та алкоголізму полягають не в переліку запобіжних заходів, яких достатньо (і цивільно-правових, і адміністративно-правових, і кримінально-правових, і медичних, й ін.), а у відсутності концепції запобігання, яка повинна включати в себе: контроль за виробництвом, зміну характеру вживання, усвідомлення попереднього досвіду боротьби з цим негативним явищем, використання зарубіжного досвіду та ін. [5, с. 229]. Це стосується і інших фонових для злочинності явищ.

Наприкінці хочеться наголосити на тому, що причинами виникнення і існування фонових для злочинності явищ є протиріччя соціально-економічного, культурного, ідеологічного, політичного та іншого соціального характеру, які істотно впливають і на причини злочинності. Ураховуючи це, заходи загально-соціального та спеціально-кримінологічного запобігання злочинам і фоновим для злочинності явищам повинні носити комплексний та системний характер з урахуванням зв'язків між кримінально-караною та іншою антисупільною поведінкою осіб.

Список бібліографічних посилань

1. Туляков В. А. Борьба с агрессивными отклонениями – эффективное средство профилактики насильственной преступности. *Проблемы правоведения*. 1987. Вып. 48. С. 94–98.
2. Сахаров А. Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР : монография. М. : Госюриздат, 1961. 279 с.
3. Франк Л. В. Потерпевшие от преступлений и проблемы советской виктимологии : монография. Душанбе : Ирфон, 1977. 240 с.
4. Зелинский А. Ф. Криминальная психология : монография. Киев : Юринком Интер, 1999. 240 с.
5. Голина В. В. Специально-криминалогическое предупреждение преступлений (теория и практика) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харьков, 1994. 569 с.

Одержано 19.03.2018

УДК 341.24:341.176(4)

Наталія Юрїївна ЦВІРКУН,

кандидат юридичних наук, викладач
кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9195-3349>;

Олег Дмитрович СЕКОВОЙ,

адвокат, асистент кафедри безпеки життєдіяльності та права
Харківського національного технічного університету
сільського господарства ім. П. Василенка

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Проблема сімейного насильства на сьогодні надзвичайно важлива передусім тому, що сім'я є основою суспільства. Тому вона має перебувати під особливим захистом держави. Саме тому не викликає жодних заперечень той факт, що насильство й жорстокість у сім'ї не лише руйнують гармонію і злагоду в ній, а й становлять одну з передумов виникнення злочинності в суспільстві загалом та є джерелом формування злочинної особистості, зокрема. Саме тому приведення у відповідність до положень актів права ЄС переліку

підстав, за якими забороняється домашнє насильство, включаючи заборону дискримінації на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, розширення переліку форм дискримінації є запорукою того, що Україна успішно витримає тест на відданість європейським цінностям. Адже захист і безпека будь-якої людини як у публічній площині, так й у сфері сімейних відносин, є безумовним пріоритетом сучасної європейської держави [1].

Про гостроту проблеми насильства в сім'ї свідчить як статистика МВС України, так і дані досліджень та громадських організацій.

Близько 1,1 мільйона жінок за рік в Україні зазнають фізичного та сексуального насильства і тільки 16 % звертаються за допомогою до правоохоронних органів. Лише 1 % – за медичною допомогою. Кількість осіб, що перебувають на профілактичному обліку за вчинення насильства в сім'ї, щорічно зростає і наближується вже до 100 тисяч. І це при тому, що насильство в сім'ї вважається латентним правопорушенням, а існуюча статистика не відбиває його дійсних масштабів. Вартість послуг, пов'язаних з реагуванням на насильство – кошти на правоохоронні органи, систему правосуддя, охорони здоров'я, соціальні послуги, спеціалізовані – 14 млн доларів на рік. Так, щороку в Україні від побоїв власних чоловіків гине 1,5 тисячі жінок, свідками та жертвами домашнього насильства стають 3 мільйона дітей [2].

У багатьох випадках як жінки, так і чоловіки, особливо у сільській місцевості, не обізнані з політикою держави щодо неприпустимості насильства у сім'ї. Потерпілі жінки практично не знають своїх прав. У свою чергу, чоловіки у повній мірі не усвідомлюють протиправність своїх дій. Інформація про наявність законодавчого вирішення цього питання часто не відома а ні тій, а ні іншій стороні конфлікту. Недостатньо поширена інформація про можливі шляхи допомоги потерпілим жінкам – центри, до яких можна звернутися у складній ситуації та отримати безкоштовну допомогу, адреси урядових і громадських організацій, що опікуються правами жінок, номери телефонів їх «гарячих ліній» тощо. Основними проблемами у попередженні та протидії насильству в сім'ї у правоохоронній та судовій сфері є низька ефективність роботи відповідних органів, в соціальній сфері – катастрофічна нестача притулків і центрів допомоги потерпілим від домашнього насильства та відсутність умов для роботи із кривдниками. Разом із цим спостерігається дуже низький рівень взаємодії між різними структурами на обласному та особливо районному рівнях, а також відсутність системної підготовки фахівців для роботи в цій сфері. Проблеми недостатнього фінансування галузі також мають як негативний наслідок неефективну політику в сфері попередження та протидії насильству в сім'ї.

Саме тому криміналізація домашнього насильства, створення системи захисту жертв і превенції вкрай необхідна. Домашнє насильство не повинно замовчуватися та бути проблемою сімей, а на кожен випадок такого ганебного явища має бути відповідна реакція держави.

Мова йде про ратифікацію та імплементацію норм Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульську конвенцію). Рішення України стосовно приєднання до Стамбульської конвенції прийнято ще 2011 р., коли Конвенцію було підписано. Ця Конвенція зосереджує заходи і політику навколо трьох основних елементів: запобігання актам насильства щодо жінок, захисту від таких дій та саме кримінальної відповідальності винних. Що вимагає від українського законодавця Стамбульська конвенція? Передусім виділення домашнє насильство в окремий склад злочину – «Домашнє насильство», що має встановити відповідальність за вчинення систематичних актів фізичного насильства, пов'язаних із певними формами психологічного, економічного та сексуального насильства. Також, конвенція зобов'язує уряди країн створити координаційний орган, який має проводити постійний моніторинг випадків всіх форм насильства: фізичного, сексуального, психологічного або економічного, у тому числі погроз таких дій, примусу або свавільного позбавлення волі. Без огляду на те, чи відбувається це в публічному чи приватному житті. Конвенція зобов'язує державу займатись не тільки викоріненням, а й недопущенням домашнього насильства. Необхідними є законодавчі рішення, які стимулюватимуть проведення заходів з підвищення обізнаності в питаннях дотримання прав людини та забезпечення гендерної рівності. Крім того, необхідним є створення національну телефонну лінію довіри, на яку зможуть дзвонити жертви насильства.

Значна увага у тексті конвенції присвячена питанню притягнення винних у вчиненні домашнього насильства саме до кримінальної відповідальності. Крім того, конвенція зобов'язує державу гарантувати проведення правоохоронцями належного розслідування на основі свідчень потерпілих та вживати необхідних законодавчих або інших заходів для покарання за вчинення такого роду злочинів.

У органів влади з'явилися реальні механізми захисту всіх, хто постраждав від домашнього насильства. Так, 6 грудня Верховна Рада прийняла у другому читанні законопроект № 4952 про криміналізацію домашнього насильства. 7 грудня народні депутати підтримали у другому читанні законопроект № 5294 про запобігання та протидію домашньому насильству. Законом, що набирає чинності 11.01.2019 року, імplementовано в чинне кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство положення Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цим явищем» [3].

Згідно з законом, окрім криміналізації домашнього насильства, в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб.

Законом визначається система заходів протидії домашньому насильству, надання допомоги та захисту постраждалої особи, відшкодування шкоди, а також розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників і зміну їх поведінки. Законом передбачено створення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства.

Очікується фінансування створення притулків, де жертви домашнього насильства зможуть пройти реабілітацію, отримати психологічну та юридичну підтримку, а також створення «гарячої лінії», куди можуть звертатися за допомогою жертви домашнього насильства [4]. Але варто також зазначити, що важливо не лише внести зміни до законів, але й передбачити механізми їх реалізації. Необхідно поліпшити рівень обізнаності про насильство щодо жінок та домашнє насильство серед органів правопорядку, охорони здоров'я, працівників суду, інших фахівців. А також – загалом серед пересічних громадян, які повинні і протистояти проявам такого насильства, і допомогти його жертвам у разі необхідності.

Список бібліографічних посилань

1. Заславська М. Г. Питання кримінально-правового захисту від насильства в сім'ї. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 196–204. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9932/1/Zaslavska.pdf> (дата звернення: 15.03.2018).

2. Домашнє насильство – це епідемія: чи допоможе її зупинити Стамбульська конвенція // Дивись Info : сайт. URL: <https://dyvys.info/2017/12/01/domashnye-nasylstvo-tse-epidemiya-chy-dopomozhe-yiyi-zupnyuty-stambulska-konventsiya/> (дата звернення: 15.03.2018).

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 15.03.2018).

4. Віднині домашнє насильство є офіційно злочином – Ірина Луценко // УНІАН : сайт. URL: <https://www.unian.ua/politics/2285706-vidnini-domashne-nasilstvo-v-ukrajini-ofitsiyno-e-zlochynom-irina-lutsenko.html> (дата звернення: 15.03.2018).

Одержано 17.03.2018

УДК 343.9:343.34(477)

Вікторія Юріївна ЦЕБИНОГА,

курсант 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7500-3378>

Науковий керівник:

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК,

кандидат юридичних наук, викладач

кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Відповідно до Конституції, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава, в якій людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. Тому однією з важливих умов забезпечення нормального здійснення людиною своїх прав, свобод, суспільних інтересів є охорона громадської безпеки. Адже громадська безпека є однією із сфер національної безпеки України, покликана стояти на захисті життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства, держави.

Забезпечення громадської безпеки в державі є невід'ємною складовою частиною умов існування України, що обумовлюється та захищається чинним адміністративним і кримінальним законодавством. До того ж, слід враховувати, що громадська безпека має й пряме відношення до Національної безпеки України, забезпечення якої є нагальною потребою сьогодення [2, с. 76].

Надійна охорона громадської безпеки в суспільстві віднесена законодавцем до числа самостійних об'єктів, правове забезпечення охорони яких має своїм завданням кримінальний кодекс України та зокрема розділ IX його особливої частини.

Злочини проти громадської безпеки порушують безпечні умови життєдіяльності суспільства, створюють небезпеку настання тяжких наслідків, а часто і заподіюють їх. При цьому джерелами підвищеної небезпеки виступають злочинні організації, терористичні групи, бандитські угруповання, зброя та предмети, що становлять небезпеку для громадян. А оскільки ці діяння мають поширення в суспільстві, то вони соціально обумовлені, їх причини слід шукати в аномаліях цього суспільства, протиріччях, взаємозв'язках та взаємозалежності з іншими суспільними явищами.

Отже, кримінологічне вивчення будь-якого явища неможливе без встановлення причин та умов, які сприяють його існуванню. Метою цієї публікації є визначення основних причин та умов злочинів проти громадської безпеки.

Ця проблематика свого часу цікавила таких вчених, як А. І. Алексєєв, О. М. Бандурка, В. В. Бедриківський, О. М. Джу́жа, В. П. Ємельянов, О. Г. Кальман, О. В. Кириченко, В. М. Куц, В. С. Комісаров, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. П. Тихий та інші.

Під причинами злочинності слід розуміти негативні явища, які породжують її, а під умовами – явища, котрі безпосередньо не породжують злочинності (наслідку), але слугують певними обставинами, що сприяють її виникненню та існуванню, тобто в певний спосіб впливають на розвиток причинного зв'язку, сприяючи чи не перешкоджаючи породженню злочинності [3, с. 77].

Співвідношення причин і умов має відносний характер, тобто в різних випадках одне і теж явище може виступати або причиною, або наслідком [4, с. 79].

Причини та умови злочинності (детермінанти) є сукупністю економічних, соціальних, ідеологічних, політичних, психологічних, правових, організаційно-управлінських та інших чинників, які обумовлюють (детермінують) злочинність. Дані чинники покликані дати відповідь на питання про те, що породжує, обумовлює злочинність взагалі та її конкретні прояви, тобто конкретні злочини. Надалі охарактеризуємо деякі чинники що сприяють вчиненню злочинів проти громадської безпеки за видами соціальної діяльності.

Економічні чинники – перехід до ринкової економіки зумовив розвиток нових економічних та торгівельних відносин, відбувся бурхливий розвиток підприємств, промислового комплексу, але неврегульованими залишились питання у сфері промисловості і як наслідок – порушення норм чинного законодавства. Зокрема, неврегульованість на законодавчому рівні обігу деяких видів вогнепальної зброї призвели до її незаконного збуту та використання. До економічних чинників, що безпосередньо впливають на вчинення злочинів проти громадської безпеки є безробіття, непорядкованість економічного побуту, диспропорція економічного розвитку, як наслідок – транснаціональний характер злочинів проти громадської безпеки.

Соціальні чинники породжені соціальною нерівністю, проблемами міжнаціональних відносин. Адже на злочинність впливає не лише рівень та ступінь соціальних конфліктів, а й загальна атмосфера в суспільстві. Зокрема, яскравий прояв соціальних причин злочинності ми можемо спостерігати згадавши події 2014 року на Майдані Незалежності. До соціальних чинників ми також відносимо: відставання розвитку культурних відносин, культурного побуту, гаяння вільного часу без користі, бездіяльність, пияцтво у трудових колективах, поширення зловживання спиртними напоями у сімейній та побутовій сферах людського життя.

Організаційно-управлінські чинники – це ті причини та умови, що криються у недосконалому правовому регулюванні чинних нормативно-правових актів, що спрямовані на протидію окремим видам злочинів проти громадської безпеки. Зокрема, О.В. Кириченко сюди ж відносить недосконалість кримінального, кримінального процесуального, оперативно-розшукового законодавства; відсутність нормативно-правових актів правоохоронних органів України щодо тактики проведення негласних слідчих (розшукових) дій [5, с. 150].

Ідеологічні причини та умови пов'язані з особистою зацікавленістю лідерів злочинних угруповань у поширенні злочинності взагалі та злочинів проти громадської безпеки, зокрема. Лідери та учасники організованих груп та злочинних організацій всіляко придумують собі легенди прикриття та певну ідеологію, проводять різноманітні акції та кампанії щодо злочинних дій проти влади, правоохоронних органів, суспільства в цілому.

Державою вже протягом багатьох років не вироблено абсолютно ніякої ідеології як комплексу цінностей, на які орієнтується суспільство. Розвал старої системи цінностей і утворення в цій області вакууму привели до певної деградації свідомості частини населення.

Наслідком дії *політичних чинників* став як суто економічний ефект, що виразився в різкому загостренні всього блоку економічних проблем, так і зниження здатності держави забезпечувати свою безпеку, зокрема внутрішню, а також соціальний резонанс від цих наслідків [4, с. 82].

Політичні чинники пов'язані, на сам перед, зі складною внутрішньополітичною ситуацією в Україні. На сьогодні це воєнні дії на Сході України та політична ситуація, що склалась на території Автономної Республіки Крим. У цих місцях спостерігається активізація криміногенного авторитету, простежується стрімкий розвиток злочинної діяльності, організованої злочинності. З даних областей незаконно масово розповсюджується зброя в сусідні області, що в свою чергу є детермінуючим злочинність фактором.

Причини злочинів проти громадської безпеки нерозривно пов'язані з причинами всієї загальнокримінальної злочинності. Між злочинами, що посягають на громадську безпеку та умовами життєдіяльності суспільства, діяльності окремих його інститутів, правовими та моральними нормами, існує тісний, подекуди, визначальний зв'язок.

Виявлення якнайширшого кола причин та умов злочинів проти громадської безпеки та послідувачий їх аналіз слугуватиме запорукою ефективного вивчення криміногенної ситуації, прогнозування її стану, успішної подальшої профілактики та протидії злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 12.03.2018).
2. Зозуля І. В. Громадська безпека як об'єкт захисту за адміністративним і кримінальним законодавством України. *Право і Безпека*. 2003. № 2. С. 76–83.
3. Іванов Ю. Ф., Джу́жа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Паливода А. В., 2006. 264 с.
4. Бедриківський В. В., Литвинов О. М. Бандитизм: соціально-правовий і кримінологічний аналіз : монографія. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 163 с.
5. Кириченко О. В. Умови, що сприяють вчиненню злочинів проти громадської безпеки. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2014. № 5. С. 148–153.

Одержано 14.03.2018

УДК 343.9:343.56(477)

Олена Юрїївна ЦЕБИНОГА,

курсант 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0567-5686>

Науковий керівник:

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК,

кандидат юридичних наук, викладач

кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

БЕЗРОБІТТЯ ЯК ФОНОВЕ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩЕ

Серед негативних соціальних явищ у кримінології виокремлюють групу таких, які тісно пов'язані зі злочинністю. До них належать: пияцтво, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, проституція, безробіття, бродяжництво, жебрацтво. Названі явища ніби обрамляють злочинність, тому їх ще називають «фоновими» [1, с. 256].

Одним із чинників, що сприяє скоєнню злочинів та дестабілізує моральний порядок у суспільстві, є трудова незайнятість працездатних осіб, а саме — безробіття. Не маючи можливості гідно забезпечувати себе і свою сім'ю, а іноді й задовольнити потреби в найнеобхідніших речах, особи штовхають себе на вчинення крадіжок, грабежів та інших, переважно корисливих злочинів. Відповідно до вивченої судової практики за січень-жовтень 2017 року, лише 26 % осіб, що вчинили крадіжку зазначили, що мають неофіційне працевлаштування, інші ж не мали легального заробітку взагалі. При цьому майже 70 % виражали щире каяття, а деякі з цих осіб визначали, що зробили це під впливом важкого матеріального становища [2, с. 399].

Конституція України в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» в ст. 43 проголошує, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Нажаль, невтішні реалії сьогодення, соціальні кризи і потрясіння, що торкаються різних сфер суспільного життя, особливо сфери економіки, і на цьому фоні стрімке падіння рівня життя населення, його зубожіння та як результат – ріст безробіття – все це надає конституційному праву громадян на працю характер декларативності. Безробіття можна охарактеризувати як багатоаспектну економічну категорію, що торкається важливих соціально-економічних відносин в державі. Дуже небезпечним в цьому сенсі видається соціально-правовий аспект безробіття. Саме падіння рівня доходів населення виступає мотивуючим фактором, що пов'язує безробіття зі злочинністю. Соціально-економічні втрати від безробіття досить значні, в багатьох країнах світу докладається чимало зусиль для їх мінімізації. А рівень безробіття визначає рівень економічного розвитку держави. Нажаль, Україна займає останні місця в світових рейтингах з даного питання.

Соціальні наслідки безробіття носять руйнівний характер. Вони торкаються не тільки осіб, що не мають роботи, а і працюючого населення, яке постійно відчуває потенційну загрозу втратити роботу. Соціально-психологічні дослідження впливу безробіття на злочинність показують, що між рівнем безробіття і показниками злочинності існує тісний взаємозв'язок. Безробіття серед основної працездатної частини населення неминуче тягне за собою неможливість громадян чесно працювати, згубно впливає на інститут сім'ї, виховання дітей. Безробітні легко втягуються в кримінальну середу різної спрямованості. Безумовно, на першому місці серед вчинюваних ними злочинів є крадіжки, грабежі, розбої та шахрайства, досить висока частка насильницьких злочинів, а також злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків та

зброї. Дуже небезпечною є тенденція спрямування асоціально налаштованих безробітних в кримінальний бізнес, організовану злочинність. Тоді спектр вчинюваних ними злочинів збільшується багатократно. Нажаль, дієвим резервом такого поповнення є звільнені в запас військовослужбовці, колишні учасники бойових дій в «гарячих точках», висококласні спеціалісти в різних галузях, які не отримали достойної оплати за свої професійні вміння і навички, колишні спортсмени та інші категорії працездатного населення, які не знайшли роботу. Все вищевикладене підтверджує той факт, що безробіття поряд з продукуванням злочинності має специфічні кримінальні наслідки, що проявляються в злочинності самих безробітних.

Безробіття має згубний вплив на молодь, стимулює її кримінальну активність. Крім того, небезпечною видається ситуація стрімкого збільшення міграційних потоків високоосвічених молодих спеціалістів за кордон в пошуках гідно оплачуваної роботи. Це становить загрозу економіці нашої держави, негативно впливає на генофонд нації і в кінцевому етапі посягає на національну безпеку. Адже саме молодь, отримуючи вищу освіту, не може працевлаштуватися згідно з отриманою спеціальністю, вимушена погоджуватись на низькооплачувані некваліфіковані робочі місця. Все це має негативний психо-емоційний вплив на молодь, який проявляється в різних протестних діях, в тому числі і кримінальних.

В цьому зв'язку дуже слушними є погляди вітчизняних вчених, які визначають фонові для злочинності явища як криміногенні фактори або ж похідні від останніх явища, що становлять собою окремі масові форми девіантної, деструктивної поведінки та виявляють сталі зв'язки зі злочинністю [3, с. 7].

Таким чином, фонові явища взаємопов'язані зі злочинністю і дуже часто саме безробіття називають однією з причин злочинності в сучасному світі. Це явище, як фонове, сприяє злочинності, а як детермінант – обумовлює її. А оскільки ці проблеми мають економічне підґрунтя, являються соціальними відхиленнями, то одним із першочергових завдань держави є подолання економічної кризи та максимальне зниження рівня безробіття в державі.

Список бібліографічних посилань

1. Курс кримінології. Загальна частина : підручник : у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. ; під заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. 352 с.

2. Щербань Я. С. Безробіття як фонове явище // Злочинність у глобалізованому світі : матеріали XVI Всеукр. кримінол. конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 12 груд. 2017 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана і Б. М. Головкина. Харків : Право, 2017. С. 399–402.

3. Кримінологія (Особлива частина) : навч. посіб. / кол. авт.: О. М. Бандурка, О. М. Литвинов, Ю. М. Орлов, В. М. Трубников та ін. ; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2011. 347 с.

Одержано 14.03.2018

УДК 343.223.01;343.9

Кирило Олександрович ЧЕРЕВКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3384-8388>

ПИЯЦТВО ЯК ФОНОВЕ ЯВИЩЕ, ЩО ОБУМОВЛЮЄ ІСНУВАННЯ НЕОБЕРЕЖНИХ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИМИ ПРИГОДАМИ

Злочини, вчинювані з необережності, є частиною загальної злочинності, самостійним елементом її структури. Як соціально-правове явище необережна злочинність досить поширена і небезпечна. Відповідно до кримінального законодавства України (Кримінальний кодекс України), необережність, як одна з форм вини, припускає: по-перше, злочинну самовпевненість винного (якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення); по-друге, злочинну недбалість (якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити) (ст. 25 КК України) [1]. Необережна форма вини є підставою для визнання вчиненого злочину необережним. Крім того, таким злочинном у кримінологічному сенсі є і умисно вчинене суспільно небезпечне діяння, тяжкі наслідки якого не охоплювалися умислом винного і настали за наявності у відношенні до них необережної форми вини (злочин, з так званою подвійною (змішаною) формою вини). «Необережна злочинність є складовою частиною загальної злочинності і містить сукупність передбачених чинним кримінальним законодавством злочинів, вчинених у результаті злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості» [2].

Психологічна картина необережності має глибоке соціальне коріння. Вона тісно пов'язана з установками, поглядами й принципами особистості – її соціальною позицією. Неуважність і легкомудство, що проявилися у необережному заподіянні шкоди суспільним інтересам, охоронюваним законом, кореняться

в недостатній значимості цих інтересів для винного, а звідси – у недостатньо уважному до них відношенні. Тому необережність, як і умисел, є проявом негативного відношення особи до інтересів суспільства.

У загальній структурі злочинності необережна за останні 5 років становить приблизно 3–5 %. Можна віднести такі склади злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України, що відносяться до необережних: статті 119, 128, 130, 131, 133, 196, 197, 264, 267, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 286, 287, 320, 326, 367, 419, 425. Так в 2017 році було вчинено 523911 кримінальних правопорушень, з них 14993 вчинених з необережності, що складає 3 %. Структура необережних злочинів така: порушення правил безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту – до 69 %, службова недбалість – близько 11,8 %, порушення законодавства в сфері безпеки виробництва та охорони праці – 10,6 %, необережні злочини проти особи – 6,3 %.

З урахуванням викладеного, доцільно виділяти види необережної злочинної поведінки, пов'язані з:

- порушенням правил безпеки використання машин і механізмів;
- проведення робіт, що вимагають особливої обережності;
- безпеки експлуатації транспортних засобів;
- безпеки при виробництві й передачі енергії, транспортуванні і зберіганні енергоносіїв;
- екологічної безпеки; медичної безпеки;
- побутової безпеки;
- безпеки виконання посадових і професійних обов'язків;
- майнової безпеки [3].

Перелічені вище фактори дають підстави для вивчення та розгляду проблеми необережної злочинності. Під необережною злочинністю прийнято розуміти сукупність усіх необережних злочинів, вчинених на певній території за певний період часу.

Необережна злочинність, як відносно масове соціально-правове явище, склалася у середині ХХ ст., у період науково-технічної революції. Кількість таких злочинів і особливо масштаби заподіяваної ними шкоди мають тенденцію до постійного зростання. Людині усе важче стає управляти створеними нею технічними засобами, а особливо тими, що відносяться до джерел підвищеної небезпеки, і підтримувати їх у безпечному стані.

Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, в результаті дорожньо-транспортних пригод у світі щорічно гине близько 1,25 млн чоловік.), передає прес-служба організації. Щорічні збитки від дорожньо-транспортних подій (далі – ДТП) становлять майже 3 % світового валового доходу. За прогнозом Всесвітньої організації охорони здоров'я, в 2020 році, якщо не вжити заходів, смертність від ДТП вийде на третє місце після серцево-судинних захворювань і важких стресів.

Протягом минулого року в Україні сталося близько 102 тис. ДТП, при цьому 1996 тис. осіб загинуло, біля 21557 тисяч отримали травми різного ступеня тяжкості. Кожні 20 хвилин в Україні відбувається ДТП, а кожні три години гине людина. В середньому за добу в ДТП гине 5–6 і отримує травми різного ступеню тяжкості – понад 60 осіб. В Україні відносна кількість загиблих в ДТП в кілька разів більша, ніж в країнах Євросоюзу, США. Ціна порушень правил дорожнього руху в Україні за найскромнішими підрахунками сягає мільйонів доларів США на рік.

До дорожньо-транспортних злочинів належать: порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (ст. 286 КК України); випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів (ст. 287 КК України); порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожнього руху (ст. 288 КК України); порушення пішоходом, велосипедистом, їздовим, ремонтником тощо правил, які забезпечують безпечну роботу автотранспорту (ст. 291 КК України).

Судова практика показує, що переважна більшість всіх дорожньо-транспортних випадків стається з вини водіїв. Усі причини й умови, що призводять до дорожньо-транспортних злочинів, доцільно поділити на такі блоки: 1) дії та стан водія; 2) дії та стан пішоходів і пасажирів транспорту; 3) технічний стан транспортного засобу; 4) стан дороги й метеорологічні умови. До основних факторів, які пов'язані з особою водія, належать: керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння; порушення приписів Правил дорожнього руху, що стосуються керування транспортним засобом (перевищення швидкості руху, припустимої в конкретній ситуації, а також неправильна оцінка дорожньої ситуації та несвоєчасно вжиті заходи із забезпечення безпеки руху); недосвідченість і неухважність водія; психофізіологічні й інші дані водія (перевтома, хворобливий стан водія); порушення техніки водіння та режиму роботи водіїв автотранспортних засобів.

Під пияцтвом розуміють систематичне, надмірне споживання спиртних напоїв, яке знижує рівень соціальної активності особистості, що негативно позначається на здоров'ї людини, котра споживає алкоголь. Авжеж, надмірне вживання алкоголю приводить до вчинення суспільно – небезпечних правопорушень. Органам місцевого самоврядування та Національній поліції необхідно разом створювати плани реалізації комплексних заходів щодо посилення профілактичного впливу і протидії проявам пияцтва на дорогах та водіями транспортних засобів.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України: станом на 10 січня 2018 року. Харків : Право, 2018. 286 с.
2. Криминологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2014. 440 с.
3. Криминологія: питання та відповіді / кол. авт.: О. О. Авдеев, А. А. Васильєв та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Золота миля, 2015. 324 с.

Одержано 18.03.2018

Костянтин Євгенович ШЕВЕЛЕВ,

старший викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3501-5021>;

Олена Леонідівна МУРЕНКО,

старший викладач кафедри права
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЗБРОЇ ЯК ФОНОВЕ ЯВИЩЕ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ

На сучасному етапі існування України, у зв'язку з веденням на території держави бойових дій, вельми актуальною постає проблема «чорного ринку» вогнепальної, холодної та інших видів зброї, боєприпасів та вибухівки.

Злочинні угруповання, різного роду та направленості користуються послугами нелегальних постачальників зброї для задоволення потреб забезпечення власної кримінальної діяльності.

Так, у 2015 році, викрито та знешкоджено організовану групу на чолі з раніше неодноразово судимим «Ш», до складу якого входило понад 40 осіб, на рахунку яких значилось 170 злочинів, у тому числі вбивства за обтяжуючих обставин, розбійні напади та пограбування. У злочинців вилучено близько 100 одиниць вогнепальної зброї, в тому числі 6 автоматів «Калашнікова», пістолет «ПСМ» з глушником, три пістолети «ТТ», 4 пістолети іноземного виробництва, 4 револьвери, 5 обрізів, 3 саморобних рушниця, близько 3 тисяч патронів, 7 бойових гранат, 5 запалів та 5 кг вибухівки. Виявлено канал поставок вогнепальної зброї громадянином «М» з зони проведення АТО.

Також, у ході розслідування ряду резонансних кримінальних справ органами військової прокуратури спільно з СБУ та ВСП, за отриманою інформацією, викрито злочинну групу бандитсько-рекетирського спрямування на чолі з колишнім військовослужбовцем «Р» до складу якої входило 11 осіб, (в основному мешканців міста Одеси, області та Республіки Молдова). Злочинці займалися викраденням громадян і скоювали вбивства «на замовлення», вчинили ряд злочинів на території Одеської області, Республіки Молдова та два вбивства у Тернопільській області. У членів цієї групи вилучено 2 гранатомети РПГ-26, 8 автоматів «Скорпіон» та «Калашнікова», понад 5 тисяч набоїв та 46 магазинів до автоматичної зброї, 46 гранат, 14 тротильових шашок, 4 вибухові пристрої «МД», міну «МОН-90», 5 комплектів лазерних прицілів, глушники, запали, мікровимикачі та накалювальні механізми до вибухових пристроїв, 8 автомашин.

Вказане угруповання, також, отримало частину зброї з зони проведення АТО, канал її постачання повністю викрито, особам, причетним до злочину оголошено про підозру за ст. 191 та 364 КК України.

Виявити вказані злочини та запобігти подальшій злочинній діяльності вказаних угруповань, в значній більшості, допомогли: кваліфіковані, із застосуванням сучасної криміналістичної техніки огляди місць подій, правильна організація роботи працівників розшуку по встановленню осіб, причетних до скоєння злочинів, що досить важливо при розкритті тяжких резонансних злочинів, вчинених з використанням вогнепальної зброї та вибухових пристроїв і розкриття злочинів по «гарячих слідах».

Одразу ж після огляду місця події та інших першочергових слідчих дій з урахуванням здобутих доказів розроблювались детальні плани проведення подальшої роботи по розслідуванню фактів вимагання, вбивств, вчинених в умовах неочевидності, спрямованої на розкриття злочину. При цьому висуваються і відпрацьовуються всі можливі реальні версії вчинення.

За виконанням планів, тобто за розслідуванням справ, здійснюється постійний контроль з боку процесуального керівника.

Так, в разі злочинів в умовах неочевидності, повинна утворюватись аналітична група, до складу якої входить криміналіст, судмедексперт, процесуальний керівник, ця група працює паралельно зі слідчим, у якого в перебуває провадження.

Основне завдання аналітичної групи – накопичення оперативної інформації щодо можливих мотивів злочину, можливих свідків та підозрюваних, інших осіб, причетних до злочину, знарядь злочину, речових доказів, місця їх знаходження та іншої інформації, яка сприятиме розкриттю.

Процесуальний керівник забезпечує координацію роботи з органами поліції, оперативно повідомляє слідчого про здобуті при проведенні оперативно-розшукових заходів дані, які мають значення для розслідування злочину, зокрема, можуть бути використані при допитах свідків та підозрюваних, потерпілих тощо.

Впевнені, що основним фактором, що позитивно позначиться на організації роботи по розкриттю та розслідуванню вбивств, нелегальному постачанню зброї та інших тяжких насильницьких злочинів, особливо вчинених організованими групами, має бути творчий, нетрадиційний підхід до організації і проведення слідчих дій, взаємодії підрозділів.

Протидія нелегальним поставкам зброї, якою насичуються кримінальні угруповання є пріоритетом у діяльності правоохоронних органів держави на усіх організаційних ланках.

Одержано 17.03.2018

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК,

кандидат юридичних наук, викладач

кафедри кримінального права і криминології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0162-7011>

ПРОСТИТУЦІЯ І ЗЛОЧИННІСТЬ: ОСНОВНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ

Проституція незалежно від її правової регламентації поряд з іншими негативними соціальними явищами є одним із фонових явищ, які безпосередньо пов'язані зі злочинністю і впливають на її кількісні та якісні показники.

Поняттям фонове явище охоплюється не будь-яка дозлочинна асоціальна поведінка, не будь-яка поведінка, яка «відхиляється від соціальної норми», а лише така, яка тісно пов'язана з окремими видами (групами) злочинів і має протиправний характер. Названі форми дозлочинної антисуспільної поведінки за ступенем суспільної небезпеки не являються злочинними, але якщо їх вчасно не попередити, не запобігти, вони можуть потягнути за собою скоєння певного злочину [1, с. 18].

Яскравим прикладом такої антисуспільної поведінки є проституція, на фоні якої вчиняється безліч злочинів, об'єктами яких є різного роду суспільні відносини. Зв'язок проституції із злочинністю безсумнівний. Вони значною мірою обумовлюють одне одного.

Перш за все слід вказати, що на тлі заняття проституцією, як форми прояву девіантної поведінки, вчиняються злочинні діяння, пов'язані з *організацією її заняттям* (сутенерство, як дії особи по забезпеченню заняття проституцією іншою особою, та створення або утримання місць розпусти і звідництва). Вказані злочини набули широкого розповсюдження. Ця діяльність стрімко розвивається, трансформується, набуває ознак злочинного промислу. На сьогоднішній день можна говорити про налагоджений секс-бізнес в Україні, що має усі ознаки «злочинної» підприємницької діяльності і за рівнем прибутків посідає друге місце після торгівлі наркотиками, випереджаючи за прибутковістю торгівлю зброєю та інші види нелегальної комерційної діяльності.

У разі, коли діяльність, пов'язана з організацією заняття проституцією, здійснюється на міждержавному рівні, чітко простежується її зв'язок із *торгівлею людьми*. Адже під експлуатацією людини слід розуміти в тому числі всі форми сексуальної експлуатації.

В останні роки торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації стала важливою соціальною і правовою проблемою. Вона тісно пов'язана з проституцією й прихованими формами експлуатації такими як: домашнє рабство, пошук наречених за каталогом, секс – туризм, порнографія в Інтернеті, та ін. Близько 80 % жінок, які стали жертвами такої торгівлі, в тій чи іншій мірі піддаються сексуальній експлуатації [2, с. 22].

За деякими даними, 70–90 % від об'єму торгівлі жінками і дітьми у Європі і Азії складає торгівля, з метою втягнення в організовану проституцію. Взагалі, трафік, орієнтований на проституцію, складає від 70 до 80 % всього об'єму торгівлі людьми при підрахунку кількості жертв. Також відомо, що реальна кількість жертв значно перевищує всі можливі підрахунки [3, с. 57].

Слід констатувати зв'язок проституції із *ввезенням, виготовленням, збутом і розповсюдженням порнографічних предметів*. Не дивлячись на те, що в Україні чисельність населення зменшується і воно «старіє», показники обігу продукції порнографічного характеру стрімко зростають. Причиною цього є зниження вікової планки інтересу до секс-продукції, комп'ютеризація та інтернетизація населення України. Інформаційно-цифрові технології та Інтернет стали справжніми осередками порнографії. За результатами проведених опитувань, 71 % користувачів Інтернету заявили про відвідування порно-сайтів щомісячно. З цього числа опитаних 67 % осіб були у віці від 12 до 30 років [4, с. 58–59].

Перегляд та використання продукції порнографічного характеру конкретною особою зазвичай викликає сексуальне збудження, задоволення якого часто пов'язане із користуванням послугами осіб, які надають сексуальні послуги, у зв'язку з чим виникає нерозривне коло попиту на продукцію порнографічного характеру, з одного боку, і проституцією – з іншого.

Суспільна небезпечність дій, пов'язаних із ввезенням, виготовленням, збутом і розповсюдженням порнографічних предметів полягає в тому, що вони посягають на основні принципи суспільної моралі у сфері статевих стосунків. Такі дії знаходяться в явному протиріччі з існуючими в суспільстві традиціями інтимного спілкування людей, завдають шкоди їх моральному вихованню, особливо молоді, шляхом одіозної сексуальної інформації призводять до деформації моральних уявлень і понять про сексуальні відносини між людьми [5, с. 801].

Часто проституція «іде поруч» із *наркоманією* та злочинами, безпосередньо з нею пов'язаними. По-перше, нерідко особи, що займаються проституцією, вживають наркотичні засоби (в тому числі отримуючи їх в якості винагороди за надання сексуальних послуг); по – друге, вони можуть виступати кур'єрами і розповсюджувати наркотичні засоби серед клієнтів; по – третє, нерідко особи, що надають сексуальні послуги, використовують наркотики для досягнення певної злочинної мети, переважно пов'язаної із незаконним заволодінням майном. Сюди можна віднести застосування повіями клофеліну для «відключення» клієнтів з метою подальшого вчинення щодо них майнових злочинів. Нерідко, в таких випадках особа, яка

займається проституцією, є членом організованої злочинної групи, і в її задачі входить також виявлення заможних клієнтів та здійснення щодо них розвідувальних дій для подальшого вчинення корисливого посягання.

Підвищена суспільна небезпечність проституції полягає в тому, що вона *сприяє розповсюдженню венеричних захворювань та ВІЛ/СНІДу*, які є злочинами. З огляду на те, що кількість клієнтів у однієї прости-тутки може досягати 12–15 осіб на добу, неважко підрахувати скільки осіб потенційно є інфікованими хворобами, що передаються статевим шляхом, в тому числі, СНІДом. Це в свою чергу, як ланцюгова реакція, сприяє росту тяжких соматичних і психічних захворювань, безпліддю, самогубствам, зростанню показників жіночої злочинності. В даному випадку можна стверджувати, що проституція є одним із факторів погіршення демографічної ситуації, розмивання генофонду нації.

У підсумку слід вказати на те, що проституція, безумовно, пов'язана з відтворенням злочинності, хоча і не входить в це поняття. Як негативне соціальне явище вона, беззаперечно, наносить шкоду суспільній моральності, призводить до скалічення психологічних людських якостей та моральних цінностей, що призводить до розбещення особи не лише проститутки, а й руйнації суспільних відносин, для яких проституція є фоновим явищем. Але з іншого боку можна сказати, що фоновим явищем для поширеності проституції в суспільстві є негативні суттєві зміни характеру соціально – економічних відносин і морально – психологічного клімату в державі, занепад його моральності і духовності. Ці поняття взаємовиключні, але вони і взаємопов'язані, взаємопродукуючі. Проституція, як фонове явище злочинності, має глибоке соціальне підґрунтя. Тому успішна протидія їй повинна базуватися, перш за все, на укріпленні та стабілізації суспільних відносин в різних сферах життєдіяльності суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку. Харьков : Право, 1998. 141 с.
2. Дьяченко А. Ответственность за сексуальную эксплуатацию женщин и детей. Уголовное право. 2003. № 2. С. 22–24.
3. Клочкова А. В. Взгляд европейских криминологов на проблему торговли женщинами и детьми в целях сексуальной эксплуатации. Вестник Московского университета. Серия «Право». 2007. Вып. 4. С. 57–64.
4. Шендрик В. В. Боротьба з порнографією. Харків : Оберіг, 2010. 215 с.
5. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Вид. 3-тє. Харків : Одиссей, 2006. 1152 с.

Одержано 13.03.2018

УДК 343.85

Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент

кафедри кримінального права і криминології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6096-2020>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

В останні роки питання нелегальної міграції привертає все більшої уваги урядовців різних країн світу, представників міжнародних організацій і громадськості. Зокрема занепокоєння викликає безпрецедентна кількість біженців, які щороку нелегально проникають до країн Європейського союзу, шукаючи порятунку від соціальних, військових і природних катаклізмів або просто намагаючись поліпшити умови свого життя, переїхавши до більш заможних країн під виглядом біженців. Для України питання нелегальної міграції також стоїть досить гостро. Нелегальна міграція визнана актуальною загрозою національної безпеки України [1], а також військово-політичним викликом, що в поєднанні з іншими чинниками такими, як розповсюдження зброї масового ураження, тероризм, організована злочинність, незаконна торгівля зброєю і боеприпасами, може перерости в загрозу застосування військової сили проти України [2].

У сучасному глобалізованому світі міграція є природним явищем. За даними Міжнародної організації міграції у 2017 р. глобальна кількість мігрантів досягла 257 млн. осіб, при цьому на Україну припадає близько 5 млн. мігрантів [3]. У той же час слід відзначити, що міграція є соціальним феноменом, який потребує чіткої регламентації з боку державних структур, інакше вона трансформується в некеровану соціальну систему та стає джерелом політичних, економічних, соціальних та культурних конфліктів.

У криминології вже традиційним є дослідження проблем, які породжує міграція. Зокрема, міграцію розглядають як одну з детермінант сучасної злочинності та ізольовано досліджують питання злочинності мігрантів. Не останнє місце в криминологічних дослідженнях займає й нелегальна міграція як фонове для злочинності явище. Зазначимо, що в останні роки міжнародна спільнота свідомо відходить від використання терміну нелегальна міграція (illegal migration) і пропонує замінити його терміном нерегулярна

міграція (irregular migration). Зазначена зміна пояснюється онтологічним негативним забарвленням терміну нелегальна міграція.

Данні щодо рівня нелегальної міграції в Україні є доволі приблизними. У своєму звіті голова міграційної служби М. Соколюк повідомив, що у 2017 р. в ході проведення спецоперацій «Мігрант» і «Кордон» було виявлено 9678 нелегальних мігрантів, щодо 9264 з яких було прийнято рішення про примусове повернення [4]. У той же час дослідники називають цифри, що значно перевищують офіційну статистику – 45–50 тисяч нелегальних мігрантів щорічно [5, с. 74]. Така розбіжність засвідчує високу латентність нелегальної міграції в Україні, а також її конспіративність у випадку прийняття нею організованих форм. У той же час слід враховувати, що через збройний конфлікт, що відбувається в східних регіонах України, уряд повністю позбавлений можливості контролювати нелегальне переміщення осіб через кордон на цій ділянці, що згодом дозволяє нелегалам потрапити на територію інших областей через так звані «сірі зони». Таким чином нелегальна міграція в зазначених регіонах взагалі не враховується офіційною статистикою.

Нелегальних мігрантів поділяють на дві базові категорії: 1) особи, які в'їжджають і залишаються в країні без відповідного дозволу або використовуючи підроблені документи; 2) напівлегальні мігранти, які в'їжджають до країни на законних підставах, але з різних обставин не покидають країну і залишаються в ній після завершення терміну, обумовленого в'їзною візою. Деякі науковці окремо виділяють також «кримінальну міграцію», соціальне, відносно масове, суспільно небезпечне явище, що виявляється в територіальному переміщенні осіб з метою вчинення злочинів, а також переміщенні кримінальних технологій через кордони тих чи інших територій [6, с. 95]. Зазначений вид нелегальної міграції фактично стає формою підготовчої злочинної діяльності.

Нелегальна (нерегулярна) міграція проявляє стійкі зв'язки з наступними видами злочинності: контрабанда, в тому числі контрабанда наркотичних речовин, торгівля людьми та різні форми експлуатації, корупційні злочини, підробка документів, незаконне переправлення осіб через державний кордон, участь в етнічних організованих злочинних угруповань тощо. Крім того перебування в нелегальному статусі часто ставить мігрантів у пряму загрозу стати жертвою злочинів та експлуатації або бути втягнутим в організовану злочинність.

Розв'язання збройного конфлікту на території України значно посилює криміногенні ризики нелегальної міграції для нашої держави. Так в умовах триваючого збройного конфлікту нелегальна міграція проявляє стійкі зв'язки з контрабандою зброї, боєприпасів та вибухових речовин, різними видами терористичних практик, участю в не передбачених законом воєнізованих або збройних формуваннях, залученням неповнолітніх до участі у збройному конфлікті, найманством та іншими злочинними проявами. Крім того, як засвідчує начальник управління взаємодії з правоохоронними органами, запобігання та виявлення корупції Донецької обласної державної адміністрації О. Ставицький, збройний конфлікт на сході України значно активізував усі злочинні форми торгівлі людьми та експлуатації в цьому регіоні [7]. Правоохоронні органи не мають повної актуальної інформації щодо якісних і кількісних показників злочинності в зоні конфлікту, відповідно особливості криміногенної ситуації, зокрема криміногенних зв'язків нелегальної міграції зі злочинністю в умовах збройного протистояння потребують комплексних наукових досліджень.

Підсумовуючи, зазначимо, що Україна залишається державою з досить високим рівнем нелегальної міграції. Зв'язок останньої зі злочинністю проявляється в заборонених законом, нерідко кримінальних способах проникнення та залишення в країні, залучення мігрантів до злочинної діяльності, а також в підвищеній вкритимості зазначених осіб. На сьогодні найбільш значними криміногенними ризиками, пов'язаними з нелегальною міграцією, є підвищення загроз національній безпеці країни через різноманітні форми злочинної діяльності нелегальних мігрантів у зоні збройного конфлікту. Як результат, необхідним вбачається активізація наукових досліджень нелегальної міграції як фонового для злочинності явища та вдосконалення організаційно-правових основ протидії нелегальній міграції в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Стратегія національної безпеки України : затв. указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 01.03.2018).
2. Воєнна доктрина України : затв. указом Президента України від 24.09.2015 № 555/2015 // Президент України : офіц. сайт. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443> (дата звернення: 01.03.2018).
3. Key migration statistics: Ukraine // Migration data portal : сайт. URL: https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2017&cm49=804 (дата звернення 01.03.2018).
4. Голова міграційної служби Максим Соколюк представив публічний звіт про роботу ДМС у 2017 році (фото, інфографіка) // Тверезий погляд : сайт. URL: <http://tvrezo.info/post/45144> (дата звернення: 01.03.2018).
5. Денисова Т. А. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і проблеми незаконної міграції. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2016. Вип. 2. С. 72–76.
6. Левковський В. Ф. Нелегальна міграція – загроза національній безпеці України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 16. С. 89–98.
7. Збройний конфлікт стає каталізатором збільшення фактів торгівлі людьми // *Голос України* : сайт. URL: <http://www.golos.com.ua/article/290936> (дата звернення: 01.03.2018).

Одержано 18.03.2018

Андрій Миколайович ЯЩЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3956-3487>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ФОНОВИМ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩАМ

У кримінологічній літературі зазначається, що протидія фоновим для злочинності явищам являє собою сформовану систему заходів політичного, соціально-економічного, інформаційно-пропагандистського, організаційного, правового та іншого характеру, спрямовану на виявлення, запобігання та усунення об'єктивних і суб'єктивних факторів відтворення явищ, що пов'язані чи сприяють злочинності, а також мінімізацію їх наслідків, здійснювану шляхом цілеспрямованої діяльності всіх інститутів суспільства [2, с. 328].

У системі заходів протидії фоновим для злочинності явищам кримінальна відповідальність та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб можуть становити блок правових заходів безпосередньо протидії терористичним загрозам. Зокрема, у КК України задекларована невідворотність настання кримінальної відповідальності у випадках вчинення злочинів терористичного характеру. Окрім цього, вчинення уповноваженою особою юридичної особи від імені юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених у ст. 258 – 258-5 КК України, є передумовою застосування до такої юридичної особи регламентованих розділом XIV-I КК України заходів кримінально-правового характеру (ст. 96-3 – 96-11).

Належність кримінальної відповідальності та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб до правових заходів протидії тероризму зумовлює постановку і вирішення питання про співвідношення вказаних правових категорій. У зв'язку з цим, хотілося б зазначити таке.

Кримінальна відповідальність, на нашу думку, являє собою негативну оцінку в обвинувальному вирокі суду вчиненого кримінального правопорушення і особи, яка його вчинила (визнання особи винною у вчиненні злочину (тобто її засудження) з констатацією факту його вчинення), а також зазнавання винною особою конкретних заходів кримінально-правового характеру, заснованих на примусі (обмеженні прав і свобод особистого, майнового чи іншого характеру) або заохоченні (стимулюванні) позитивної поведінки, а також недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження.

Зі змісту наведеного визначення кримінальної відповідальності вбачається, що її ознаками, принаймні, є: 1) осуд (засудження) фізичної особи обвинувальним вирокі суду; 2) вимушене зазнавання такою особою покарання та (або) інших заходів кримінально-правового характеру (зокрема, звільнення від покарання або його відбування, примусових заходів медичного характеру, з огляду на приписи ч. 2 ст. 20 КК України, примусового лікування, спеціальної конфіскації, судимості тощо); 3) нарешті, підставою кримінальної відповідальності становить виключно факт вчинення фізичною особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбаченого Особливою частиною КК України.

Із урахуванням системного аналізу положень розділу XIV-I Загальної частини КК України, а також окремих приписів КПК України, можна дійти висновку, що заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб характеризуються такими специфічними ознаками. По-перше, оскільки ці заходи передбачені КК України, вони є кримінально-правовими заходами. У той же час, ті з них, які є примусовими (штраф, конфіскація майна, ліквідація) можуть мати й іншу галузеву приналежність: адміністративно-правову, цивільно-правову або господарсько-правову. Однак ця обставина не дає жодних підстав для отожднення цих подібних за назвою правових явищ, наявних в різних галузях права, а також, з іншого боку, для пошуку їх природної приналежності виключно до адміністративного, кримінального, цивільного або господарського права. Напроти, ці заходи необхідно послідовно розрізняти, з огляду на їх відмінні властивості залежно від галузевої приналежності. Зокрема, констатація відмінних властивостей штрафу залежно від галузевої належності (як покарання, заходу адміністративно-правової відповідальності та виду забезпечення виконання цивільно-правового зобов'язання) яскраво аргументована у фундаментальній науковій праці В. О. Попраса [3, с. 40–43]. Що стосується конфіскації майна як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, то вона за своїм змістом відрізняється від конфіскації як виду адміністративного стягнення. Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 24 КУпАП цей вид адміністративного стягнення більше наближений до спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру, хоча очевидно, що він має власні специфічні риси. По-друге, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб мають примусовий характер (ст. 96-7 – 96-9 КК України – у такому разі вони тягнуть настання негативних для юридичної особи наслідків майнового або організаційно-правового характеру) або засновані на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження (ст. 96-5 КК України – у цьому

випадку унеможлиблюється настання таких негативних наслідків). По-третє, ці заходи кримінально-правового характеру, не зважаючи на примусовий характер окремих із них, не є покаранням, оскільки юридична особа в силу своєї правової природи не може вчинити злочин, а, відтак, і бути визнана винною у його вчиненні. Покарання призначається виключно до суб'єктів злочину – фізичних, осудних осіб, які досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Законодавець, до речі, безпосередньо підкреслює вищевказане твердження, регламентуючи ці альтернативні покаранню заходи у розділі XIV-І КК України, в додаток до розділу XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру». У зв'язку з цим варто розрізняти, зокрема, штраф і конфіскацію майна як покарання від штрафу і конфіскації майна як заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. По-четверте, оскільки заходи кримінально-правового характеру не є покаранням, їх застосування не тягне судимості. По-п'яте, не слід заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб ототожнювати з кримінальною відповідальністю. Подібна позиція поступово знаходить свою більш ширшу підтримку серед науковців [1, с. 102]. У силу об'єктивних причин юридична особа не може органічно відчувати як морального аспекту засудження, так і притаманної покаранню репресивної (каральної) функції. У зв'язку з цим, суд від імені держави не може, ані засудити юридичну особу, ані призначити їй покарання. З огляду на це, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за своєю суттю не є кримінальною відповідальністю, хоча і реалізуються в межах такої відповідальності. Як уже було зазначено, ця обставина пов'язана виключно з тим, що передумовою застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи є вчинення її уповноваженою особою будь-якого зі злочинів, передбачених ст. 96-3 КК України. Нарешті, по-шосте, згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством України, застосування примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи має похідний від застосування покарання щодо її уповноваженої особи характер (ст. 291, 372, 374 КПК України). У свою чергу застосування заходів щодо юридичної особи заснованих на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження, як правило, залежить від її звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49, 96-5 КК України, ч. 3 ст. 284 КПК України). Така практика, до речі, серед Європейських фахівців знаходить свою критику. Зокрема, окремими спеціалістами зазначається, що юридична особа має зазнавати кримінально-правового впливу й у тому випадку, коли фізична особа, яка вчинила злочин в її інтересах, не може бути встановлена або не підлягає кримінальному переслідуванню чи взагалі визнанню винною [4, с. 10–11].

З огляду на вищеведене, зазначимо, що в системі спеціально-кримінологічних заходів протидії тероризму не слід ототожнювати кримінальну відповідальність, що є неминучим наслідком вчинення якогось одного зі злочинів, передбачених ст. 258 – 258-5 КК України, із заходами кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, у випадку вчинення уповноваженою особою будь-якого з таких злочинів. Це різні за своєю природою юридичні явища. З огляду на це, одним з перспективних напрямів удосконалення правових заходів протидії тероризму може стати напрям з удосконалення порядку застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб в аспекті регламентації можливості державного реагування на відповідні злочинні діяння вчиненні уповноваженою особою юридичної особи незалежно від того чи була така особа правоохоронними органами встановлена, притягнута до кримінальної відповідальності або, в передбаченому законом порядку, визнана винною у їх вчиненні.

Список бібліографічних посилань

1. Крижановский Н. Освобождение юридического лица от применения мер уголовно-правового характера в связи с окончанием сроков давности: сравнительно-правовой анализ. *Legea si Viata*. 2017. № 12/2 (312). С. 100–104.
2. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 524 с.
3. Попрас В. О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2009. 224 с.
4. Сравнительный анализ ответственности юридических лиц (корпоративной ответственности) за преступления коррупционной направленности: технический документ / подгот. Г. Рупчевым ; ПРЕКОП-РФ ; Совмест. проект Европейского Союза и Совета Европы «Защита прав предпринимателей в Российской Федерации от коррупционных практик». ECCU-PRECOF-TP-5, 2015. 30 с. URL: <https://rm.coe.int/16806d8620> (дата звернення: 15.03.2018).

Одержано 17.03.2018

Наукове видання

**ФОНОВІ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩА:
ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ**

Збірник тез доповідей
Всеукраїнської науково-практичної конференції

(27 квітня 2018 року, м. Харків)

Відповідальні за випуск: *О. М. Литвинов, Т. А. Шевчук*
Редагування списків бібліографічних посилань: *С. С. Тарасова,
П. О. Білоус*
Комп'ютерне верстання: *С. В. Гончарук*
Дизайн обкладинки: *А. С. Тяпкін*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 14,23. Обл.-вид. арк. 14,71.
Тираж 50 пр. Зам. № 2018-6.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.